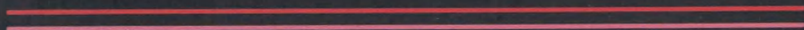
IMMANUEL **KANT**

Observații asupra sentimentului de frumos și sublim

OPERE

IMMANUEL KANT

Observații asupra sentimentului de frumos şi sublim

Toate drepturile rezervate Editurii ALL.
Nici o parte din acest volum nu poate fi copiată fără permisiunea scrisă a Editurii ALL.
Drepturile de distribuție în străinătate aparțin în exclusivitate Editurii ALL.

Copyright © 2008 ALL
All rights reserved.

The distribution of this book outside Romania, without the written permission of ALL, is strictly prohibited.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale
KANT, IMMANUEL
Observații asupra sentimentului de frumos și sublim:
Immanuel Kant; trad.: Rodica Croitoru - București:
Editura ALL, 2008
Bibliogr.
Index
ISBN 978-973-571-805-3

I. Croitoru, Rodica (trad.)

111.85

Editura ALL: Bd. Constructorilor nr. 20A, sector 6, București, cod 060512
☎ 402 26 00
Fax: 402 26 10
Departamentul difuzare: ☎ 402 26 30
Fax: 402 26 10
Comenzi la: comenzi@all.ro
http://www.all.ro
Redactor: E. Tomescu
Coperta: Alexandru Novac

IMMANUEL KANT

OPERE

Observaţii asupra sentimentului de frumos şi sublim

Note la Observaţii asupra sentimentului de frumos şi sublim

Traducere, Studii introductive,
Studii asupra traducerii, Note, Bibliografie,
Index de concepte germano-român,
Index de termeni
de **Rodica Croitoru**

Pentru Andreea și Cătălin

Acest volum, care cuprinde **estetica precritică** a lui Kant, pregătește estetica perioadei **critice** reprezentată de *Critica facultății de judecare*, apărută deja în anul 2007 în ediția operelor lui Kant. În elaborarea celor două lucrări ale volumului ne-a fost de un real ajutor contactul bibliografic pe care îl întreținem permanent cu *Kant-Gesellschaft*, care prin d-na Margit Ruffing ne-a facilitat accesul la surse bibliografice inexistente în bibliotecile din România. De asemenea, ne-a fost de folos contactul profesional cu *Société d'Études Kantiennes de Langue Française* și cu *North American Kant Society*. Tot astfel se cuvin mulțumiri acad. E. Moutsopoulos, care s-a îngrijit să ne creeze întrucâtva condițiile de lucru de acasă pentru acest volum început la Atena în iarna anului 2005. Un moment important în direcționarea mesajului acestei cărți de la specialist către public a fost discutarea ideilor estetice și asupra cuplului cuprinse aici cu primul său cititor, care este mama mea; gratitudinea noastră se îndreaptă și către Academia Română, care prin regândirea statutului cercetătorului științific încurajează astfel de întreprinderi de anvergură; de asemenea, Editurii BIC ALL, reprezentată de d-nul președinte Mihai Penescu, care a oferit culturii românești șansa publicării operelor lui Kant în limba română, cele mai alese sentimente din partea noastră, ca și a comunității kantiene din România.

Rodica CROITORU

STUDIU INTRODUCTIV

I. *Observații asupra sentimentului de frumos și sublim*

Introducere. La 8 octombrie 1763, Kant a prezentat decanului Facultății de Filosofie al Universității din Königsberg eseul *Observații asupra sentimentului de frumos și sublim* în vederea cenzurii, pe care a satisfăcut-o și, ca urmare, el și-a putut publica lucrarea în anul următor. Tot din același an ne-a rămas primul său ecou, în scrisoarea lui Hamann adresată lui Lindner, din 1 februarie 1764, de unde aflăm despre intenția primului de a recenza eseul lui Kant, pe care l-a găsit „amănunțit și excelent". Recenzia a apărut curând în revista *Königsberger gelehrten und politischen Zeitungen*, din 30 aprilie 1764. De prima imprimare a eseului kantian s-a îngrijit editorul Jakob Kantner, la Königsberg, în anul 1764; de a doua ediție tot Kantner în anul 1766, de a treia s-a ocupat editorul Friedrich Hartnoch la Riga. Edițiile a patra, a cincea și a șasea au apărut la Grätz prin grija editorului Andreas Leykam, cu o reeditare în 1797. A șaptea ediție a acestui eseu s-a publicat în *I. Kants sämtliche kleine Schriften nach der Zeitfolge geordnet*, Königsberg und Leipzig, 1797-1798, vol. II, p. 289-378. A opta ediție: *Immanuel Kants vermischte Schriften*, Zweiter Band, Halle, 1799, editat de Tieftrunck, p. 347-434. Imprimările originale sunt cele din anii 1764, 1766 și 1771. Primele două au fost editate de Kantner, iar ultima de Hartnoch. Kant nu s-a mai ocupat de ultimele, drept care prima ediție a fost luată drept bază a noilor ediții. La a doua s-au făcut corectări de interpretare, la care au apărut și deformări. În anul 1771 au apărut trei imprimări diferite cu același titlu, la care există diferențe în text, a căror origine nu se cunoaște.

După numai 3 ani, eseul asupra sentimentului de frumos și sublim a trecut Rhinul și a ajuns în Franța. În Anglia, prima traducere completă a eseului a apărut la Londra în anul 1799, în *Essays and Treatises on Moral, Political and Various Philosophical Subjects*, în două volume de lucrări de mică întindere. Primul volum a fost tradus de A.F.M. Willich, iar al doilea, apărut fără numele traducătorului, este posibil să fi fost tradus de William Richardson. Traducerea în limba română pe care noi am făcut-o acestui eseu (prima în cultura românească) s-a făcut după: Immanuel Kant, *Gesammelte Schriften.* Herausgegeben von Paul Menzer, Akademie Textausgabe, Band II, *Beobachtungen über das Gefühl des Schönen und Erhabenen*, p. 207-256, [17] în BIBLIOGRAFIA SELECTIVĂ, și a fost confruntată cu încă două ediții germane: Immanuel Kant, *Sämtliche Werke in sechs Bände.* Grossherzog Wilhelm Ernst Ausgabe, Leipzig, Im Inselverlag, 1912, *Vermischte Schriften*, I, *Beobachtungen über das Gefühl des Schönen und Erhabenen*, p. 7-52, [23] și Immanuel Kant, *Werke* in Gemeinschaft mit Hermann Cohen, Arthur Buchenau, Otto Bueck, Albert Görland, B. Kellermann, Hrsg. von Ernst Cassirer, Band I, *Beobachtungen über das Gefühl des Schönen und Erhabenen*, p. 245-300, Vergelegt bei Bruno Cassirer, Berlin, 1922, [24], ca și cu o ediție franceză: Emmanuel Kant, *Essai sur les maladies de la tête. Observations sur le sentiment du beau et du sublime*, Traduction, présentation, bibliographie et chronologie par Monique David-Ménard, GF Flammarion, Paris, 1990, p. 77-180, [12], și cu o ediție engleză: Immanuel Kant, *Observations on the Feeling of the Beautiful and Sublime*, Translated by John T. Goldthwait, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London, 1960, [21].

În întâmpinarea *Criticii facultății de judecare*. Din perspectiva *Criticii facultății de judecare*, care constituie punctul de vedere estetic cel mai solid și mai bine integrat în sistemul kantian de filosofie transcendentală, eseul de față se situează într-o etapă premergătoare, în cea **precritică**. Din această poziționare va rezulta un **alt tip de estetică** decât cea **transcendentală**, în speță una **descriptivă**, întemeiată pe un element suficient de fragil pentru construirea unei doctrine, dar foarte reprezentativ pentru estetică;

el este **sentimentul**. Ceea ce întărește totuși această mică estetică a sentimentului este integrarea sa într-un **sistem**, dar nu al filosofiei transcendentale, ci al unei **antropologii pragmatice** *avant la lettre*, prezentă prin caracteristicile sale date de fizionomie, popor, rasă, specie, și religie; ne vom confrunta, așadar, cu aprecieri asupra sentimentului de frumos și sublim puse în valoare prin diversitatea acestor fațete ale umanului. De asemenea nu ne vom confrunta cu o **metodă** originală de investigație, precum o va face **metoda transcendentală** pentru estetica **critică**, ci tradiționala **observație**, care ne pune în gardă încă din titlul lucrării, va fi unicul instrument al investigației sentimentului de frumos și sublim. Prin observație, lucrarea își va asigura o accesibilitate incontestabilă, care va putea pregăti receptivitatea cititorului pentru originalitatea și complexitatea metodei transcendentale.

Ceea ce este important în parcurgerea acestui eseu, din punctul de vedere al evoluției gândirii kantiene, este anticiparea **esteticii critice** între aceste limite **precritice**. Una dintre direcțiile acesteia va fi începutul preocupărilor lui Kant pentru analiza, în termenii săi pentru **critica facultăților sufletului**, iar a doua va fi **complementaritatea frumosului** cu **binele**, care va culmina în paradigma critică a „frumosului ca simbol al binelui moral”[1]. În

[1] In studiul de la numărul [4] din BIBLIOGRAFIA SELECTIVĂ am evidențiat că: „Pentru a ajunge la marea paradigmă critică a frumosului ca simbol al binelui moral, Kant a trebuit să evidențieze analogiile structurale ale celor două elemente ale paradigmei, plecând de la proveniența lor din facultăți ale sufletului. Respectiv a fost necesară, în primul rând, evidențierea faptului că frumosul, la fel ca binele, poate fi exprimat printr-o judecată, în a cărei sferă asentimentul universal să poată prelua adresa universală a binelui. În al doilea rând a fost necesară evidențierea funcționalității unei astfel de facultăți a sufletului, și anume capacitatea sa de autolegiferare, prin care să poată da seama asupra domeniului pe care îl reprezintă. Pentru început, Kant a tatonat în jurul elementului care să poată uni aparența frumosului cu principiul binelui-moral. În notele scrise pe marginea eseului precritic asupra frumosului și sublimului, temeiul transferului reciproc al caracteristicilor frumosului și binelui-moral se află la un nivel inferior celui la care acționează principalele facultăți ale sufletului. El este sensibilitatea. Aici morala este simțită ca frumoasă, atunci când are simplitatea naturii. De la sensibilitate și natură, Kant va începe să gândească binele-moral asociindu-i frumosul” (p. 1).

legătură cu prima direcție se poate spune că întregul eseu se dezvoltă în jurul celei mai necesare, dar deocamdată și celei mai nesigure facultăți, care este cea sensibilă; ea generează sentimentul, care într-o lucrare **doctrinară** precum este *Antropologia din perspectivă pragmatică* va fi reabilitat și prezentat ca o facultate a sufletului deosebit de importantă și de caracteristică ființei umane. Noi devenim conștienți de importanța sentimentului din faptul că în raport cu obiectul receptat, sentimentul este cel care are preeminență; drept urmare, atât **frumosul** cât și **sublimul** nu vor fi tratate drept obiecte cu astfel de proprietăți estetice, ci ca **sentimente** determinate de anumite obiecte. Aceasta înseamnă că senzațiile pozitive sau negative, respectiv de **amuzament** sau de **întristare** care ne vin de la obiectele externe nu se întemeiază atât pe obiecte, cât pe sentimentele pe care le produc aceste obiecte în sensibilitatea fiecărui om. Din varietatea de sentimente pe care le poate avea o ființă umană, semnificație estetică au numai sentimentele cele mai rafinate; ele sunt cele estetice asupra **sublimului** și **frumosului**. De sentimente noi devenim conștienți printr-o **emoție**, care este agreabilă în diferite feluri, de la satisfacția însoțită de spaimă față de formațiunile mărețe ale naturii până la impresia agreabilă dată de priveliștea echilibrată a aceleiași naturi, pentru care simțim **atracție**. În funcție de forța sau de calmul emoțiilor va rezulta fie **sublimul**, care trebuie să fie întotdeauna mare și simplu, fie **frumosul**, care poate fi și mic, dar curat (adică fără imixtiuni externe) și ornamentat. Extinzând această clasificare a sentimentelor la facultățile sufletului, despre o facultate importantă și solidă precum este intelectul se poate spune că este sublimă, în timp ce despre o facultate mai puțin solidă dar sclipitoare, precum este agerimea, se poate spune că este frumoasă. Tot astfel, o calitate morală ca îndrăzneala este considerată sublimă, pentru că implică mai mult decât este necesar comportamentului practic al unui om, adică o depășire de sine și a obstacolelor; dimpotrivă despre viclenie, cu toate că nu este de dorit și în sine este o strategie măruntă, se spune că devine frumoasă datorită agerimii pe care o folosește.

A doua direcție către estetica **critică** este dată aici de sublimul ca stimulator al **respectului**[2]; sublimul uimește și își arată superioritatea, provocând o emoție puternică, prin care ajunge să fie respectat. Față de sublim, frumosul are o implicare morală mai redusă; căldura lui inspiră familiaritate și stimulează iubirea. Moralitatea, care este chemată să dubleze esteticul, se dovedește a nu fi întotdeauna o cenzură suficient de puternică, drept care viciul și slăbiciunile nu sunt întotdeauna private de anumite trăsături ale sublimului sau ale frumosului. Deși rațiunea respinge aceste asocieri, se întâmplă ca sentimentul nostru sensibil să le accepte. Kant dă ca exemplu mânia neînfricatului Achile în *Iliada*, care deși ca afect reprezintă un dezechilibru intern, ca stimulent al curajului ea are în sine ceva mare și o percepem ca fiind sublimă. Și atunci când auzim relatându-ni-se astfel de fapte, deși avem conștiința inadecvării lor la comportamentul moral, ele ne emoționează.

Alături de **respectul** indus de sublim, o proprietate morală precum este **virtutea** vine să dea măsura sublimului. Din această perspectivă morală, numai virtutea adevărată este sublimă. În afara acestui maximum moral, alte calități morale bune sunt considerate totodată frumoase, cu condiția să se armonizeze cu virtutea. Și condiția este suficient de restrictivă în acest raport moral-estetic, pentru a nu admite și calități care trec drept nobile; ele nu pot fi enumerate printre dispozițiile virtuoase. De asemenea nu poate fi numită virtuoasă dispoziția sufletului, care este sursa unor acțiuni al căror temei se acordă doar **accidental** cu virtutea, dat fiindcă ea poate intra în conflict cu **regulile universale** ale virtuții. Și dacă astfel de acțiuni, care se acordă în temeiul lor doar accidental cu virtutea, nu se bucură de sublimitatea virtuții, tot astfel mila, pe care o considerăm frumoasă, este în fapt doar o **slăbiciune** care nu contribuie la îndeplinirea **datoriei**. Și datoria nu se îndeplinește prin milă, pentru că o astfel de acțiune îndreptată către un nevoiaș

[2] Henry d'Aviau de Ternay evidențiază în [28] influența lui Edmund Burke asupra concepției kantiene despre sublim în genere, mai ales în acest eseu asupra sentimentului estetic, care în lipsa principiilor *a priori* pe care le va folosi *Critica facultății de judecare*, prezintă o compatibilitate mai mare cu expunerea **fiziologică** a filosofului britanic.

nu rezultă dintr-un proiect virtuos ferm, deci din principii, ci doar dintr-o slăbiciune de moment. Or, omul este dator, după Kant, să înlocuiască aceste slăbiciuni față de un individ particular cu acțiuni provenite dintr-o bunăvoință universală față de genul uman în totalitatea sa, transformată în principiu; căci **datoria** se realizează numai prin **principiu**. În măsura în care sentimentul de bunăvoință universală s-a ridicat la nivelul universalității, el a devenit sublim; dar totodată el a pierdut din înflăcărarea sentimentului de participare la afecțiunea celuilalt, dobândind caracteristica principiului virtuții, de a fi afectiv neutru.

Un alt fel de sentiment bun și de aceea considerat frumos și demn de a fi iubit, este **amabilitatea**; ea se definește ca înclinația de a le răspunde altora cu prietenie, și rezultă din acordul cu cerințele lor și din compatibilitatea comportamentului celui care oferă cu dispozițiile celor care primesc. Ca atare, acest sentiment nu formează încă fundamentul adevăratei virtuți, căci nu rezultă dintr-un principiu superior, prin care calea viciilor s-ar bloca; căci, spune Kant, amabilitatea sau caritatea față de cineva îl lasă pe acesta să își păstreze viciile nealterate, cum ar fi minciuna, vanitatea, beția și altele, dat fiindcă o înclinație frumoasă în sine slăbește în lipsa susținerii sale de către principii. Virtutea adevărată se dovedește numai cu principii care, cu cât sunt mai generale, cu atât sunt mai sublime. În interreleția sentimentului estetic cu proprietățile morale, Kant nu numai că începe să foreze calea către estetica sa **critică**[3], pe care o va expune peste aproximativ un sfert de secol în

[3] Ioachim Kopper [26] scoate în evidență diferențe între acest mic tratat de estetică și cea de-a treia Critică, determinate în principal de lipsa distincției fenomenal-numenal, materie-formă, determinativ-reflexiv, unde primul tratat: „...nu face deosebirea între materie și formă și, prin urmare, nu cunoaște deosebirea dintre o plăcere să-i zicem patologică și o plăcere estetică. Nu există nici deosebirea dintre o existență fenomenală și una inteligibilă sau numenală a omului, dar există înțelegerea de sine a acestei existențe vii în lume, care ca atare se realizează prin nevoie și plăcere. Experiența eului (de sine) sau conștiința reflexivă este punctul de plecare al gândirii filosofice, constituind o experiență și o reflecție despre care nu se poate vorbi în termeni care să se raporteze la existență, ci doar la o

Critica facultății de judecare (1790); totodată el deschide și calea moralei sale critice, reprezentată aici de micul opus *Întemeierea metafizicii moravurilor* (1785); și o deschide, în primul rând, prin sublinierea **valorii morale a acțiunii**, rezultată din raportarea ei la principiul moral, care trebuie să fie universal; și, în al doilea rând, prin raportarea **datoriei** la **principiul moral**, de unde rezultă **virtutea**, care este cea mai importantă proprietate morală.

Sentimentul estetic dintr-o perspectivă antropologică *avant la lettre*. Pentru a întări sentimentele asupra frumosului și sublimului, Kant le-a raportat la idei asupra umanului în genere, pe care le va valorifica ulterior în *Antropologia din perspectivă pragmatică* (1798). Ele se referă la **fizionomie**, **poziție** socială, rolul **providenței** în favoarea moralității, raportarea **temperamentelor** umane la **sentiment** și **activitate**, responsabilitatea **sexului** față de sentimente, dispoziții și facultăți ale sufletului, caracteristicile sensibile și morale ale **popoarelor** și **raselor** umane.

Nu numai interioritatea umană prezentă în comportamentul moral emoționează prin sublim sau atrage prin frumos (după cum am văzut în paragraful precedent), ci întreaga viață umană cu manifestările sale exterioare poate trezi aceste sentimente elevate. Interiorul care pătrunde în exterior poate fi apreciat de arta **fizionomiei** prin **figura** persoanelor; ea se asociază fie unui fel de sentiment estetic, fie altuia. O statură mare, culoarea brună și ochii negri, ca și vârsta înaintată dobândesc respect și stau în preajma sublimului, pe când statura mică, ochii albaștri și culoarea blondă, și nu în ultimul rând tinerețea, prin familiaritatea la care invită, sunt mai apropiate de frumos. Nu lipsită de importanță este și diferența dintre **poziții**; ea trebuie să fie marcată, de asemenea, de manifestări exterioare care să trezească aceste sentimente, atât în ținută, cât și în îmbrăcăminte; pentru că ceea ce i se permite unei

cunoastere vie – la imaginația productivă. Preeminența gândirii determinative asupra celei reflexive nu va mai permite ca în *Critica facultății de judecare* imaginația productivă să fie explicată ca atare în gândirea filosofică, ci imaginația reproductivă va da schema pentru înțelegerea imaginației productive" (p. 39).

poziții este de evitat în alta. Astfel, clericului i se cuvine ca prin cea mai mare simplitate și sobrietate să sugereze apropierea de divinitate, politicianului să impună prin măreția ținutei, iar curtezanului îi este permis să atragă prin diverse artificii și podoabe.

Cu privire la **providență**, perspectiva lui Kant nu este aici diferită de cea din *Antropologia din perspectivă pragmatică*, unde ea este considerată o forță extraumană inteligentă, al cărei rol este conservarea speciilor organizate (Caracteristica antropologică). În acest eseu precritic rolul providenței este doar schițat, dar perspectiva asupra sa în genere nu se va schimba ulterior. De această dată Kant spune că providența a suplimentat darurile naturale ale ființei umane cu impulsuri deosebite, venite în sprijinul virtuții. În acest fel exterior ființei umane se formează **virtuțile adoptate**, care sunt frumoase și atrăgătoare, spre deosebire de virtuțile întemeiate pe principii formate de ființa însăși, de unde rezultă **adevărata virtute**, singura sublimă și onorabilă. Despre virtuțile adoptate se spune că au o mare asemănare cu adevărata virtute, întrucât generează un sentiment de plăcere nemijlocită față de acțiuni benefice.

În raport cu temperamentele, **adevărata virtute** din principii se acordă cel mai bine cu dispoziția **melancolică** a sufletului. Ca să înțelegem continuitatea relației dintre virtute, sentiment și temperament se cuvine să subliniem reflexul **sentimentului** și **senzației**, așa cum apar în acest eseu, asupra *Antropologiei din perspectivă pragmatică*. În punctul de vedere **psihologic** asupra temperamentului vom regăsi în acea lucrare **doctrinară**, care repune sensibilitatea în drepturile sale, **sentimentul** ridicat la rangul de **facultate**, iar **senzația** ridicată la rangul de tip de temperament. Temperamentul se va referi la suflet ca facultate umană generică, reprezentat de facultatea sentimentului și de facultatea dorinței. În mod corespunzător, temperamentele se vor diviza în **temperamente ale sentimentului** și în **temperamente ale activității**. Aceste două tipuri principale de temperamente se subdivizează în alte două specii, de unde vor rezulta cele patru temperamente (pe care le vom întâlni ca atare și în eseul de față). Ele sunt **temperamentul senzației**: **sangvinul** (cu senzația afectată repede, dar fără profunzime) și **melancolicul** (cu senzația redusă, dar profundă), și

temperamente ale activității: colericul (cu activitate promptă, dar nesusținută) și **flegmaticul** (definitoriu inactiv). Definind temperamentul melancolic prin senzația sa puternică, vom înțelege de ce el ne este prezentat în *Observații asupra sentimentului de frumos și sublim* ca având receptivitate față de **sublim**; frumosul îl emoționează, de asemenea, stârnindu-i admirația. Dar după cum plăcerea este la el sobră, emoțiile sublimului devin mai puternice decât excitațiile frumosului, care sunt adesea iluzorii. În calitatea sa de caracter puternic, melancolicul își poate ordona senzațiile sub principii. Bunătatea inimii sau emoția care apar în unele cazuri de milă sau de bunăvoință, deși mișcarea sufletului nu se întemeiază în acest caz pe un principiu universal, este o înclinație care ajunge până la frumos și pare să se unească în mod natural cu caracterul **sangvin**. Lui îi sunt proprii **virtuțile adoptate**. Dispoziția **sangvină** a sufletului se asociază sentimentului de **frumos**. Sentimentul său moral este lipsit de principii și depinde întotdeauna nemijlocit de impresiile prezente pe care le fac obiectele asupra lui. Sentimentul față de onoare este semnul distinctiv al **colericului**; el țintește către strălucire. Natura **colerică** a sufletului prezintă un sentiment dominant față de strălucirea sublimității, ca și față de sublimul **măreț**. Strălucirea pe care o caută el este moda cu artificiile ei. El acționează mult mai mult din principii decât sangvinul, care este antrenat doar de impresii ocazionale; dar acestea nu sunt principii ale virtuții, ci ale onoarei. Caracterul **flegmaticului** este privat de senzațiile rafinate, din care rezultă sentimentul de sublim și de frumos, pentru că în general el este insensibil. În raport cu **sexul** ființelor umane putem apela, de asemenea, la caracteristica antropologică a *Antropologiei din perspectivă pragmatică*, reflectată în caracterul sexului; de aici aflăm că natura a înzestrat femeia cu mai multă **artă**, iar bărbatul cu mai multă **forță**, în vederea realizării unei uniuni în care una dintre părți trebuie să se supună celeilalte, iar cealaltă să fie, prin reciprocitate, superioară celei dintâi spre a o putea conduce. În întâmpinarea acestei idei echilibrate și actuale, în eseul de față se spune că femeile au un sentiment înnăscut mai puternic față de frumusețe, delicatețe și rafinament,

reușind să rafineze chiar și sexul masculin. Important pentru epoca în care a fost conceput eseul este faptul că lor le este recunoscută, de către Kant, facultatea intelectuală în aceeași măsură ca și bărbaților; deosebirea este însă aceea că ele au un intelect „mai frumos" ([17], p. 236), iar bărbații au un intelect „mai profund" ([17], p. 229), care lasă impresia că are semnificația **sublimului**. Intelectul frumos alege pentru obiectele sale tot ceea ce este înrudit cu cel mai rafinat sentiment, lăsând deoparte cunoștințe abstracte, care sunt folositoare, dar aride. În mod corespunzător, virtutea femeii este o „virtute frumoasă" ([17], p. 231, 232); de aceea pentru ea acțiunile virtuoase au semnificația de moral-frumoase. Virtutea sexului masculin trebuie să fie o „virtute nobilă" ([17], p. 231). Se spune că femeia evită **răul**, nu pentru că este nedrept, ci pentru că este **urât**. Din asocierea virtuții cu frumosul, iar nu cu datoria, va rezulta că femeia se ține departe de ceea ce este necesar sau obligatoriu, dat fiindcă sexul frumos nu are o înclinație prea evidentă față de principii; dealtfel ele nu sunt frecvente nici la sexul masculin. Spre a compensa deficiența principiilor, Kant este de părere că **providența** a înzestrat femeia cu senzații favorabile și binevoitoare, un sentiment elevat al bunei-cuviințe și un suflet amabil; iar unde providența nu a făcut îndeajuns, femeilor li se trece cu vederea, multe dintre slăbiciunile lor fiind considerate drept „greșeli frumoase". **Vanitatea**, de exemplu, care se reproșează adesea sexului frumos, este și ea o „greșeală frumoasă" ([17], p. 323). În viața de cuplu, perechea trebuie să constituie prin unirea bărbatului cu femeia o **persoană morală unică**, care este însuflețită și condusă de **intelectul bărbatului**, ce poate fi creditat cu o înțelegere întemeiată mai mult pe experiență, ca și de **gustul femeii**, căruia i se atribuie îndeosebi libertate și corectitudine a senzației. Într-un astfel de raport în care intelectul și gustul trebuie să se completeze reciproc, nu se pune problema întâietății. Dacă totuși se pune ea este, după Kant, semnul unui gust dezechilibrat și o imixtiune a înclinațiilor, acolo unde trebuie avută în vedere numai necesitatea (necesitatea egalității finale, rezultate din inegalitatea facultăților naturale care se compensează).

Extinzând concentrarea sentimentului fie către emoția sublimului, fie către atracția frumosului la câteva popoare europene și la unele extra-europene, Kant consideră că **italienii** și **francezii** sunt aceia, care se deosebesc cel mai mult dintre toate celelalte popoare prin sentimentul **frumosului**, în timp ce **germanii, englezii** și **spaniolii**, prin sentimentul **sublimului**. Tipul de frumos specific poporului **italian** farmecă și emoționează la fel ca sufletul acestuia și, în această măsură, el se apropie de sublim. Sufletul este pătruns în profunzime de acest sentiment și se simte extaziat. El are un suflet combinat din cel al spaniolului și din cel al francezului, dar mai mult sentiment pentru frumos decât primul și mai mult sentiment pentru sublim decât cel din urmă. Tipul de frumos specific **francezului** este vesel și atrăgător, dar totodată îndreptat către frumosul moral. Chiar și senzațiile sale sublime, deși nu apar la el ca excepție, sunt subordonate sentimentului frumosului. Lui nu îi lipsesc proprietățile nobile, însuflețite de senzația frumosului; sexul frumos are la el o influență foarte puternică, pe care o exercită îndeosebi asupra bărbatului. Despre **spaniol** se spune că are un suflet mândru și mai mult sentiment pentru acțiuni mari decât frumoase. În probleme de gust, **englezul** este un rău imitator, care nu își pune multe întrebări asupra aprecierii altora și urmează îndeosebi propriul său gust. **Germanul** combină în sentiment atât sublimul, cât și frumosul; dar în sublim el nu îl egalează pe englez, nici în frumos pe francez, ci îi depășește pe amândoi prin faptul că le unește caracteristicile. **Olandezul**, care are un suflet ordonat și sârguitor, ia în considerație doar utilul și are un sentiment redus față de frumos sau de sublim. El se deosebește atât de francez, cât și de englez și poate fi considerat un „german foarte flegmatic" ([17], p. 249).

În Orient **arabii** sunt un popor reprezentativ, cu un sentiment care degenerează în aventuros, datorită imaginației lor înflăcărate, ce aruncă o lumină nenaturală și falsă asupra lucrurilor. Ei sunt considerați întrucâtva spaniolii Orientului, în timp ce **persanii**, francezii Asiei. **Japonezii** ar putea fi văzuți ca englezii acestui continent, în privința perseverenței care degenerează în

îndărătnicie, dar nu și în privința vitejiei și disprețului lor față de moarte. Se spune că indicii ale unui sentiment rafinat sunt puține la ei. **Indienii** au un gust dominant pentru grotescul care poate deveni aventuros. Religia lor are multe elemente grotești. Tot grotesc este considerat și protocolul **chinezilor**, care în plus este artificios și studiat; picturile lor. purtătoare ale unei tradiții străvechi, reprezintă figuri uimitoare și nenaturale, care sunt unice în lume, dar grotești. În Africa, **negrii** nu au sentimente naturale dincolo de limita naivului. Această caracteristică se datorează, după Kant, atât rasei, cât și capacităților sufletului și culorii. De aceea sentimentele lor estetice sunt mai puțin reprezentative pentru ei decât sentimentele lor religioase, care au dus la o religie naivă, a fetișurilor. Pe continentul Nord-american remarcabil este, după Kant, **sălbaticul canadian**, care prezintă un caracter al sufletului deosebit de sublim, dar un sentiment redus față de frumos în sensul său moral. Drept urmare, iertarea unei ofense, care este nobilă și frumoasă, ca virtute este necunoscută printre sălbatici, ci este mai degrabă disprețuită ca o lașitate. Sentimentul puternic al onoarei pe care îl are el îl face veridic și onest.

În urma parcurgerii acestui eseu, captivant prin diversitatea observațiilor sale întrepătrunse, cititorul va putea alege între tipul de estetică independentă de un sistem filosofic reprezentat de acest eseu, și tipul de estetică sistematică, dependent de sistemul filosofic în care este încadrat; ultimul este reprezentat de *Critica facultății de judecare*, cu un farmec mai puțin evident, dar cu o puternică construcție conceptuală, unde accentul va fi transferat de la variabilele **sentimentului** și **emoției** asupra constantei reprezentate de **judecata de gust**. Dar dacă cititorul va prefera totuși sensibilitatea cu emoțiile și sentimentele sale, el va avea posibilitatea să le vadă reconsiderate în întreaga deplinătate a umanului în *Antropologia din perspectivă pragmatică.*

II. *Note la Observații asupra sentimentului de frumos și sublim.*

Data elaborării prezentei lucrări este stabilită de Erich Adickes între anii 1764-1767, posibil chiar 1768 pentru notele ultime, oricum nu mai târziu de acest an. Ea reprezintă o serie de notații, pe care Kant le-a făcut pe copia interfoliată la lucrarea sa *Observații asupra sentimentului de frumos și sublim.* Aceste note au fost incluse în volumul XX al ediției Academiei din Berlin a operelor lui Kant, volum editat de Gerhard Lehmann, poziția [16] în BIBLIOGRAFIA SELECTIVĂ: Immanuel Kant, *Gesammelte Schriften*, Hrsg. von der Akademie der Wissenschaften, Band XX, *Handschriftlichen Nachlaß. Bemerkungen zu den Beobachtungen über das Gefühl des Schönen und Erhabenen.* Hrsg. von Gerhard Lehmann, Berlin, Walter de Gruyter, 1942, p. 3-192. După această ediție a fost făcută și traducerea noastră în limba română (prima în cultura românească), ediție a cărei paginație se va regăsi în marginile din stânga-dreapta ale ediției românești. Aceasta mai include și setul de foi volante cunoscute sub numele de *Löse Blätter*, scrise de Kant pe marginea exemplarului la *Observații asupra sentimentului de frumos și sublim* și inserate, de asemenea, în volumul XX al *Operelor* lui Kant editate de Academia din Berlin. De descifrarea acestor foi volante s-a ocupat Erich Adickes, care a depus un volum imens de muncă, începând din anul 1896, foi pe care le-a grupat ulterior sub titlul *Lose Blätter aus Kants Nachlaß*, tipărite mai întâi în *Altpreußische Monatschrift.* Aceste foi volante cuprind o perioadă de aproximativ 50 de ani din viața lui Kant, unde partea cea mai mare o ocupă ultimii 14 ani. Evident, în această ediție va fi inserată numai partea referitoare la sentimentele de frumos și sublim (1764). Alte foi se referă la *Critica rațiunii pure* (1781), la *Critica rațiunii practice* (1788), ca și la lecturi asupra unor autori străini, pe care Kant îi folosea la prelegerile universitare. El a făcut dealtfel notații asupra destinațiilor acestor foi: auditoriu, lectură proprie, idei pe marginea lucrărilor în curs de elaborare.

O altă ediție mai recentă a *Notelor la Observații asupra sentimentului de frumos și sublim* este cea stabilită pe baza unei

descifrări a manuscrisului făcută de Reinhard Brandt și Werner Starck, comentată de Marie Rischmüller: Immanuel Kant, *Bemerkungen in den „Beobachtungen über das Gefühl des Schönen und Erhabenen"*, În: *Kant-Forschungen*, Band 3 (Hamburg, Felix Meiner, 1991) [15] ne-a fost de folos, la fel ca și culegerea: Immanuel Kant, *Notes and Fragments*, edited by Paul Guyer. Translated by Curtis Bowman, Paul Guyer, Frederick Rauscher, Cambridge, University Press, 2005, Selections from the *Notes on the „Observations on the Feeling of the Beautiful and Sublime"*, p. 1-24, [20]. Traducerea noastră a fost confruntată și cu ediția franceză: Emmanuel Kant, *Remarques touchant les Observations sur le sentiment du beau et du sublime*, Traduites, introduites et annotées par Brigitte Geonget, Préface de Bernard Bourgeois, Librairie Philosophique J. Vrin, Paris, 1994, [13].

Această lucrare, care în aparență prezintă inconvenientul unor notații disparate, este în fapt o sursă importantă de cunoștințe asupra tematicii pe care o va aborda Kant începând cu anul 1764 până la ultima sa lucrare, *Antropologia din perspectivă pragmatică* (1798); iar pentru nespecialiști ea prezintă avantajul parcurgerii sale ca un set de maxime și cugetări, de genul celor ale lui La Rochefoucauld, cunoscut bine de Kant (Jean Ferrari, *Les sources françaises de la Philosophie de Kant*, Klincksieck, 1979). Textul lui Kant, pe marginea căruia s-au făcut aceste notații, vine ca o replică la lucrarea esteticianului britanic Edmund Burke, *A Philosophical Enquiry into the Origin of our Ideas of the Sublime and Beautiful* (1757). Dar pe lângă reflecțiile de bază asupra sentimentului de **frumos** și **sublim**, întâlnim aici o arie relativ mare de probleme, între care: acțiunea necesară, legea și obligativitatea, cuplul uman ca receptor și ca expresie a frumosului și sublimului, gustul social și gustul artistic, reflecții asupra unei mari diversități de simțuri (vitale, moral-juridice, estetice, cu valoare teoretică). Dar ceea ce este mai important este trecerea pe care o marchează notele de față în problematica **estetică** între eseul **precritic** *Observații asupra sentimentului de frumos și sublim* și marea lucrare **critică**, care este *Critica facultății de judecare*, precum și în problematica **antropologică** între același eseu **precritic** și lucrarea **doctrinară**

Antropologia din perspectivă pragmatică. În comentariul nostru noi am selectat un aspect antropologic, care se referă la problematica **cuplului uman**, și un aspect estetic-antropologic, care se referă la problematica **gustului**.

Cuplul uman: iubire, virtute și onoare. Comportamentul celor două persoane care formează cuplul uman l-a preocupat pe Kant în multe din lucrările sale practice, fie că este vorba de comportamentul juridic, moral, estetic sau de societate al acestuia. Și l-a preocupat, dat fiindcă bărbatul și femeia trebuie să formeze un întreg moral, care urmează să se integreze în societate. Drept urmare lor nu trebuie să li se atribuie calități asemănătoare, ci complementare. Să vedem cum funcționează complementaritatea dintre cei doi în iubire, onoare și virtute.

Se spune că femeia caută să dobândească mai multă **iubire** decât bărbatul, care se mulțumește să placă unei singure femei, în timp ce femeia încearcă să placă tuturor bărbaților. Datorită dorinței sale multidirecționate, femeia trebuie să dispună de multă perspicacitate, și chiar de o „artă" a perspicacității, în timp ce bărbatul nu are nevoie de o astfel de artă, putând părea chiar „prost" ([16], p. 3). Ideea procedării cu artă a femeii va fi reluată și în *Antropologia din perspectivă pragmatică*, pe temeiul ideii că „natura a voit să pună mai multă artă în organizarea femeii decât în cea a bărbatului" (Caracteristica antropologică, B. *Despre caracterul sexului*). Datorită scopurilor diferite ale celor doi parteneri se întâmplă ca în iubire bărbații să fie mult mai îndrăgostiți decât femeile; ceea ce, consideră Kant, este natural. Totuși, continuă el, un viitor soț trebuie să facă oarecare economii afective în vederea viitorului; și trebuie să le facă cu atât mai mult cu cât femeile sunt foarte avansate în „arta de a părea", care însă ia sfârșit odată cu căsătoria. În căsătorie „orbirea" pe care o provoca îndrăgostirea dispare, astfel încât femeia nu mai domină nelimitat inima bărbatului, pierzând și „rangul de zeiță" pe care îl avusese înainte de căsătorie ([16], p. 74); și dacă femeia pierde acest rang, nici bărbatul nu se mai simte atât de mult dominat ca mai înainte și ar dori să fie dominat în continuare, ceea ce li se întâmplă și celor mai raționali

bărbați. Această nouă situație modifică vanitatea femeii și afecțiunea bărbatului. Datorită raportului afectiv dintre dominare și supunere, Kant spune că „este o fericire pentru căsătorii să se facă cu dificultate căci dacă ar fi mai frecvente stăpânii s-ar înmulți și nedreptatea s-ar generaliza" ([16], p. 85). Una dintre cauzele nedreptății ar fi aceea că femeile, care „sunt de departe mai abile în aprecierea meritelor bărbaților și a slăbiciunilor lor" (ibidem), îi înșeală mai ușor decât le înșeală ei pe ele, pentru că este ușor de înșelat un bărbat; ceea ce se întâmplă datorită faptului că bărbatul înflăcărat de iubire își alege femeia ca stăpână, imaginându-și că ea este unică, întrucât el „nu se va supune unei zeițe mizere" ([16], p. 131); dimpotrivă, femeia vrea să domine cu orice preț, fie un zeu, fie un sclav. Bărbatul care are o soție poate fi considerat împlinit sau în termenii lui Kant „complet", pentru că măsura fericirii este dată de existența casnică. El vede cu mai multă ușurință valoarea unei femei decât vede o femeie valoarea altor femei, dar în privința defectelor el nu este la fel de atent precum sunt femeile. De aceea femeile îi pot domina pe bărbați. Soțul trebuie să fie „bărbat de zi și de noapte"; ceea ce trebuie să fie valabil și pentru iubirea afectuoasă și respectuoasă dintre sexe, fără să „degenereze într-o explozie de desfătare" ([16], p. 76).

Unitatea cuplului, care se realizează prin căsătorie, face posibilă o relație de complementaritate între **iubire** și **respect**, astfel încât bărbatului să îi fie suficientă iubirea femeii în lipsa respectului, iar femeii respectarea bărbatului chiar și în lipsa iubirii. Respectul pe care îl acordă femeia bărbatului se datorează efectului mare pe care îl are intelectul și, în general, meritele personale ale bărbatului asupra sa, chiar dacă în afara căsătoriei acestea contează mai puțin. Datorită calităților intelectuale și umane în genere ale bărbaților, femeile căsătorite din țările civilizate pot să manifeste nu numai respect, dar și un devotament foarte mare față de partener, întrucât facultatea sensibilității de care dispune femeia „se va extinde mult mai mult decât cea a bărbatului" ([16], p. 120). O astfel de femeie respectuoasă și devotată se poate apropia de perfecțiune, dar cea mai perfectă va trebui să cunoască rafinamentele vieții, manierele, arta de a fi galantă, să aibă un gust cultivat, dar

să fie totodată gata să se dispenseze de toate acestea pe calea rațională a virtuții, pentru a se dedica simplității vieții de familie. Și femeia trebuie să renunțe la rafinamentele vieții, pentru că ea are nevoie chiar de mai multă virtute în căsătorie decât bărbatul; cu atât mai mult are nevoie femeia de virtute în epocile în care buna-cuviință nu mai este la modă și comportamentul galant câștigă teren. Femeia galantă, spune Kant, este întotdeauna gata să îl înșele pe iubitul pe care dealtfel îl respectă și să îi cedeze celui care este „îndrăzneț și întreprinzător" ([16], p. 76).

Femeile cu înclinații mondene, preocupate constant de toalete și de modă în general, este bine să își continue preocupările și în starea de căsătorie. Explicația lui Kant este aceea că grija față de toaleta sa spre a plăcea altora este singurul mijloc al unor femei de a-și întreține aspectul curat și îngrijit, altminteri dacă ar trăi doar cu soțul. femeia „va deveni murdară și necuviincioasă". Spre deosebire de femeia care este preocupată de felul în care este privită și plăcută de către bărbați, în societate bărbatul este atent numai la ceea ce îi place lui la femei ([16], p. 185). În comparație cu femeia, bărbatul nu trebuie să acorde o atenție prea mare toaletei sale; la el trebuie să se vadă numai „că el a purtat o pălărie" și că „manșetele sale nu trebuie să îl neliniștească" ([16], p. 84).

Pe lângă regula pe care o dă situația în care femeia virtuoasă renunță la cultură și la rafinamentele sale sociale și se refugiază în simplitatea căminului său, există și situații în care moravurile simple și solide nu mai au trecere, afacerile publice se află în mâinile unui număr mic de oameni și majoritatea bărbaților devin inactivi; femeile trebuie să iasă atunci din izolarea căminului lor și să se implice în societate. Aceasta este epoca de dominație a femeii care, dusă la extrem, poate scădea onoarea bărbatului și deprecia valoarea lui. El devine atunci „îngâmfat, adaptabil și naiv". Un astfel de bărbat își va manifesta considerația față de femeia care i-a stârnit pasiunile, în timp ce femeia va încerca față de el „mai mult înclinație decât respect" ([16], p. 190).

Femeile trebuie să inspire bărbaților **virtute** și să își conducă partenerii în existența casnică cu bunătate; dar mai există și

un alt gen de femei, care îi cuceresc pe bărbați prin seducția cochetăriei, făcând din ei naivi, pe care îi domină „cu brutalitate și îndărătnice”. Or, într-o căsnicie bună se cuvine ca „soțul și soția să aibă numai o voință și ea este voința femeii; într-o căsătorie rea, spune Kant, se întâmplă același lucru, dar cu deosebirea că în primul caz bărbatul este de acord cu voința femeii, în timp ce în al doilea caz el este în dezacord cu ea, dar i se supune” ([16], p. 189).

În afara căsătoriei, desfrâul este pericolul cel mai mare pentru femei, iar în căsătorie este pentru bărbați. De aceea se presupune că femeia va fi înainte de căsătorie reținută și în căsătorie desfrânată, pe când bărbatul invers. **Onoarea** bărbatului cu privire la o femeie este **curajul** și a femeii **castitatea**. O societate civilizată vrea să își imagineze că stăpâna casei este onorabilă și își îndeplinește sarcinile sale casnice cu bună-cuviință; și mai ales vrea să știe că ea se simte mai bine acasă decât în afara casei. Această așteptare dă seama asupra frumuseții feminine în genere, care se extinde și asupra instinctului său sexual. De la bărbat se cere altceva: să fie mai puternic decât femeia cu privire la toate facultățile, deși lui i se permite să fie mai slab în înclinația sexuală, pe care nu poate să o stăpânească pe deplin, ca și în excitabilitatea afecțiunii sale. Pentru ca proprietățile active ale femeilor să fie compensate, natura i-a făcut pe bărbați slabi, prin faptul că cedează și se lasă cu ușurință înșelați. De aceea ei sunt înclinați să își facă idei exagerate asupra obiectului iubit și să își stimeze soția sau iubita mai presus de sine. Femeia însă își imaginează de obicei că este demnă de curtea care i se face și nu are idei nerealiste asupra bărbatului. Conform intenției sexelor, femeia este cea care conduce, pentru că este mai perspicace. În societățile civilizate și, în general, în starea de opulență se procedează astfel; în starea de simplitate bărbatul este cel care domină femeia.

Femeia este alcătuită astfel încât să fie căutată și curtată, să atragă solicitări, pe care să aibă abilitatea să le acorde sau să le refuze. Arta ei constă aici în a ști să cucerească, dar și să își ascundă dorințele, spre a evita disprețul; și spre a împlini solicitările și dorințele ea trebuie să știe, mai mult decât bărbatul, să fie după caz: cuviincioasă, indiferentă, disimulată. De aceea, spune

Kant, ea vorbește „lucid, niciodată nechibzuit" ([16], p. 89). În privința virtuții, poziția femeii nu este tocmai unitară; pe de-o parte se spune că „femeia este gresia care ascute virtutea" ([16], p. 109), iar pe de altă parte că ea nu este atât de virtuoasă încât să îi îndemne pe bărbați la virtute. De aici putem înțelege că bărbații încearcă să devină virtuoși de dragul femeii, spre a îi cuceri inima, dar femeia însăși nu este un reper de virtute. Dacă am lua în considerație o virtute eroică – spune Kant – atunci bărbatul se va gândi dacă ar trebui să o pună în practică, în timp ce femeia se va gândi că ea este cea care ar trebui să aibă parte de acest gen de virtute. În relația de modelare reciprocă, femeia are puterea cea mai mare de a își modela partenerul. „Odinioară – spune Kant – ea făcea eroi și acum face maimuțe". Puterea sa nu este totuși atât de mare încât să meargă și în sens invers, adică să îi facă pe oameni mai înțelepți, pentru că înțelept se ajunge numai prin sine ([16], p. 116). Ea însăși nu excelează, de regulă, în înțelepciune, ci mai degrabă în perspicacitate. De aceea soția ideală ar fi, după Kant, „cea care nu are multă agerime dar o receptează" ([16], p. 84).

O dovadă de agerime pot fi considerate lacrimile prin care femeia se manifestă față de o nedreptate, în timp ce bărbatul se folosește de o armă primitivă, care este mânia. Pe lângă perspicacitate, femeia mai dă dovadă și de rezistență și posibilitate de îndurare. Înainte de a se opune răului, ea îl suportă. Acesta este curajul unei femei, de a suporta cu răbdare relele de dragul **onoarei** sau al **iubirii**. Curajul bărbatului se dovedește în graba de a înlătura **obstacolele**, pentru că interiorul lui este cel care decide asupra exteriorului său, în speță asupra majorității faptelor sale. Despre onoarea lui, de exemplu, se spune că ar consta din aprecierea de sine, pe când despre cea a femeii se spune că ar consta din judecata celuilalt; prin urmare ea nu vrea să facă o impresie proastă prin revoltă și se supune de bunăvoie, în timp ce bărbatul trece imediat la acțiune. Femeia de treabă vrea să fie onorată prin soțul ei, vanitoasa nu își pune problema acestui fel de onoare, ci vrea ca ea însăși să sară în ochi. Cocheta are intenția să inspire înclinații, cu toate că ea nu are nicio înclinație, ci este dominată de vanitate ([16], p. 183). Bărbatul se indignează când este amenințat

și „răspunde puterii prin putere", încercând să îl înspăimânte pe ofensator și să îl facă să simtă consecințele nedreptății. Acesta este curajul bărbatului, care nu se lasă influențat de rele iluzorii, pe care le „disprețuiește într-un mod bărbătesc"; dar se indignează de relele care i s-ar putea întâmpla unei femei, considerându-le ca ofense adevărate. În sprijinul său, bărbatul nu se servește, precum o face femeia, de ordinea naturală, ci de constituția civilă prin intermediul autorității publice. Drept urmare, bărbatul ține mult la judecata sa, în timp ce femeia ține la judecata altora; ceea ce se întâmplă și atunci când urmează să se căsătorească, unde femeia nu se bucură de independența alegerii, pe care o va face „nu în dezacord cu judecata părinților"; bărbatul însă alege conform judecății sale. ([16], p. 13-14). Independența judecării îi este recunoscută și în cadrul cuplului, drept care Kant spune: pentru ca soția ta să te onoreze „să nu fii tu însuți robul opiniei altuia". Ca urmare, bărbatul trebuie să fie atent la felul în care arată căminul său, să prefere gustul mai degrabă decât luxul, confortul mai degrabă decât belșugul și invitați aleși mai degrabă decât feluri de mâncare. Pentru a realiza acest ideal casnic-social, femeia nu ar trebui să stea deoparte ci, spune Kant, „ar fi mai bine pentru femei dacă ar munci efectiv" ([16], p. 54); adică să nu facă doar munci casnice, ci munci cu o valoare nemijlocit socială. Acesta este un punct de vedere revoluționar pentru jumătatea secolului al XVIII-lea, când de regulă femeile nu depuneau o muncă cu valoare socială decât în cazul unei situații materiale precare, mișcările feministe nu se constituiseră, iar accesul femeilor la învățământul superior era încă departe de a fi asigurat. Totuși, după cum se poate vedea din NOTE, Kant era un mare admirator al unor femei de un înalt profesionalism, ca d-na Dacier, bună cunoscătoare a culturii grecești, ca și a marchizei de Châtelet, foarte competentă în probleme de fizică (chiar dacă, în spiritul epocii sale, el face glume pe seama lor, precum că înțelepciunii lor le-ar sta bine cu o barbă!).

Scopul cuplului uman este de a realiza **unitatea** prin căsătorie. În vederea unității este de așteptat să existe o conducere, fie a bărbatului, fie a femeii. Și Kant spune că **înclinația** și nu **intelectul** trebuie să fie cea care conduce, datorită marii valori pe care el

o acordă **sensibilității** în această etapă, ca și datorită unei reminiscențe wolffiene, după care intelectul completează și perfecționează simțurile. Înclinația poate fi a bărbatului sau a femeii, dar el o consideră pe ultima cea mai bună. Acest gen de unitate nu pune în inferioritate niciunul dintre membrii unității. De aceea, el cere ca unitatea în căsătorie să existe prin **egalitate**, pentru că cele două ființe au reciproc nevoie una de alta în ceea ce privește **plăcerea** și **trebuința**: „Bărbatul nu se poate bucura de nicio plăcere a vieții fără femeie și aceasta de nicio trebuință în lipsa bărbatului... Bărbatul se va ocupa conform înclinației sale doar de nevoi simple după judecata sa și va căuta amuzamente după judecata femeii din care va face nevoi" ([16], p. 73).

Gustul cuplului și al relațiilor sociale. Este foarte important de menționat faptul că în această lucrare de manuscris Kant are deja în minte, în linii generale, proiectul teoriei sale moderne asupra gustului, pe care o va expune în *Critica facultății de judecare*. Și înainte de a ajunge la **frumosul** exprimat într-o **judecată** estetică sau de **gust**, care să aibă o **valabilitate universală**, ca în acea lucrare **critică**, el vorbește deocamdată într-o frază cuprinzătoare despre: necesitatea exprimării gustului într-o **judecată**, unde este accentuat **cel ce face aprecierea**, asupra unui obiect față de care el simte **plăcere**, judecată ce cuprinde un **adevăr universal**. Acest adevăr se conformează „regulilor gustului (*estetic*)", care sunt diferite de „regula exactă a măsurii raționale (logică)", pentru care valabilitatea celui dintâi adevăr este doar subiectivă ([16], p. 21). Este de menționat că aceste notații de manuscris sunt făcute pe marginea unui eseu asupra sentimentului de **frumos** și de **sublim**, unde nicăieri nu era vorba de judecata de gust și nici de **unificarea** gustului prin judecată; dimpotrivă, sub influența lui Hume (*Of the Passions*), Kant era acaparat acolo de **diversitatea** gustului (care era rafinat, nerafinat, solid, bizar, aventuros, slab, al femeii, al bărbatului, al diferitelor națiuni europene și extra-europene etc.).

În afara acestui pasaj semnificativ, cu valoare **critică**, gustul este tratat ca și cum ar fi o facultate, care determină **plăcerea** și **neplăcerea** față de obiecte, ce nu aparțin trebuințelor. El este

grosier când se menține în preajma nevoilor și este rafinat sau „adevărat" când se îndepărtează mult de nevoi. În măsura în care forțele sufletului sunt active și creatoare, gustul se numește spiritual și ideal, pentru că sentimentul este emoționat prin creație, nu prin senzația externă. În astfel de probleme rafinate, Kant este de părere că trebuie să ne lăsăm orientați de modelul anticilor, pentru că ei erau mai apropiați de natură; spre deosebire de antichitate, epoca modernă interpune între om și natură multă „corupție măruntă sau excesivă sau servilă", prezentându-se ca un secol al „mărunțișurilor frumoase, al *bagatelelor* sau al *himerelor* sublime" ([16], p. 71).

Despre **starea naturală** de simplitate, Kant spune că în iubire domnește înclinația sexuală bazată pe nevoia reciprocă și, de aceea, **nu există gust**. În **starea socială** evoluată, pe care el o numește „a artei", în sensul de rafinament al relațiilor sociale în general și între parteneri în special, există două posibilități: fie **lipsa de gust** pe care o atrage iubirea voluptuoasă care caută numai desfătarea, fie un **gust ideal**. În primul caz sexul feminin este combinat cu sexul masculin într-un anturaj liber, în care nu există gust moral. În al doilea caz avem de-a face cu o fidelitate lipsită de tentație din partea sexului feminin, de unde „se naște un fel de bună-cuviință cinstită, chiar și în dorințele cele mai puternice, fără de care aceste dorințe ar fi comune și în cele din urmă supuse saturației" ([16], p. 188-189).

Cu privire la gustul care se formează în cadrul căsătoriei, despre tineri se spune că au simțire multă, dar gust puțin. Bărbatul matur însă, reacționează față de obiectul frumos printr-o „pasiune violentă perplexitate și un dor nestins", iar femeia printr-o „afecțiune calmă". Kant spune că cel care posedă forță trebuie să fie dependent de cea care nu are decât atracțiile sale, de a căror valoare este conștientă, „altminteri nu ar fi egalitate ci sclavie". De aceea nu este bine ca o femeie „să se ofere bărbatului sau să prevină declarațiile sale de iubire" ([16], p. 187), pentru că din stăpână a inimii bărbatului ea ar deveni sclava lui. Femeia are un gust sănătos asupra propriilor sale simțiri și un gust rafinat în alegerea a ceea ce poate acționa asupra simțirii bărbatului; dimpotrivă, bărbatul nu are un gust rafinat în stimularea sensibilității

partenerei, drept care se spune că el place din întâmplare, atunci când nu își propune să placă. Un semn al gustului nerafinat este atracția către fardul frumos și accesoriu, în timp ce gustul rafinat se află în simplitate. Numai atunci când bărbatul s-a civilizat, el își alege o femeie în funcție de gust. Un rafinament prea mare însă, atrage atenția Kant, poate duce numai la observarea trăsăturilor neimportante, în timp ce trăsăturile importante sar în ochi doar „privirii simple și grosiere" ([16], p. 30). Când își alege femeia un bărbat după gustul ei nu aflăm de aici; aflăm doar că ea se preocupă numai de ceea ce o atrage, nu de necesitățile vieții. Ea îl lasă pe bărbat să se îngrijească de trebuințe, pentru ca ea să se preocupe de gust, de amuzamente și să imite după cum îi cere moda. Dar atunci când fie femeia, fie bărbatul nu mai găsesc o recreație în amuzament, ci o preocupare, amuzamentul devine lipsit de gust (aici trebuie să înțelegem că plăcerea față de obiect devine în acest caz o trebuință și contrazice condiția de inutilitate materială a gustului). La fel ca gustul estetic, și gustul moral poate fi înclinat către imitație, spre deosebire de principiile morale care sunt unice și universale și, ca atare, ele se ridică deasupra imitației. Acolo unde există mari diferențe sociale între oameni, totul este supus gustului. De aceea gustul este mai rafinat în societățile cu o stratificare mai mare în clase sociale (de exemplu, în societățile de tip feudal) și este mai grosier în societățile cu o stratificare mai mică (de exemplu, în diferitele tipuri de republici).

Spre deosebire de caracterizarea gustului, care înclină în linii generale către modul de tratare al perioadei **critice**, caracterizarea prin **emoție** a **frumosului** și a **sublimului** se apropie mai mult de descriptivismul perioadei **precritice** în care a fost conceput eseul asupra sentimentelor de frumos și sublim, ce evoluează numai în registrul **sensibilității**. Kant spune că un om poate produce asupra altora două feluri de emoții favorabile: prin **respect** emoția determinată de **sublim** și prin **iubire** emoția determinată de **frumos**. Femeia are în sensibilitatea ei resurse pentru amândouă. Această senzație compusă este – după Kant – „impresia cea mai puternică pe care o poate avea numai inima omenească" ([16], p. 3). Într-o altă notă frumosul și sublimul par a fi foarte apropiate,

întrucât „frumosul și sublimul în gradul cel mai înalt sunt înrudite" ([16], p. 187), pentru că amândouă sunt caracterizate prin simplitate, care poate fi transferată și asupra moralității; o altă trăsătură importantă a moralității, precum este onestitatea, este și ea simplă. „Onestitatea este simplitate", și ceva mai mult într-o notă eliptică: „Frumusețe morală simplitate sublimitate" ([16], p. 43). Și la fel ca legea morală „frumusețea este poruncitoare" ([16], p. 99), în timp ce „pasiunea sublimului este entuziasm" ([16], p. 43). În *Antropologia din perspectivă pragmatică* simplitatea nu mai este considerată suficientă pentru întrepătrunderea gustului cu moralitatea; ea va fi înlocuită cu o satisfacție **necesară** și **universală** corespunzătoare, din punct de vedere **formal**, principiului rațional al **datoriei**. Prin forma sa, gustul (cel ideal) va include, în acea lucrare **doctrinală**, o tendință către favorizarea exterioară a moralității (II. *Sentimentul de plăcere și neplăcere*) [14], [19].

Receptarea celor două sentimente, respectiv de frumos și de sublim, presupune repausul sufletului. Totuși, ele diferă prin genul de preocupări care li se asociază: preocuparea pentru „veselie și vivacitate" dau posibilitatea de manifestare a frumosului, în timp ce din „mulțumirea calmă" se înalță sublimul ([16], p. 118). Frumosul își face apariția dimineața devreme, iar sublimul seara. La speciile inferioare se observă, de asemenea **frumosul**, care este înrudit cu schimbarea, noutatea, mișcarea, și **sublimul**, care este înrudit cu statornicia, uniformitatea, imuabilitatea (ceea ce nu vom mai întâlni în perioada **critică**, atunci când cei doi piloni ai gândirii estetice, respectiv frumosul și sublimul, vor rezulta dintr-o **judecată**, care va putea fi formulată numai de către **intelectul ființei umane**).

Un alt pas **critic** al notelor de față îl constituie frumosul asociat „superfluul"-ui, care va duce la lipsa de **interes** a satisfacției manifestate într-o judecată estetică (*Critica facultății de judecare.* Al doilea moment al judecății de gust, § 2). Și frumusețea este dezinteresată, pentru că este lipsită de utilitate; or, utilitatea indică o „presiune a lucrului asupra unor scopuri" ([16], p. 133), ceea ce o împiedică să fie o perfecțiune în sine, precum este frumosul. Atunci când se constată inutilitatea nevoilor apar agreabilul, ornamentul, artificialul, frumosul, sublimul, mărețul emfatic. Tot astfel,

frumosul este distinct de obligație, precum este distinct și de adevăr. De aceea, obligația trebuie pusă în umbră, spre a face loc frumosului. Un alt pas **critic** este gradarea sentimentului estetic; pe lângă gradațiile de mai sus și: „Frumosul în gradul cel mai scăzut este agreabil și drăgălaș când sublimitatea dispare grațios. Când frumusețea este imitată este împodobit ca găinile de aur" ([16], p. 119) sau „Între toate felurile de împodobire se află și cea morală. Sublimul situației constă în aceea că el posedă multă demnitate frumosul se numește aici convenabilul" ([16], p. 28).

Cu frumosul se asociază „arta de a apărea". Această aparență permisă este un neadevăr, „care este mai încântător decât adevărul" ([16], p. 73). El este distinct de minciună, pe care noi trebuie să îl privim ca pe „un îndemn spre amuzamente ideale al căror obiect nu se află în lucruri" ([16], p. 134), ci în capacitatea sufletului nostru de a le simți. Chiar și frumusețea de durată se întemeiază în aparență. Femeile posedă această artă a aparenței într-un grad foarte înalt, ceea ce duce la fericirea bărbaților.

Aceste considerații ale lui Kant asupra relațiilor de cuplu și al vălului estetic care le înfășoară își au, în general, valabilitatea și în zilele noastre. Din punct de vedere filosofic se poate spune că ele își întind tentaculele către întregul sistem al idealismului transcendental kantian, prezentându-se ca un set de idei într-o continuă mișcare și transformare; iar din punctul de vedere al culturii umane în genere ele ne apar ca un **corpus** de maxime și cugetări cărora nicio gândire cultivată nu le poate rezista.

Rodica CROITORU

STUDIU ASUPRA TRADUCERII

I. *Observații asupra sentimentului de frumos și sublim*

Caracteristici ortografice și gramaticale. Acest eseu redactat de Kant în vederea publicării, spre deosebire de textul care îi urmează și care nu a fost destinat publicării, se prezintă ca o lucrare cu o punctuație specific kantiană. Specificul său este dat de gândirea amplă, care se transmite cititorului prin marcarea sa cu semne de punctuație conforme accentelor și pauzelor pe care le-a gândit autorul. și care sunt uneori diferite de cele pe care noi am fi tentați să le gândim. Ca urmare, ne confruntăm cu o punctuație *sui generis*, care se abate de la regulile ortografiei germane, unde virgula este pusă chiar și înainte de conjuncție, de negație, de predicat. O altă caracteristică a modului kantian de prezentare a expunerii este preluarea de către două puncte (ca semn ortografic al enumerării) a funcției punctului și virgulei (ca semn ortografic al unei pauze mai mici decât a celei marcate prin punct) și chiar inversarea funcțiilor lor.

O altă caracteristică a gândirii kantiene se referă la relația subiectului cu predicatul, care prezintă două cazuri: 1) extinderea ocazională a cazului particular al subiectului asupra întregii clase sau gen de obiecte și acordul cu predicatul la plural; iată un exemplu de acest fel: „S-a observat chiar că englezul, ca un popor atât de perspicace...poate fi sedus..." [conform textului „pot fi seduși"] (Man hat sonst bemerkt, daß die Engländer als ein so kluges Volk...können berückt werden...) ([17], p. 250). Și 2) situația inversă, prezentată de enumerarea a două subiecte, pe care Kant le consideră ca o totalitate prin care se exprimă aceeași idee, dându-le un predicat

pus la singular: „Veridicitatea și onestitatea sunt [„este” la Kant] simple și nobile, gluma și lauda plăcută sunt [„este” la Kant] fine și frumoase” (Wahrhaftigkeit und Redlichkeit ist einfältig und edel, Scherz und gefällige Schmeichelei ist fein und schön) ([17], p. 211).

***Einbildung* și *Einbildungskraft*.** Privind eseul **precritic** *Observații asupra sentimentului de frumos și sublim* din perspectiva desăvârșirii problematicii frumosului și sublimului în *Critica facultății de judecare* este necesar să luăm în considerație problema „imaginației”; fără ea fenomenul producerii celor două coordonate ale esteticii kantiene **critice** nu va putea fi înțeles, pentru că ea constituie o etapă esențială în construirea lor. Respectiv **frumosul** prezintă o asociere armonioasă a **imaginației** cu **intelectul**, în timp ce **sublimul** prezintă o colaborare nearmonioasă a **imaginației** cu **rațiunea**. În perioada elaborării eseului de față însă, teoria asupra imaginației ca facultate de cunoaștere nu era încă elaborată, la fel ca teoria facultăților de cunoaștere în genere. Ceea ce ne oferă Kant în prezent în pregătirea marii sale teorii asupra imaginației este un substitut de moment, cu o frecvență redusă și cu o expresie terminologică distinctă, ce reflectă corespunzător semnificația sa teoretică. Kant o desemnează în prezent prin *Einbildung*. Limba germană comună folosește acest termen pentru a desemna „imaginația”, „închipuirea”, „fantezia”, „iluzia” și chiar „vanitatea”; Kant s-a bazat pe primele două sensuri, iar pe celelalte le-a păstrat pentru alcătuirea viitoarei facultăți a imaginației productive. Echivalentul românesc pe care i l-am găsit lui *Einbildung* este „imaginare”; el desemnează o activitate prefilosofică, cu un grad redus de tehnicitate; ocazional îl vom mai întâlni și în operele critice, alături de termenul tehnic și complex de „imaginație”, ca echivalent al lui *Einbildungskraft*; ea va desemna facultatea prin a cărei dispoziție este prelucrată diversitatea datelor sensibilității, spre a îi fi oferite intelectului.

***Seele* și *Gemüth*.** Aceste două ipostaze sub care apare „sufletul” își asumă, în perioada **critică**, sarcini diferite: primul în general **psihologice**, de a da seama asupra unor stări și procese psihice, iar al doilea în general **cognitive**, de coordonare a totalității

facultăților de cunoaștere. În cazul de față însă, diferența dintre *Seele* și *Gemüth* este greu sesizabilă, în general ele dând seama asupra unor stări și procese ale psihicului uman individual și colectiv. Despre *Seele* se spune că este capabil de un sentiment sensibil ([17], p. 208), prezintă o anumită mișcare datorată fericirii sau nefericirii de care este cuprins ([17], p. 232), poate fi constrâns ([17], p. 219), este amabil și delicat ([17], p. 232), poate avea sublimitate și noblețe ([17], p. 239, 241), sublim care face sufletul „profund și extaziat" ([17], p. 243); dar, de asemenea, are impulsuri virtuoase și își poate depăși finitatea stării prezente și participa la nemurire ([17], p. 215). Despre *Gemüth* se spune că este „inima bună", atunci când pentru el senzațiile dau regula ([17], p. 218), că are un caracter ([17], p. 219, 228, 253), proprietăți ([17], p. 224, 225), capacități ([17], p. 225, 253), are o natură „calmă și pasivă" ([17], p. 251), este încărcat cu secrete dar și cu daruri [17], p. 232), de unde provine și rafinamentul său ([17], 224, 227). Dacă ipostaza prezentată de *Seele* manifestă **impulsuri** virtuoase, ipostaza prezentată de *Gemüth* va manifesta **dispoziții** virtuoase ([17], p. 215), dar și o dispoziție melancolică ([17], p. 219) și una sangvină ([17], p. 222) și probabil una colerică; Kant însă vorbește expres doar de o „natură colerică" a sufletului ([17], p. 222). Îl posedă nu numai ființa umană individuală, dar înseși popoarele au un suflet ([17], p. 245). Dintre aceste caracteristici ale celor două ipostaze ale sufletului cu greu se pot întrezări viitoarele funcții ale „sufletului"/*Gemüth*, care să se îndepărteze de **impulsuri** și **înclinații** și să se apropie în vreun fel de **principii**. Această întrepătrundere a funcțiilor celor două ipostaze ale sufletului constituie un argument în favoarea desemnării lor printr-un termen unic (după cum am procedat noi în traducere). Dintre traducătorii acestui eseu în limbi de circulație internațională există și preferințe pentru distingerea lor terminologică. Astfel, John T. Goldthwait [21], care în 1969 a semnat o versiune în limba engleză a acestuia, îl traduce pe *Seele* prin *soul*, iar pe *Gemüth* prin *disposition*. Noi considerăm că primul echivalent este corect, întrucât în limba engleză el este termenul standard pentru „suflet", mai ales ca sediu al proceselor psihice. Cel de-al doilea echivalent însă, este termenul standard pentru

„dispoziție", provenit din latinescul *dispono. -ere* cu sensul de „a separa", „a orândui" obiecte materiale sau stări mentale. De aici a ajuns și în limba română, pierzând cu timpul referirea la obiectele materiale și păstrând numai dispunerea sau ordonarea capacităților ființei umane către un gen sau altul de manifestări emoționale sau intelectuale. Și întrucât „dispoziția" ocupă un loc important în economia lucrărilor teoretice și practice kantiene, este bine să rămână ca atare, și să nu își împrumute forma lingvistică unei alte realități teoretice. Totuși Goldthwait a realizat întrucâtva nepotrivirea echivalării lui *Gemüth* cu *disposition* pe temeiul nivelului sensibil la care evoluează, atribuindu-i ocazional și un termen mai pretențios, care evoluează îndeosebi la nivelul mentalului: *mind*. Dicționarul *Webster* îi indică însă, celui din urmă, între sensurile sale intelectuale și raționale, de asemenea tangențe cu memoria și conștiința, ca și posibilitatea echivalării sale cu *soul*, cu „sufletul". Întrucât „sufletul"/*Gemüth* are o frecvență mult mai mică în comparație cu „sufletul"/*Seele*, prezența primului va fi menționată în note, iar a celui de-al doilea va fi subînțeleasă în text.

Empfindung. Datorită valorii mari pe care o are sensibilitatea în perspectiva de față a abordării frumosului și sublimului, termenul cel mai important care o exprimă, „senzația" este folosit frecvent în sensul standard, ca fiind provenită dintr-o excitație ([17], p. 208) și desemnând culoarea sau rafinamentul; dar ea poate lua un înveliș estetic: sublimul înspăimântător impresionează prin senzație ([17], p. 210). Totodată *Empfindung* este folosit și cu sensuri ce depășesc simpla receptare a datelor sensibile, dobândind sensul de „simțire". Există așadar persoane cu o simțire nobilă ([17], p. 207), după cum există și o simțire față de bunătate ([17], p. 222), simțirea „trăsăturii nobile a unei poezii" ([17], p. 224), simțirea frumosului în fenomen ([17], p. 234); el caracterizează „înțelepciunea" femeii, care „nu este raționarea, ci simțirea" ([17], p. 230). Dar *Empfindung* este și foarte apropiat de „sentiment" (*Gefühl*): „...această senzație vă atrage să ajutați un sărman cu surplusul vostru..." (...diese Empfindung bewege euch, mit eurem Aufwande einem Nothleidenden aufzuhelfen...) ([17], p. 216). În perioada critică, Kant va renunța, de regulă, la acest gen de combi-

nații multiple, care se vor menține numai ca excepții; *Empfindung* va desemna de regulă „senzația", iar ocazional „simțirea".

Alte particularități ale terminologiei acestei etape **precritice** este absența unuia dintre cei mai importanți termeni ai perioadei **critice**, și anume cel de „facultate" (*Vermögen*), unde cea a sufletului este cea mai importantă; aici *Vermögen* este întrebuințat doar într-un sens nefilosofic, ce desemnează „bunuri" materiale. O altă particularitate este aceea că „popor"-ul este desemnat rar prin *Volk* (după cum va proceda în perioada **critică**) și de cele mai multe ori prin *Völkerschaft* (valabil și pentru „populație").

Scriitura barocă a eseului *Observații asupra sentimentului de frumos și sublim*, deosebit de încărcată, dar nu cu pasaje abstracte, ci cu figuri de stil și numeroase descrieri ale naturii exterioare sau ale naturii umane, prezintă un farmec stilistic deosebit. Redăm un singur pasaj, care se află conform paginației laterale a Academiei din Berlin [17] la p. 250-251, în care Kant face dovada unui scriitor de talent, cu o mare capacitate de captivare: „În religie superstițiosului îi place să pună între el și obiectul celei mai înalte stime anumiți oameni puternici și uimitori, ca să spunem astfel, culmi ale sfințeniei, cărora li se supune natura și ale căror voci imploratoare deschid sau închid porțile de fier ale Tartariei, care cu capul ating cerul, piciorul însă îl mai au încă pe pământul neînsemnat" (Der Abergläubische in der Religion stellt zwischen sich und dem höchsten Gegenstände der Verehrung gerne gewisse mächtige und erstaunliche Menschen, Riesen so zu reden der Heiligkeit, denen die Natur gehorcht und deren beschwörende Stimme die eiferne Thore des Tartarus auf – oder zuschließt, die, indem sie mit ihrem Haupte den Himmel berühren, ihren Fuß noch auf der niederen Erde stehen haben) ([17], p. 250).

II. *Note la Observații asupra sentimentului de frumos și sublim.*

Stil și punctuație. Aceste *Note* scrise de Kant pe marginea eseului **precritic** asupra sentimentelor de frumos și de sublim

prezintă, din punctul de vedere al scriiturii sale, o poziție aparte între lucrările sale. Și este aparte, datorită faptului că ele nu au fost destinate de autorul lor publicării și, ca atare, forma în care sunt prezentate ideile este deficitară, datorită punctuației foarte sumare: avem în fața noastră un șir de idei care se întrerupe la un moment dat, fără să ne înștiințeze prin punctuație, fie pentru a reveni ulterior, fie pentru a nu mai reveni. Din acest motiv, prezentarea grafică a cuvintelor va fi diferită de cea obișnuită: vom întâlni aici substantive scrise cu minuscule (în condițiile în care ortografia germană cere ca ele să înceapă cu majuscule), alte părți de propoziție, ca adverbe sau pronume, trecute cu majuscule (în afara vreunei reguli gramaticale exprese), titluri scrise cu minuscule (între care și *Noul Testament*), transcrierea după ureche a unor termeni străini. Aceasta este însă numai problema traducătorului, care nu va îngreuna lectura cititorului; ceea ce va constitui realmente o problemă pentru cititor este faptul că el se va confrunta cu o masă mare de idei, ordonată într-o mică măsură de punctuație, unde virgulele sunt de obicei deficitare și într-o măsură mai mare sunt deficitare punctele care încheie frazele; enumerările nu sunt marcate prin virgulă, iar când sunt marcate prin cifre unele sunt urmate de punct, altele din același set sunt urmate numai de cifra respectivă. Cititorului îi va reveni sarcina să rezolve prin gândire unirea și despărțirea ideilor. Acest gen de dispersare a frazei produsă de economia de punctuație a fost lăsat de noi ca atare, străduindu-ne mai înainte de toate să redăm cât mai exact ideile lui Kant în forma în care le-a prezentat; numai în măsura posibilului ne-am gândit la felul în care va putea cititorul român să le asimileze, și ceea ce ne-a fost posibil a fost să mărim pauzele dintre propozițiile neîncheiate prin punct, spre a le evidenția mai bine. Dar efortul de a completa lacunele punctuației originare merită să fie făcut de către cititor, pentru că, în primul rând, *Notele* de față aduc un plus de informație asupra ideilor și terminologiei cuprinse în eseul kantian de estetică **precritică** prezentat în volumul de față, dar și o deschidere către viitoarea sa estetică **critică**, care va fi *Critica facultății de judecare*; și chiar va aduce contribuții la viitoarea sa

Antropologie din perspectivă pragmatică, cu care își va încheia lungul șir de opusuri. În al doilea rând, *Notele* ne dau posibilitatea să privim pe o fereastră secretă în laboratorul maestrului, al cărui lucru este în desfășurare; el este copleșit de mulțimea ideilor pe care vrea să le exprime și încă nu a venit momentul în care conștiința sa să le dea o formă care să le facă ușor comunicabile, iar inconștientul își manifestă activismul său propriu. Noi avem privilegiul ca prin această lucrare cu o formă nefinisată să surprindem o etapă de tranziție, care dă seama asupra modului său de lucru, privilegiu pe care trebuie să îl plătim cu un efort suplimentar de gândire și înțelegere.

O altă observație care se cere a fi făcută este folosirea limbilor străine în text. În cazul marilor pasaje scrise de Kant în limba latină, acestea au fost culese cu litere cursive; în cazul cuvintelor individuale sau al expresiilor, acestea au fost date ca atare, având traducerea în notele explicative; ele au fost culese cu litere drepte în cazul în care în original erau scrise în alfabetul gotic și au fost culese cu litere cursive în cazul în care în original erau scrise în alfabetul latin.

Spre deosebire de stilul și punctuația *Notelor la Observații asupra sentimentului de frumos și sublim*, stilul și punctuația *Foilor volante la Observații asupra sentimentului de frumos și sublim* sunt mult mai îngrijite, frazele sunt aproape finisate și dau impresia că ele au fost destinate publicării.

Imperiul sensibilității. Ceea ce este caracteristic pentru această lucrare cu o independență relativă față de prima, foarte bine conturată, este atotputernicia sensibilității; ea se extinde ca un imperiu, în cuprinsul căruia termenii care desemnează sensibilitatea concentrează partea cea mai importantă a capacităților și forțelor umane: întâlnim o mare mulțime de **simțuri** care îndeplinesc atât funcții estetice, cât și funcții morale și existențiale, **simțiri** și **senzații** care întrețin relații direct cu sufletul, dar și paralelisme între **sentiment** și **facultate**.

Empfindung. La fel ca în eseul asupra frumosului și sublimului, *Empfindung* este folosit în majoritatea cazurilor pentru „simțire" și în minoritate pentru „senzație"; ocazional însă

Empfindung are și sensul de *Gefühl*, de „sentiment", atunci când se vorbește despre „cultura sentimentelor morale" (cultur der moralischen Empfindungen...) ([16], p. 15). Ca să ne dăm seama de raportul dintre „senzație" și „simțire" menționăm că senzația este folosită sporadic, în general în sensul clasic, de fenomen prin care subiectul este afectat de un factor extern, provocând mânia ([16], p. 32) sau ca „impresie a inimii omenești" ([16], p. 3) (tangența sa ocazională cu impresia a determinat-o pe Brigitte Geonget, care a semnat versiunea franceză a acestei lucrări aflate la poziția [13] în BIBLIOGRAFIA SELECTIVĂ, să îi dea echivalentul de *impression* sau *impression sensible* și nu de *sensation*). Spre deosebire de senzație, simțirea are nu numai o frecvență mult mai mare, dar și un evantai mai bogat de sensuri, plecând de la simplul senzoriu, referitor la iubirea voluptuoasă dintre sexe ([16], p. 5) sau la perceperea lucrurilor pe care le întâlnim în viața noastră ([16], p. 23), până la receptarea estetică și morală. Prin ultimele se înțelege simțirea ca fenomen al conștiinței, cum ar fi simțirea propriei stări, de exemplu a fericirii ([16], p. 154), a tinereții ([16], p. 7, 141, 160) sau cea de sclav ([16], p. 101). În această calitate de simțire conștientă, ea este pusă în relație cu sufletul, care este „plin de simțire" ([16], p. 7); și într-un mod ne-tehnic sufletul este numit și „inimă", care este la fel de „plină de simțire" ([16], p. 190). Implicarea estetică a simțirii se face de asemenea prin suflet: despre sublim se spune că lasă sufletul „să se topească ca într-o simțire molatecă" (...läßt die Seele gleichsam in einer weichlichen Empfindung schmelzen..., ([16], p. 19); despre frumos se spune de asemenea că este simțit ([16], p. 62). Ceea ce ne surprinde în aceste *Note*, din perspectiva etapei **critice**, este pătrunderea în sfera moralității prin **simțire** ([16], p. 117, 137), fie la nivelul inferior al afectelor ([16], p. 137) și al participării ([16], p. 173, 162) nedeterminate, fie la nivelul superior al conceptelor. Există o capacitate de simțire a liberului arbitru ([16], p. 145), precum și a ceea ce este drept ([16], p. 26), și nu pentru că în această etapă Kant nu ar realiza importanța judecății, ci pentru că acum el consideră că pentru a pune mai bine în valoare judecata, simțirea trebuie dezvoltată mult înaintea conceptului. Tot astfel, conceptele justiției civile și ale celei naturale, sunt simțite ([16].

p. 40); logica însăși este simțită ([16], p. 49). Pentru a realiza cât este de mare importanța pe care o acordă Kant, în această etapă **precritică**, simțirii în sfera moralei înainte de a fi descoperit importanța principiului moral care să mențină echilibrul aprecierilor individuale, redăm următoarea frază: „Tot astfel, eu nu pot afecta moral pe nimeni decât prin propriile sale simțiri așadar eu trebuie să presupun că celălalt are o anumită *bunătate* a inimii altminteri el nu va simți niciodată aversiune la descrierea mea a viciului și imbolduri în sine la aprecierea mea a virtuții. Dar pentru că ar fi imposibil ca în el să se afle unele simțiri *moral* corecte sau ca el să poată presupune că simțirea sa s-ar pune de acord cu cea a întregului gen uman dacă răul din sine ar fi cu adevărat total eu trebuie deci să admit la el binele *parțial* și să descriu ca înșelătoare în sine asemănările lunecoase dintre nevinovăție și delict" (Eben so kann ich niemanden moralisch rühren als durch seine eigene Empfindungen ich muß also voraussetzen der andere habe eine gewisse *bonitat* des Herzens sonst wird er bey meiner Schilderung des Lasters niemals Abscheu u. bey meinen Anpreisungen der Tugend niemals Triebfedern in sich fühlen. Weil es aber unmoglich wäre daß einige *moralisch* richtige Empfindung in ihm wäre oder er vermuthen könnte daß seine Empfindung mit der des ganzen menschlichen Geschlechts einstimig sey wenn sein Böses ganz u. gar böse wäre so muß ich ihm das *partiale* gute darin zugestehen u. die schlupfrige Ähnlichkeiten der Unschuld u. des Verbrechens als an sich betrüglich abmahlen)([16], p. 33). În această morală descriptivă *Empfindung* ca „simțire" ține locul viitorului principiu (*Grundsatz*), care deocamdată este deficitar; o condiție a funcționării simțirii este supoziția binelui (a viitoarei voințe bune), chiar și parțial, iar altă condiție este supoziția comunicării corecte a ceea ce simte fiecare.

Vermögen. Spre deosebire de lucrarea anterioară, bine ancorată în terminologia **precritică**, aici apare unul dintre cei mai importanți termeni ai **criticismului** kantian: el este cel de **facultate**. Dată fiind valoarea prezentă mare a sentimentului și valoarea mare în viitor a facultății, Kant începe prin a face o paralelă între cei doi termeni ([16], p. 3); sensul acestei asocieri este nu numai

unul procedural, de întărire a celui de-al doilea prin primul, ci și unul obiectual, de evidențiere a fondului sensibil al facultății. Aria de semnificare a lui *Vermögen*/„facultate" se extinde de la nivelul sensibilității până la cel rațional al moralității. Există, așadar, facultăți fizice, dintre care Kant le evidențiază pe cele sexuale (cu sensul de capacități) ale bărbaților ([16], p. 7) și femeilor ([16], p. 76); tot la acest nivel empiric se află și „facultatea desfătării și a iluziei" ([16], p. 101); opulența – spune Kant – reduce facultatea și plăcerea ([16], p. 135), desigur că numai capacitățile fizice care implică satisfacția prin plăcere. În acest sens, el spune: „...ceea ce știu eu este că dacă toate senzațiile își depășesc limitele facultatea femeii care nu este într-atât de limitată se va extinde mult mai mult decât cea a bărbatului" (...so viel wieß ich daß wenn alle Empfindungen über ihre Grenzen steigen das weibliche vermögen welches nicht so eingeschränkt ist viel weiter gehen wird als das männliche".) ([16, p. 124). Facultatea nu este însă legată numai de senzații și instincte, ci are și sensul practic de a crea utilități ([16], p. 53); tot la acest nivel practic, superior al sensibilității se află „facultatea eliberării de dorințe", care duce la fericire ([16], p. 152) și „facultatea...de a riposta la ofensă" ([16], p. 136), de care sunt privați prelații și femeile, datorită pozițiilor lor sociale limitative. Facultatea pusă în relație cu poziția profesională și socială a generat „facultatea poziționării morale", exprimată de Kant în limba latină ca *facultas stationum moralium* ([16], p. 156). Un nivel teoretic mai pronunțat deține „facultatea morală a obligării", unde Kant s-a folosit de sursa latină a lui *Vermögen*, care este *facultas* (*...facultate morali extorquendi...*) ([16], p. 80). Și tot în limba latină a formulat Kant sensul cel mai important al acestui termen, care este cel de „facultate a sufletului" (*facultas animae*). Brigitte Geonget, indusă probabil în eroare de menținerea lui *Vermögen* în preajma sensibilității nu o echivalează cu *faculté*, ci cu *compétence* sau *puissance*.

Particularități ale stilului. Modul lui Kant de a își învesmânta ideile în aceste *Note* de manuscris este când **ceremonios**, când **poetic**, când **eliptic**. Ceremonios este atunci când se referă la bărbați prin calitatea lor morală de persoane (*Mannesperson* = „per-

soană masculină"), spre deosebire de femei, pentru care el folosește de regulă fie termenul curent *Frau*, fie unul mai vechi *Frauenzimmer*, corespunzător perioadei în care femeile nu aveau acces la viața socială, fiind reduse la existența casnică, la statul în cameră (*Zimmer*), dar numai o dată numește femeia „persoană feminină". Poetic este Kant când spune: „Copacii beau izvorul învecinat. Zefirul murmură pentru îndrăgostiți. Norii plâng într-o zi melancolică Stâncile amenință ca uriașii. Singurătatea este mai populată de umbre visătoare și tăcerea de moarte a mormântului este fantastică." (Bäume trinken den benachbarten Bach. Der Zephyr lispelt den Verliebten. Wolken weinen an einem melancholischen Tage Felsen drohen wie Riesen. Die Einsamkeit ist doch behownt durch träumerische Schatten u. das Todesschweigen der Gräber phantastisch.) ([16], p. 18). Eliptic este pentru că multe idei au aici valoarea de maxime și cugetări, care pătrund mai bine dacă sunt exprimate direct și simplu.

Rodica CROITORU

OBSERVAȚII

ASUPRA SENTIMENTULUI DE

FRUMOS ȘI SUBLIM

CAPITOLUL ÎNTÂI

Despre diferitele obiecte ale sentimentului de sublim și frumos III.207

Diferitele senzații de amuzament sau de întristare nu se întemeiază atât de mult pe calitatea obiectelor externe, care le provoacă, cât pe propriile sentimente ale fiecărui om de a fi afectat prin plăcere sau neplăcere. De aici provin bucuriile unor oameni, față de care alții au dezgust, pasiunea iubirii, care este adesea o enigmă pentru oricine, sau de asemenea aversiunea puternică pe care o simte cineva, față de care altul este cu totul indiferent. Câmpul observațiilor acestor particularități ale naturii umane se extinde foarte mult și conține încă o sursă importantă de descoperiri, care sunt pe atât de grațioase pe cât sunt de instructive. Eu îmi arunc privirea acum numai asupra unor situații, care în această privință îmi apar deosebit de agreabile, și despre acestea mai mult cu ochiul observatorului decât al filosofului.

Întrucât un om se simte fericit numai în măsura în care își satisface o înclinație, tot astfel sentimentul, care îl determină să se bucure de mari amuzamente, fără ca pentru aceasta să îi fie necesare talente ieșite din comun, cu siguranță că nu este un fleac. Persoane corpolente, pentru care cel mai spiritual autor este bucătarul lor și ale căror opere de gust rafinat se află în pivnița lor, sunt cuprinse de o bucurie atât de însuflețită față de glume triviale și de o șmecherie ieftină, ca și aceea care face mândria persoanelor cu o simțire mai nobilă. Un om liniștit, care îndrăgește lectura /cărților, 208
întrucât ea îl lasă să se dedea bine somnului, negustorul, căruia toate amuzamentele îi apar naive, cu excepția acelora, care îl desfată pe omul perspicace, atunci când evaluează câștigul, un altul, care iubește sexul opus numai în măsura în care, el îl enumeră

printre lucrurile ce îl desfată, iubitorul de vânătoare, ce poate fi de vânat zburător ca Domițian[1] sau de animale sălbatice ca A..., toate acestea au un sentiment, care îi face capabili să se desfete în felul lor cu amuzamente, fără să fie cazul ca ei să îi invidieze pe alții sau, de asemenea, să își poată face un concept asupra altora[2]; numai că acum atenția mea nu se îndreaptă asupra lor. Mai există un sentiment de un fel mai rafinat, care fie că de aceea este numit astfel, pentru că ne putem desfăta cu el fără sațietate și oboseală, sau pentru ca să spunem așa, presupune o excitabilitate a sufletului, care îl face totodată potrivit impulsurilor virtuoase, sau pentru că indică talente și calități intelectuale, în opoziție cu care pot exista[3] cu totul lipsite de gândire. Acest sentiment este acela, a cărui latură vreau să o iau în considerație. Așadar, eu las la o parte înclinația, care este fixată asupra înțelegerii intelectuale elevate, și excitația, de care a fost capabil un *Kepler*[4] care, după cum relatează *Bayle*, este o invenție minunată ce nu ar fi de vânzare nici pentru un regat. Această senzație[5] este chiar prea rafinată încât să trebuiască să își găsească locul în obiecția prezentă, care se referă numai la sentimentul sensibil, de care sunt capabile sufletele cele mai comune.

Sentimentul cel mai rafinat, pe care noi vrem să îl luăm acum în considerație, este mai ales de două feluri: sentimentul **sublimului** și al **frumosului**. Emoția celor două este agreabilă, dar în feluri foarte diferite. Privirea[6] unui munte, al cărui vârf acoperit de zăpadă se înalță deasupra norilor, descrierea unei furtuni vijelioase, sau zugrăvirea regatului infernal de către *Milton*[7] provoacă satisfacție, dar însoțită de spaimă; dimpotrivă, priveliștea unei pajiști împestrițate de flori, văi cu izvoare șerpuitoare, acoperite cu arbuști sălbatici, descrierea Elyseelor[8], sau descrierea făcută de *Homer*[9] centurii lui Venus[10] ce lasă o impresie agreabilă, este însă veselă și surâzătoare. De aceea acea impresie pe care o putem avea atunci când posedăm forță, trebuie să fie a unui *sentiment* de *sublim* și, spre a ne bucura corect de cel din urmă, un *sentiment* față de *frumos*. Stejari falnici și siluete singuratice într-o dumbravă sfântă sunt *sublime*, straturi de flori, răsuri ce se târăsc pe pământ
209 și copaci tăiați în forme sunt frumoși. Noaptea este *sublimă*, ziua / este *frumoasă*. Caractere, ce posedă un sentiment față de sublim,

ajung ca în liniștea calmă a unei seri de vară, când lumina tremurătoare a stelelor pătrunde prin umbrele întunecate ale nopții și luna singuratică se arată la orizont, să trezească cu timpul senzații elevate, de prietenie, de dispreț față de lume, asupra eternității. Ziua strălucitoare insuflă un entuziasm susținut și un sentiment plăcut. Sublimul **emoționează**, frumosul **atrage**. Mina omului, care se întâlnește în sentimentul sublimului în deplinătatea ei. este serioasă, uneori rigidă și uimită. Dimpotrivă, senzația însuflețită a frumosului, se anunță printr-o strălucire senină a ochilor, prin trăsături surâzătoare și adesea printr-o jovialitate pronunțată. Sublimul este, pe de altă parte, de diferite feluri. Sentimentul acestuia este uneori însoțit de o oarecare groază sau chiar și de melancolie, în unele cazuri doar de o uimire calmă și în altele de o frumusețe extinsă într-un plan sublim. Pe primul vreau să îl numesc **sublimul-înspăimântător**, pe al doilea **nobil**, iar pe al treilea **măreț**. Solitudinea adâncă este sublimă, dar de un fel înspăimântător*). De aceea, / deșerturi întinse, nemărginite, după cum este imensul 210

*) Eu vreau să dau numai un exemplu de groază nobilă, ce poate fi inspirată de descrierea unei solitudini depline, și pentru aceasta extrag unele pasaje din Visul lui Carazan din Brem. Magazin, Volumul IV, pagina 539[11]. Acestui bogat zgârcit, pe măsură, ce i-au sporit bogățiile, i s-a închis inima la mila și iubirea față de toți ceilalți. Totodată, după cum iubirea față de oameni s-a răcit în el, strădania rugăciunilor sale și activitățile religioase au sporit. În urma acestei confesiuni el continuă să spună: într-o seară, la lumina lămpii mi-am încheiat socotelile am apreciat profitul, și m-a cuprins somnul. În această stare l-am văzut pe îngerul morții ce venea deasupra mea ca un vârtej, m-a lovit, înainte ca de frică să mă pot ruga pentru teribila atingere. Eu am încremenit, pe măsură ce deveneam conștient, că trecerea mea în eternitate era respinsă, și oricărui bine, pe care l-aș săvârși, nu i s-ar putea adăuga nimic, iar orice rău, pe care l-aș fi făcut, nu l-aș fi putut retrage. Am fost condus către tronul său, care se află în al treilea cer. Splendoarea, ce strălucea în fața mea, mi s-a adresat astfel: Carazan, serviciul tău divin este respins. Inima ta s-a închis la iubirea față de oameni, iar comoara ta s-a făcut cu o mână de fier. Tu ai trăit doar pentru tine, și de aceea trebuie să trăiești singur și în eternitate și expulzat din orice comunitate cu întreaga Creație. În această clipă am fost ridicat de către o putere nevăzută și purtat prin întregul edificiu strălucitor al Creației. Curând am lăsat în urma mea lumi nenumărate. Întrucât eu mă apropiam de limita extremă a naturii, am realizat că umbrele

deșert Schamo[12] din Tartaria, unde fiecare se teme ca umbre amenințătoare să nu se transforme în kobolzi și strigoi.

Sublimul trebuie să fie întotdeauna mare, frumosul poate fi și mic. Sublimul trebuie să fie simplu, frumosul poate fi curat și împodobit. O înălțime mare este la fel de sublimă ca o adâncime mare; numai că aceasta[13] este însoțită de senzația de groază, iar aceea[14] de uimire; de aceea, această senzație poate fi de sublim înspăimântător și aceea de nobil. Priveliștea unei piramide egiptene emoționează, după cum relatează *Hasselquist*[15], chiar mai mult decât ne putem reprezenta din orice descriere, dar construcția sa este simplă și nobilă. Biserica Sfântul Petru din Roma este măreață. Pentru că la acest proiect, care este mare și simplu, frumusețea, de ex. aurul și lucrările de mozaic etc., este distribuită astfel, încât sentimentul sublimului le străbate totuși la maximum pe toate, obiectul se numește ca atare măreț. Un arsenal trebuie să fie nobil și simplu, un castel de reședință măreț și un palat de plăceri frumos și ornamentat.

O durată mare este sublimă. Dacă este pentru timpul trecut, ea este nobilă; dacă se va produce într-un viitor imprevizibil[16] ea are ceva înspăimântător. O clădire din evul mediu timpuriu este venerabilă. Descrierea făcută de *Haller* eternității viitoare[17] insuflă o teamă ușoară, și a trecutului o uimire încremenită.

---

210 / abisului nemărginit se cufundau în fața mea. Un regat înfricoșător al liniștii eterne, singurătate și întuneric! O groază de negrăit mă înconjură în această clipă. Am pierdut din vedere ultimele stele și, în cele din urmă s-a stins și ultima strălucire a luminii de pe firmamentul cel mai îndepărtat. Spaimele de moarte ale disperării mă cuprindeau în fiecare clipă, pe măsură ce cu fiecare clipă creștea îndepărtarea mea de orice lume locuită. Am observat cu o spaimă înghețată a inimii, că, dacă de zece mii de ori o mie de ani m-aș îndepărta de limitele oricărei Creații, eu aș rămâne totuși cufundat pe mai departe în abisul nemărginit al firmamentului fără vreun ajutor și fără speranța întoarcerii. - - În această stare letală mi-am întins mâinile cu o astfel de impetuozitate către obiectele realității, încât m-am trezit. Iar acum am învățat, să îi apreciez foarte mult pe oameni; căci în acel deșert înspăimântător, de departe eu l-aș fi preferat tuturor comorilor Golcondei și pe cel mai neînsemnat dintre aceia, pe care eu îi goneam de la ușa mea în mândria norocului meu.

CAPITOLUL AL DOILEA 211

Despre proprietățile sublimului și frumosului la om în genere.

Intelectul este sublim, agerimea este frumoasă. Îndrăzneala este sublimă și mare, viclenia este mică, dar frumoasă. Prudența, spunea *Cromwell*[18], este o virtute de primar. Veridicitatea și onestitatea[19] sunt simple și nobile, gluma și lauda plăcută sunt fine și frumoase. Amabilitatea este frumusețea virtuții. Zelul lipsit de egoism este nobil. Urbanitatea (politețea) și curtoazia sunt frumoase. Proprietăți sublime stimulează respectul deosebit, cele frumoase însă iubire. Oamenii, la care se produce în special sentimentul de frumos, își caută prieteni onești, statornici și serioși doar în cazuri de necesitate; dar îi aleg ca tovarăși de anturaj pe cei glumeți, amabili și curtenitori. Apreciem pe cineva mult prea mult ca să îl putem iubi. El[20] ne stârnește uimire, dar este mult deasupra noastră încât să ne apropiem de el prin familiaritatea iubirii.

Aceia, la care cele două sentimente se unesc, vor afla: că emoția față de sublim este mai puternică decât cea față de frumos, numai că ea obosește fără schimbarea sau asocierea celui din urmă și nu ne mai putem desfăta cu ea*). Senzațiile elevate, la care se

---

*) Senzațiile sublimului încordează mai puternic forțele sufletului și de aceea obosesc mai ușor. Noi putem citi mai mult timp la rând o poezie pastorală mai lungă decât Paradisul pierdut al lui Milton și pe la Bruyère[21] mai mult timp decât pe Young[22]. Mie mi se pare că este chiar o greșeală a celui din urmă ca poet moralist, faptul că el întreține prea multă monotonie într-un ton sublim; căci tăria impresiilor poate fi reînnoită numai prin delimitarea de locurile cele mai lejere. La frumos nimic nu obosește mai mult decât arta truditoare, care de aceea induce în eroare. Oboseala excitării provoacă disconfort și este simțită cu dificultate.

ridică uneori discuția într-o societate aleasă, trebuie să sfârșească din când în când cu gluma veselă, și bucuria radioasă trebuie să contrasteze frumos cu mina calmă, serioasă, unde cele două feluri de senzații alternează neconstrânse. *Prietenia* are în sine mai ales trăsătura sublimului, dar *iubirea dintre sexe* pe cea a frumosului.
212 Totuși, delicatețea și / respectul profund o investesc pe cea din urmă[23] cu o anumită demnitate și sublimitate, în timp ce gluma iluzorie și familiaritatea dau în această senzație culoarea frumosului. În opinia mea *tragedia* se deosebește de *comedie* mai ales prin: că în prima este stimulat sentimentul față de *sublim*, în a doua față de *frumos*. În prima se înfățișează sacrificii mari pentru un bine străin, decizii îndrăznețe periclitate și devotament dovedit. Iubirea este acolo melancolică, tandră și plină de respect; nefericirea altora trezește în pieptul ascultătorului senzații de participare și face să îi bată inima mărinimoasă pentru necesități străine. Ea se emoționează cu delicatețe și simte demnitatea propriei sale naturi. Dimpotrivă, comedia prezintă intrigi fine, confuzii stranii și simpatice, pe care știe să le dezlege, sminitiți care se lasă înșelați, haz și caractere vesele. Iubirea nu este aici atât de taciturnă, ea este veselă și încrezătoare. Ca și în alte cazuri, la fel și în acesta nobilul poate fi unit într-un anumit grad cu frumosul.

Chiar viciul și slăbiciunile morale prezintă uneori anumite trăsături ale sublimului sau frumosului; cel puțin după cum apar ele sentimentului nostru sensibil, fără să fie dovedite prin rațiune. Mânia unui neînfricat este sublimă, ca mânia lui Achile în Iliada. În genere, eroul lui *Homer* este *sublim înspăimântător*, al lui *Vergiliu*[24] este, dimpotrivă, *nobil*. Mânia dezlănțuită cutezătoare după o mare supărare are în ea ceva mare, și oricât de nepermisă ar putea fi, în povestire ea emoționează deopotrivă ca groaza sau satisfacția. Când Șahul Nadir a fost atacat în timpul nopții în cortul său de către unii conspiratori, după cum povestește Hanway[25], după ce primise câteva lovituri și se apărase cu disperare, a strigat: *îndurare! Am să vă iert pe toți*. Unul dintre ei răspunse, ridicând pumnalul în sus: *tu nu ai făcut dovadă de niciun fel de milă și nici nu o meriți*. Insolența bruscă a unui ticălos este deosebit de periculoasă, dar totuși ea emoționează în povestire, și mai ales atunci când se asociază unei

morți infamante, iar ea îl înnobilează într-o anumită măsură, mai ales atunci când îi vine în întâmpinare cu semeție și dispreț. Pe de altă parte un plan imaginat cu viclenie, chiar dacă provine dintr-o farsă copilărească, are ceva care, în sine este subtil și stârnește râsul. Înclinația galantă către iubire (cochetăria) în sensul rafinat, și anume grija de a cuceri și de a fermeca o / persoană de obicei 213
amabilă, este probabil criticabilă, dar totuși frumoasă și de obicei este preferată ținutei onorabile, serioase.

Figura persoanelor, care plac prin aspectul lor exterior, se asociază repede fie unui fel de sentiment, fie altuia. O statură mare dobândește considerație și respect, una mică mai mult familiaritate. Chiar și culoarea brună și ochii negri sunt mai apropiați de sublim, ochii albaștri și culoarea blondă de frumos. O vârstă ceva mai înaintată se învecinează mai mult cu proprietățile sublimului, pe când tinerețea cu cele ale frumosului. La fel se întâmplă și cu diferența dintre poziții, și în toate acestea numai raporturile menționate trebuie să realizeze chiar și în îmbrăcăminte această diferență dintre sentimente. Persoanele mari, impozante trebuie să urmărească în îmbrăcăminte simplitate, cel mult măreție, cele mici pot fi curate și îngrijite. Bătrâneții i se potrivesc culorile închise și uniformitatea în îmbrăcăminte, tinerețea strălucește prin haine deschise și cu ornamente viu contrastante. Între poziții trebuie ca la aceleași facultăți și ranguri clericul să dea dovadă de cea mai mare simplitate, politicianul de măreție. Curtezanul se poate împopoțona cu ceea ce îi place.

Chiar și în împrejurările fericite externe există ceva care, cel puțin conform iluziei oamenilor ține de aceste senzații[26]. Oamenii sunt înclinați să acorde respect nașterii și titlului. Bogăția chiar și fără merite este onorată și de către cei mai altruiști, probabil datorită faptului că reprezentării sale i se asociază proiecte de acțiuni considerabile, care au putut duce către ea. Acest respect îi nimerește câteodată și pe o mulțime de netrebnici bogați, care nu pun niciodată în practică astfel de acțiuni, ce nu au niciun concept despre sentimentul nobil, singurul care poate face ca bogăția să fie de prețuit. Ceea ce face ca răul sărăciei să sporească, este aprecierea scăzută de care este însoțită, ce nu poate fi depășită pe

deplin nici chiar prin merit, cel puțin nu din punctul de vedere comun, dat fiindcă rangul și titlul nu induc în eroare acest sentiment grosier ci mai degrabă dispar în favoarea acestuia.

În natura umană nu se află niciodată trăsături lăudabile, fără ca în același timp variații ale acestora să trebuiască să se transforme prin nuanțe nesfârșite până la imperfecțiunea extremă.
214 Proprietatea *sublimului-înspăimântător*, dacă devine nenaturală, / este *aventuroasă**). Lucruri nenaturale, dacă în ele este avut în vedere sublimul, dacă el se întâlnește puțin sau chiar deloc, sunt *grotești*. Cel care iubește și crede în aventuros, este un *fantast*, din înclinația către grotesc apare *capriciosul*. Pe de altă parte, sentimentul frumosului degenerează, atunci când nobilul lipsește cu desăvârșire, și el se numește *naiv*. O persoană masculină cu această proprietate, dacă este tânără, se numește *găgăuță*; dacă este de vârstă medie, el este un *nebun*. Dat fiindcă sublimul îi este cel mai necesar vârstei înaintate, un *bătrân nebun* este creatura cea mai de disprețuit a naturii, după cum un tânăr capricios este cel mai dezagreabil și mai insuportabil. Glume și veselie duc către sentimentul frumosului. Tot astfel poate apărea suficient de mult intelect, și în această măsură ele[27] se pot înrudi mai mult sau mai puțin cu sublimul. Cel care, în această veselie nu observă această combinație, *flecărește*. Cel care flecărește mereu, este *nerod*. Se observă cu ușurință, că și oameni cu perspicacitate flecăresc din când în când, și nu de puțin spirit este nevoie ca intelectul să iasă pentru puțin timp din postul său, fără ca pentru aceasta să greșească cu ceva. Acela, ale cărui discursuri sau acțiuni nu sunt nici amuzante nici emoționante, este *plictisitor*. Plictisitorul, în măsura în care este preocupat să le facă deopotrivă pe amândouă, este *lipsit de gust*. Cel lipsit de gust, atunci când este îngâmfat, este un *smintit***).

---

*) În măsura în care sublimitatea sau frumusețea depășesc media cunoscută, de obicei o numim *romanescă*.

**) Se observă curând, că această societate onorabilă se împarte în două loji, în a celor capricioși și în a celor nebuni. Capriciosul școlit este numit simplu un *pedant*. Atunci când el își ia o mină înțeleaptă arogantă, ca un *prostănac* din vremurile mai vechi și mai noi, el își pune pe cap tichie

Eu voi face această schiță uimitoare a slăbiciunilor umane ceva mai inteligibilă prin exemple; căci, ceea ce îi lipsește gravurii lui Hogarth[28], ceea ce lipsește desenului în expresie, trebuie completat prin descriere. Asumarea îndrăzneață a pericolelor patriei noastre sau ale drepturilor prietenilor noștri este sublimă. Cruciadele, vechea cavalerie au fost *aventuroase*; duelul, o relicvă teribilă / a celor din urmă, provenit dintr-un concept fals al chemării 215
onoarei, sunt *grotești*. Îndepărtarea cu curaj de larma lumii dintr-un dezgust legitim este *nobilă*. Evlavia de sihaștri a vechilor ermiți era *aventuroasă*. Mănăstiri și astfel de cimitire[29], unde se închideau sfinți în viață, sunt *grotești*. Învingerea prin principii a pasiunilor este *sublimă*. Mortificări, legăminte solemne și alte virtuți monahale sunt mai mult *grotești*. Oseminte sfinte, lemn sfânt și tot astfel de lucruri străvechi, neexcluzând dejecțiile sfinte ale marelui Lama din Tibet[30], sunt *grotești*. Dintre operele de agerime și de sentiment rafinat, poemele epice ale lui Vergiliu și Klopstock[31] trec în rândul celor *nobile*, ale lui Homer și Milton al celor *aventuroase*. Metamorfozele lui Ovidiu[32] sunt *grotești*, basmele absurdității franceze sunt cele mai îngrozitoare caricaturi care s-au născocit vreodată. Poeziile anacreontice sunt de obicei foarte apropiate de *naivitate*.

Operele intelectului și cele de profunzime, în măsura în care obiectul lor include ceva pentru sentiment, participă dealtfel oarecum la diversitatea luată în considerație. Reprezentarea matematică a mărimii nelimitate a universului, considerațiile metafizice asupra eternității, providența, nemurirea sufletului nostru cuprind o anumită sublimitate și demnitate. Dimpotrivă, filosofia este falsificată prin excesul său de subtilitate vană, și aparența de temeinicie nu previne, considerarea celor patru figuri silogistice[33] drept bagatele școlărești.

Dintre proprietățile morale numai adevărata virtute este sublimă. Există deopotrivă calități morale bune, care sunt amabile și frumoase și, în măsura în care se armonizează cu virtutea, vor fi

---

de mărgăritar. Clasa nebunilor se întâlnește mai mult în lumea mare. Probabil că ea este chiar mai bună decât prima. Pe seama ei avem mult de câștigat și de râs. În această caricatură unul se strâmbă la celălalt și se dă cu capul lui gol de capul fratelui său.

considerate de asemenea nobile, chiar dacă nu pot fi trecute propriu-zis în rândul dispozițiilor virtuoase. Judecata asupra lor este rafinată și complexă. Cu siguranță că nu poate fi numită virtuoasă dispoziția sufletului[34], care este sursa unor astfel de acțiuni ce ar putea fi întemeiate pe virtutea însăși, dar al căror temei se acordă cu ea[35] doar accidental, și care adesea, conform naturii sale, poate intra în conflict cu regulile universale ale virtuții. O anumită milă, care se transformă cu ușurință într-un sentiment cald de *simpatie*, este frumoasă și amabilă; căci ea indică o participare favorabilă la soarta altor oameni, către care duc deopotrivă principii ale virtuții.
216 Numai că această pasiune favorabilă este deopotrivă slabă și / întotdeauna oarbă. Căci să spunem, că această senzație[36] vă atrage să ajutați un sărman cu surplusul vostru, numai că voi sunteți datori altuia și vă aflați în afara situației, de a îndeplini datoria strictă a justiției, și astfel se poate ca în public acțiunea să nu provină din niciun proiect virtuos, căci una de acest fel[37] v-ar putea îndemna către imposibilul sacrificării unei obligativități superioare acestei uimiri oarbe. În timp ce dimpotrivă bunăvoința universală față de genul uman din voi a devenit un principiu, care subordonează întotdeauna acțiunile voastre, atunci mai rămâne iubirea față de cel nevoiaș, dar ea s-a transformat acum dintr-un punct de vedere superior în adevăratul raport față de întreaga voastră datorie. Bunăvoința universală este un temei al participării la răul său, dar de asemenea și al justiției, după ale cărei prescripții trebuie să renunțăm acum la această acțiune. Așadar pe cât de repede s-a ridicat acest sentiment la universalitatea care îi este proprie, pe atât a devenit el sublim, dar de asemenea mai rece. Căci nu este posibil, ca în pieptul nostru să se dezvolte participarea la afecțiunea celuilalt și să înotăm într-o tristețe adâncă față de orice nevoie străină, căci altminteri virtuosul s-ar topi neîncetat în lacrimi de milă ca Heraclit[38], cu această inimă bună ca a lui Moș Crăciun[*)].

*) La o considerare mai apropiată, aflăm că, oricât de atrăgătoare ar putea fi proprietatea milei, ea nu are totuși în sine demnitatea virtuții. Un copil suferind, o femeie nefericită și săracă ne umplu inima de această tristețe adâncă, în timp ce aflăm cu sânge rece despre un mare plan de atac,

Al doilea fel de sentiment bun, care este frumos și demn de iubire, dar care încă nu formează fundamentul unei adevărate virtuți, este *amabilitatea*, o înclinație de a le răspunde altora cu prietenie, prin acordul cu cerințele lor și prin similitudinea dintre comportamentul nostru și dispozițiile lor. Acest temei al unei amabilități stimulatoare este frumos și suplețea unei astfel de inimi binefăcătoare. Numai că de departe ea nu este o virtute, căci, acolo unde principii înalte /nu își impun limitele lor ele slăbesc, putând 217
pătrunde toate viciile. Să nu mai menționăm, că această amabilitate față de aceia, cu care ne înconjurăm, este foarte adesea o nedreptate față de alții, care se află în afara acestui cerc restrâns, ceea ce se întâmplă cu un astfel de om, dacă luăm în considerație numai acest impuls, care poate avea toate viciile, nu dintr-o înclinație nemijlocită, ci pentru că el trăiește pentru plăcere. În afara unei amabilități caritabile, el va fi un mincinos, un încrezut, un bețiv etc. etc., căci el nu acționează după reguli care, în genere, duc la bunăstare, ci după o înclinație care în sine este frumoasă, dar, întrucât este lipsită de susținere și de principii, ea devine naivă.

De aceea, adevărata virtute se dovedește numai cu principii, care, cu cât sunt mai generale, cu atât sunt mai sublime și mai nobile. Aceste principii nu sunt reguli speculative, ci conștiința unui sentiment, care sălășluiește în pieptul fiecărui om și care se extinde mult mai mult decât temeiurile particulare ale milei și amabilității. Eu cred, că le unesc pe toate, atunci când spun, că este **sentimentul frumuseții și al demnității naturii umane**. Primul este un temei al bunăvoinței universale, cel de-al doilea al respectului universal, și atunci când acest sentiment ar avea cea mai mare perfecțiune în vreo inimă umană, atunci acest om s-ar iubi și s-ar aprecia chiar și pe sine, dar numai în măsura în care el este

în care, după cum se poate observa cu ușurință, printr-un rău teribil trebuie să cadă victimă fără vină o parte considerabilă a speciei umane. Câte un principe, a cărui figură devine melancolică pentru o singură persoană nefericită, dă în același timp ordine asupra războiului, dintr-un motiv adesea van. Aici nu există chiar nicio proporție în ce privește efectul, căci atunci cum se poate spune, că iubirea universală de oameni este cauza?

unul dintre cei, care extind acest sentiment cuprinzător și nobil. Numai dacă înclinația particulară este subordonată uneia într-atât de extinse[39], impulsurile noastre binevoitoare pot fi folosite proporțional și se poate realiza buna-cuviință nobilă, care face frumusețea virtuții.

Cu privire la slăbiciunea naturii umane și a puterii neînsemnate, pe care ar exercita-o sentimentul moral universal asupra celor mai multe inimi, providența[40] a pus în noi ca supliment al virtuții astfel de impulsuri deosebite, care, cu toate că unele se exercită chiar și fără principii în vederea acțiunilor frumoase, totuși pot da altora, care sunt ordonate de cele din urmă, o mișcare mai importantă și un impuls mai puternic către ele[41]. Mila și amabilitatea sunt temeiuri ale acțiunilor frumoase, care probabil că ar fi înăbușite prin dominarea unui egoism primitiv, numai că ele nu sunt nemijlocit temeiuri ale virtuții[42], după cum am văzut, deși dat fiindcă înrudirea lor cu ea le înnobilează, ele dobândesc, de asemenea, numele ei. Eu pot să le numesc de aceea *virtuți adoptate*, dar pe
218 acelea, care / se întemeiază pe principii, *adevărata virtute*. Acelea sunt frumoase și atrăgătoare, aceasta este singura sublimă și onorabilă. Un suflet[43], la care primele senzații dau regula, se numește o *inimă bună* și oamenii de acest fel *binevoitori*; pe de altă parte, virtuosului din principii i se asociază, pe bună dreptate, o *inimă nobilă*, și el însuși se numește *cinstit*. Aceste virtuți adoptate au o mare asemănare cu adevărata virtute, întrucât cuprind sentimentul unei plăceri nemijlocite față de acțiunile benefice și binevoitoare. Cel cu inimă bună devine pașnic fără o altă intenție către amabilitatea nemijlocită și politicos cu cei care îl înconjoară, și simte o simpatie sinceră față de nevoia celuilalt.

Numai că această simpatie morală nu este totodată suficientă, spre a îndrepta natura umană inertă către acțiuni de folos comun, drept care providența a mai pus în noi încă un anumit sentiment, care este rafinat și ne pune în mișcare, sau de asemenea poate realiza echilibrul între egoismul cel mai primitiv și desfătarea cea mai comună. Acesta este *sentimentul onoarei* și consecința sa este *timiditatea*. Opinia, pe care alții ar putea-o avea asupra valorii noastre, și judecata lor asupra acțiunilor noastre este un motiv de

o mare importanță, care determină multe dintre sacrificiile noastre, și o bună parte a oamenilor nu ar acționa nici dintr-un impuls ascendent nemijlocit al bunătății inimii, nici din principii, ci se întâmplă destul de des doar datorită aparenței externe a unei iluzii, care este foarte utilă, cu toate că în sine este foarte superficială, ca și când judecata celuilalt ar determina valoarea și acțiunile noastre. Ceea ce rezultă din acest impuls nu este nicidecum virtuos, de aceea și fiecare care va voi să pară astfel, trece sub tăcere deliberat motivul ambiției. Această înclinație nu este nici ea într-atât de apropiată de adevărata virtute precum este de înrudită bunătatea inimii, pentru că nu poate fi pusă în mișcare nemijlocit de frumusețea acțiunilor, ci de buna-cuviință reflectată în ochii celuilalt. Întrucât, fără îndoială că sentimentul onoarei este rafinat, eu pot să numesc acum exact ceea ce este asemănător virtuții, care se produce prin el[44], numit *strălucirea virtuții*.

Dacă comparăm caracterul oamenilor, în măsura în care una dintre aceste trei specii de sentiment domină și determină caracterul moral, vom afla, că una din fiecare se va înrudi foarte mult cu una din diviziunile obișnuite ale temperamentelor, /și totuși, de 219
partea flegmaticului se va înregistra o lipsă importantă a sentimentului moral. Nu ca și cum semnul distinctiv al caracterului acestor feluri diferite de suflet[45] ar depinde de trăsăturile considerate; căci sentimentul cel mai primitiv, de ex. al egoismului, al desfătării comune etc. etc., nu este luat aici deloc în considerație, ci astfel de înclinații se întâlnesc îndeosebi într-o diviziune comună; ci pentru că senzațiile morale rafinate pe care le-am menționat se unesc mai degrabă cu unele sau cu altele ale acestui temperament și de cele mai multe ori ele se află unite.

Un sentiment interior al frumuseții și demnității naturii umane, ca și un calm și o putere a sufletului[46] la care ne raportăm aici ca la un temei universal al totalității acțiunilor sale este serios și nu place atât datorită veseliei ca de fluture, nici a versatilității ușuraticului. El se învecinează mai degrabă cu melancolia, o senzație delicată și nobilă, în măsura în care se întemeiază pe acea groază pe care o simte un suflet constrâns, atunci când se află în

fața unui proiect mare și vede în fața ochilor pericolele pe care le are de trecut și victoria mare, dar dificilă a depășirii de sine. Adevărata virtute din principii are în sine ceva, ce pare a se acorda cel mai bine cu dispoziția *melancolică* a sufletului[47] în sensul cel mai moderat.

Bunătatea inimii, o frumusețe și o excitabilitate rafinată a inimii, conform ocaziei, pe care o întâlnește, de a se emoționa în cazuri individuale, de milă sau bunăvoință este foarte supusă schimbării împrejurărilor, în care mișcarea sufletului nu se mai întemeiază pe un principiu universal, iar atunci el preia cu ușurință alte forme, după cum obiectele își prezintă fie o parte, fie cealaltă. Și atunci această înclinație ajunge până la frumos și pare să se unească în modul cel mai natural cu acel caracter, pe care îl numim *sanguin*, care este nestatornic și *produce* veselie. La acest temperament avem de investigat proprietăți îndrăgite, pe care le numim virtuți adoptate.

De obicei sentimentul față de onoare este luat drept un
semn distinctiv al complexului *coleric*, și descrierea unui astfel de
caracter va da ocazia investigării consecințelor morale ale acestui
220 sentiment rafinat care, / de cele mai multe ori țintește doar, către
strălucirea unui astfel de caracter.

Niciodată un om nu este lipsit de orice urmă de senzație mai rafinată, ci numai o deficiență mai mare a acesteia, care se numește și insensibilitate comparativă, apare în caracterul *flegmaticului*, care este privat chiar și de imboldul cel mai primitiv, cum ar fi dorința de bani etc. etc., pe care noi însă, eventual îl putem lăsa deoparte, împreună cu înclinații înrudite, pentru că nu fac deloc parte din acest plan.

Să luăm acum în considerație mai îndeaproape senzațiile de sublim și de frumos în măsura în care ele sunt morale, sub denumirea acceptată a temperamentelor.

Cel al cărui sentiment tinde spre *melancolic*, nu este de aceea numit astfel, pentru că el se privează de bucuriile vieții întristându-se până la melancolia cea mai adâncă, ci pentru că senzațiile sale, atunci când se acumulează până la un anumit grad,

sau datorită unor cauze iau o orientare greșită, ele trecând în această stare cu mai multă ușurință decât în alta. El are mai ales un *sentiment față de sublim*. Chiar frumusețea, față de care el manifestă pe deplin senzații[48], nu trebuie doar să îl atragă, ci, să îl emoționeze, pentru că îi stârnește admirația. Desfătarea plăcerii este la el sobră, dar de aceea ea nu este mai neînsemnată. Toate emoțiile sublimului au în ele mai mult farmec decât excitațiile iluzorii ale frumosului. Bunăstarea sa este mai mult mulțumire decât plăcere. El este puternic. De aceea el își ordonează senzațiile sub principii. Ele sunt cu atât mai puțin supuse schimbării și transformării, cu cât acest principiu care le subordonează este mai general[49] și cu cât este mai extins sentimentul superior, care îl cuprinde pe cel inferior. Toate temeiurile particulare ale înclinațiilor sunt supuse multor excepții și schimbări, atâta timp cât nu derivă din astfel de principii superioare. Veselul și prietenosul Alceste[50] spune: eu îmi iubesc și apreciez soția, pentru că este frumoasă, măgulitoare și perspicace. Dar, ce se întâmplă când ea se desfigurează din cauza bolii, devine morocănoasă din cauza vârstei și, după ce farmecul de la început a dispărut, nu vă va mai apărea la fel de perspicace ca oricare alta? Dacă temeiul nu se mai află aici, ce poate deveni înclinația? Pe de altă parte să o luăm pe binevoitoarea și cumpătata Adraste[51], despre care se gândește în sine: Eu aș fi față de această persoană plin de iubire și de respect, pentru că este soția mea. Această dispoziție este nobilă și mărinimoasă. În
viitor / atracțiile întâmplătoare se pot schimba, ea rămâne mereu 221
soția lui. Temeiul nobil rămâne și nu este atât de mult supus schimbării lucrurilor. De o astfel de natură sunt principiile asemănătoare impulsurilor, care doar stârnesc predispozițiile individuale, și astfel este omul cu principii spre deosebire de cel, care ocazional este cuprins de o pornire binevoitoare și favorabilă. Dar atunci când chiar limbajul secret al inimii sale spune: eu trebuie să îl ajut pe acel om, căci el suferă; nu pentru că ar fi prietenul meu sau din anturajul meu, sau că el s-ar aștepta ca eu să fiu capabil să răsplătesc vreodată actul filantropic cu recunoștință. Acum nu avem timp de raționcinat și de pus întrebări: el este un om, și ceea ce se

întâmplă omului mă afectează și pe mine. Dealtfel procedeul său se susține prin temeiul suprem al bunăvoinței în natura umană și este deosebit de sublim, atât conform statorniciei, cât și universalității aplicării sale.

Eu continui observațiile mele. Omul cu o dispoziție melancolică a sufletului[52] se îngrijește puțin, de ceea ce gândesc ceilalți, ceea ce trece pentru ei drept bun sau adevărat, de aceea el se bazează doar pe propria sa înțelegere. Întrucât motivele sale preiau natura principiilor, lui nu îi este ușor să gândească ca alții; fermitatea sa degenerează uneori în îndărătnicie. El privește schimbarea modei cu indiferență și strălucirea ei cu dispreț. Prietenia este sublimă și tot astfel sentimentul său. El își poate pierde un prieten nestatornic, numai că acela nu îl pierde pe el tot la fel de repede. Chiar și aducerea aminte a pierderii prieteniei este pentru el demnă de cinste. Comunicativitatea este frumoasă, tăcerea plină de gânduri este sublimă. El este un bun păstrător a ceea ce este al său și al secretelor altora. Verosimilitatea este sublimă, și urăște minciuna sau disimularea. El are un sentiment superior al demnității naturii umane. El se apreciază pe sine și consideră omul ca o creatură, ce merită respect. El nu suportă niciun fel de supunere degradantă și respiră libertate în pieptu-i nobil. Toate lanțurile aurite, care îl trag spre curte sunt pentru el fiare îngrozitoare de sclavi la galere. El este un judecător exigent al său și al altora și nu arareori este dezgustat de sine și de lume.

La degenerarea acestui caracter, seriozitatea tinde spre me-
222 lancolie, evlavia spre fanatism. iubirea de libertate spre / entuziasm. Spolierea și nedreptatea stârnesc în el dorința de răzbunare. El este așadar iute la mânie. Sfidează pericolul și disprețuiește moartea. Odată cu pervertirea sentimentului său și în lipsa unei rațiuni luminate el degenerează în *aventuros*. Inspirații, apariții, amenințări. Dacă intelectul este încă slab, el degenerează în *caricatural*. Visuri semnificative, presentimente și semne miraculoase. El se află în pericolul de a deveni un *fantast* sau un *capricios*.

Cel cu o dispoziție *sangvină* a sufletului[53] are un *sentiment* predominant *al frumosului*. De aceea bucuriile sale sunt radioase și

însuflețite. Atunci când el nu este vesel, e nemulțumit și cunoaște puțin liniștea consensului. Diversitatea este frumoasă, și el iubește schimbarea. El caută bucurie în sine și în jurul său, îi distrează pe alții și este un om de societate. El dispune de multă simpatie morală. Bucuria celuilalt îl bucură și suferința lui îl întristează. Sentimentul său moral este frumos, dar fără principii și depinde întotdeauna nemijlocit de impresiile prezente, pe care obiectele le fac asupra lui. El este prietenul tuturor oamenilor sau, ceea ce vrea să spună același lucru, propriu-zis nu este niciodată un prieten, cu toate că e binevoitor și are inimă bună. El nu se disimulează. Astăzi el vă va întreține cu prietenia și cu măiestria sa, mâine, când sunteți bolnav sau nefericit el va simți o compasiune adevărată și nedisimulată, dar va ști să se retragă, până când împrejurările se vor fi schimbat. El nu trebuie să fie niciodată judecător. Legile sunt de obicei prea dure pentru el și se lasă corupt de lacrimi. Este un sfânt fals, niciodată cu adevărat bun și niciodată cu adevărat rău. El se dedă adesea la excese și este vicios, mai mult din amabilitate decât din înclinație. Este generos și binevoitor, dar este un rău socotitor al celor cărora le este dator, întrucât are multă simțire față de bunătate, dar puțină față de justiție. Nimeni nu are o opinie atât de bună despre propria sa inimă în afara lui. Dacă nu este stimat, el trebuie să fie totuși iubit. În decăderea cea mai mare a caracterului său el devine *naiv*, este neîncrezător și copilăros. Dacă vârsta nu îi reduce vivacitatea, sau nu îi stimulează intelectul, îl pândește pericolul, de a deveni un *nebun* bătrân.

Cel, pe care îl credem de o natură *colerică* a sufletului[54], are un sentiment dominant față de acel fel de sublim, pe care îl putem numi *măreț*. El are propriu-zis doar strălucirea sublimității și o culoare puternică, care / este pusă în slujba conținutului 223
intern al lucrului sau al persoanei, care probabil este rău sau comun și prin strălucire induce în eroare și emoționează. După cum o clădire care prin tencuială, reprezintă pietre tăiate, astfel încât să dea o impresie într-atât de nobilă, de parcă ar fi făcută într-adevăr astfel, și soliditatea stucaturilor și a pilaștrilor stă numai în opinie[55], cu toate că poziția este șubredă și nu are susținere: la fel

strălucesc și virtuțile false, zorzoanele înțelepciunii și meritul artificial.

Colericul își consideră propria valoare și valoarea lucrurilor și acțiunilor sale după ținuta sau strălucirea, care sare în ochi. Cu privire la natura internă și a motivelor pe care le include obiectul însuși, el este rece, nici nu se încălzește prin adevărata bunăvoință, nici nu se emoționează prin respect.*) Comportamentul său este artificios. El trebuie să știe să aibă diferite puncte de vedere, pentru ca ținuta sa să fie apreciată din diferite poziții ale privitorului; căci el își pune puține întrebări asupra a ceea ce este, ci numai cum pare. De aceea el trebuie să cunoască bine efectul asupra gustului general și impresiile diferite pe care le lasă comportamentul lui în jurul său. Întrucât în această atenție abilă el are nevoie de sânge rece și nu trebuie să se lase orbit de iubire, milă și participarea inimii sale, el va evita de asemenea multe prostii și supărări pe care le face un sangvin, încântat fiind de senzația sa nemijlocită[56]. De aceea, el pare de obicei că înțelege, mai mult decât în realitate. Bunăvoința lui este politețe, respectul său ceremonie, iubirea sa măgulire vană. El este întotdeauna plin de sine, când are ținuta unui iubit sau a unui prieten, și niciodată nu este niciunul nici celălalt. El caută să strălucească prin mode; dar întrucât la el totul este artificios și contrafăcut, este rigid și neîndemânatic. El acționează mult mai mult din principii decât sangvinul, care este antrenat doar de impresii ocazionale; dar acestea nu sunt principii ale virtuții, ci ale onoarei, și el nu are niciun sentiment față de frumusețe sau de valoarea acțiunilor, ci față de judecata, pe care lumea ar putea să o aibă asupra lor. Întrucât comportamentul său, în măsura în care nu ia în considerație sursa din care rezultă, are
224 dealtfel un folos la fel de comun ca virtutea / însăși, dobândește în ochii obișnuiți chiar și respectul cel mai înalt la fel ca virtuosul, dar în ochi mai ageri el se privește cu teamă, pentru că știe bine, că

*) De asemenea el se consideră chiar drept fericit, în măsura în care presupune, că și alții susțin aceasta.

descoperirea impulsului secret al ambiției sale ar distruge respectul față de el. De aceea el este foarte tentat de simulări, în religie ipocrit, în anturaj măgulitor, cu partidul aflat la putere versatil după împrejurări. El este de voie un sclav al celor mari, drept care devine un tiran față de cei mai neînsemnați. *Naivitatea*, această simplitate nobilă sau frumoasă, care poartă în sine secretul naturii și nu al artei, îi este cu totul străină. De aceea când gustul său degenerează, licărirea sa devine *stridentă*, adică are mândrie într-un fel advers. El ajunge, atât în stil cât și în ornamente la galimatii (exagerări), un fel de caricatură, care cu privire la măreție este la fel ca aventurosul sau capriciosul sublimului-serios. Pentru insulte el ajunge la duel sau la procese și în relațiile civile la strămoși, prioritate și titlu. Atâta timp cât el este doar vanitos, adică caută onoarea și se străduiește să sară în ochi, el poate deveni chiar tolerant, numai că atunci când la lipsa totală de prerogative și de talente reale el se împăunează, devine ceea ce i-ar plăcea mai puțin să pară, și anume un *smintit*.

Întrucât în combinația *flegmatică* nu intră de obicei niciun ingredient al sublimului sau frumosului într-un grad deosebit, această proprietate a sufletului[57] nu aparține cadrului considerațiilor noastre.

De orice fel ar putea fi și aceste senzații mai rafinate, cu care am avut de-a face până acum, fie că sunt sublime, fie că sunt frumoase, ele pot avea soarta comună de a apărea în judecata celui ce nu are un sentiment anumit pentru ele, și să pară stranii sau absurde. Un om de un zel calm și egoist nu are deloc, ca să spunem așa organele, pentru simțirea trăsăturii nobile a unei poezii sau a unei virtuți eroice, el îl citește mai degrabă pe Robinson decât pe Grandison[58] și îl consideră pe Cato[59] un smintit îndărătnic. Tot la fel persoanelor ce au oarecum un mod serios de receptare acesta le apare naiv, pe când altora atrăgător, și naivitatea iluzorie a unei idile pastorale le apare lipsită de gust și copilărească. Chiar și atunci când sufletul[60] nu este cu totul lipsit de un sentiment unanim mai rafinat, gradele de excitabilitate ale acestuia sunt totuși foarte diferite, și se observă, / că unul găsește ceva nobil și respectabil, 225

care altuia i se pare deși mare, totuși fantastic. Împrejurări, care ni se prezintă, de a spiona sentimentul celuilalt față de lucruri imorale, pot și dau temeiuri cu o verosimilitate destul de mare, de a conchide chiar și asupra senzației sale cu privire la proprietățile superioare ale sufletului[61], ca și ale inimii. Cel care se plictisește de o muzică frumoasă, dă o supoziție solidă, faptului că frumusețile stilului ca și farmecele rafinate ale iubirii vor avea o putere mică asupra lui.

Există un anumit spirit al mărunțișurilor (*esprit des bagatelles*), ce indică un fel de sentiment rafinat, dar care țintește chiar către opusul sublimului. Gustul față de ceva, în măsura în care este foarte *artificios* și obositor, versuri, care se citesc de la cap și de la coadă, ghicitori, ceasuri pe inele, colanuri de purici etc. etc. Un gust față de tot, ceea ce este măsurat și *ordonat* într-un fel obositor, deși este lipsit de folos, de ex. cărți ce stau așezate cu migală în rândurile lungi ale bibliotecii, și un cap gol care le privește și se bucură, camere, care sunt decorate ca niște cabinete de optică și întreținute foarte curat, împreună cu gazda neospitalieră și morocănoasă, care le locuiește. Un gust față de tot, ceea ce este *rar*, care de obicei poate avea o valoare internă redusă. Lampa lui Epictet[62], o mânușă a regelui Carol al XII-lea[63]; într-o anumită măsură lor li se alătură și colecționarea de monezi. Astfel de persoane sunt foarte suspicioase, să nu ajungă în știință neșlefuite și capricioase, în moravuri însă lipsite de sentiment față de tot, ceea ce este frumos sau nobil într-un fel liber.

Noi procedăm reciproc chiar nedrept, când acela, care nu înțelege valoarea, sau frumusețea acelora, care ne emoționează pe noi, sau ne atrage, este expediat, pentru că *el nu le înțelege*. În această privință nu contează prea mult, ceea ce înțelege *intelectul*, ci ceea ce simte sentimentul. Tot astfel, capacitățile sufletului[64] prezintă un acord atât de mare: că de cele mai multe ori se poate conchide de la fenomenul senzației la talentele înțelegerii. Așadar acela, care ar avea multe avantaje intelectuale, ar folosi în van aceste talente dacă nu ar avea senzații puternice față de ceea ce ar fi

veridic nobil sau frumos, care trebuie să fie imboldul folosirii acelor daruri ale sufletului[65] pe deplin și conform regulii*). 226

Este obișnuit să numim de obicei *util*, numai ceea ce poate satisface senzațiile noastre primare, ceea ce ne poate procura surplusul de mâncare și băutură, cheltuieli cu îmbrăcămintea și mobilarea casei, ca și ceea ce se poate cheltui la ospețe, deși eu nu văd, de ce tot ceea ce dorește sentimentul meu cel mai însuflețit nu trebuie să se numere întotdeauna printre lucrurile utile. Numai că luând totul din acest punct de vedere[66], cel care este stăpânit de *egoism* este un om cu care nimeni nu trebuie să raționeze asupra gustului rafinat. O găină este din această perspectivă mai bună decât un papagal, o cratiță mai utilă decât un serviciu de porțelan, toate capetele agere din lume nu au valoarea unui țăran, iar osteneala necesară descoperirii distanței până la stelele fixe poate fi lăsată la o parte, până când se ajunge la un acord, asupra felului în care plugul poate fi mânuit mai avantajos. Dar ce prostie mai e și asta, de a ne antrena într-o astfel de dispută, în care este neobișnuit să se cadă de acord asupra senzațiilor, pentru că nu există deloc unanimitate asupra sentimentului! Cu toate acestea un om cu senzația cea mai primitivă și mai comună poate percepe totuși: că atracțiile și ceea ce este agreabil în viață, care par să fie cele mai inutile, ne atrag cel mai mult atenția, iar nouă ne-ar rămâne puține imbolduri către o diversitate atât de mare de strădanii, dacă am voi să le excludem pe acelea[67]. Și tot astfel nimeni nu este într-atât de primitiv, încât să nu simtă, că o acțiune morală cel puțin față de altul emoționează cu atât mai mult, cu cât este mai îndepărtată de interesul personal, și cu atât mai mult cu cât se evidențiază în el[68] acele impulsuri nobile.

---

*) Se observă de asemenea, că o anumită finețe a sentimentului unui om este trecută în rândul meritelor. Dacă cineva poate pregăti o masă / bună din carne sau dulciuri, după care să doarmă neasemuit de bine, 226
acesta va fi luat pe deplin drept un semn al unui stomac bun, dar nu al unui merit. Dimpotrivă, cel ce renunță la o parte din prânzul său ca să asculte muzică sau se poate adânci într-o distracție plăcută cu o pictură sau să citească cu plăcere unele lucruri glumețe, chiar dacă ar fi doar fleacuri poetice, are totuși aproape în ochii fiecăruia ținuta unui om mai fin, asupra căruia se formează o opinie favorabilă și demnă de laudă.

Atunci când eu observ alternativ partea nobilă și cea slabă a omului, eu mă dojenesc aici pe mine însumi, că nu sunt capabil să preiau acel punct de vedere, din care aceste contraste prezintă marele portret al întregii naturi umane într-o formă atractivă. Așadar eu mă mulțumesc cu faptul: că, în măsura în care aparțin
227 proiectului / marii naturi, aceste poziții grotești nu pot da altceva decât o impresie nobilă, cu toate că ea este o privire mult prea rapidă, spre a le considera sub acest raport. Pentru a arunca aici încă o privire fugară: eu cred să pot observa cele ce urmează. Aceia dintre oameni, care procedează conform *principiilor*, sunt doar foarte *puțini*, ceea ce dealtfel este foarte bine, întrucât cu ușurință se poate întâmpla, ca în aceste principii să se piardă calea și dezavantajul, care a rezultat de aici, să se extindă și mai mult, pe măsura universalității principiului și a fermității persoanei, care l-a evidențiat. Cei, care acționează de asemenea din *imboldurile bunătății inimii*, sunt mult *mai mulți*, ceea ce este de asemenea excelent, cu toate că el singur nu poate fi luat în considerație ca un merit deosebit al persoanei; cu toate că aceste instincte morale lipsesc uneori cu totul, numai în medie ele realizează pe deplin marea intenție a naturii, ca și celelalte instincte care conform regulii pun în mișcare lumea animală. Cei, care au ferm în fața ochilor preaiubitul lor eu drept unicul punct de reper al strădaniilor lor, încercând să rotească totul în jurul *egoismului* ca marele ax al tuturor, sunt *cei mai mulți*, și nimic nu poate fi mai avantajos, căci aceștia sunt cei mai preocupați, cei mai ordonați și mai atenți; ei dau întregului susținere și fermitate, căci fără intenția de a face astfel, ei acționează către folosul comun, procură trebuințele necesare și oferă fundamentul, pe care sufletele rafinate pot extinde frumusețea și armonia. În cele din urmă, *loialitatea* se extinde *în toate* inimile umane, deși într-o proporție inegală, care trebuie să dea întregului o frumusețe atrăgătoare până la uimire. Căci cu toate că ambiția este o iluzie prostească, în măsura în care ea devine o regulă, care subordonează celelalte înclinații, totuși ca impuls auxiliar ea este chiar excelentă. Căci cu toate că fiecare își urmează acțiunile pe marea scenă conform înclinațiilor sale dominante, el este pus în mișcare deopotrivă de către un impuls ascuns, de a pre-

lua în gândire un punct de vedere exterior sieși, spre a judeca buna-cuviință pe care o are comportamentul său, după cum apare și după cum sare în ochii spectatorului. Astfel diferitele grupuri se unesc într-o pictură de o expresie măreață, unde prin intermediul unei mari diversități apare unitatea, și întregul naturii morale indică în sine frumusețe și demnitate.

CAPITOLUL AL TREILEA

228 *Despre diferența sublimului și frumosului în relația reciprocă a celor două sexe.*

Cel, care a conceput femeia pentru prima dată prin numele de *sex frumos*, a voit să spună probabil ceva măgulitor, dar ar fi reușit mai bine, dacă el însuși ar fi putut să o creadă pe deplin. Căci fără a lua în considerație, că figura sa este în general mai fină, trăsăturile sale sunt mai delicate și mai calme, mina sa semnifică prietenie, glumă și afabilitate și este mai plăcută, decât cea a sexului masculin, fără să uităm de asemenea, ceea ce trebuie să socotim drept farmecele ascunse, prin care ea ne poate conduce pasiunea către judecăți avantajoase ei, mai ales în trăsături proprii ale caracterului sufletului[69] acestui sex se află ceva, prin care ea se deosebește clar de al nostru[70] și rezultă mai ales, din ceea ce o face cunoscută prin semnul distinctiv al *frumosului*. Pe de altă parte, noi am putea ridica pretenția de *sex nobil*, dacă nu s-ar ridica și pretenția ca un caracter nobil să respingă denumirile onorifice, ci mai degrabă să le dea decât să le primească. Prin aceasta nu se va înțelege: că femeii i-ar lipsi proprietăți nobile sau că sexul masculin ar trebui să se dispenseze cu totul de frumuseți, mai degrabă se așteaptă, ca fiecare sex să le unească pe amândouă, totuși, pentru o femeie toate celelalte avantaje ar trebui să se unească numai spre a spori caracterul *frumosului*, care este propriu-zis punctul de reper, și dimpotrivă, prin proprietățile masculine se evidențiază cu claritate *sublimul* ca semn distinctiv al speciei sale[71]. La acestea trebuie să se raporteze toate judecățile celor două genuri, atât cele demne de laudă cât și cele blamabile, orice educație și instruire trebuie să le aibă în fața ochilor, și orice strădanie, ce promovează per-

fecțiunea morală a uneia sau a celeilalte, să nu lase necunoscută diferența stimulatoare, pe care natura a voit să o afle între cele două genuri umane. Căci nu este suficient să ne reprezentăm aici, ceea ce au oamenii în fața lor, ci deopotrivă nu trebuie să se piardă din vedere faptul că acești oameni nu sunt de un singur fel[72].

Femeia are un sentiment înnăscut mai puternic față de tot 229
ceea ce este frumos, delicat și ornamentat. Chiar și în copilărie ele[73] se gătesc cu plăcere, și le place să se împodobească. Ele sunt curate și foarte delicate, față de tot ceea ce provoacă dezgust. Ele iubesc gluma și se pot întreține cu fleacuri, dacă sunt vioaie și hazlii. De timpuriu ele au în sine o ființă modestă, știu să aibă o ținută distinsă și se autodetermină; și aceasta la o vârstă, la care tinerețea noastră bărbătească bine educată este încă neînfrânată, stângace și confuză. Ele mai au și multe senzații simpatetice, bunăvoință și milă, preferă frumosul utilului și transformă cu plăcere surplusul pentru întreținere în economie, spre a se îngriji de cheltuielile cu strălucirea și curățenia. Ele au senzații foarte delicate cu privire la lezarea cât de mică ar fi și în plus țin minte cea mai neînsemnată lipsă de atenție și respect față de ele. Pe scurt, ele includ în natura umană temeiul principal al delimitării proprietăților frumoase de cele nobile și rafinează chiar și sexul masculin.

Sper să fiu scutit de enumerarea proprietăților masculine, în măsura în care acestea sunt paralele cu acelea[74], și să ne mulțumim numai cu considerarea comparației lor reciproce. Sexul frumos are tot atât de mult intelect cât și cel bărbătesc, numai că el are un *intelect mai frumos*, iar al nostru trebuie să fie un *intelect mai profund*, care lasă impresia că are semnificația sublimului.

Frumuseții tuturor acțiunilor îi aparține îndeosebi, faptul că ele[75] dovedesc în sine ușurință și par să fie îndeplinite fără o strădanie anevoioasă; dimpotrivă, strădanii și dificultăți depășite stârnesc uimirea și aparțin sublimului. Meditația profundă sau o reflecție continuă de durată sunt nobile, dar dificile și nu se potrivesc bine unei persoane, la care excitațiile neconstrânse nu trebuie să indice altceva decât o natură frumoasă. Învățarea anevoioasă sau gândirea dificilă, când trebuie să aparțină îndeosebi unei femei,

distrug prerogativele, care sunt proprii sexului său, și de dragul rarității le pot transforma în obiectul unei uimiri reci, dar imediat ele reduc excitația, prin care ea[76] își exercită puterea asupra celuilalt sex. O femeie, care are capul plin cu tot ceea ce este grecesc, ca doamna *Dacier*[77], sau care conduce dispute temeinice
230 asupra mecanicii, ca marchiza de / Châtelet[78], ar putea avea de aceea întotdeauna o barbă; căci aceasta ar exprima probabil mai vizibil mina profunzimii, către care se străduiește ea. Intelectul frumos alege pentru obiectele sale tot, ceea ce este înrudit îndeaproape cu cel mai rafinat sentiment, și lasă deoparte speculații abstracte sau cunoștințe, care sunt folositoare, dar aride pentru intelectul silitor, temeinic și profund. De aceea femeia nu învață deloc geometrie; despre principiul rațiunii suficiente, sau despre monade ea știe atât, cât îi este necesar să prindă sarea din poemele satirice, ceea ce au înțeles visătorii superficiali ai sexului nostru. Frumoasele îl pot lăsa întotdeauna pe Cartesius[79] să se învârtească în vârtejurile sale, fără ca ele să se sinchisească de aceasta, chiar dacă amabilul *Fontenelle*[80] ar voi să le întovărășească în societatea planetelor, și farmecul atracției lor nu pierde nimic din puterea sa, chiar dacă ele nu știu nimic, din ceea ce *Algarotti*[81] s-a străduit să schițeze pentru binele lor cu privire la forțele de atracție ale materiei brute[82] conform lui Newton[83]. În istorie ele nu își umplu capul cu bătălii și în descrierea Pământului cu fortărețe; căci pentru ele contează la fel de puțin, dacă ar trebui să fie un miros de praf de pușcă, după cum pentru persoanele masculine[84] să fie de mosc.

Pare a fi o viclenie răutăcioasă a persoanelor masculine, să voiască să tenteze sexul frumos cu astfel de pervertiri ale gustului. Căci pe deplin conștienți de slăbiciunea lor[85] cu privire la atracțiile naturale ale acesteia, când o singură privire fulgerătoare i-ar pune într-o încurcătură mai mare decât cea mai grea întrebare școlară, dat fiindcă femeia își exersează de timpuriu acest gust, ei se văd într-o superioritate decisivă și au avantajul, pe care dealtfel l-ar întreține cu dificultate, de a fi capabili să susțină slăbiciunea vanității ei[86] printr-o clemență mărinimoasă față de ea. Conținutul marii științe a femeii este mai degrabă omul, și din-

tre oameni bărbatul. Înțelepciunea sa nu este rațiocinarea. ci simțirea. Cu ocazia, care li se dă de a educa natura lor frumoasă, întotdeauna trebuie să avem în fața ochilor acest raport. Se va căuta extinderea sentimentului lor moral comun și nu memoria lor și nu prin reguli universale, ci prin unele judecăți asupra comportamentului, pe care ele îl văd în jurul lor. Exemplele, care sunt împrumutate din alte timpuri, spre a înțelege influența pe care sexul frumos a avut-o în afacerile internaționale, pe care diversitatea / relațiilor o mărturisește în alte epoci sau în țări străine 231
față de cel masculin, caracterul celor două, în măsura în care se clarifică prin aceasta, și gustul variabil al amuzamentelor alcătuiesc întreaga istorie și geografie. Este frumos, ca privirea unei hărți, care fie că reprezintă întregul glob pământesc, fie părțile cele mai importante ale lumii, să fie făcută pentru o femeie într-un fel agreabil. Aceasta se realizează prin faptul, că ei i se face prezentarea numai în intenția descrierii diferitelor caractere ale popoarelor ce locuiesc aici, a diversității gusturilor lor și a sentimentelor lor morale, mai ales cu privire la efectul, pe care îl au acestea asupra relațiilor dintre sexe, cu unele explicații simple asupra diversității climatului, libertății sau sclaviei lor. De aceea este puțin important, dacă ea cunoaște sau nu regiunile specifice ale acestor țări, industria, puterea și stăpânirea. Tot astfel despre cosmos ea nu are nevoie să știe nimic mai mult, decât îi este necesar, ca într-o noapte frumoasă să o emoționeze, când privind cerul realizează că ar mai exista alte lumi și alte creaturi și mai frumoase[87]. Sentiment pentru picturi expresive și pentru muzică, nu în măsura în care se manifestă artistic, ci prin senzație, toate acestea rafinează sau înalță gustul acestui sex, și au întotdeauna unele relații cu impulsuri morale. Niciodată un învățământ rece și speculativ, întotdeauna senzații, și anume dintre acelea care pe cât posibil rămân cele mai apropiate de relația sexului său. Această instrucție este de aceea atât de rară, pentru că necesită talente, experiență și o inimă plină de sentiment, și o femeie se poate dispensa foarte bine de fiecare dintre ele, după cum ea însăși se instruiește de obicei pe deplin și fără acestea.

Virtutea femeii este o *virtute frumoasă**). Cea a sexului masculin trebuie să fie o *virtute nobilă*. Ea[88] va evita răul, nu pentru că este nedrept, ci pentru că este urât, și acțiunile virtuoase înseamnă pentru ea acelea, care sunt moral frumoase. Nimic despre necesitate, nimic despre trebuire, nimic despre obligație. Femeii îi este
232 intolerant orice ordin și orice constrângere nesuferită. / Ea face ceva, numai pentru că îi este pe plac, și arta constă în a face ceva, care să îi fie pe plac, numai pentru că este bun. Eu cred cu greu, că sexul frumos este capabil de principii, și de aceea nu cred să ofensez, pentru că acestea[89] sunt deosebit de rare la cel masculin. De aceea providența a pus în pieptul său senzații favorabile și binevoitoare, un sentiment elevat al bunei-cuviințe și un suflet amabil. Nu i se cer deloc sacrificii și autoconstrângeri mărinimoase. Un bărbat nu trebuie să îi spună niciodată soției sale, că își riscă o parte din bunurile sale pentru un prieten. De ce vrea el să stăvilească comunicativitatea ei vie, pentru că sufletul[90] ei e încărcat cu secrete importante, de a căror păstrare numai el este responsabil ? Chiar multe dintre slăbiciunile sale sunt, ca să spunem așa, *greșeli frumoase*. Insulta sau nefericirea mișcă sufletul său delicat până la mâhnire. Bărbatul nu trebuie să plângă niciodată cu lacrimi decât din mărinimie. Cele, pe care el le varsă la durere sau în împrejurări fericite, îl expun disprețului. *Vanitatea*, care i se reproșează atât de des sexului frumos, în măsura în care este pentru același o greșeală, este doar o greșeală frumoasă. Așadar se trece sub tăcere, faptul că persoanele masculine, care laudă cu atâta plăcere femeia, ar fi de aceea rele, dacă aceasta nu ar fi înclinată să accepte totul, pentru ca astfel să însuflețească într-adevăr atracția ei. Această înclinație este un impuls, spre manifestarea agreabilului și a bunei-cuviințe, spre a da curs glumei strălucitoare, unde prin schimbarea ingenioasă a toaletei să strălucească și să își sporească frumusețea. Aici nu se aduce deloc o ofensă altora ci,

*) Mai sus aceasta a fost numită, a se vedea p. 24 [217] într-o judecată strictă virtute adoptivă; aici, întrucât servește la a da o justificare favorabilă caracterului sexului, se numește în genere o virtute frumoasă.

mai degrabă, dacă este făcută cu bun gust, atât de multă amabilitate, încât reproșul morocănos care i se aduce este nemanierat. O femeie, care este chiar prea zburdalnică și ușuratică, este numită *smintită*; expresie care nu are o semnificație atât de dură ca la bărbat, când se schimbă ultima silabă[91], astfel încât, când se înțeleg reciproc, din când în când ei pot face uz de complimente confidențiale. Când vanitatea este o greșeală, care la o femeie merită să fie scuzată cu totul, atunci *esența* sa *explozivă* nu este ca la bărbat singura ce ofensează în general, ci caracterul sexului său. Căci această proprietate este deosebit de imbecilă și urâtă și se opune cu totul atracției[92] agreabile moderate. O astfel de persoană se află într-o poziție dificilă. Ea va / suferi datorită judecății dure și nemiloase; 233
căci cel ce insistă asupra considerației ce i se datorează îi invită pe alții la blam asupra sa. Orice descoperire și chiar cea mai mică greșeală, provoacă oricui o adevărată bucurie, și cuvântul *smintită* își pierde aici semnificația sa moderată. Trebuie să distingem întotdeauna vanitatea de îngâmfare. Prima caută adeziunea și o onorează într-o oarecare măsură pe aceea, care își dă osteneala, cea de-a doua crede în posesiunea deplină a aceleia[93], și întrucât ea nu se străduiește deloc să o dobândească de aceea, nu câștigă nimic.

Când în ochii sexului masculin unele ingrediente ale vanității nu deformează deloc o femeie, cu cât sunt mai aparente, ele servesc totuși, cu atât mai mult, la dezbinarea sexului frumos în interiorul său. Prin urmare ele se judecă reciproc foarte dur, pentru că se pare că una umbrește atracția celeilalte, și într-adevăr există dintre acelea, care au și mari bănuieli cu privire la cuceriri, arareori prietene între ele în adevăratul sens.

Frumosului nu îi este nimic mai opus decât dezgustătorul, după cum nimic nu coboară sub sublim mai jos decât ridicolul. De aceea un bărbat nu poate fi mai sensibil la o insultă, decât dacă este numit *smintit*, și o femeie, dacă este numită *dezgustătoare*. De aceea spectatorul britanic[94] susține: că unui bărbat nu i se poate face un reproș mai jignitor, decât cel de mincinos, și unei femei niciunul mai amar decât dacă trece drept necinstită. În măsura în care se va judeca după rigurozitatea moralei, eu vreau ca aceasta

să își păstreze valoarea. Numai că aici nu se pune problema ce merită în sine blamul cel mai mare, ci ceea ce este simțit, într-adevăr, cu mai multă duritate. Și eu îl întreb pe fiecare cititor, dacă, gândind asupra acestui caz, nu ar trebui să se pună de acord cu opinia mea. Tânăra Ninon Lenclos[95] nu avea nici cea mai mică pretenție asupra onoarei castității, și totuși ea ar fi fost grav ofensată când unul dintre iubiții săi s-ar fi înșelat atât de mult în judecata sa: și se cunoaște soarta crudă a familiei Monaldeschi[96] datorită unei expresii ofensatoare de acest fel din partea unei prințese, care nu voia să se reprezinte deloc ca Lucretia. Este intolerabil, că nu s-a putut face rău niciodată, chiar dacă s-a voit, pentru că și omiterea acestuia este întotdeauna numai o virtute foarte îndoielnică.

234 Spre a ne îndepărta pe cât posibil de acest dezgustător, dispunem de *puritate*, care convine foarte bine fiecărui om, la sexul frumos aparține virtuților de primul rang și cu dificultate poate fi ridicată prea mult între acestea, în timp ce la un bărbat uneori se ridică până la lipsa de măsură și atunci el devine naiv.

Pudoarea este un secret al naturii de a pune limite unei înclinații foarte neînfrânate și, întrucât are de partea sa chemarea naturii, pare să fie compatibilă cu proprietăți morale bune, chiar dacă este excesivă. De aceea ea este foarte necesară ca supliment al principiilor; căci nu există niciun caz în care înclinația să se transforme cu ușurință în sofism, unde cu principii de complezență să se găsească soluția, ca aici. Ea servește însă totodată, la tragerea unei perdele pline de secrete în fața celor mai convenabile și mai necesare scopuri ale naturii, astfel încât cunoștința cea mai comună să nu provoace dezgust sau cel puțin indiferență, cu privire la intențiile finale ale unui impuls, unde cele mai rafinate și mai vitale înclinații ale naturii umane sunt puse la încercare. Această proprietate caracteristică mai ales sexului frumos este și foarte convenabilă. Ea este de asemenea o nepolitețe grosolană și vrednică de dispreț, unde printr-un fel de glumă grosolană care se numește *obscenitate*, buna-cuviință delicată a acesteia să fie pusă în încurcătură sau să indigneze. Cu toate acestea, deși se poate merge foarte departe cu secretul, după cum se voiește întotdeauna, încli-

nația sexului este pusă, în cele din urmă, drept temei al tuturor celorlalte atracții, și o femeie este întotdeauna ca femeie obiectul agreabil al unei conversații civilizate, de unde s-ar putea explica probabil, de ce de obicei persoane masculine dealtfel civilizate își iau uneori libertatea ca prin micile îndrăzneli ale glumelor lor să lase să transpară unele aluzii fine, pe care le numim *ușuratice* sau *mucalite*, pentru că ele nici nu cred că lezează cu priviri iscoditoare, nici nu afectează respectul, ele[97] cred pe bună dreptate că persoana care își ia o mină nemulțumită sau rece să se numească *pedantă onestă*. Eu o redau numai pe aceasta[98], pentru că de obicei pare a fi oarecum o trăsătură marcantă a unui anturaj frumos, în fapt aici s-a irosit până acum și multă agerime; dar în ceea ce privește judecata conformă rigurozității morale, ea nu face parte de aici, întrucât ceea ce am eu de observat și de explicat este numai simțirea frumosului în fenomen.

Proprietățile nobile ale acestui sex, pe care totuși, le-am 235
observat deja, nu trebuie să facă niciodată de nerecunoscut sentimentul de frumos, înștiințându-se prin nimic mai clar și mai sigur decât prin *modestia* unui fel superior de simplitate nobilă și naivitate. Între acestea strălucesc o bunăvoință calmă și respectul față de celălalt, împreună cu o anumită *încredere nobilă* în sine și o apreciere corectă, care se întâlnește întotdeauna la un caracter sublim. Această combinație rafinată este preluată prin excitație și pusă în mișcare prin respect, și astfel toate celelalte proprietăți strălucitoare se află în siguranță față de neastâmpărul blamului și al zeflemelei. Persoanele cu un astfel de caracter au de asemenea inimă pentru prietenie, care nu poate fi apreciată niciodată îndeajuns de mult de o femeie, pentru că ea este atât de adesea deosebită și în plus trebuie să fie totodată atrăgătoare.

Întrucât intenția noastră este de a judeca asupra senzațiilor, astfel încât nu poate fi dezagreabil ca diversitatea impresiilor, pe care figura și trăsăturile feței sexului frumos le fac asupra celui masculin, să fie adusă pe cât posibil sub concepte. Această mare uimire este extinsă în temeiul ei asupra instinctului sexual. Natura urmează marea sa intenție, și toate rafinamentele, care i se asociază, deși pot

părea așadar că se află atât de departe de aceasta[99], după voie, ele sunt numai ornamente și îndepărtează excitația lor totuși în cele din urmă chiar din aceeași sursă. Un *gust* sănătos și *solid*, care se menține întotdeauna foarte aproape de acest instinct, este puțin contestat de atracția bunei-cuviințe, de trăsăturile feței, ochilor etc. etc. ai unei femei, și întrucât el aparține propriu-zis numai sexului, de cele mai multe ori el vede delicatețea celorlalți ca pe o cochetărie vană.

Dacă acest gust nu este tocmai rafinat, de aceea el nu este totuși de disprețuit. Căci marea parte a oamenilor urmează prin mijlocirea acestuia, marea ordine a naturii într-un mod foarte simplu și sigur*). Prin el[100] se realizează cele mai multe căsătorii și
236 chiar ale părții celei mai sârguincioase a genului uman, căci / capul bărbatului nu este plin de mine încântătoare, ochi galeși, ținută nobilă etc. etc., și chiar nu înțelege nimic din toate acestea cu cât devine mai atent la virtuți domestice, economie etc. și la zestre. În ceea ce privește gustul oarecum mai rafinat, pentru care ar putea fi necesar să se facă o distincție între atracțiile exterioare ale femeii, acelea sunt fie *morale* fixate în figură și în expresia feței, fie sunt *imorale*. Cu privire la cele agreabile de ultimul fel o femeie este numită *drăgălașă*. O alcătuire proporționată, trăsături regulate, culori ale ochilor și o față, care contrastează delicat, doar frumuseți care plac de asemenea într-un buchet de flori și dobândesc o adeziune rece. Figura însăși nu spune nimic, chiar dacă este drăgălașă, și nu i se adresează deloc inimii. În ce privește expresia trăsăturilor, a ochilor și a minei, care este morală, ea se ridică fie către sentimentul sublimului, fie către cel al frumosului. O femeie, pentru care agreabilul, care se potrivește sexului său, lasă să se evidențieze mai ales expresia morală a sublimului, se numește *frumoasă* în sensul propriu, aceea, al cărei desen moral, în măsura în care devine cunoscut în mina sau în trăsăturile feței, înștiințează

*) După cum toate obiectele din lume au, de asemenea, partea lor proastă, la acest gust este regretabil că el degenerează mai ușor decât altul în desfrânare. Căci întrucât focul, pe care l-a stârnit o persoană, nu îl mai poate opri oricare alta, astfel dificultățile pe care înclinația neînfrânată le-ar putea limita nu sunt suficiente.

trăsături ale frumosului, este *agreabilă* și, atunci când este în gradul cel mai înalt, *atrăgătoare*. Prima lasă să apară printr-o mină calmă și o ținută nobilă, licărirea unui intelect frumos, unde în figura sa se reflectă un sentiment delicat și o inimă binevoitoare, astfel ea întărește deopotrivă atât înclinația cât și respectul deosebit al inimii masculine. A doua indică curaj și agerime în ochii veseli, oarecum îndrăzneală rafinată, veselia glumei și o fragilitate simpatică. Ea excită, atunci când cea dintâi emoționează, și sentimentul de iubire, de care este capabilă și pe care îl insuflă celorlalte, este ușuratic, dar frumos, în timp ce senzația celei dintâi este delicată, unită cu respectul și statornică. Eu nu mă pot antrena într-o astfel de analiză detaliată de acest fel; căci în astfel de cazuri autorul pare întotdeauna să își zugrăvească propria sa înclinație. Eu voi menționa totuși: că gustul, pe care multe doamne îl află într-o culoare sănătoasă, dar ștearsă se înțelege de aici. Căci aceasta însoțește de obicei un caracter cu un sentiment mai mult intern și o senzație delicată, care aparține proprietății sublimului, / în timp 237
ce culoarea roșie și vie mai puțin decât cea dintâi, ci anunță mai mult un caracter vesel și curajos; ea este însă mai conformă vanității de a emoționa și de a captiva decât de a atrage și a seduce. Dimpotrivă, pot exista persoane lipsite de orice sentiment moral și fără o oarecare expresie, ce indică senzații, care sunt foarte drăgălașe, numai că ele nici nu emoționează nici nu atrag, ele au așadar acel *gust solid*, pe care l-am mai menționat, care uneori se rafinează întrucâtva și atunci alege de asemenea în felul său. Este regretabil, că astfel de creaturi frumoase cad cu ușurință în greșeala *îngâmfării* din conștiința figurii frumoase, pe care le-o arată oglinda, și din lipsa senzațiilor mai rafinate; ele fac astfel ca totul să fie indiferent în ceea ce le privește, cu excepția măgulitorului, care procedează prin intenții și țese intrigi.

Conform acestor concepte probabil că se poate înțelege ceva din efectele atât de diverse, pe care figura acelorași femei o are asupra gustului bărbaților. Pe acela[101], care în această impresie se raportează prea mult la instinctul speciei[102] și cu o iluzie *voluptuoasă* deosebită își îmbracă fiecare senzație, cu care se poate pune

de acord, nu îl menționez, pentru că se află în afara sferei gustului rafinat; și probabil că poate fi corect, ceea ce presupune dl. de Buffon[103], că acea figură, pe care o lasă prima impresie, cu timpul, când acest instinct este încă nou și începe să se dezvolte, rămâne ca prototip, asupra căruia în viitor toate formațiunile feminine trebuie să se exerseze mai mult sau mai puțin, spre a putea stârni dorul fantastic, în timp ce o înclinație suficient de primitivă va fi constrânsă să aleagă din diversitatea de obiecte ale sexului. În ceea ce privește gustul ceva mai rafinat, eu afirm, că acel fel de frumusețe pe care noi am numit-o *figură drăgălașă*, va fi apreciată de toți bărbații aproape la fel, și că opiniile asupra sa nu sunt într-atât de diferite, după cum se susține de obicei. Fetele *circasiene* și *georgiene* sunt, dintre toate europenele, considerate întotdeauna drept cele mai drăgălașe de către cei care călătoresc în țările lor. *Turcii, arabii, persanii* trebuie să fie pe deplin de acord cu acest gust, pentru că sunt foarte dornici să își înfrumusețeze poporul cu un sânge atât de fin, și se observă, că rasei persane aceasta i-a reușit într-adevăr. Negustorii din *Hindustan* nu pierd ocazia. să
238 scoată deopotrivă profituri mari din / comerțul cu astfel de creaturi frumoase, pe care le procură pentru bogătașii lacomi din țările lor, și se observă, că, de asemenea cu cât capriciul gustului poate fi mai mare în aceste regiuni diferite ale lumii, totuși, ceea ce a fost recunoscut o dată într-una ca aceasta îndeosebi ca *drăgălaș*, în toate celelalte trece, de asemenea, tot astfel. Dar atunci când ceea ce este moral în trăsături se combină în judecarea unei figuri fine, acolo gustul diferitelor persoane masculine este întotdeauna foarte diferit, atât datorită faptului că și sentimentul lor moral este diferit, cât și datorită diferitelor semnificații, pe care expresia feței o poate lua odată cu orice iluzie. Aflăm, că aceste formațiuni[104], care la prima vedere nu au un efect deosebit, pentru că nu sunt drăgălașe într-un mod decisiv, de obicei, încep să placă de îndată ce sunt cunoscute mai îndeaproape, de asemenea, plac mult mai mult și devin constant tot mai frumoase; dimpotrivă prezența drăgălașă, odată ce se afirmă, este percepută ulterior cu cea mai mare indiferență, ceea ce este de presupus că se produce, datorită faptului că atracțiile

morale, acolo unde devin evidente, sunt mai interesante, și pentru că ele acționează și se lasă descoperite cu ocazia senzațiilor morale; în timp ce tot ceea ce este agreabil, care nu ascunde chiar nimic, după ce și-a exercitat întregul efect chiar de la început, ulterior nu mai poate face nimic altceva, decât să răcească curiozitatea amoroasă și cu timpul să o reducă la indiferență.

Între aceste observații se prezintă cu totul natural următoarea remarcă. Că sentimentul simplu și primitiv al înclinațiilor sexuale îndreaptă mult către marile scopuri ale naturii, și întrucât își realizează revendicările sale, este potrivit ca persoana însăși să devină nemijlocit fericită, numai că de dragul universalității degenerează cu ușurință în desfrâu și ademenire. Pe de altă parte un gust foarte rafinat servește, chiar la respingerea brutalității unei înclinații impetuoase și, cu toate că el o limitează doar la foarte puține obiecte[105], spre a o face cuviincioasă și modestă, ea nu realizează marea intenție finală a naturii și întrucât revendică sau așteaptă mai mult decât oferă aceasta[106] de obicei, ea se îngrijește arareori ca persoana cu astfel de senzații delicate să devină fericită. Primul caracter devine grosier, pentru că el se adresează tuturor aparținătorilor unui sex, / cel de-al doilea meditativ, pentru că pro- 239
priu-zis nu este atras de niciunul, ci se ocupă numai de un obiect, pe care înclinația iubirii îl creează în gândire și pe care îl împodobește cu toate proprietățile nobile și frumoase, pe care arareori natura le-a unit într-un om și încă le mai procură ca excepție, pe care el le poate aprecia[107] și de a căror posesiune probabil că ar fi demn. De aici apare amânarea și, în cele din urmă, anularea totală a legăturii matrimoniale, sau, ceea ce este mai rău, un regret amarnic în urma alegerii făcute, care nu realizează marile așteptări pe care ni le făcusem; căci nu arareori cocoșul esopic găsește o perlă, căruia i-ar prii mai bine un grăunte obișnuit de orz.

De aici putem observa, că, pe cât de atrăgătoare ar putea fi impresiile sentimentului delicat, avem motive să fim prudenți în rafinarea acestuia, numai să nu voim ca printr-o excitabilitate excesivă să producem și mai multă nemulțumire și o sursă a răului. Eu vreau să le propun sufletelor mai nobile să rafineze atât cât se

poate, sentimentul cu privire la proprietățile, care le revin lor însele, sau acțiunile, pe care ele însele le fac, însă cu privire la ceea ce desfată, sau se așteaptă de la alții[108], gustul să se mențină în simplitatea sa: numai să întrezăresc eu, cum ar fi posibil să se realizeze acesta. Dar în cazul, în care s-ar realiza, i-ar face fericiți pe alții și de asemenea s-ar face fericiți și ei înșiși. Niciodată nu trebuie să se piardă din vedere: că, de asemenea, în viață nu trebuie să avem pretenții foarte mari asupra fericirii și a perfecțiunii oamenilor, de orice fel ar fi; căci acela, care așteptă întotdeauna numai mediocrul, are adesea avantajul ca șansa să îl dezmintă arareori, și să fie surprins de unele perfecțiuni neașteptate.

Toate aceste atracții amenință în cele din urmă vârsta, marea devastatoare a frumuseții, și conform ordinii naturii, trebuie ca proprietățile sublime și nobile să ia cu timpul locul frumosului, încât o persoană, care încetează să fie amabilă[109], devine întotdeauna demnă de un respect considerabil[110]. După opinia mea, ar trebui ca întreaga perfecțiune a sexului frumos în floarea vârstei să constea din simplitatea frumoasă, care s-a înălțat printr-un sentiment rafinat, față de tot ceea ce este atrăgător și nobil. Cu timpul, după cum pretențiile de a atrage se reduc, ar trebui ca citirea
240 cărților și / extinderea perspectivei să ia pe neobservate locul lăsat liber de Grații prin Muze, și soțul ar trebui să fie primul îndrumător. Tot astfel atunci când pentru orice femeie vine vremea înspăimântătoare a înaintării în vârstă, totuși ea continuă să aparțină pentru totdeauna sexului frumos, și se urâțește pe sine, când într-un fel de disperare de a își menține mai mult timp acest caracter se lasă în voia unei umori posomorâte și nemulțumite.

O persoană în vârstă, care în societate se prezintă ca o ființă modestă și prietenoasă, este comunicativă într-un fel vesel și rațional, favorizează cu bună-cuviință amuzamentul tinereții, la care ea însăși nu participă și, întrucât se îngrijește de toate, trădează mulțumire și satisfacție față de prietenia cu care este înconjurată, este întotdeauna o persoană mai rafinată decât este un bărbat de aceeași vârstă și probabil mai demnă de iubire decât o fată, deși în alt sens. Iubirea platonică ar putea avea chiar ceva mistic,

pe care un filosof antic îl evidenția, atunci când spunea despre obiectul înclinației sale: *Grațiile își au lăcașul în ridurile sale, iar sufletul meu pare să plutească pe buzele mele, atunci când eu sărut gura sa ofilită*; numai că astfel de pretenții trebuie să fie, de asemenea, abandonate. Un bărbat în vârstă, care se poartă ca un îndrăgostit, este un nebun, și pretenții asemănătoare exagerate venite din partea celuilalt sex sunt, prin urmare, dezgustătoare. Niciodată nu depinde de natură, faptul că noi nu facem dovadă de bună-cuviință, ci provine[111] din faptul că noi voim să o răstălmăcim.

Spre a nu pierde din vedere textul meu, eu mai vreau să adaug unele observații asupra influenței pe care o poate avea un sex asupra celuilalt, spre a îi înfrumuseța sau înnobila sentimentul. Femeia are un sentiment superior față de *frumos*, în măsura în care el ajunge până la *ea însăși*, însă pentru *nobil*, în măsura în care el se întâlnește la *sexul masculin*. Bărbatul dimpotrivă are un sentiment decisiv față de *nobil*, care aparține proprietăților *sale*, pentru *frumos* însă, în măsura în care el se întâlnește la *femei*[112]. De aici trebuie să rezulte, că scopurile naturii sunt orientate mai mult spre *înnobilarea* bărbatului prin înclinațiile sexului și tot acelea să *înfrumusețeze* mai mult femeia. De aceea o femeie este puțin stingherită, că nu are o anumită înțelegere profundă, că este timidă și că nu se ocupă cu îndeletniciri importante etc., ea este frumoasă și place și atât este de ajuns. Dimpotrivă, ea pretinde / toate aces- 241
te proprietăți bărbatului, și sublimitatea sufletului său se manifestă numai în faptul, că ea știe să aprecieze aceste proprietăți nobile, în măsura în care ele se întâlnesc la el. Căci cum ar putea fi posibil, ca atât de multe figuri caricaturale de bărbați, fie și cu merite, să poată avea soții atât de plăcute și rafinate! Dimpotrivă, bărbatul este mult mai delicat[113] cu privire la atracțiile frumoase ale femeii. Prin figura lor fină, naivitatea veselă și amabilitatea prietenoasă, el este suficient de despăgubit față de lipsa erudiției din cărți și față de alte lipsuri, pe care trebuie să le înlocuiască cu propriile sale talente. Vanitatea și moda pot să dea foarte bine acestor instincte naturale o direcție falsă și să facă din multe persoane masculine un *domn fermecător*, dar dintr-o femeie o *pedantă* sau o

amazoană, totuși numai natura este cea care caută întotdeauna să reintroducă ordine. De aici putem aprecia, ce influențe puternice pot avea înclinațiile sexului mai ales asupra sexului masculin, spre a îl înnobila, atunci când în locul multor sfaturi reci, sentimentul moral al femeii s-ar dezvolta de timpuriu, pentru ca acela să fie capabil de senzații, ceea ce aparține demnității și sublimității proprietăților celuilalt sex, și astfel să îl pregătească să aprecieze cu dispreț, podoabele fără gust și să nu pună în valoare alte proprietăți în afară de merite. Este de asemenea sigur, că puterea atracțiilor sale ar câștiga în genere prin aceasta; căci reiese, că încântarea lor se exercită de cele mai multe ori numai asupra sufletelor mai nobile, celelalte nefiind suficient de rafinate, spre a o simți. Tot astfel spunea poetul *Simonides*[114], atunci când a fost sfătuit să îi lase pe *thessalonieni* să asculte cântecele sale frumoase: *Aceşti indivizi sunt prea proști, pentru că pot fi trași pe sfoară de un astfel de om, precum sunt eu.* Poate fi considerat astfel ca un efect al anturajului sexului frumos, faptul că moravurile bărbatului au devenit mai plăcute, comportamentul său mai amabil și mai desăvârșit și ținuta sa mai delicată; numai că acesta este un avantaj la lucrurile lipsite de
242 importanță*). În aceasta constă cel mai mult faptul, / că bărbatul ca om devine mai perfect și soția ca femeie, adică imboldurile înclinațiilor sexului acționează conform indicațiilor naturii, mai mult să îl înnobileze pe unul, și să înfrumusețeze proprietățile celeilalte. Când totul ajunge la extrem, atunci bărbatul, încrezător în meritele sale, poate spune: *dacă voi nu mă iubiți, eu vă voi constrânge să mă stimați*, și femeia, sigură pe puterea atracțiilor sale, va răspunde: *Dacă în interiorul vostru voi nu ne stimați, noi vă vom constrânge totuși să ne iubiți.* În lipsa unor astfel de principii se observă băr-

---

*) Chiar acest avantaj se va reduce foarte mult prin observația, pe care voisem să o facem, că acele persoane masculine implicate prea de timpuriu și prea frecvent în astfel de societăți, unde femeile dau tonul, de obicei dobândesc o oarecare naivitate și în anturajul bărbaților ele sunt plictisitoare sau de asemenea suspecte, pentru că și-au pierdut gustul pentru conversație, care trebuie să fie chiar vesel, dar totuși cu un conținut real, chiar glumeț, dar de asemenea trebuie să fie util prin seriozitatea discursului.

bați care preiau feminisme spre a plăcea, și femei (cu toate că mult mai rar) care și-au creat o ținută masculină, spre a induce stima; ceea ce se face însă contra recunoștinței față de natură, se face întotdeauna foarte prost.

În viața de cuplu, perechea unită trebuie să constituie oarecum o persoană morală unică, care este însuflețită și condusă de intelectul bărbatului și de gustul femeii. Căci nu numai că acela[115] poate fi creditat cu o înțelegere întemeiată mai mult pe experiență, iar acesta[116] cu mai multă libertate și corectitudine a senzației, dar cu cât este mai sublim un caracter, cu atât este mai înclinat să pună marea intenție a strădaniilor sale în mulțumirea față de un obiect îndrăgit, și pe de altă parte cu cât este mai frumos, cu atât mai mult caută să răspundă prin amabilitate acestei strădanii. Așadar într-un astfel de raport se află o dispută naivă asupra întâietății și, acolo unde are loc, ea este semnul distinctiv cel mai sigur al unui gust stângaci sau dezechilibrat. Când vine vorba de drepturile conducătorului, problema este deja compromisă cu totul; căci acolo unde întreaga uniune se înalță propriu-zis numai pe înclinație, ea este distrusă pe jumătate, când trebuirea începe să se facă auzită. Pretenția exagerată a femeii la acest ton aspru este deosebit de urâtă și a bărbatului în cel mai înalt grad lipsită de noblețe și demnă de dispreț. Cu toate acestea ordinea înțeleaptă a lucrurilor atrage după sine: că toate aceste finețuri și delicatețe a senzației au tărie deplină numai la început, ulterior însă prin comuniune și împrejurări casnice ele devin cu timpul obtuze și apoi degenerează în iubire familiară, în care constă, în
cele din urmă marea / artă, de a păstra resturile suficiente ale 243
acestora, pentru ca indiferența și saturația să nu anuleze întreaga valoare a amuzamentului, pentru care și numai pentru ea să fi meritat stabilirea unei astfel de relații.

CAPITOLUL AL PATRULEA

Despre caracterele naționale), în măsura în care se întemeiază pe sentimentul ce diferențiază sublimul și frumosul*

Dintre popoarele continentului nostru, în opinia mea, *italienii* și *francezii* sunt aceia, care se deosebesc cel mai mult dintre toate celelalte prin sentimentul *frumosului*, însă *germanii, englezii* și *spaniolii*, prin sentimentul *sublimului*. *Olanda* poate trece drept țara în care acest gust mai rafinat este aproape inobservabil. Frumosul însuși este fie fermecător și emoționant, fie vesel și atrăgător. Primul are în sine ceva sublim, și sufletul[117] în acest sentiment este profund și extaziat, în sentimentul celui de-al doilea fel însă, surâzător și vesel. Italianul pare a fi mai potrivit primului fel de sentiment frumos, francezul celui de-al doilea fel. În caracterul național, ce are în sine expresia sublimului, acesta este fie de felul înspăimântător, care înclină puțin către aventuros, sau este un

---

*) Intenția mea nu este deloc, să înfățișez pe larg caracterele popoarelor, ci să schițez doar unele trăsături, pe care sentimentul de sublim și de frumos le exprimă la ele. Se poate aprecia cu ușurință, că de la un astfel de indiciu se poate revendica numai o corectitudine acceptabilă, pentru că prototipul său se evidențiază numai la marea mulțime a acelora care ridică pretenția unui sentiment mai rafinat, și că niciunei națiuni nu îi lipsește caracterul care să unească proprietăți admirabile de acest fel. Și de aceea un blam, ce poate cădea ocazional asupra unui popor, nu îl poate leza, pentru că el este de o astfel de natură, încât fiecare îl poate atinge pe vecinul său ca o minge. Dacă această diferențiere națională ar fi contingentă și ar depinde de trecerea timpului și de modul de guvernare, sau ar fi legată cu o anumită necesitate de climă, eu nu cercetez aici.

sentiment față de nobil, sau față de măreț. Eu cred că am un temei să pot asocia sentimentul de primul fel spaniolului, / al doilea 244
englezului și al treilea germanului. Sentimentul față de măreț, conform naturii sale, nu este original, după cum sunt și celelalte feluri ale gustului, și cu toate că spiritul de imitație poate fi unit cu orice alt sentiment, el este totuși mai propriu sublimului-strălucitor, pentru că el este propriu-zis un sentiment combinat din cel al frumosului și al nobilului, unde fiecare considerat pentru sine este mai rece și, de aceea, sufletul[118] este destul de liber să observe unirea acestuia cu exemple și, de asemenea, că el are nevoie de impulsul lor[119]. Germanul va avea, prin urmare, mai puțin sentiment cu privire la frumos decât francezul și mai puțin din acela, care pătrunde până la sublim decât englezul, dar cazuri, în care ambele trebuie să apară unite, vor fi mai conforme sentimentului său, după cum el va evita în mod fericit greșelile în care ar putea cădea tăria excesivă a fiecărui sentiment de acest fel.

Eu menționez numai în treacăt artele și științele, a căror alegere poate confirma gustul națiunilor, pe care noi l-am atribuit lor[120]. Geniul italian s-a manifestat îndeosebi în muzică, pictură, sculptură și arhitectură. Toate aceste arte frumoase găsesc în sine chiar un gust rafinat în Franța, cu toate că frumusețea lor emoționează aici mai puțin. Gustul cu privire la perfecțiunea poetică sau retorică înclină în Franța mai mult asupra frumosului, în Anglia mai mult asupra sublimului. Gluma fină, comedia, satira veselă, cochetăria iubirii și stilul care curge ușor și natural sunt acolo originale. În Anglia dimpotrivă gândirea cu un conținut profund, tragedia, poezia epică și în genere aurul greu al agerimii, care sub ciocanul francez poate fi întins în foițe subțiri pe suprafețe mari. În Germania, agerimea strălucește foarte mult în foiță. Anterior ea era stridentă, dar prin exemple și prin intelectul națiunii a devenit chiar atrăgătoare și nobilă, dar aceea[121] cu mai puțină naivitate, aceasta cu un elan mai puțin cutezător, decât la popoarele menționate. Gustul națiunii olandeze pentru ordine meticuloasă și delicatețe, care se înalță pe îngrijorare și perplexitate, lasă să se presupună puțin sentiment cu privire la mișcările neafectate

și libere ale geniului, a căror frumusețe ar fi denaturată printr-o
245 prevenire anxioasă a greșelilor. / Nimic nu se poate opune mai mult oricărei arte și științe decât un gust aventuros, pentru că acesta răstălmăcește natura, care este prototipul frumosului și al nobilului. De aceea națiunea spaniolă a indicat de asemenea în sine puțin sentiment pentru artele frumoase și științe.

Caracteristicile sufletului[122] la popoare se cunosc cel mai bine, prin ceea ce este moral la ele; și de aceea noi voim să mai luăm în considerație și diversitatea sentimentului acelora cu privire la sublim și frumos din acest punct de vedere*).

Spaniolul este serios, discret și veridic. În lume există puțini comercianți mai cinstiți decât spaniolii. El are un suflet mândru și mai mult sentiment pentru acțiuni mari decât frumoase. Întrucât în combinația sa se întâlnește puțin din bunăvoința binefăcătoare și blajină, el este adesea aspru și, de asemenea, întrucâtva crud. *Auto da Fe* nu se menține atât prin superstiție, cât prin înclinația aventuroasă a națiunii, care este pusă în mișcare printr-o procesiune venerabilă-teribilă, în care îl vedem pe *San Benito*[123] înconjurat de figuri diabolice, care îl ard în flăcări, într-un acces de evlavie fanatică. Nu se poate spune, că spaniolul ar fi prea curajos, sau mai iubit decât altul din oricare alt popor, numai că el este amândouă într-un fel aventuros, ceea ce este rar și neobișnuit. Lasă plugul și cu o sabie lungă și o mantie se plimbă în lung și în lat pe ogor, în timp ce străinul călător trece prin fața lui, sau la o luptă cu tauri, unde odată ce frumoasele ținutului sunt văzute fără văl, el proclamă iubirea doamnei sale printr-un salut deosebit și apoi își riscă viața în onoarea ei într-o luptă teribilă cu o fiară sălbatică, sunt acțiuni neobișnuite și rare, care se abat mult de la ceea ce este natural.

---

*) Este aproape necesar, să îmi reiau aici scuzele anterioare. La fiecare popor, partea cea mai rafinată prezintă caracteristici lăudabile de orice fel, și atunci când una sau alta dintre părți trebuie să se confrunte cu un blam sau altul, dacă este suficient de rafinat, va înțelege și avantajul, care provine din aceea că își lasă soarta în seama oricărui altuia, dar se exceptează pe sine însuși.

Italianul pare să aibă un suflet[124] combinat din cel al spaniolului și din cel al francezului; mai mult sentiment pentru frumos decât primul și mai mult pentru sublim decât cel din urmă. În acest fel putem explica, după cum cred, și celelalte trăsături ale caracterului său.

Francezul are un sentiment dominant pentru frumosul moral. El este cultivabil, politicos și amabil. Devine foarte repede 246
familiar, este glumeț și liber în anturaj, iar expresia un *bărbat* sau o *femeie cu maniere bune* are numai o semnificație intelectuală pentru cel care a dobândit sentimentul amabilității francezului. Chiar și senzațiile sale sublime, dintre care el nu are puține, sunt subordonate sentimentului frumosului și își dobândesc tăria numai prin acordul lor cu ultimul[125]. Lui îi place mult agerimea și va sacrifica unui capriciu, fără să chibzuiască, ceva adevărat. Dimpotrivă, atunci când nu poate fi ager*), el manifestă tot atât de bine o înțelegere temeinică ca oricare din orice alt popor, de ex. în matematică și în celelalte arte și științe aride sau profunde. Ceva de *bon ton* nu are la el valoarea superficială ca în altă parte, îl răspândește cu aviditate și îl păstrează în cărți ca pe cel mai important eveniment. El este un cetățean pașnic și se răzbună față de oprimarea arendașului principal prin satire sau prin obiecții făcute în Parlament, după care, dând părinților poporului un aer patriotic frumos conform intenției lor, nu mai au de făcut altceva decât să fie încununați cu o mențiune meritorie și să fie celebrați în elegii profunde. Obiectul, la care meritele și capacitățile naționale ale acestui popor se raportează cel mai mult, este femeia**). Nu este ca și cum ea ar fi

*) În metafizică, morală și doctrina religiei, nu poți fi suficient de precaut asupra scrierilor acestei nații. De obicei domnesc acolo multe iluzii frumoase, care nu trec proba unei investigații la rece. Francezul iubește îndrăzneala în sentințele sale; dar ca să ajungă la adevăr nu trebuie să fie îndrăznețe, ci prudente. În istoric îi plac anecdotele, cărora nu le lipsește nimic mai mult decât este de dorit, ca ele să fie adevărate.

**) Femeia dă în Franța tonul tuturor societăților și tuturor anturajelor. Așadar nu se poate nega, că societățile lipsite de sexul frumos sunt destul de lipsite de gust și plictisitoare; numai că atunci când doamna dă

247 iubită și prețuită aici mai mult decât / în altă parte, ci pentru că ea dă cea mai bună ocazie de a își evidenția cele mai agreate talente ale agerimii, politeței și ale bunelor maniere; în afară de aceasta o persoană vanitoasă a fiecărui sex se iubește întotdeauna numai pe sine; cealaltă este doar jucăria sa. După cum francezului nu îi lipsesc deloc proprietățile nobile, întrucât acestea pot fi însuflețite numai de senzația frumosului, sexul frumos ar putea avea astfel aici o influență mai puternică, de a trezi cele mai nobile acțiuni ale bărbatului și de a le stârni probabil mai mult decât ale oricăruia din lume, dacă s-ar gândi, să favorizeze puțin, această orientare a spiritului național. Din păcate, crinii nu fac jocuri de culise.

Greșeala, cu care acest caracter național se învecinează cel mai mult, este naivitatea sau într-o expresie mai ceremonioasă, frivolitatea. Lucruri importante sunt tratate ca distracția, și nimicurile sunt tratate ca cea mai serioasă îndeletnicire. La bătrânețe, francezul mai cântă cântece vesele și este, atât cât poate, și galant cu femeile. La aceste observații eu îi am pe marii oameni de seamă ai acestui popor de partea mea și mă retrag în spatele unui Montesquieu[127] și d'Alembert[128], spre a mă asigura contra oricărei indignări anxioase.

Englezul este rece la începutul oricărei cunoștințe și indiferent față de un străin. El are o înclinație redusă față de micile

---

tonul frumos, ar trebui ca bărbatul să îl dea la rândul său pe cel nobil. În caz contrar, anturajul ar fi la fel de plictisitor, dar dintr-un temei opus: pentru că nimic nu dezgustă mai mult decât dulcele perfect. Conform gustului francez nu se spune: este acasă domnul?, ci: Este acasă doamna? Doamna își face toaleta, doamna face vapori (un fel de nebunii frumoase); pe scurt,
247 toate întrevederile și toate distracțiile se ocupă cu doamna și de doamna. / Cu toate acestea, femeia nu este deloc mai onorată prin ele. Un bărbat, care flirtează, este întotdeauna lipsit de sentiment ca și de respect adevărat și de iubire tandră. Eu aș dori mult, și cine știe cât de mult, ca *Rousseau*[126] să nu fi spus ceea ce a afirmat atât de cutezător: *că o femeie nu devine niciodată mai mult decât un copil mare.* Numai că pătrunzătorul elvețian a scris aceasta în Franța, și este de presupus că el a simțit ca un atât de mare apărător al sexului frumos, indignare că nu este tratat acolo cu un respect mai real.

amabilități; dimpotrivă, de îndată ce devine prieten, el este în stare să presteze mari servicii. În anturaj el se străduiește puțin să fie glumeț sau să manifeste amabilitate în ținută, dar este înțelegător și sobru. Este un rău imitator, nu își pune multe întrebări asupra aprecierii altora, și urmează mai ales propriul său gust. În raport cu femeia el nu are amabilitatea francezului, dar îi arată mult mai mult respect și îl duce poate prea departe, / chiar în căsătorie de 248
obicei el îi arată soției sale o considerație nelimitată. El este statornic, uneori până la obstinație, rece și hotărât, adesea până la temeritate și acționează din principii de obicei până la îndărătnicie. El devine cu ușurință un excentric, dar nu din vanitate, ci pentru că se îngrijește puțin de ceilalți și asupra gustului său amabilitatea sau imitația nu au cu ușurință putere; de aceea el este într-atât de mult îndrăgit ca și francezul, dar, atunci când este cunoscut, este de obicei mai prețuit.

Germanul are un sentiment combinat din cel al englezului și cel al francezului, dar pare a se apropia mai mult de primul, și marea asemănare cu cel din urmă este doar artificioasă și imitată. În sentiment, el combină fericit atât sublimul, cât și frumosul; și dacă în primul el nu îl egalează pe englez, nici în al doilea pe francez, el îi depășește pe amândoi, în măsura în care îi unește. El indică mai multă amabilitate în anturaj decât primul, și dacă nu aduce atât de multă însuflețire agreabilă și agerime în societate ca francezul, el manifestă totuși aici mai multă cumpătare și intelect. El este, în iubire, ca dealtfel în toate felurile de gust, îndeajuns de metodic, și întrucât el unește frumosul cu nobilul în simțirea celor două, el este suficient de rece, spre a își ocupa capul cu reflecții asupra ținutei, măreției și aspectului exterior. De aceea, familia, titlul și rangul au la el, atât în raporturile civile, cât și în probleme de iubire, o semnificație deosebită. El pune probleme mult mai mult decât cele anterioare[129], *cum ar putea să îl aprecieze oamenii*, și dacă în caracterul său există ceva, care ar putea activa dorința unei ameliorări importante, ea este această slăbiciune, conform căreia el nu se hazardează să fie original, chiar dacă are toate talentele pen-

tru aceasta, și pentru că el se lasă influențat prea mult de opinia celorlalți, proprietățile sale morale devin lipsite de fermitate, nestatornice și false.

Olandezul are un caracter ordonat și sârguitor, și întrucât el ia în considerație doar utilul, el are un sentiment redus față de ceea ce, într-un sens mai rafinat este frumos sau sublim. Un om important semnifică pentru el ca atare un om bogat, între prieteni el îi include pe corespondenții săi, și pentru el o vizită este foarte
249 plictisitoare, dacă nu îi aduce niciun profit. El contrastează atât / față de francez, cât și față de englez și este întrucâtva un german foarte flegmatic.

Dacă investigarea gândirii acestora o aplicăm unui caz oarecare, de ex. spre a aprecia sentimentul onoarei, ni se prezintă următoarele diferențe naționale. Simțirea onoarei este la francez *vanitate*, la spaniol *orgoliu*, la englez *mândrie*, la german *etichetă* și la olandez *îngâmfare*. Aceste expresii par să semnifice la prima vedere același lucru, dar conform bogăției limbii noastre germane deosebiri foarte sesizabile. *Vanitatea* râvnește la adeziune, este nestatornică și schimbătoare, dar comportamentul său extern este *politicos*. *Orgoliosul* este plin de mari prerogative fals imaginate și nu acționează mult pentru adeziunea celorlalți, expunerea sa este rigidă și *pompoasă*. *Mândria* este propriu-zis numai conștiința considerabilă a propriei sale valori, care adesea poate fi foarte corectă (de aceea ea se numește uneori o mândrie nobilă; însă eu nu îi pot asocia niciodată cuiva un orgoliu nobil, pentru că acesta[130] indică întotdeauna o apreciere de sine incorectă și exagerată), comportamentul celui mândru față de alții este *indiferent* și rece. *Cel cu etichetă* este unul mândru, care totodată este vanitos*). Dar adeziunea pe care el o caută la altul, constă în dovezi de stimă. De aceea lui îl

*) Nu este necesar, ca unul cu etichetă să fie totodată orgolios, adică imaginarea lui să fie exagerată, falsă asupra propriilor sale prerogative, ci probabil că el poate să nu se aprecieze peste valoarea lui, dar să aibă doar un gust fals, în ce privește exteriorizarea valorii sale.

place să strălucească prin titlu, arbore genealogic și fast. Germanul este în mod deosebit molipsit de această slăbiciune. Cuvintele: stimat, foarte binevoitor, ilustru și onorabil și altele mai bombastice fac limba sa rigidă și stângace, și ascund chiar foarte mult simplitatea frumoasă, pe care alte popoare o pot da stilului lor[131]. Comportamentul celui cu etichetă este în societate *ceremonie*. *Îngâmfatul* este un orgolios, care manifestă în comportamentul său semne ale disprețului față de ceilalți. În expunere el este *primitiv*. Această proprietate deplorabilă îl îndepărtează cel mai mult de gustul mai rafinat, pentru că este evident imbecilă; așadar, cu siguranță că acesta nu este mijlocul, de a satisface sentimentul onoarei, ca prin disprețul manifest să provoace ura și zeflemeaua caustică.

În iubire germanul și englezul înghit destul de multe, ceva 250
finețe în simțire, cu un *gust* mai degrabă sănătos și *solid*. Italianul este în această privință *visător*, spaniolul *fantastic*, francezul *lacom*.

Religia părții noastre de lume nu este obiectul unui gust îndărătnic, ci al unei origini mai onorabile. De aceea numai excesele acesteia și, ceea ce aparține propriu-zis omului, pot fi semne ale diferitelor proprietăți naționale. Eu subsumez aceste excese următoarelor concepte principale: a fi *încrezător* (credulitate), *superstiția* (superstiție), *exaltarea* (fanatism) și *indiferența* (dezinteres). *Încrezătorul* face parte în cea mai mare măsură dintre ignoranții fiecărei națiuni, dacă nu are niciun sentiment rafinat evident. Convingerea provine mai ales din afirmații din auzite și din aspectul aparent, fără vreun fel de sentiment mai rafinat care să conțină imboldul către ea. Exemple de întregi popoare de acest fel trebuie căutate în Nord. Încrezătorul, dacă are un gust aventuros, devine *superstițios*. Acest gust constituie chiar în el însuși temeiul de a crede ceva oarecum mai ușor*), și dintre doi oameni, dintre care unul este molipsit

*) S-a observat chiar, că englezul deși ca popor este atât de perspi- 250
cace poate fi sedus cu ușurință de înștiințarea insolentă a unei probleme uimitoare și absurde pe care să înceapă să o creadă; despre care există multe exemple. Numai că un caracter îndrăzneț, pregătit prin diferite experiențe, în care multe lucruri au fost găsite adevărate, reușește repede să

de acest sentiment, dar celălalt are un caracter rece și echilibrat, totuși cel dintâi, atunci când are într-adevăr mai mult intelect, prin înclinația sa dominantă nu ajunge niciodată să creadă ceva nenatural, mai degrabă decât celălalt, care nu are înțelegerea sa, ci sentimentul său comun și flegmatic asupra acestui exces. În religie superstițiosului îi place să pună între el și obiectul celei mai înalte stime anumiți oameni puternici și uimitori, ca să spunem astfel culmi ale sfințeniei, cărora li se supune natura și ale căror voci imploratoare deschid sau închid porțile de fier ale Tartariei, care, cu
251 capul ating cerul, / piciorul însă îl mai au încă pe pământul neînsemnat. Direcționarea rațiunii sănătoase are de trecut mari obstacole în *Spania*, nu pentru că are de eliminat neștiința, ci pentru că se confruntă cu un gust bizar, devenit natural pentru toată lumea[132], și despre care nimeni nu crede că are o simțire sublimă, dacă obiectul său nu este aventuros. *Exaltarea* este ca să spunem așa o aroganță evlavioasă și își este provocată sieși printr-o anumită mândrie și printr-o prea mare încredere, de a fi mai aproape de naturile cerești și spre a se înălța pe sine printr-un zbor uimitor deasupra ordinii obișnuite și prescrise. Exaltatul relatează numai despre inspirația nemijlocită și despre viața contemplativă, în timp ce superstițiosul face legăminte în fața imaginilor de mari sfinți făcători de minuni și se încrede în preeminențe închipuite și neimitabile ale altor persoane de aceeași natură ca el însuși. Chiar și excesele, după cum am observat mai înainte, prezintă semne ale sentimentului național, și astfel este fanatismul*), cel puțin în trecut, după cum s-a întâlnit îndeosebi în Germania și Anglia, și este aproape o plăsmuire nenaturală a sentimentului nobil, care aparține caracterului acestui popor și în genere de departe nu este atât

pătrundă micile îndoieli de care este de îndată scutit un cap slab și neîncrezător și astfel el este ferit uneori de greșeală fără meritul său.

*) Fanatismul trebuie deosebit întotdeauna de entuziasm. Acela crede că simte o comuniune nemijlocită și extraordinară cu o natură superioară, acesta semnifică starea sufletului în care el s-a înflăcărat printr-un principiu peste gradul convenabil, fie așadar prin maxima virtuții patriotice sau a prieteniei sau a religiei, fără ca prin aceasta să se fi produs oarecum imaginarea comuniunii supranaturale.

de dăunător, ca înclinația superstițioasă, cu toate că el este impetuos la început, pentru că înflăcărarea unui spirit superstițios se răcește cu timpul și conform naturii sale trebuie să ajungă la o moderare ordonată, în timp ce superstiția se înrădăcinează pe neobservate adânc într-o natură calmă și pasivă a sufletului[133], și spulberă cu totul încrederea omului așezat, spre a îl elibera pentru totdeauna de o iluzie dăunătoare. În sfârșit cel van și ușuratic este întotdeauna lipsit de sentimentul mai puternic față de sublim, și religia sa este lipsită de emoție, în cea mai pare parte numai o problemă de modă, pe care el o săvârșește cu toată politețea și rămâne rece. Acesta este *dezinteresul* practic, față de care spiritul național *francez* pare să fie cel mai înclinat, de la care nu mai este decât un pas până la / zeflemeaua nelegiuită și care în temeiul ei, dacă este 252
vorba de valoarea ei internă, este puțin deasupra negării totale.

Aruncând o privire fugară asupra unei alte părți a lumii, întâlnim *arabul* ca omul cel mai nobil din Orient, totuși cu un sentiment, care degenerează foarte mult în aventuros. El este ospitalier, generos și veridic; numai că relatarea și istoria sa și în genere simțirea sa se întrepătrund întotdeauna cu ceva uimitor. Imaginația sa înflăcărată îi prezintă lucrurile în imagini nenaturale și modificate, și însăși propagarea religiei sale a fost o mare aventură. Dacă arabii sunt oarecum spaniolii Orientului, *persanii* sunt francezii Asiei. Ei sunt poeți buni, curtenitori și cu un gust suficient de rafinat. Ei nu urmează cu strictețe islamul și conform caracterului lor înclinat către veselie ei interpretează Coranul suficient de îngăduitor. *Japonezii* ar putea fi considerați oarecum ca englezii acestei părți a lumii, dar cu dificultate asupra altei proprietăți, decât a perseverenței lor, care degenerează până la cea mai extremă îndărătnicie, nu și prin vitejia și disprețul lor față de moarte. În rest ei manifestă în sine puține indicii ale unui sentiment rafinat. *Indienii* au un gust dominant pentru grotescul de felul, ce cade în aventuros. Religia lor este alcătuită din grotesc. Statui de idoli cu o formă monstruoasă, dintele neprețuit al puternicii maimuțe Hanuman, pocăințele nenaturale ale fakirilor (călugări cerșetori păgâni) și altele aparțin acestui gust. Sacrificarea deliberată a soției

pe același rug, care distruge cadavrul soțului său, este o aventură monstruoasă. Cât grotesc naiv nu cuprind complimentele îndepărtate și prea studiate ale *chinezului*; chiar și picturile lor sunt grotești și reprezintă figuri uimitoare și nenaturale, cum nu se mai întâlnesc nicăieri în lume. Ele au de asemenea un grotesc onorabil, pentru că au*) o întrebuințare străveche, și niciun popor din lume nu le are mai mult decât acesta.

253 *Negrii* din Africa nu au de la natură niciun sentiment, care să se ridice deasupra naivului. Domnul *Hume*[134] provoacă pe oricine, să dea un singur exemplu, în care un negru să fi manifestat talente, și afirmă: că dintre sutele de mii de negri, care au fost duși din țările lor în alte părți, cu toate că mulți dintre ei au fost lăsați liberi, totuși niciunul nu s-a aflat vreodată, care să fi reprezentat ceva important fie în artă sau știință, fie vreo altă proprietate distinctivă, cu toate că dintre albi se ridică constant chiar și din plebea cea mai de jos și prin daruri excepționale dobândesc considerație în lume. Atât de esențială este diferența dintre aceste două rase de oameni, și ea pare să fie mare atât cu privire la capacitățile sufletului[135], cât și la culoare. Religia fetișurilor atât de răspândită printre ei este, probabil, un fel de idolatrie, care coboară mult către naivitate, după cum pare să fie posibil întotdeauna în natura umană. O aripă de pasăre, un corn de vacă, o cochilie, sau orice alt lucru comun, atâta timp cât sunt consacrate prin câteva cuvinte, devin în jurăminte un obiect al venerației și al invocației. Negrii sunt foarte îngâmfați, dar în felul negrilor și atât de guralivi, încât trebuie despărțiți unul de altul cu bâta.

Dintre toți *sălbaticii* nu există niciun popor, care să prezinte în sine un caracter al sufletului[136] atât de sublim, ca cei din *America de Nord*. Ei au un sentiment puternic al onoarei, și spre a o dobândi[137], caută aventuri în sălbăticie la sute de mile depărtare,

*) În Peking încă se mai îndeplinesc ceremonii, la o eclipsă de Soare sau de Lună cu mare zgomot spre a alunga dragonul, care vrea să devoreze aceste corpuri cerești, și întrețin o întrebuințare deplorabilă a neștiinței din timpuri străvechi, chiar dacă acum ei sunt mai bine instruiți.

astfel ei sunt deosebit de atenți să prevină cel mai mic prejudiciu al acesteia[138], atunci când dușmanul lor deopotrivă de nemilos, după ce i-a capturat, caută prin chinuri cumplite să le smulgă suspine lașe. Sălbaticul canadian este dealtfel veridic și onest. Prietenia, pe care el o leagă, este la fel de aventuroasă și de entuziastă, după cum ni s-a relatat odinioară despre timpurile cele mai vechi și fabuloase. El este deosebit de mândru, simte întreaga valoare a prieteniei și nu suportă nici în instruire vreo competiție, care să îl facă să simtă inferioritatea supunerii. Este verosimil ca în acest fel *Lykurg*[139] să fi dat legi chiar acestor sălbatici, și dacă dintre șase națiuni[140] ar apărea un legiferator, atunci s-ar vedea că în Lumea nouă se ridică o republică spartană; ca și cum întreprinderea argonauților se deosebește puțin de expedițiile militare ale acestor indieni, și *Jason*[141] de *Attakakullakulla*[142] / prin nimic altceva 254
decât onoarea unui nume grecesc. Toți acești sălbatici au un sentiment redus față de frumos în sensul său moral, și iertarea generoasă a unei ofense, care este totodată nobilă și frumoasă. ca virtute este cu totul necunoscută printre sălbatici, ci este mai degrabă disprețuită ca o lașitate josnică. Vitejia este meritul cel mai mare al sălbaticilor și răzbunarea cea mai dulce desfătare. Ceilalți nativi ai acestei părți de lume prezintă puține urme ale unui caracter al sufletului[143], care să fie dispus în sentimente mai rafinate, și o insensibilitate extraordinară constituie semnul distinctiv al acestei rase umane.

Dacă considerăm relația-sexuală în aceste părți ale lumii, noi aflăm astfel, că *europeanul* el și numai el este singurul care a găsit secretul, de a împodobi cu atât de multe flori atracția sensibilă a unei înclinații puternice și de a o întrepătrunde cu atât de multă moralitate, încât nu numai că a ridicat deosebit de mult agreabilul acesteia, ci de asemenea l-a făcut foarte convenabil. Locuitorul *Orientului* are în această privință un gust cu totul fals. Întrucât el nu are niciun concept despre frumosul moral, care să poată fi unit cu acest impuls, el pierde chiar valoarea amuzamentului sensibil, și haremul său este pentru el o sursă constantă de neliniște. El se dedă în iubire la grotescul de tot felul, unde giu-

vaerul fictiv este cel mai faimos, de care el caută să se asigure înainte de toate, a cărui întreagă valoare constă numai în aceea că el o distruge, și asupra căruia în partea noastră de lume se întreține în general o îndoială malițioasă, și pentru a cărei menținere el se folosește de mijloace foarte injuste și adesea dezgustătoare. De aceea[144], o persoană feminină este întotdeauna încarcerată, fie că este o fată tânără, fie că ea are un soț barbar, nepriceput și întotdeauna suspicios. În țările *negrilor* la ce ne putem aștepta mai mult, decât la ceea ce se știe în general că se întâmplă, și anume sexul feminin în cea mai adâncă sclavie? Un deprimat este întotdeauna un stăpân sever față de cei slabi, după cum la noi un astfel de om este întotdeauna un tiran în bucătărie, care în afara casei sale cu greu îndrăznește să privească în ochi pe cineva. Părintele Labat[145] relatează chiar că un dulgher negru, căruia el i-a reproșat comportamentul arogant față de nevestele sale i-a răspuns: *Voi albii sunteți pe bună dreptate smintiți, pentru că mai întâi voi le cedați prea mult nevestelor voastre, și apoi vă plângeți că vă înnebunesc*; și
255 în aceasta ar putea exista ceva, asupra căruia, probabil ar merita / să se reflecteze, dar pe scurt, acest individ era negru din cap până în picioare, o dovadă clară, a imbecilității spuselor sale. Între toți sălbaticii nu se află niciunul, la care sexului feminin să i se acorde o considerație reală mai mare, decât celor din *Canada*. Probabil că în aceasta ei depășesc chiar partea noastră civilizată de lume. Nu este ca și cum femeilor li s-ar face o curte umilă; acestea sunt numai complimente. Nu, într-adevăr ele dau ordine. Ele se întrunesc și se sfătuiesc asupra celor mai importante dispoziții ale națiunii, asupra războiului și a păcii. Ele își trimit după aceea delegatele la sfatul bărbaților, și de obicei vocea lor este aceea care hotărăște. Dar ele își cumpără această prerogativă destul de scump. Ele au pe cap toate sarcinile casnice și împart cu bărbatul toate dificultățile.

Dacă în cele din urmă mai aruncăm o privire asupra istoriei, vedem că gustul oamenilor ia continuu forme variabile ca un Proteus. Timpurile străvechi ale grecilor și romanilor au dat indicii clare ale unui sentiment remarcabil atât față de frumos cât și față

de sublim în poezie, sculptură, arhitectură, legislație și chiar în moravuri. Guvernarea împăraților romani a transformat simplitatea nobilă ca și cea frumoasă în măreț și apoi în strălucire falsă, din ale cărei vestigii de elocvență, poezie și chiar moravuri noi încă mai putem învăța. Cu timpul chiar și acest rest al gustului rafinat a dispărut odată cu declinul total al statului. Barbarii, după ce și-au consolidat la rândul lor puterea, au introdus un anumit gust straniu, care s-a numit gotic și care a degenerat în grotesc. Grotescul nu s-a văzut numai în arhitectură, ci și în științe și în alte uzanțe. Sentimentul eterogen, odată ce a fost promovat printr-o artă falsă, a luat mai degrabă orice altă formă naturală[146], decât vechea simplitate a naturii și a devenit fie exagerat, fie naiv. Impulsul cel mai puternic, pe care l-a primit geniul uman, spre a se înălța spre sublim, constă din aventură. S-au văzut aventuri spirituale și lumești și de cele mai multe ori un fel bastard potrivnic și revoltător al celor două. Călugări cu cartea de rugăciuni într-o mână și cu steagul războiului în alta, urmați de o întreagă armată de victime înșelate, spre a își implânta picioarele într-un alt punct cardinal și într-un pământ mai sacru, au consacrat / luptători sanctificați prin 256
legăminte solemne pentru violență și nelegiuiri, și în cele din urmă un fel bizar de fantaști eroici care s-au numit cavaleri și în căutare de aventuri, turniruri, dueluri și acțiuni romantice. În acest timp, religia, împreună cu științele și moravurile au fost denaturate printr-un grotesc mizerabil, și s-a observat, că gustul nu a degenerat cu ușurință într-o parte, fără ca de asemenea în toate celelalte, să prezinte semne clare ale coruperii sale, în ceea ce ține de sentimentul mai rafinat. Jurămintele de călugărie au făcut dintr-o mare parte de oameni utili nenumărate societăți de pierde-vară sârguincioși, al căror mod de viață meditativ i-a făcut potriviți să inventeze un grotesc scolastic înmiit, care de aici s-a propagat în toată lumea largă și a extins felul lor. În cele din urmă după ce din fericire geniul uman s-a înălțat din nou dintr-o distrugere aproape totală printr-un fel de palingeneză, vedem în zilele noastre gustul corect al frumosului și nobilului înflorind atât în arte și în științe cât și cu privire la moravuri, și nu mai este nimic de dorit, decât ca falsa

sclipire, ce înșeală atât de ușor, să nu ne îndepărteze pe nesimțite de simplitatea nobilă, mai ales însă, că secretul încă nedescoperit al educației va spulbera vechea iluzie, spre a induce de timpuriu sentimentul moral în pieptul fiecărui cetățean tânăr al lumii în vederea unei simțiri active, pentru ca întreaga finețe[147] să nu ducă doar la aprecierea, cu mai mult sau mai puțin gust, a unui amuzament superficial și inutil, asupra celor ce se petrec în jurul nostru.

Immanuel Kant

OPERE COMPLETE

Editate de
Academia Prusacă de Științe

Volumul XX

MANUSCRISE POSTUME

Volumul VII

NOTE LA OBSERVAȚII ASUPRA SENTIMENTULUI DE FRUMOS ȘI SUBLIM

Arta bărbatului de a părea prost și perspicace a femeii. XX 3

Un om poate produce asupra altora o emoție favorabilă în două feluri prin respect sau iubire aceea prin sublim aceasta prin frumos[1]. Femeia le conciliază pe amândouă. Această senzație compusă este impresia cea mai puternică pe care o poate avea numai inima omenească. Dar numai două senzații lipsite de strălucire pot fi la fel de puternice. Dacă una dintre cele două trebuie să fie puternică cealaltă trebuie să fie slabă. Atunci se pune întrebarea pe care dintre cele două vrem să o slăbim. Principiile[2] au sublimitatea cea mai mare, de ex. aprecierea de sine provoacă sacrificiul de sine. Un bărbat poate fi de ex. urât, o femeie ageră nu[3].

Cocheta depășește femininul *pedantul* neșlefuit masculinul O *afectată* este prea masculină și un *petit maître*[4] prea feminin

Este ridicol că un bărbat vrea ca o tânără să se îndrăgostească de el datorită intelectului și a meritelor sale mari

Diversitatea femeilor[5] ca și a fetelor[6]. Caractere Paralelă între sentiment și facultate

Un gust mai delicat (obtuz:) un gust mai rafinat (grosier)

Participarea la nefericirea naturală a altuia nu este necesară dar este pe deplin la nedreptatea suferită de altul.

4 Sentimentul pe care îl tratez este atât de frecvent încât nu este nevoie să fiu instruit spre a îl simți

Sentimentul mai rafinat[7] este cel în care ceea ce este ideal iar nu himeric include principiul cel mai ales al agreabilului

Voltaire[8]

De ce femeile se stânjenesc între ele

dolce piccante agreabilul rezervat[9]

Îndrăzneț

Îndrăzneala cu care *Alexandru* dădu pe gât paharul[10] a fost sublimă cu toate că necugetată

Măreția curcubeului Soarelui la asfințit

Moartea lui *Cato*. Sacrificiu[11]

Constituția[12] noastră prezentă face ca femeile să poată trăi și fără bărbați ceea ce strică totul

straniu și rar Puternicul este binevoitor. *Jonathan Wild*[13].

Tânărul curajos. Templul din *Ephes*[14] .

5 Femeile sunt mai tari întrucât curajul lor este slab

Persoanele masculine devin mai slabe datorită *vaporilor* și acceselor de isterie Pălăria sub braț[15]

Iubire și respect

Răzbunarea proprie este sublimă. Anumite vicii sunt sublime Asasinatul este laș și josnic. Mulți nu au nici curajul marilor vicii

Iubirea dintre sexe presupune întotdeauna iubirea voluptuoasă fie în simțire fie în amintire.

Iubirea voluptuoasă este fie primitivă fie rafinată

Iubirea afectuoasă conține o combinație importantă de respect

Femeia nu se trădează ușor pentru că nu se îmbată[16] Pentru că ea este slabă este abilă

În căsătorie unitate nu uniune

Iubirea afectuoasă se deosebește și de iubirea conjugală.

-- *Quod petis in te est*
nec te quaesiveris extra *Persius*[17]

Despre renașterea morală

Ceea ce eliberează o trebuință adevărată sau imaginară este util *mihi bonum*[18]

Dorințele care îi sunt necesare omului prin natura sa / 6
sunt dorințe naturale. Omul care nu are nicio altă dorință și nici într-un grad mai înalt decât este cu necesitate natural se numește om al naturii și capacitatea sa de a se mulțumi cu puțin este cumpătare a naturii.

Prima parte a științei este zetetică[19] cealaltă dogmatică[20]

Mulțimea cunoașterilor și a altor perfecțiuni care sunt cerute pentru satisfacerea naturii este simplitatea naturii[21]. Omul la care se întâlnesc la fel de bine simplitatea și cumpătarea naturii este omul naturii.

Acela care a învățat să dorească mai mult decât este necesar după natură este excesiv.

Trebuințele omului natural sunt de a face[22]

O cauză pentru care reprezentările morții nu produc efectul pe care l-ar putea avea este aceea că de la natură e corect să nu trebuiască să ne gândim la ea ca ființe active

Veselia este o insolență incomodă și destructivă dar sufletul liniștit este plin de bunăvoință.

Agerimea aparține lucrurilor inutile un bărbat care față de o femeie face din aceasta lucrul principal este ca și cum și-ar cheltui averea să cumpere macaci sau papagali[23]

Una dintre cauzele pentru care desfrâul sexului feminin
7 este mai reprobabil în starea de celibat constă în aceea că / atunci când bărbații în această stare s-au desfrânat ei nu se pregătesc prin aceasta de infidelitate în căsătorie căci dacă voluptatea lor a crescut facultatea lor a scăzut pe când dimpotrivă la o femeie pofta este nelimitată pe măsură ce crește voluptatea și astfel nu o mai oprește nimic de aceea *se presupune* că femeile desfrânate vor fi soții infidele ceea ce nu se întâmplă cu astfel de bărbați

Orice scop al științei este fie *eruditiv* (memorie) fie *speculativ* (rațiune). Amândouă concurează în a îl fac pe om mai rațional (mai perspicace în înțelepciunea sa) și astfel mai cumpătat într-o lume care în genere este mai conformă naturii umane

O iubire afectuoasă a femeilor are proprietatea de a dezvolta alte proprietăți morale dar cea voluptuoasă de a le reduce.

Gustul care este moral face ca știința care nu te face mai bun să treacă drept neînsemnată

Sufletul plin de simțire când este calm este cea mai mare perfecțiune care există în conversație în poezie societate dar nu

întotdeauna este astfel ci totuși este ultimul țel Tot astfel chiar și în căsătorie. Tinerii au desigur multă simțire dar puțin gust stilul entuziast sau exaltat corupe gustul. Gustul corupt de romane și de glume *galante*. Gustul sănătos răsfățat este corupt

Un om inteligent dar lipsit de perspicacitate nu este viclean dar unul perspicace nu este înțelept. Maniere alese

Femeia are un gust rafinat în alegerea a ceea ce poate 8
acționa asupra simțirii bărbatului iar un bărbat are unul nerafinat[24] drept care el place cu atât mai mult când gândește cel mai puțin să placă. Dimpotrivă femeia are un gust sănătos asupra propriilor sale simțiri

Femei cu barbă[25] bărbați imberbi. Curaj domestic.

Onoarea bărbatului constă din aprecierea de sine a femeii în judecata celuilalt

Bărbatul se căsătorește după judecata sa femeia nu contra judecății părinților

Femeia se opune nedreptății prin lacrimi bărbatul prin mânie.

Richardson[26] pune uneori pe buzele unei femei o judecată a lui *Seneca*[27] la care adaugă după cum spune fratele meu. Dacă ea ar fi căsătorită aceasta ar deveni după cum îmi spune soțul meu.

Bărbații devin dulci cu femeile când femeile devin masculine. Ofensarea femeilor din obișnuința de a le măguli.

Slăbiciunea torpilează virtutea mai mult decât desfrâul Onorabilitatea unei stăpâne a casei.

Vanitatea femeilor face ca ele să fie fericite numai în strălucirea din afara casei

Curajul unei femei constă în suportarea cu răbdare a relelor de dragul onoarei sau a iubirii sale. Cel al bărbatului în zelul de a le înlătura degrabă[28].

9 Omphala l-a obligat pe Hercule să toarcă[29]

Dat fiindcă atâtea nevoi naive ne slăbesc simplul impuls moral neartificios nu ne poate procura așadar forțele suficiente De aceea trebuie să intervină aici ceva fantastic

De aceea stoicul spune: prietenul meu este bolnav și ce mă privește

Nu există niciun om care să nu simtă jugul greu al opiniei și niciunul nu îl înlătură.

Himericul prieteniei din starea noastră[30] și fantasticul în antichitate. *Aristotel* [31]

Cervantes[32] ar fi făcut mai bine ca în loc să ridiculizeze pasiunea fantastică și romanescă[33] să o fi *condus* mai bine.

Romanele fac femeile nobile fanteziste și pe cele comune neroade. bărbații nobili de asemenea fanteziști, cei comuni leneși

Cartea lui Rousseau[34] servește la a îi face pe antici mai buni

După simplitatea naturii[35] o femeie nu poate face mult bine fără mijlocirea bărbatului. În starea de inegalitate și bogăție ea poate nemijlocit

Lux moral. În sentimente care nu au efect

Mâhnirea interioară asupra incapacității de ajutorare sau asupra sacrificiului[36] atunci când ajutăm și tot astfel propria noastră lașitate care ne face să credem că celălalt suferă mult pentru că
10 poate suporta rezonabil[37] constituie mila[38]. În rest ea este un /

remediu important contra egoismului. Aceste impulsuri sunt în totalitate foarte reci la omul natural.

Înălțările naturale[39] sunt coborâri sub starea sa de ex. ridicarea la starea de artizan

Aprecierea relativă este chiar lipsită de necesitate dar în starea de inegalitate și nedreptate este bine să fie făcută cu o anumită mândrie sau cel puțin cu indiferență față de cei mari plini de importanță spre a fi corecți față de cei umili.

Trebuie să se facă cu o anumită larghețe

Cu toate că un om înalt nu este un om mare totuși mărimea corpului se pune de acord cu judecata asupra celor morale[40]

Este mai ușor de educat un nobil decât un om[41]. Dacă el este un dispreţuitor al servitorilor obișnuiți atunci el trebuie să se refere mereu la muncitor și oprimat pentru a se crede că este făcut să îl hrănească pe el.

În China învățații lasă să le crească unghiile de la mâna stângă

În orice situație nu este niciuna mai inutilă decât cea a învățatului atât timp cât se află în cea[42] de simplitate naturală și niciuna mai necesară decât cea din starea de oprimare prin superstiție sau putere

Cele chibzuite aparțin caracterului mic și frumos

Femeia are afecte la fel de puternice ca și bărbatul dar la aceasta ele sunt mai reflectate mai ales în ceea ce privește bunacuviință bărbatul este necugetat. *Chinezii* și *indienii* au / *afecte* la 11
fel de puternice ca europenii, dar ei sunt mai răbdători. Femeia este răzbunătoare

Soarele care răsare este la fel de măreț ca cel ce apune dar priveliștea primului se asociază frumosului a celui de-al doilea tragicului și sublimului

Ceea ce face femeia în cadrul căsătoriei ajunge cu atât mai mult la fericirea naturală decât ceea ce face bărbatul cel puțin în starea noastră de civilizare

Căci în raporturile civilizate se manifestă atât de multe dorințe ne-naturale care apar de asemenea ocazional din îndemnul către virtute și pentru că astfel se manifestă atât de mult exces în desfătare și în cunoștință după cum se manifestă în știință. În starea naturală poți fi bun fără virtute și rațional fără știință

Dacă omului i-ar fi fost mai bine în starea de simplitate este greu de întrevăzut acum 1. pentru că el și-a pierdut sentimentul amuzamentelor simple. 2. pentru că de obicei el crede despre corupțiile existente în starea de civilizare că se află de asemenea și în starea de simplitate.

12 Fericirea lipsită de gust provine din simplitatea și cumpătarea înclinației cea cu gust din calmul sufletului plin de simțire. De aceea poți fi fericit chiar și în lipsa societății. Amuzamentele nu sunt nevoi. Repaosul după muncă este agreabil În genere nu trebuie să se umble după amuzamente.

Trebuie să se facă deosebirea între conformarea cu gustul altuia sau posedarea gustului cu privire la judecățile asupra altuia Femeile știu să aprecieze foarte bine după gustul altora și de aceea ele cunosc cu ușurință sufletul[43] celorlalți și au un gust bun spre a îl satisface dar cu privire la alte persoane ele au un gust prost, ceea ce este bine De aceea ele toate se căsătoresc chiar și cea mai bogată

Delicatețea și gingășia simțirii. Gustul alege dintre mărunțișuri.

Egoismul logic[44] Abilitatea asumării punctelor de vedere.

Datoriile comune nu necesită drept motiv speranța într-o altă viață ci cele mai importante[45]. Sacrificiul și abnegația au pe deplin o frumusețe interioară dar sentimentul nostru de plăcere asupra sa nu poate fi niciodată în sine atât de puternic încât să învingă inconvenientul incomodității dacă în ajutorul nostru nu vine reprezentarea unei stări viitoare asupra duratei unei astfel de frumuseți morale și a fericirii care va spori cu cât va deveni mai capabilă să acționeze astfel

Toate amuzamentele și suferințele sunt fie corporale fie ideale. cu privire la ultimele[46]

13 O femeie este ofensată de grosolănie sau copleșită atunci când nu îi vine în ajutor responsabilitatea[47] ci amenințarea. Ea își folosește armele sale emoționante care sunt lacrimile nemulțumirea melancolică și plângerea, dar ea îndură deopotrivă răul înainte de a ceda nedreptății. Acesta este curajul femeii. Bărbatul se indignează că este amenințat el răspunde puterii prin putere[48] îl înspăimântă pe ofensator și îl face să simtă consecințele nedreptății. Acesta este curajul bărbatului Nu este necesar ca bărbatul să se indigneze de relele iluzorii el le poate disprețui într-un mod bărbătesc. Dar el va fi pe deplin[49] de aceste rele dacă se întâmplă unei femei și le va considera ca ofense adevărate.

O femeie se poate folosi contra altei femei de armele extreme ale mâniei injuriilor reproșurilor niciodată însă față de un bărbat dacă nu este mijlocul de amenințare contra unui alt bărbat

Atunci când femeile se ceartă sau se bat bărbații râd de ele dar nu și invers

Duelurile de dragul femeii au înainte de toate un temei în natură.

14 În situația actuală un bărbat nu se poate servi de niciun alt mijloc contra nedreptății de care se servește o femeie și anume nu conform ordinii naturii ci a constituției[50] civile prin intermediul autorității publice

Rousseau. Procedează sintetic și începe cu omul natural eu procedez analitic și încep cu cel civilizat

Viața de la țară farmecă pe fiecare mai ales viața ciobanului și totuși ea consumă plictiseala omului civilizat

De orice fel ar fi inima umană problema care se pune aici este doar de a ști dacă starea naturală sau cea civilizată mai produc păcate reale și dexteritate către ele[51]. Se poate ca răul moral să fie atenuat astfel încât în acțiuni să se manifeste exclusiv lipsa unei mari purități dar niciodată viciul pozitiv într-un grad notabil (acela care nu este sfânt nu este de aceea vicios) în schimb acesta se poate dezvolta treptat până la respingător. Omul simplu caută puțin să
15 devină vicios. Numai opulența / trezește excitații mari și *cultura* simțirilor morale și a intelectului pe care nu le poate reține niciodată atâta timp cât gustul pentru opulență este deja mare

Evlavia este mijlocul pentru *complementi*[52] ale bunătății[53] morale în vederea sfințeniei. În *relația* unui om cu altul nu se pune problema. În mod natural noi nu putem fi sfinți și pe aceasta[54] noi am pierdut-o prin păcatul originar dar putem fi foarte bine moral buni[55]

Nu este suficient pentru noi că un om nu minte niciodată cu toate că el are o înclinație secretă care dacă ar exista în împrejurări în care să se dezvolte l-ar duce la minciună?

Să ne întrebăm apoi dacă omul își îndeplinește acțiunile de onestitate de fidelitate etc. din considerarea unei obligativități divine dat fiindcă le exercită numai pe acelea[56] cu toate că în

măsura în care ele nu au loc astfel sunt reprobabile în fața lui Dumnezeu.

Pentru a dovedi felul în care omul este corupt de la natură se apelează la starea de civilizare Ar trebui să se apeleze la cea naturală.

Acțiuni de justiție sunt acelea a căror omitere îl va determina în mod natural pe celălalt să ne *urască*[57] Acțiuni[58] de iubire a căror abținere nu se *întemeiază* deloc pe *iubirea* celuilalt față de noi

După cum proprietățile de bază ale femeilor / provin din 16
investigarea bărbatului și de a ne iluziona cu ușurință asupra înclinațiilor sale ele sunt făcute astfel încât să domine[59] și toate domină la națiunile cu gust

Există cea mai perfectă lume (morală) conform ordinii naturii și după aceasta noi ne punem tot astfel problema uneia supranaturale

Virtuosul vede rangul altora cu indiferență când se *referă* la ei cu toate că la sine cu dispreț

Fie că înclinațiile sale excesive pot fi limitate fie menținute prin aflarea mijloacelor contra afectării lor. Ultimei îi aparțin științele și disprețul față de viață datorat apropierii morții și consolării cu cea viitoare

Plictiseala este un fel de dor față de un amuzament ideal

Sfânta Scriptură acționează mai mult către îndreptare[60] atunci când i se asociază forțe supranaturale[61]. Educația morală bună este cu atât mai bună când totul trebuie să se se petreacă doar conform ordinii naturii

17 Eu mărturisesc că prin cea din urmă noi nu putem face să se nască sfințenia care este îndreptățită dar noi putem produce totuși o *bunătate* morală *coram foro humano*[62] și aceasta este chiar avantajoasă aceleia.

La fel de puțin pe cât se poate spune că natura a implantat în noi o înclinație nemijlocită către câștig (cupiditate meschină) tot la fel de puțin se poate spune că ea ne-ar fi dat un impuls nemijlocit către onoare. Amândouă se dezvoltă și amândouă sunt utile în starea generală de opulență dar de aici se conchide că după cum natura face să apară bătături la munca grea, ea produce de asemenea remedii contra propriilor sale lezări

Diversitatea situațiilor face să ne putem pune la fel de puțin în locul calului de tracțiune pentru a ne reprezenta furajul său sărăcăcios după cum la fel de puțin ne putem pune în locul celor mizeri pentru a-i înțelege[63]

Prescripțiile unei vieți fericite pot fi de două feluri

1. Să se arate felul în care după toate înclinațiile deja dobândite către onoare către opulență pot fi atinse scopurile sale și totodată să se prevină reprezentările mâhnirii ce apar de aici cum ar fi cele asupra vieții viitoare asupra corectitudinii acestei vieți etc.

2. Sau să se încerce înfrânarea acestor înclinații însele

Greșeala stoicilor era că ei căutau doar prin virtute o contrapondere a suferințelor din opulență. Școala lui *Antisthene*[64] încerca să elimine opulența însăși.

Doctrina stoică asupra mâniei din dispreţul față de celălalt.

Moraliștii de astăzi presupun multe rele și vor să învețe cum să le învingă și presupun multe tentații către rău și prescriu motive pentru a le învinge. Metoda *rousseauistă* ne învață să nu le trecem pe acelea printre rele și pe acestea printre tentații.

18 Nu este nimeni mai cumpătat în desfătare decât un avar Cupiditatea avară se naște din dorința față de o mulțime de des-

fătări pentru care avarul nu are nicio înclinație reală ci numai una himerică întrucât el le consideră așadar pe acestea[65] din auzite ca o mare binefacere chiar dacă în sine el este cumpătat. De acest fel este avariția îndrăzneață. Avariția lașă.

Amenințarea cu pedeapsa eternă nu poate fi temeiul nemijlocit al acțiunilor moral bune ci o contrapondere puternică față de excitațiile către rău pentru ca senzația[66] nemijlocită a *moralității* să nu fie înăbușită

Nu există chiar nicio înclinație nemijlocită către acțiunile moral rele dar pe deplin una nemijlocită către cele bune

Acest sentiment ideal vede în materia moartă viață sau își imaginează că o vede. Copacii beau izvorul învecinat. Zefirul murmură pentru îndrăgostiți. Norii plâng într-o zi melancolică Stâncile amenință ca uriașii. Singurătatea este mai populată de umbre visătoare și tăcerea de moarte a mormintelor este fantastică. De aici provin imagini și spiritul creator

Ochii filosofici sunt microscopici. Privirea lor vede exact dar 19
puțin și intenția sa este adevăr. Privirea sensibilă[67] este îndrăzneață și reține excesul exaltat care este o sursă a emoționării cu toate că ea se întâlnește numai în imaginare

Frumos și sublim nu sunt identice. Acela[68] înflăcărează inima și fixează atenția și o încordează drept care ea obosește[69]. Acesta[70] lasă sufletul să se topească ca într-o simțire molatecă și în timp ce el destinde nervii transformă sentimentul într-o emoție blândă care atunci când merge prea departe se transformă în istovire excesivă și dezgust

Omul bine crescut și cel cu moravuri bune sunt foarte diferiți. Cel dintâi nu are nevoie să-și înfrâneze instinctele rele căci ele sunt naturale și bune în reprezentarea ființelor superioare.

Când se gândește la ele[71] el spune că probabil se află într-o altă viață. Trebuie să fii bun și să aștepți ceea ce urmează. Cel de-al doilea este 1. numai civilizat 2. cu moravuri bune. în acel caz[72] el are mulți prieteni fantastici cărora trebuie să le opună o reprezentare care spre a se menține bine nu va putea deveni niciodată intuibilă. Cel de-al doilea este un om cu moravuri bune care își extinde moralitatea dincolo de simplitatea naturii până la obiectul pe care numai îl dorește și în care crede

Această moralitate naturală trebuie să fie de asemenea piatra de încercare a tuturor religiilor. Așadar nu este sigur dacă în alte religii oamenii pot fi mântuiți și dacă frământările din această lume pot ajunge la mântuire în cea viitoare totuși este sigur că niciodată eu nu trebuie să îi persecut. Cea din urmă nu s-ar întâmpla dacă simțireaa naturală nu ar fi suficientă oricărei îndepliniri a datoriei în această viață.

20 După ce *portughezii* descoperiră *Celebes* locuitorii își dădură seama de deșertăciunea religiei lor și trimiseră emisari la *Don Perero* la *Malacca* precum și la regina din *Achin.* primiră preoți de două feluri[73] etc.

Orice laș minte dar nu și invers.

Ceea ce slăbește duce la minciună. Ambiția naivă și rușinea care[74]

Rușinea se deosebește de pudoare. Aceea este trădarea unui secret printr-o mișcare naturală a sângelui. Aceasta este un mijloc de disimulare a unui secret de dragul vanității, însoțită de o excitație sexuală

Este mult mai periculos să te afli în război cu oamenii liberi și dornici de victorie decât cu supuși ai unui monarh Utilitate pe care vanitatea o retrage.

Eu voi vorbi despre toate la care nu se întâlnesc decât rar 21
excepții. Căci conform regulii perspicacității se întâmplă ca niciodată ceea ce se produce atât de rar să nu poată fi considerat ca datorat hazardului și conform regulii perspicacității este general cel la care se pot afla unele cazuri opuse care nu sunt supuse niciunei reguli[75]. Eu vorbesc despre gust așadar eu însumi stabilesc judecățile mele astfel încât să fie universal adevărate după regulile gustului (*estetic*) cu toate că după regula exactă a măsurii raționale (logică) ele nu valorează decât pentru unele.

De unde provine faptul că societățile noastre sunt aproape lipsite de gust fără femei, chiar dacă ele nu erau[76] nici la greci nici la romani. Se vorbea atunci despre virtute despre patrie acum aceasta este o materie vidă în locul căreia poate trece cel mult o *devoțiune* falsă. Glumele care se fac exclusiv între bărbați nu au o viață adevărată și devin de asemenea necivilizate. Noi suntem
moleșiți și efeminați și trebuie / să fim inferiori femeilor[77] Mai ales 22
bărbații fiind în majoritatea lor efeminați sau triviali și în societate ei o duc așadar chiar mai prost decât femeile

O inimă extinsă prin sensibilitate se pregătește cu dor și se vede în cele din urmă slăbită de simțirea tuturor lucrurilor din viață drept care suspină după ceva care se află în afara cercului acesteia[78] și oricât de adevărată ar fi în sine această evlavie ea este totuși fantastică la majoritatea oamenilor pentru că ei înșiși sunt himerici și manifestă iubire și bună credință numai față de Dumnezeu și sunt reci cu privire la acelea[79] dar disimulați față de celălalt ceea ce provine din faptul că iluzionarea de sine poate apărea mai ușor în primul caz decât în ultimul.

Pentru că ne putem face un concept asupra proprietăților morale superioare Sacrificiu pentru binele comun evlavie constantă Îndeplinire a intențiilor conjugale în lipsa voluptății înclinație nemijlocită lipsită de onoare spre științe, după cum ne imaginăm, că toate acestea se conformează *stării unui om* și află că starea în

care se găsește este coruptă. Există însă astfel de dorințe fantastice și se dezvoltă chiar de la aceleași surse ca și corupția generală. Chiar această lipsă nu va mai fi considerată blamabilă cu privire la om dacă corupția rămasă se elimină

Națiuni întregi pot servi unui om drept exemplu. Niciodată nu întâlnim mari virtuți care să nu fie asociate în același timp unor mari abateri, ca la englezi, sălbaticii canadieni. care este cauza Francezii sunt cei mai convenabili și lor le lipsește de asemenea orice sublimitate a virtuții

Locul omenirii in ordinea ființelor create

23 Orice evlavie care este naturală are o utilitate numai dacă este / consecința unei *moralități* bune. Prin aceeași se va înțelege de asemenea și evlavia naturală care este înrudită[80] cu o carte. De aceea îndrumătorii ecleziastici spun de asemenea pe bună dreptate că evlavia nu are valoare dacă nu este însuflețită de spiritul lui Dumnezeu altminteri ea este o intuiție foarte înclinată către auto-înșelare.

Cauza pentru care căsătoriile sunt atât de reci este aceea că cele două părți au prea multe legături himerice exterioare cu privire la ținută și la grație și atunci când totuși fiecare parte depinde astfel atât de puternic de opinie[81] devine indiferentă opinia celuilalt[82]. De aici rezultă dispreț și în cele din urmă ură. De aceea raportarea la *iubirea romanescă* este doar proprietatea unui erou. *Cochetă.*

Cei care fac din teoria virtuții o teorie a evlaviei fac din parte un întreg căci evlavia este numai o specie a virtuții.

Adesea nouă ni se pare că genul uman aproape că nu are nicio valoare dacă nu conține mari artiști și mari savanți de aceea
24 / oamenii de la țară țăranii par să nu fie nimic pentru ei înșiși ci

numai ca mijloc pentru întreținerea acesteia[83]. Nedreptatea acestei judecăți arată că ea este deja falsă. Se simte așadar că odată ce ni s-au extins înclinațiile putem face tot ce voim viața nu mai înseamnă nimic și extinderea înclinațiilor ar fi deci inutilă

Este o mare deosebire între învingerea înclinațiilor sale sau eliminarea lor și anume a face să se piardă ceea ce se deosebește de restrângerea înclinațiilor și anume de a face ca nimeni să nu le mai încerce vreodată. aceea este necesară vârstnicilor[84] aceasta tinerilor[85]

Este o mare deosebire între a fi un om bun și o ființă rațională bună. Întrucât aceasta este perfectă[86] nu are o altă limită decât finitatea în timp ce aceea[87] are numeroase limite.

Ține de o artă foarte mare prevenirea minciunii la copii[88]. Întrucât ei sunt prea lacomi și prea slabi pentru a primi răspunsuri negative și pedepse ei au foarte mult îndemnuri puternice spre minciună față de cât ar avea vreodată adulții. Cu atât mai mult cu cât prin ei înșiși nu își pot procura nimic după cum fac adulții ci totul depinde de felul în care ei își reprezintă ceva după înclinația pe care ei o observă la alții. De aceea ei trebuie pedepsiți numai pentru ceea ce nu pot nega chiar deloc și de a nu le acorda nimic de dragul unor temeiuri pretextate de ei.

Atunci când vrem să construim *moralitatea* nu trebuie să introducem niciun motiv care să facă bună acțiunea non-morală ca de ex. pedeapsa, recompensa De aceea trebuie să descriem minciuna de asemenea nemijlocit ca demnă de urât după cum este în fapt și de a nu subordona condamnarea sa niciunei alte reguli a *moralității* ca de ex. datoria față de alții.

(Nu există deloc datorii față de sine însuși[89] dar există pe
deplin / datorii *absolute* adică o acțiune este bună în și față de sine 25
însăși. De asemenea este absurd că în moralitatea noastră noi trebuie să *depindem* de noi înșine)[90]

În *medicină* se spune că medicul este slujitorul naturii: în *morală* se întâmplă la fel. Dacă așadar răul extern este înlăturat natura va lua deja cea mai bună direcție

Când medicul spunea că natura este coruptă în sine prin ce mijloc voia el să o amelioreze. La fel și moralistul

Omul nu participă la fericirea sau la nefericirea celuilalt înainte de a se fi simțit el însuși satisfăcut. Dacă el face să fie satisfăcut cu puțin aceasta va duce la oameni binevoitori; altminteri este în zadar.

Iubirea universală de oameni are în sine ceva elevat și nobil la oameni dar este himerică. Dacă ne conducem după ea ne obișnuim să ne iluzionăm pe noi înșine cu doruri și dorințe inutile. Atâta timp cât noi înșine suntem într-atât de dependenți de lucruri, noi nu putem participa la fericirea celuilalt

26 Omul simplu are de timpuriu simțirea a ceea ce este drept dar numai foarte târziu sau deloc un concept asupra sa. Acea simțire trebuie dezvoltată mult înaintea conceptului. Dacă el este învățat să producă conceptul de timpuriu după reguli, el nu va avea niciodată simțirea sa[91]

Este dificil ca după ce înclinațiile s-au dezvoltat binele și răul să fie reprezentate sub alte raporturi. Pentru că eu îmi consum acum plictiseala fără o desfătare de durată eu îmi reprezint de asemenea că la fel se întâmplă și cu elvețianul care își duce vacile pe munte la păscut. Și acesta nu se poate reprezenta ca un om satisfăcut putând să mai dorească încă ceva. De abia se poate înțelege cum de nu este simțită prin suferință această inferioritate a poziției într-o situație atât de precară. Pe de altă parte atunci când restul oamenilor poate cădea pradă relelor iluziei unii nu își reprezintă cum poate fi dobândită această iluzie de către ei. Omul nobil își imaginează că relele aprecierii inferioare ale unei străluciri false îl pot impresiona pe burghez[92] iar acesta nu înțelege felul în care el

ar / putea să se obișnuiască să enumere astfel de încântări printre 27
nevoile sale.

Principele care acorda noblețea voia să poată oferi unei anumite persoane ceva care să poată ține loc de orice altă bogăție. Ei au totuși delicatesa nobleții[93] lăsând restul plebei cu banii

Poate fi ceva mai pe dos decât flecăreala asupra altuia pe care o aud copiii care își fac intrarea în lume[94]

ei îi obosesc și pe alții. Nu pentru mult timp se ascultă discursurile flecarilor. Un om care nu se neglijează deloc devine obositor. Prea multă atenție față de sine însuși este considerată penibilă

După cum fructul care este suficient de copt se desprinde de copac și cade pe pământ pentru a lăsa ca propriile semințe să prindă rădăcină tot astfel se separă omul matur de părinții săi pentru a se transplanta și a deveni rădăcina unei noi familii

Bărbatul trebuie să nu depindă de niciun altul pentru ca 28
femeia să depindă cu totul de el

Trebuie să ne întrebăm cât de mult pot realiza temeiurile morale interne ale unui om. Probabil că ele îl vor duce acolo unde în starea de libertate fără mari tentații el este[95] bun dar când nedreptatea celuilalt sau constrângerea iluziei își vor exercita puterea asupra sa atunci această moralitate internă nu va fi suficient de puternică. El trebuie să aibă o *religie* și prin intermediul recompenselor vieții viitoare să se stimuleze pentru că natura umană nu este capabilă de o puritate morală nemijlocită. Dar dacă puritatea acționează în el într-un mod supranatural atunci recompensele viitoare nu mai au calitatea de motive

Aceasta este diferența dintre morala falsă și cea sănătoasă unde aceea caută doar remediile contra răului în timp ce aceasta veghează să nu mai existe cauzele răului

Consideraţia[96] care indică sublimul este strălucitoare cea care indică frumuseţea este drăgălaşă sau şi împodobire sclipitoare când este artificioasă

Între toate felurile de împodobire se află şi cea morală. Sublimul situaţiei[97] constă în aceea că el posedă multă demnitate frumosul se numeşte aici convenabilul[98]

Cauza pentru care cei nobili plătesc de obicei prost

Este mare păcat pentru *geniu* atunci când critica apare înaintea artei. Când la o naţiune apar modele care îi iau ochii înainte de a îşi fi dezvoltat propriile sale talente[99].

29 Dispoziţia sublimă care trece cu vederea mărunţişurile şi observă binele în defecte

Tabac[100]

Nu este natural ca un om să îşi dedice cea mai mare parte a vieţii sale învăţându-l pe un copil cum trebuie să trăiască el însuşi într-o zi. De aceea preceptori precum *Jean Jacques*[101] sunt aşadar artificioşi. Într-o situaţie simplă un copil îndeplineşte doar puţine ocupaţii; de când începe să aibă ceva forţe îndeplineşte el însuşi mici acţiuni utile adultului după cum este cazul ţăranului sau meşteşugarului şi cu timpul învaţă restul. Uneori este convenabil ca un om să îşi petreacă întreaga viaţă să îi înveţe pe atât de mulţi să trăiască încât sacrificiul celei proprii[102] să nu fie desconsiderat. De aceea sunt necesare şcolile. Dar pentru ca ele să devină posibile trebuie să îl invocăm pe *Emile*. Ar fi fost de dorit ca Rousseau să arate felul în care pot fi instituite şcolile[103].

Predicatorii de la ţară pot începe cu proprii lor copii şi cu cei ai vecinilor lor

Gustul nu depinde de nevoile noastre. Bărbatul trebuie să fie deja civilizat pentru a trebui să îşi aleagă o femeie în funcţie de gust.

Să nu fie prea rafinat, pentru că atunci va remarca numai 30
mici trăsături cele mari revelându-se numai privirii simple și grosiere.

Este o povară pentru intelect să ai gust. Trebuie să îl citesc pe Rousseau atâta timp cât frumusețea expresiei nu mă va mai tulbura deloc și atunci eu îl pot investiga în primul rând cu rațiunea

Dacă marii oameni nu strălucesc decât de departe dacă un principe pierde mult în ochii valetului său este pentru că niciun om nu este mare

Ceea ce constituie din nou un mare obstacol față de doctrina mântuirii eterne și lasă să se presupună că ea este puțin conformă situației noastre este că aceia care cred în ea nu sunt deloc mai puțin zeloși întru mântuirea lor în această viață în timp ce ar fi trebuit să se întâmple dacă destinația noastră ar fi făcut din aceasta[104] temeiul suprem al acțiunilor noastre

Dacă acum eu aș voi să mă aflu într-o independență mare
deși nu totală / față de oameni ar trebui să pot fi sărac fără să o 31
simt și să trec drept neimportant fără să țin seama de aceasta. Dar dacă eu aș fi bogat aș institui libertatea mai ales în amuzamente față de lucruri și față de oameni. Eu nu m-aș împovăra cu lucruri cum ar fi oaspeți cai servitori a căror pierdere ar trebui să mă îngrijoreze. Eu nu aș avea bijuterii pentru că le-aș putea pierde etc. Eu m-aș orienta după iluzia celuilalt pentru ca acela să nu îmi facă într-adevăr rău de ex. să restrângă relațiile noastre dar fără ca prin aceasta să îmi afecteze tihna.

După cum libertatea în sensul propriu (cea morală nu cea metafizică) este *principium* suprem al oricărei virtuți și de asemenea al oricărei fericiri

Este necesar să recunoaștem cât de târziu apar arta delicatețea și constituția civilizată și că în unele regiuni ale lumii (de

ex. acolo unde nu există niciun animal domestic) nu se întânlesc deloc pentru a distinge ceea ce este străin și accidental naturii de ceea ce îi este natural. Dacă se invocă fericirea sălbaticului nu este spre a ne întoarce în păduri ci numai pentru a vedea ce s-a pierdut pe de-o parte în timp ce s-a câștigat pe de alta. Pentru ca să rămână un om al naturii civilizat[105] în desfătarea și întrebuințarea opulenței sociale să nu se lege prin înclinații nefericite sau ne-naturale. Acea considerație servește drept etalon. Căci niciodată natura nu creează un om pentru a face din el un burghez și înclinațiile sale strădaniile sale țintesc doar spre starea de simplitate a vieții.

Se pare că la multe alte creaturi destinația lor principală este să trăiască și să trăiască conform speciei lor

Dacă eu presupun aceasta despre om atunci nu trebuie să îl disprețuiesc pe sălbaticul obișnuit

32 Felul în care odată cu *luxul* în cele din urmă devin necesare religiile civile[106] și de asemenea constrângerea religioasă (cel puțin odată cu orice transformare nouă)

Religia doar naturală nu se potrivește deloc unui stat mai degrabă *scepticismul*.

Mânia este o senzație foarte ușoară a omului slab. Înclinația de a o reprima generează ura neînduplecată. Femei, ecleziaști. Nu întotdeauna îl urâm pe cel pe care ne mâniem. Blândețea oamenilor care se mâniază. O bună-cuviință simulată ascunde mânia și face prieteni falși[107]

Pentru o creatură atât de slabă ca omul ignorarea în parte necesară în parte eliberată a viitorului este foarte convenabilă

Eu nu îl pot convinge niciodată pe altul decât prin propria sa gândire. Trebuie să presupun deci că celălalt are un intelect bun
33 și corect altminteri este inutil să sper că va fi / câștigat prin

temeiurile mele. Tot astfel eu nu pot afecta moral pe nimeni decât prin propriile sale simțiri așadar eu trebuie să presupun că celălalt are o anumită *bunătate* a inimii altminteri el nu va simți niciodată aversiune la descrierea mea a viciului și imbolduri în sine la aprecierea mea a virtuții. Dar pentru că ar fi imposibil ca în el să se afle unele simțiri *moral* corecte sau ca el să poată presupune că simțirea sa s-ar pune de acord cu cea a întregului gen uman dacă răul din sine ar fi cu adevărat total eu trebuie deci să admit la el binele *parțial* și să descriu ca înșelătoare în sine asemănările lunecoase dintre nevinovăție și delict

profil grecesc Un corp masiv înalt peruci mari

Temeiul suprem al creării este pentru că e bun[108]. De aici trebuie să rezulte că întrucât Dumnezeu cu puterea sa și cu marea sa cunoaștere este el însuși bun el află de asemenea bun tot ceea ce este posibil de *actualizat* prin aceasta. / În al doilea rând că el trebuie să afle o satisfacție în tot ceea ce este bun dar mai ales când 34
țintește către cel mai mare bine. Primul este bun ca o consecință al doilea ca temei

După cum răzbunarea presupune ca oamenii care se urăsc reciproc să stea aproape unul de altul căci în caz contrar dacă s-ar putea îndepărta după voie ar dispărea temeiul răzbunării astfel încât acesta[109] nu poate rezida în natură întrucât aceasta[110] nu presupune ca oamenii să se învecineze între ei. Numai mânia care este o proprietate foarte necesară și foarte convenabilă unui bărbat când cel puțin nu este o pasiune (care se deosebește de *afect*) se întâlnește chiar foarte mult în natură

Nu ne putem reprezenta agreabilul a ceva pe care nu l-am încercat după cum caraibianul urăște sarea cu care nu s-a obișnuit[111]

Agesilaus[112] și satrapul persan se disprețuiau reciproc primul spunea eu cunosc voluptatea persană dar ale mele[113] îți sunt ție necunoscute el era nedrept[114]

Bunurile opulenței molatece și ale iluziei ultimele provin din aprecierea comparativă în știință în onoare etc.

Creștinismul spune că nu trebuie să ne punem inima în dependență de lucrurile temporare prin care se va înțelege deopotrivă că trebuie să veghem de timpuriu pentru ca nimeni să nu dobândească o astfel de dependență. Dar mai înainte de toate alimentarea înclinațiilor și așteptarea ajutorului supranatural pentru a le stăpâni înseamnă a îl pune la încercare pe Dumnezeu.

Gradual libertate, egalitate onoare. (Iluzie). Prudență De acum înainte el își pierde întreaga viață.

35 Două pietre de încercare ale deosebirii dintre natural și supranatural 1. Dacă se conformează cu ceea ce nu poate fi modificat 2. Dacă poate fi comună tuturor oamenilor sau numai unei minorități cu asuprirea celorlalți

Un anumit monarh important din Nord[115] după cum se spune și-a civilizat națiunea Dumnezeu ar fi voit ca ea să se împărtășească din moravuri dar tot ce a făcut el este prosperitatea politică și corupția morală

Eu nu pot face mai bun pe nimeni decât prin restul de bine care se află în el eu nu pot să fac pe nimeni mai perspicace decât prin restul de perspicacitate care se află în el

Vicioșii pot fi considerați de aceea cu bunăvoință pentru că viciile le vin într-un mod foarte exterior prin constituția noastră coruptă

Din sentimentul de egalitate apare ideea de justiție ca și cea de[116] obligată și care obligă. Aceea este obligația față de altul[117] aceasta obligația altuia față de mine.

Pentru ca aceasta[118] să aibă o măsură exactă în intelect noi putem să ne punem în gânire în locul celuilalt[119] și pentru că în aceasta nu există o lipsă de imbolduri noi vom fi mișcați prin *simpatie* față de nefericirea și pericolul celuilalt ca și cum ar fi vorba de noi. 36

Această obligație este recunoscută ca ceva a cărei lipsă mă face să îl consider pe altul ca dușmanul meu și să îl urăsc. Niciodată nimic nu indignează mai mult decât nedreptatea toate celelalte rele pe care noi le suportăm nu sunt nimic față de ea. Obligația se referă numai la autoconservarea necesară în măsura în care este egală cu conservarea speciei restul nu sunt decât favoruri și bunăvoință.

Dar eu l-aș urî pe oricine trece cu sânge rece pe lângă mine când mă vede zbătându-mă într-o groapă[120]

Bunăvoința există numai prin inegalitate. Așadar eu înțeleg prin bunăvoință o amabilitate de a face bine chiar și în cazurile în care simpatia naturală universală nu ar avea un temei suficient pentru aceasta. Or nu este nici simplu și natural să sacrificăm o comoditate atât de mare ca cea pe care o arăt altuia pentru că un om valorează tot atât cât altul. Dacă așadar eu trebuie să fiu pe lângă aceasta amabil este pentru că eu apreciez că sunt mai puternic decât altul în ceea ce privește lipsa de comoditate și că eu consider drept mare răul pe care îl fac altuia și drept mic cel pe care îl suport eu însumi. Un om nu poate decât să îl disprețuiască pe cel care ar manifesta față de el o astfel de bunăvoință.

Prima inegalitate este cea dintre bărbat și copil și cea dintre bărbat și femeie. El[121] consideră într-o oarecare măsură ca o obligație dat fiind că el este tare și aceștia slabi să le sacrifice ceva[122].

Nobletea aparentă este bună-cuviință. Considerație Măreția aparentă strălucire. Frumosul aparent podoaba

37 Frumosul este fie atrăgător fie drăgălaș

Gustul de aventură parodiat.
Caricaturile parodiate de Hudibras[123]
sublimul caraghios.

Orice apreciere incorectă a celor care nu aparțin scopurilor naturii distruge și armonia frumoasă a naturii Dat fiindcă artele și științele trec drept foarte importante atrag disprețul asupra acelora care nu le posedă și duc la nedreptăți pe care nu le-am comite dacă i-am considera pe acești oameni mai degrabă egalii noștri[124].

Dacă ceva nu se conformează duratei vieții nici după epoca sa nici a majorității oamenilor dacă în sfârșit se supune chiar foarte mult întâmplării și este posibil doar cu dificultate atunci el[125] nu
38 aparține nici fericirii nici perfecțiunii speciei umane. / Câte secole s-au scurs până să existe științe autentice și câte națiuni ale lumii nu le vor avea niciodată.

Nu trebuie să spunem că natura ne cheamă către științe pentru că ea ne-a dat capacitățile în vederea lor căci în ceea ce privește plăcerea pe care noi o aflăm în ele ea nu poate fi decât artificioasă. După cum caracterul înșelător al științelor este confirmat este cazul să apreciem mai degrabă astfel: noi avem o capacitate a intelectului ce depășește destinația noastră în această viață și atunci este dată o altă viață. Dacă noi încercăm să o[126] dezvoltăm aici noi ne îndeplinim rău sarcina noastră. O omidă care ar simți că trebuie să devină fluture.

Învățații cred că totul este de dragul lor. Nobilii de asemenea Când am călătorit de-a lungul unei Franțe lipsite de spirit ne putem consola cu *Academia* de Științe sau cu societăți în care domnesc bunele maniere după cum atunci când ne-am debarasat de cerșetori în statul papal ne putem bucura la Roma până la beție de măreția bisericilor și a antichităților

Exact pe temeiul precedent ar trebui să judecăm că cei ce 39
vor să știe aici de timpuriu prea mult vor fi pedepsiți acolo jos cu prostia. Tot la fel cum un copil inteligent precoce fie că moare fie că se ofilește la o vârstă prematură și devine imbecil.

Omul se poate rafina oricât voiește dar astfel el nu poate obliga natura să dea alte legi. El trebuie fie să muncească el însuși fie să îi pună pe alții să o facă pentru el, și această muncă va răpi fericirea altora cu cât vrea el să o sporească pe a sa peste măsura comună

Dacă unii vor să se desfete fără să muncească tot astfel ar trebui ca alții să voiască să muncească fără să se desfete

Prosperitatea poate fi favorizată fie lăsând să sporească dorințele și străduindu-ne să fie satisfăcute fie favorizând onestitatea prin sporirea înclinațiilor către iluzie și opulență și făcând apel la impulsuri morale pentru a rezista În ambele sarcini mai există și o altă soluție și anume de a nu lăsa aceste înclinații să își facă apariția. În cele din urmă poate fi încurajat comportamentul bun lăsând deoparte orice *bunătate* morală nemijlocită și punând pur și simplu drept temei ordinele unui suveran care dispune recompense și pedepse.

Pentru oameni răul asociat științei este mai ales cel care constă din faptul că cea mai mare parte a acelora care vor să se împodobească cu ea[127] nu dobândesc nicio îmbunătățire a intelectului ci numai o pervertire a lui pentru a nu mai vorbi de faptul că pentru cei mai mulți dintre ei știința valorează doar prin semnele distinctive ale vanității. Utilitatea pe care o au științele este sau a excesului, ca de ex. matematica sau obstrucționarea răului care a fost el însuși ascuns sau de asemenea o anumită bună-cuviință ca o consecință secundară.

Conceptele justiției civile și ale celei naturale și simțirea 40
obligației[128] rezultate sunt aproape în întregime opuse.

Atunci când eu cer unui bogat care și-a dobândit bunurile prin exploatarea țăranilor săi și o dau numiților sărmani eu îndeplinesc astfel o acțiune foarte generoasă în sens civil, dar în cel natural doar o obligație comună.

41 În opulența generală există plângeri asupra guvernării divine și asupra guvernării regilor. Nu se reflectează asupra faptului că în ceea ce o privește pe ultima exact aceeași ambiție și lipsă de măsură care îl guvernează pe cetățean[129] nu pot avea pe tron o altă figură decât cea existentă 2 că astfel de cetățeni nu pot fi guvernați într-un alt fel. Supusul vrea ca stăpânul să își domine înclinațiile sale către vanitate pentru a promova binele republicii sale și nu se gândește că această revendicare care i se adresează cu privire la cei umili are loc în virtutea aceluiași drept. Fiți mai înainte de toate voi înșivă înțelepți onești și moderați și aceste virtuți se vor înălța de îndată până la tron și îl vor face bun și pe principe. Vedeți principi slabi care în astfel de vremuri au putut face dovadă de bunătate și mărinimie și ei le pot exercita[130] în alt fel decât printr-o mare nedreptate față de alții care nu își pun mărinimia în altceva decât în distribuirea unei prăzi pe care au furat-o de la altul. Libertatea pe care o acordă un principe de a gândi și de a vorbi după cum o fac eu aici are desigur atâta valoare precum multe favoruri în vederea unei opulențe mai mari căci prin această libertate tot acest rău mai poate fi îndreptat.

Șansa cea mai mare pentru om este de a ști cum să își asume convenabil locul în Creație și să înțeleagă drept ceea ce trebuie să fie pentru a fi om. Dar dacă el începe să cunoască amuzamente mai presus și mai prejos de el care desigur îl măgulesc dar pentru care el nu este organizat și contrariază aspectul alcătuirii pe care natura i-a făcut-o conformă[131] dacă el începe să învețe proprietățile morale care strălucesc acolo atunci va distruge el însuși frumoasa ordine a naturii și nu va fi gata el și ceilalți decât de corupție atunci el își va abandona postul de punere în gardă pentru că nu se mulțumește cu ceea ce îi este destinat dar în afara cer-

cului omenesc el nu este nimic și breșa pe care o face extinde propria sa corupție la membrii învecinați[132]

Între prejudiciile pe care le face potopul de cărți cu care 42
continentul nostru este copleșit anual una dintre cele mai mici nu este aceea că lucrările utile care supraviețuiesc în realitate ici și acolo pe întinsul ocean al erudiției ar trebui să treacă neobservate și să împărtășească soarta caducității care este cea a neghinei rămase. Înclinația de a citi mult pentru a spune că am citit Obișnuința de a nu petrece mult timp cu o carte, și[133]

Opulența îi împinge pe oameni să se unească în orașe *Rousseau* vrea să îi ducă la țară

Relele pe care le comportă lipsa de măsură crescândă a oamenilor își află ușor compensația. Pierderea libertății și puterea unică a unui suveran este[134] o mare nefericire, dar totuși ea devine totodată la fel de bine un sistem ordonat unde se află în realitate
mai multă ordine cu toate că există mai puțină / fericire decât în 43
statele[135] libere. Slăbiciunea moravurilor inactivitatea și vanitatea fac să apară științele. Acestea conferă ansamblului o înfățișare nouă păstrează mult rău și atâta timp cât s-au ridicat până la un anumit grad[136] îndreaptă relele pe care le-au ocazionat ele însele.

Unul dintre cele mai mari prejudicii ale științelor este mai întâi că ele răpesc atâta timp încât tineretul neglijează moravurile în al doilea rând că ele obișnuiesc într-atât sufletul[137] cu dulceața *speculației* încât acțiunile bune încetează.

Frumusețe morală simplitate sublimitate. Justiția Onestitatea este simplitate. Pasiunea sublimului este entuziasm. Îndrăgostit virtuos. Prietenie. Ideal frumos.

Prima impresie a unui cititor inteligent care nu citește operele *D-lui J. J. Rousseau* doar din vanitate sau de a-și trece tim-

pul este că el întâlnește acolo o profunzime neobișnuită a spiritului un elan nobil al geniului și un suflet plin de simțire într-un grad într-atât de înalt pe care probabil niciodată un scriitor din orice epocă sau popor căruia i-ar putea aparține nu a urmărit să le unească. Impresia care urmează este uimirea în fața acestor opinii stranii și paradoxale ce merg atât de mult către ceea ce este general admis încât suntem cu ușurință tentați să presupunem că autorul a voit să facă doar dovada puterii magice a elocvenței în virtutea talen-
44 telor sale extraordinare / și să scoată în evidență originalul care prin atracția noutății se deosebește de toți rivalii în agerime.

Al treilea gând la care nu se ajunge decât cu dificultate pentru că se produce numai arareori

Trebuie să învățăm tineretul să onoreze intelectul comun atât din temeiuri morale cât și logice[138].

Eu însumi sunt din înclinație un cercetător. Eu simt întreaga sete de cunoaștere și neliniștea dornică de a merge mai departe și de asemenea satisfacția față de orice câștig. A existat o vreme în care eu credeam că numai aceasta ar putea constitui onoarea umanității și disprețuiam plebea care nu știe nimic. *Rousseau* m-a adus pe drumul drept. Această superioritate amăgitoare dispăru, eu învăț să îi onorez pe oameni și voi afla că sunt mai inutil decât cel mai obișnuit dintre muncitori dacă nu aș crede că această considerație ar putea conferi tuturor celorlalți o valoare, în stabilirea drepturilor umanității

45 Este cu totul ridicol să se spună că voi trebuie să îi iubiți pe ceilalți oameni ci ar trebui să se spună mai degrabă că voi aveți temeiuri bune să vă iubiți aproapele. Aceasta este valabilă și pentru dușmanul vostru[139].

Virtutea este fermă așadar ceea ce slăbește și ne face molateci în plăcere sau dependenți de iluzie este contrar virtuții.

Ceea ce ne face viața de disprețuit sau chiar odioasă nu se află în natură. Ceea ce face viciul ușor și virtutea grea nu se află în natură

Vanitatea universală face să se afirme că știu să trăiască numai cei care nu înțeleg niciodată să trăiască (pentru ei înșiși)

Desigur că nu este convenabil fericirii ca înclinațiile să se extindă până la exces, căci există cazuri neobișnuit de multe în care împrejurările nu sunt favorabile acestor înclinații față de ceea ce se dorește într-un caz în care se află o sursă de neplăcere de mâhnire și de îndoială de care omul simplu nu știe nimic

Dar nu servește la nimic nici predicarea îndurării mărinimoase.

Dacă există vreo știință de care omul să aibă nevoie ea este cea care îl învață să ocupe convenabil locul care i-a fost indicat de Creație și de la care el ar putea învăța ceea ce trebuie să fie spre a fi om. Să spunem că el a învățat să cunoască mai presus și mai prejos de el seducții înșelătoare iar acestea l-au dus pe nesimțite în afara propriei sale poziții atunci acest instructaj îl va readuce la situația de om, și / oricât de mic sau deficitar s-ar putea afla el va 46
fi cu adevărat bun pentru postul care i-a fost desemnat pentru că el este chiar ceea ce trebuie să fie.

Greșeala de a spune că acesta este universal pentru noi prin urmare universal în genere este ușor de evitat pentru cei cu intelect. Numai că următoarele judecăți au o probabilitate mai mare: Natura ne-a dat ocazia să ne amuzăm de ce voim să nu ne folosim de ea, noi avem o capacitate pentru științe care este o chemare a naturii de a o investiga noi simțim în noi o voce care ne spune ce este nobil și onest aceasta este o datorie de a acționa astfel[140]

Totul trece prin fața noastră ca un fluviu și gustul schimbător și figurile diferite ale omului fac întregul joc nesigur și înșelă-

tor. Unde să aflu punctele fixe ale naturii pe care omul nu le poate deplasa niciodată și îi pot furniza repere care să îi indice pe ce mal urmează să se oprească

47 Că orice mărime nu este decât relativă și nu există nicio mărime *absolută* este de văzut de aici. Eu măsor pe cer prin diametrul Pământului[141] diametrul Pământului prin mile[142] milele prin picioare acestea în raport cu corpul meu

Se pune întrebarea ce stare convine omului un locuitor al planetei care gravitează în jurul Soarelui la vreo 200 de diametre solare.

La fel de puțin precum mă pot înălța eu de aici până la planeta *Jupiter* la fel de puțin pot pretinde eu că posed proprietățile care sunt proprii doar acestei planete. Cel care este într-atât de înțelept într-un alt loc al Creației este un smintit acolo unde locuiește[143]

Eu nu am deloc ambiția de a voi să fiu serafim singura mea mândrie este de a fi om

Această propoziție este dificil de decis că există sau nu
48 există / în natură adică natura nu a dat niciun impuls către acesta ci ele sunt artificiale niciuna dintre aceste lipsuri nu sunt înnăscute ci ele s-au dezvoltat la întâmplare cealaltă[144] este mai ușoară ea nu se pune de acord cu natura adică ea se află în dezacord cu ceea ce se află cu adevărat în natură. După prima procedează adesea Rousseau și pentru că natura umană a dobândit în zilele noastre o formă atât de dezolantă fundamentele naturale au devenit astfel nesigure și incognoscibile

Burghezul moderat nu își poate face niciun concept asupra a ceea ce îi poate lipsi curteanului care îndepărtat de la bunurile sale poate trăi după bunul plac, unde să se plictisească de moarte

Mulți oameni au *teologie* dar nu au religie în afară poate de ceea ce trebuie pentru a cere ca marile lor fapte vicioase să le fie iertate odată ce sunt amenințați de spaima infernului

Despre valoarea acestei vieți în ea însăși adică nemijlocită și despre valoarea acestei vieți numai ca un mijloc al unei alte vieți.

Viața celor care se mulțumesc cu desfătarea fără contemplare și moravuri pare să nu aibă nicio valoare

La oameni și animale o anumită mărime medie are forța cea mai mare

Gustul moral cu privire la înclinația sexuală unde fiecare vrea să pară aici sau foarte rafinat sau de asemenea că este pur. Adevărul nu este perfecțiunea cea mai mare a vieții sociale aparența frumoasă merge aici mult mai departe precum în pictură. Despre gust în căsătorie

Un semn al gustului neșlefuit este că acum trec drept nece- 49
sare multe farduri frumoase în timp ce în prezent gustul cel mai rafinat se află în simplitate

În starea civilizată se ajunge la perspicacitate numai foarte târziu și s-ar putea spune foarte bine odată cu *Theophrast*[145] că este păcat că nu mai trăim când sperăm să reușim.

Certitudinea în judecățile morale prin intermediul comparației cu sentimentul moral este la fel de mare ca și la simțirea logică, și prin analizarea omului eu voi spune cu aceeași certitudine că minciuna este de urât[146] după cum o senzație a corpului gânditor este absurdă. Înșelătoria în ceea ce privește judecata morală se produce ca în cea logică dar aceasta[147] este chiar mai frecventă

În principiile metafizice fundamentale ale esteticii se află / 50
diversitatea sentimentului moral în principiile fundamentale ale lumii etice diversitatea sentimentului moral al omului observat conform diversității sexelor vârstelor educației și guvernării raselor și climatelor

Despre religia unei femei – despre mina amenințătoare.

O anumită formă de timiditate superstițioasă etc. îi stă bine.

Utilitatea limbuției sale

De ce diferența de stare[148] se manifestă cel mai mult la femeie.

Femeia este mai apropiată de natură

Un bărbat care știe să trăiască - - cu ce fel de femeie se va căsători

De la proiectul lui Rousseau de a pune în mișcare cele mai bune talente prin iubire

Femeile își educă ele însele soții lor putând măsura prin ele însele dacă au reușit prost.

Cel care este amabil naiv devine un soț ursuz

De la dorul van dintr-un sentiment față de sublimul disproporționat și rău adaptat omului. Romane. Rousseau își trimite îndrăgostiții la țară

51 Căsătoria unui bărbat de elită foarte rafinat cu o *cochetă*[149].

Să ne reprezentăm două căsătorii dintre care una este într-o oarecare măsură cu maniere bune și cealaltă domestică

Gustul moral este înclinat către imitație principiile morale se ridică deasupra acesteia[150]. Acolo unde există curți și mari dife-

rențe sociale între oameni totul este supus gustului în *republici* se întâmplă altfel. De aceea gustul este mai rafinat în societățile de acolo[151] și mai grosier în cele de aici[152]. Poate exista cineva foarte virtuos și să aibă puțin gust. Atunci când viața în societate trebuie să se dezvolte gustul trebuie să se extindă pentru că agreabilul societății trebuie să fie ușor dar principiile trebuie să aibă greutate. La femei acest gust este cel mai ușor.

Gustul moral nu se unește cu ușurință cu aparența principiului.

Elvețieni olandezi englezi francezi orașe independente[153]. 52
Sinucidere în Elveția

Gustul doar pentru virtute este oarecum grosier când este rafinat trebuie să încerce posibilitatea de a o combina cu prostie[154]

Ceea ce partea rafinată a oamenilor numește viață este o țesătură uimitoare de distracții nesemnificative de trecere plictisitoare a timpului însoțită de numeroase nenorociri - - de vanitate și de distracții naive. Pierderea acestora se învecinează de obicei cu moartea dar pentru mulți trece mai dezagreabilă decât moartea un om care știe să trăiască și care și-a pierdut gustul întru aceasta este mort pentru amuzament

Sentiment grosier rafinat. Rafinat spontan la modul ideal este uneori *himeric*

Avem motive să nu rafinăm prea mult sentimentul său în primul rând pentru a nu deschide porțile suferinței, în al doilea rând pentru a ne afla în preajma utilului.

Cumpătarea și simplitatea necesită un sentiment mai grosier și duce la fericire

Frumosul este îndrăgit nobilul stimat urâtul dezgustă lipsa de noblețe disprețuită

Curajul unei femei care își urmează soțul în nenorocire și afecțiunea aceleia. Bărbatul se simte pe sine în soția sa și nu îi împărtășește nicio suferință un bărbat afectuos un bărbat curajos

53 Oamenii neimportanți sunt orgolioși și înverșunați cei importanți degajați

Omul natural este moderat nu cu privire la sănătatea sa viitoare (pentru că el nu *prospectează* nimic) ci datorită bunăstării prezente.

O cauză care le împinge pe *doamne* să aibă mândrie față de altele este că ele sunt reciproc mai egale întrucât temeiul stării de noblețe se află la bărbați. Cauza pentru care ele încearcă reciproc stânjeneală și rivalitate provine din aceea că pentru bărbați fericirea rezidă nu atât în a plăcea cât în meritele lor prin aceasta însăși fericirea lor[155] este făcută de ei înșiși în timp ce ele[156] sunt făcute fericite de alții. În aceasta se înrădăcinează înclinația lor esențială de a plăcea

Cauza pentru care excesele desfătării sunt resimțite atât de puternic este pentru că ele se referă la temeiurile *propagării* adică ale menținerii speciei și pentru că acesta este singurul lucru care valorează la femei care devine astfel perfecțiunea lor principală dimpotrivă menținerea lor ca atare depinde de bărbați

Facultatea de a crea utilități este restrânsă la femeie odată cu capacitatea sa de a procrea și este extinsă la bărbat

Opulența face ca între o femeie și alta să fie o mare diferență

Dorințele nu se satisfac prin iubire ci prin căsătorie care sunt totodată cele mai pure

Semnul distinctiv al sociabilității este de a nu ne prefera în același timp altuia. A prefera constant pe altul în locul său este slăbiciune. Ideea de egalitate *reglează* totul 54

În societate și la *banchete* simplitatea și egalitatea ne ușurează și ne aduc agreabilul.

Domină-ți iluzia și fii bărbat pentru ca soția ta să te stimeze cel mai mult între toți oamenii și astfel nu fii tu însuți robul opiniei altuia.

Pentru ca soția ta să te onoreze să nu vadă în tine sclavul opiniei altuia. Fii atent la căminul tău în ceea ce privește sociabilitatea să nu domnească luxul ci gustul confortul mai degrabă decât belșugul invitați aleși mai degrabă decât feluri de mâncare

Ar fi mai bine pentru femei dacă ar munci efectiv

Binele iluziei constă în aceea că în el căutăm doar opinia iar obiectul însuși este considerat fie cu indiferență fie este urât. Prima iluzie este cea a onoarei. A doua a avariției. Ultima iubește[157] numai opinia după care cu banii săi ar putea avea multe bunuri din această viață fără a voi totuși în serios să fie vreodată astfel 55

Cel care nu se convinge de ceea ce este evident sigur este un imbecil. Cel care nu stimulează ceea ce este evident o datorie este un nelegiuit.

Un cap obtuz și o inimă coruptă.

Este de văzut dacă instinctul onoarei apare din dorința de egalitate. Va dori un sălbatic să meargă în întâmpinarea altuia spre a îi arăta superioritatea? Dacă el se dispensează de a sa[158] atunci el se va bucura de libertate. Numai dacă el trebuie să trăiască împreună cu celălalt el va încerca să îl depășească astfel încât ambiția este nemijlocită

Ambiția este la fel de mijlocită ca și dorința de bani a avarului. Amândouă iau naștere în același fel

Viața pastorală din Arcadia și viața noastră *galantă* de curte sunt ambele insipide și lipsite de gust deși atrăgătoare. Căci amuzamentul adevărat nu își poate afla locul niciodată acolo unde se face din el o îndeletnicire. Distracțiile unuia ocupat când sunt rare sau scurte și fără preparative sunt singurele de durată și de un gust remarcabil. Femeia, pentru că nu are nimic altceva de făcut decât să pună la cale distracții devine ea însăși plictisitoare pentru ea însăși și este cuprinsă de dezgust față de bărbații care nu știu întotdeauna să îi aline înclinația sa zadarnică

56 Loialitatea față de celălalt este apreciată atât de mult pentru că indică în mare măsură renunțarea la alte avantaje

Se pune întrebarea dacă pentru a pune în mișcare *afectele* mele sau ale altuia eu trebuie să iau un punct de sprijin în afara lumii sau în aceasta. Eu răspund: eu le aflu în starea naturală adică de libertate

Femeile au virtuți feminine[159]

Cu privire la milă[160] este de remarcat că ea nu trebuie niciodată să domine ci trebuie să fie *subordonată* facultății și dorinței raționale de *a face* ceea ce este bun

Cel care nu se poate dispensa de multe sau este leneș are o milă molatecă.

57 Omul natural lipsit de religie este de departe preferabil celui civilizat doar cu o religie naturală. Căci moralitatea acestuia ar trebui să aibă un grad foarte înalt pentru a constitui o contraparte a corupției sale.

Cu toate acestea un om civilizat fără nicio religie este mult mai periculos

În starea naturală nu poate apărea într-adevăr niciun concept corect asupra lui Dumnezeu și cel fals asupra sa[161] este dăunător. Prin urmare teoria religiei naturale poate fi adevărată numai acolo unde există știință altfel ea nu îi va uni pe toți oamenii

Teologie naturală, religie naturală O teologic supranaturală poate fi unită deopotrivă cu o religie naturală. Cei care cred în teologia creștină au totodată numai o religie naturală în măsura în carc moralitatea este naturală. Religia creștină este supranaturală cu privire la doctrină și de asemenea la forțelc prin care se exercită Cât de puțini creștini obișnuiți au motiv să sc ocupe de religia naturală[162]

Cunoașterea lui Dumnezeu este fie speculativă și aceasta este nesigură și supusă greșelilor periculoase fie morală prin credință și ea nu gândește în Dumnezeu alte atribute în afara celor care țintesc spre moralitate. Această credință este naturală sau supranaturală aceea este[163]

Providența este de lăudat mai ales pentru că în ceea ce îi privește pe oameni ea corespunde foarte bine situației lor actuale și anume că dorințele lor naive nu se conformează direcției[164] astfel încât ei suferă din cauza prostiei lor și cu omul care s-a plasat în afara ordinii naturii / nu se va armoniza nimic. Să considerăm ne- 58
voile animalelor plantelor cu care se acordă providența. Ar fi chiar pe dos ca guvernarea divină să trebuiască să schimbe ordinea lucrurilor conform iluziei oamenilor care se află ea însăși în mișcare. Este la fel de natural că în măsura în care omul se îndepărtează de ea[165] orice lucru trebuie să îi pară inversat datorită înclinațiilor sale degenerate[166].

Din această iluzie se naște un fel de teologie ca o himeră a excesului (căci aceasta[167] este întotdeauna molatecă și superstițioasă) și o anumită perspicacitate vicleană îl include prin supunere pe Prea-Înaltul în preocupările și în proiectele sale

Diagoras[168].

Newton[169] a fost primul care a văzut ordinea și regularitatea unite cu o mare simplitate acolo unde înaintea lui nu se putea întâlni decât dezordine și diversitate împerecheată greșit și de atunci *cometele* descriu orbite geometrice.

Rousseau descoperi primul sub diversitatea de forme uma-
ne admise natura profund ascunsă a acestuia[170] și legea secretă
conform căreia providența se justifică prin observațiile sale. / Mai
59 înainte încă mai erau valabile obiecția lui Alphonsus[171] și a lui
Manes[172]. Conform lui Newton și Rousseau Dumnezeu se justifică
și de acum înainte teorema lui Pope este adevărată

melancolie agreabilă
virtutea adevărată plânge
60 Sălbaticul se menține sub natura umană
Cel opulent rătăcește în afara limitelor sale[173] și
cel cu o moralitate artificioasă se ridică deasupra ei[174].

Despre prietenie în genere

Despre frumosul și nobilul anturajului și ospitalității simplitatea măreţul

Dacă ceva îl împiedică pe tânărul devenit bărbat să devină tată[175] dacă ceva îl împiedică să se bucure de viață pentru că este prea scurtă și consideră că pentru pregătirea celei viitoare o uită pe cea prezentă, Dacă consideră că ceva îl face să urască viața sau să o găsească nedemnă sau prea scurtă atunci nimic din toate acestea nu se află în natură

Forța bărbătească nu se manifestă în aceea că se stră-
duiește să suporte nedreptatea altuia când o poate respinge ci în
suportarea jugului apăsător al necesității și chiar în suportarea
61 spolierilor ca sacrificiu pentru libertate sau / pentru ceea ce iubesc
de obicei. Suportarea impertinenței este o virtute de călugăr[176]

Sangvinul suportă ofense pentru că se teme de dificultățile pe care le are de răzbunat.

Sminteala suficienței constă în aceea că cel care îi apreciază pe ceilalți atât de mult este întrucât el crede că opinia lor este cea care le dă o astfel de valoare mare pe care totuși îi disprețuiește până la a îi considera ca nimic față de el

paralel cu avariția

Cu caracterul frumosului se acordă foarte mult *arta de a apărea*. Căci întrucât frumosul nu vizează utilul ci doar opinia, pentru că dealtfel pe noi ne dezgustă lucrul însuși care este frumos dacă el nu apare în același timp ca nou și astfel arta de a da o aparență agreabilă obiectelor în care simplitatea naturii este întotdeauna identică este foarte frumoasă. Sexul feminin posedă această artă într-un grad foarte înalt ceea ce face dealtfel toată fericirea noastră. Prin aceasta soțul înșelat este fericit că amantul sau domnul de companie observă virtuți angelice / și multe de cucerit 62
și crede că a triumfat asupra unui dușman puternic. Disimularea este o perfecțiune a *doamnelor* dar un viciu al bărbaților.

Cu nobilul se potrivește sinceritatea care place într-atât femeii chiar și când este grosolană dar miloasă.

Colericul este onorat în prezența sa și în absență este blamat și nu are niciun prieten. Melancolicul nu are decât puțini și buni[177] sangvinul mulți și ușuratici. Colericul își ia mine pline de mister

Dacă gândim că bărbatul și femeia formează împreună un întreg moral atunci nu trebuie să li se atribuie amândurora aceleași calități ci unuia calitățile care lipsesc celuilalt[178]

Femeia caută să dobândească chiar mai multă iubire decât bărbații care se mulțumesc să placă oarecum uneia singure dar aceea[179] tuturor. Dacă această înclinație va fi înțeleasă greșit atunci va apărea o persoană cu un devotament universal

Ele[180] nu simt frumosul la fel ca bărbatul dar au mai multă vanitate

Toate încântările înflăcărate sunt febrile și extazul bucuriei este urmat de o istovire de moarte și un sentiment obtuz Inima îmbătrânește și simțirea se abrutizează

63 Melancolicul este drept și se amărăște datorită nedreptății.

Mânia este o pasiune binevoitoare în simplitatea naturii dar vanitățile neroade ale civilizației fac din ea un smintit[181].

Melancolicul care este coleric înspăimântă. Fața palidă a lui Brutus[182] era toată numai ochi de un albastru stins. (Despre umori capriciu ipohondrie. Femeia și visătorul au toane) Melancolicul sangvin este laș abătut nesociabil gelos (sangvinul este *galant*)[183]. Melancolicul iubește mai puternic și este mai puțin iubit de femei căci femeile sunt schimbătoare. Colericul simulează probleme de stat este plin de secrete și dă importanță fleacurilor sangvinul ia în glumă lucruri importante. Sangvinul melancolic este un ermit sau un penitent în religie colericul melancolic[184]

Colericul sangvin este mai brav decât un coleric Vanitos ca un sangvin Impuls către glorie și totuși politicos iubește schimbarea și în ea este îndrăzneț ia în considerație bufoneriile sale iubește doar *cocheta* și își iubește mult soția din punctul de vedere
64 din care ea place și altora./ Melancolicul este casnic, colericul un curtean Sangvinul pătrunde în orice societate veselă În nefericire colericul melancolic este cutezător și disperat, sangvinul în lacrimi și angajat colericului îi este rușine că trece drept astfel, sangvinul coleric se risipește în distracții și este mulțumit pentru că pare a fi fericit. În vestimentație sangvinul melancolic se împodobește dar îi lipsește întotdeauna ceva, sangvinul coleric poartă cu neglijență de calitatea întâi[185] flegmaticul murdar colericul melancolic curat și simplu.

Înainte de a ne întreba asupra virtuții femeii trebuie să ne întrebăm mai întâi dacă aceasta îi este și necesară. În starea de simplitate nu există virtute. Bărbatul are o înclinație puternică spre protejare și loialitate femeia devotament fidel și măguliri. În starea de opulență bărbatul trebuie să aibă virtute femeia onoare.

Îndeletnicirea casnică se poate înlocui cu dificultate cu mișcarea simțirilor morale rafinate sau cu podoaba (răzeș[186] moral. Gellert)[187] alături de cutioara cu pomadă / și aceea care țesea un 65
veșmânt soțului său o acoperă pentru totdeauna de rușine pe *doamna galantă* care în locul ei[188] citește o tragedie.

Doruri.

În conversație melancolicul este taciturn și serios. Sangvinul vorbește mult când se distrează și schimbă subiectele. Colericul caută să dea tonul și se împodobește pe sine colericul râde constrâns de buna cuviință sangvinul[189] din obișnuință și prietenie melancolicul mai râde și atunci când ceilalți au încetat.

Când cele două sexe degenerează degenerescența bărbatului este totuși de departe mai rea

Cel care nu suportă nicio altă formă de expresie decât cele ale furiei extreme are un sentiment slab cel care nu tolerează decât persoane foarte frumoase culori țipătoare numai mari virtuți eroice are un sentiment slab Cel care are un stil plăcut simplitate nobilă a moravurilor excitație ascunsă are un sentiment delicat. Sentimentul devine mai delicat la vârsta medie dar slăbește cu timpul Sentimentul delicat nu are atâta forță cât cel grosier

Consecințele bune sunt pe deplin caracteristice *moralității* dar nu singurele pentru că nu pot fi cunoscute întotdeauna cu siguranță. Câte consecințe bune pot avea anumite minciuni[190].

Temeiul pentru *potestatis legislatoriae divinae*[191] nu se află în bunătate căci atunci motivul ar fi recunoștința (temei moral *subiectiv* fel de sentiment) și prin urmare nu datorie riguroasă. Gradul de *potestatis legislatoriae* presupune inegalitatea și face omul să piardă un grad de libertate față de altul. / Ceea ce poate 66
avea loc doar când el își sacrifică voința sa celei a altuia[192] atunci când el procedează astfel cu privire la toate acțiunile sale el face din

sine un sclav. O voință care se supune celei a altuia este imperfectă și contradictorie căci omul are *spontaneitatem*[193], dacă el se supune voinței unui alt om (chiar dacă el însuși poate alege deja) atunci este detestabil și de disprețuit numai când se supune voinței lui Dumnezeu ea este conformă naturii. Nu trebuie îndeplinite prin supunere față de un om acțiuni care ar putea fi îndeplinite din motive interne și cel care cere supunere acolo unde ar putea exista motive interne ca principiu al tuturor face sclavi[194].

Corpul este al meu căci el este o parte din eul meu și este pus în mișcare de liberul meu arbitru. Lumea întreagă însuflețită sau neînsuflețită care nu are liber arbitru propriu este a mea în măsura în care eu o pot constrânge și pune în mișcare după liberul meu arbitru. Soarele nu este al meu. La fel se întâmplă cu orice alt om, drept care nicio *proprietate* nu este o proprietate exclusivă. Dar în măsura în care eu vreau să îmi aproprii ceva în mod exclusiv eu voi presupune voința altuia cel puțin nu contra alei mele sau acți-
67 unea sa contra alei mele / Eu voi îndeplini deci acțiuni care indică faptul că mie îmi aparține tăierea copacului transarea lui etc. Celălalt om îmi spune că sunt ale sale căci ele îi aparțin oarecum prin acțiunile propriului său liber arbitru.

Ce voință trebuie să fie bună dacă considerată fiind universal și reciproc nu s-ar nega pe sine în virtutea căreia celălalt nu va numi al său ceea ce am făcut eu căci altminteri el ar presupune că voința sa ar pune în mișcare corpul meu

Așadar prin faptul că un om numește ale sale multe[195] prin aceasta el promite *tacite*[196] că în împrejurări asemănătoare prin voința sa să nu se[197]

Supunerea copilului față de părinți nu se întemeiază pe 1. recunoștință, 2. nici pe faptul că el nu se poate întreține prin sine căci atunci s-ar întemeia pe utilitate ci pentru că el nu are o voință proprie *completă* și este bine ca el să fie *condus* de voința altuia. În măsura în care el este un obiect al părinților dat fiindcă viața sa depinde numai de liberul lor arbitru este un bine moral ca el să fie

condus de ei. De când el se poate întreține singur supunerea încetează.

Noi aparținem oarecum lucrurilor divine și existăm prin 68
el[198] și voința sa Multe pot fi conforme voinței lui Dumnezeu care nu ar fi bune deloc din motive interne ca de ex. să îl sacrifice pe Fiul său. *Bunătatea* supunerii se sprijină așadar pe aceasta. Voința mea conform destinației sale este supusă constant voinței lui Dumnezeu, ea se acordă așadar cel mai mult cu sine când se află în armonie cu cea divină și este imposibil să fie rea și conformă voinței divine

Femeia caută amuzamentul și așteaptă nevoile de la altul bărbatul caută nevoile și așteaptă amuzamentul de la femeie[199]. Atunci când cei doi caută nevoile ei sunt pe deplin uniți dar cu zgârcenie când cei doi caută amuzamentul ei sunt naivi

Bărbatul află mai mult amuzament în agreabilul procurat unei femei decât vrea totuși femeia să pară că află mai degrabă desfătare în a oferi decât în a primi; căci prima[200] este desigur destinația sa principală în timp ce ea[201] recunoaște că în ceea ce privește nevoile ea are de primit

Eu nu știu ce consolare pot afla oamenii în nevoi imaginare care trec drept echitabile și naturale unei providențe care le refuză satisfacerea. Ceea ce eu știu sigur este că eu nu îndur niciun rău în afara celor pe care mi le atrag mie însumi și că nu depinde decât de mine însumi să fiu fericit prin bunurile dispoziției divine față de care eu nu voi murmura niciodată

Acum când o femeie se căsătorește cu un bărbat de douăzeci de ani ea își ia un găgăuță. Cauza este între altele că el nu a învățat încă arta înșelătoare a femeilor de a părea mai bune și mai agreabile decât sunt De aceea el va deveni un soț rău pentru că el crede întotdeauna că ar fi putut alege mult mai bine sau și pentru că s-a uitat pe sine și a ales rău. Cunoscând / dimpotrivă mai bine 69

sexul[202] la maturitate și văzând vanitatea aparenței el se întoarce la simplitate, la care ar fi putut rămâne de la început conform naturii. De aceea calea către o căsătorie bună trece prin desfrâu o remarcă foarte dezagreabilă mai ales pentru că este adevărată

Vârsta majoratului unui domn și a unui țăran nu este niciodată diferită. Femeia nu este niciodată majoră fără bărbat

De ce trebuie să vorbim franțuzește pentru a fi politicoși *Dames, meßieurs, chapeaux, Cornetten**[203]

Persoanele masculine sunt mult mai îndrăgostite decât femeile** ceea ce dealtfel este natural. Dar întrucât cele din urmă
70 avansează în arta de a părea / aparență care însă ia sfârșit odată cu căsătoria în căsătorie nu trebuie să aibă loc vreun fel de aversiune datorat înșelării pentru că agreabilul pe care îl află el[204] este aici mai mic decât se așteptase. Nu este bine să lăsăm ca un viitor soț să se îndrăgostească foarte mult trebuind să economisească ceva în vederea viitorului

Arta de a se priva adică: mijlocul fericirii este de a nu lăsa să germineze în sine înclinații de aceea fie că se poate încerca dobândirea onoarei, adică opinia lăudăroasă a altuia fie de a face efortul eliberării complete și de a ajunge indiferent față de aceasta.

Colericul este mânios din loialitate căci el se crede întotdeauna ofensat

Raționalul nu dorește nimic altceva decât egalitate și are doar puține ocazii de a se mânia.

* Expresia (femeie este desigur plină de civilitate și pare să ateste că altădată femeile rămâneau împreună într-o cameră deosebită după cum se întâmplă astăzi în Anglia

** Că acestea sunt adevărate se vede din aceea că femeia se preferă pe sine pentru că ea vrea să domine întotdeauna dar bărbatul o preferă pe soția sa pentru că el vrea să fie dominat din care își face chiar o onoare

În țările în care femeile nu sunt frumoase ele trec drept tiranice după cum se întâmplă la sălbatici căci cel slab trebuie să inspire o înclinație altminteri el va fi asuprit

Temeiul principal al frumuseții de durată este aparența. Fard. Un fel de neadevăr care este mai încântător decât adevărul. *Correggio*[205] a părăsit natura 71

Femeile iubesc mult bărbați curajoși și cele discrete bărbați civilizați. Judecată a unei *doamne* la *Bayle*. *Hercule* a făcut ca *omphala* să se îndrăgostească de el mai mult datorită celor 72 de fete decât pentru că torcea[206].

Femeile au în ce privește sexul un gust mai degrabă grosier bărbații un gust mai degrabă rafinat. Ele îndrăgesc mult complimentele și manierele pentru a își manifesta propria lor vanitate.

Dacă sălbaticul ar fi avut gust lui i-ar fi plăcut cel mai mult bistrourile[207]

Dacă înclinațiile femeilor și ale bărbaților se dezvoltă egal atunci trebuie să se ajungă totuși la o *disproporție* și anume pentru că ultimii[208] au o capacitate mai mică *proporțional* cu înclinația lor

În ceea ce aparține simțirii frumosului sau sublimului cel mai bine este să ne lăsăm orientați de modelul anticilor. În sculptură arhitectură poezie și elocvență moravurile antice și constituția de stat antică. Anticii erau mai apropiați de natură noi avem între noi și natură multă corupție măruntă sau excesivă sau servilă. Secolul nostru este *Seculum*[209] măruntișurilor frumoase, al *bagatelelor* sau al *himerelor* sublime

caracter în societate

Sangvinul aleargă acolo unde nu este invitat colericul nu se duce acolo unde nu a fost invitat conform bunei-cuviințe / melan- 72
colicul ține să nu fie invitat deloc În societate melancolicul este tăcut și atent sangvinul discută despre ce îi trece prin minte cole-

ricul face observații și interpretează În ființa sa casnică melancolicul este zgârcit sangvinul este o gazdă neospitalieră, colericul dornic de câștig dar măreț. Liberalitatea melancolicului este mărinimie a colericului fanfaronadă, a *sangvinului* nechibzuință.

Melancolicul este gelos colericul despotic sangvinul desfrânat

Cocheta este o *amantă* excelentă dar nicicând o nevastă numai dacă nu este a unui francez

Despre providență. Proștii care abandonează ordinea naturii sunt uimiți că providența nu corectează consecințele lor rele *Augustin* cu *Crapula*[210] sa.

73 Uniunea este posibilă acolo unde unul fără altul pot constitui un întreg de ex. între doi prieteni și acolo unde niciunul nu este supus altuia De asemenea poate exista uniune la schimb sau la *contractele* modului de viață. Unitatea depinde însă de ceea ce cu privire la nevoi ca și la agreabil face ca două ființe să constituie împreună în mod natural un întreg. Acesta are loc la bărbat și femeie. Unitatea este totuși legată aici de egalitate. Bărbatul nu se poate bucura de nicio plăcere a vieții fără femeie și aceasta de nicio trebuință în lipsa bărbatului. Aceasta face de asemenea diferența caracterelor lor. Bărbatul se va ocupa conform înclinației sale doar de nevoi simple după judecata sa și va căuta amuzamente după judecata femeii din care va face nevoi. Femeia va căuta amuzamente după propriul său gust și se va dispensa de bărbat pentru nevoi.

În țările în care societățile se compun îndeosebi din bărbați este apreciat meritul personal conform intelectului onestității și zelului util al prieteniei sau de asemenea al utilității comune. Acolo unde în cadrul lor intervin[211] întotdeauna femeile se conformează
74 agerimii amabilității glumei divertismentelor *médissance*[212] La / vechii germani înainte ca moravurile franceze să ne fi corupt trebuia ca femeile să rămână în camere separate ca în Anglia[213].

Bărbatul care are o soție este *complet*[214] el se desparte de părinții săi și în starea naturală este izolat[215]. El este atât de puțin înclinat să se asocieze cu alții încât se teme chiar și de apropierea celorlalți. De unde și starea de război *Hobbes*[216]

Confuzia și roșeața pe care *doamnele* cu maniere bune nu trebuie să le aibă în sine[217] sunt foarte atrăgătoare și proprii sexului[218] de aceea acolo unde ele se mai întâlnesc sunt un bastion al castității

Grația feminină. Feminitățile sunt lăudabile pentru femeie dacă ea are masculinitate este un reproș

În căsătorie dispare orbirea îndrăgostirii astfel încât femeia este privată de dominația nelimitată asupra inimii bărbatului ca și de rangul de zeiță pe care îl avusese înainte de căsătorie, bărbatul însă nu se mai simte atât de mult dominat după cum era și dorește[219] Femeia pierde mai mult din vanitate și bărbatul din afecțiune. Fantasmagoria îndrăgostirii îi dăduse bărbatului concepte chiar mai excesive decât femeii

Femeia dorea atunci chiar să îl domine și tot astfel bărbatul dorea să fie dominat. Femeia se vedea constrânsă să măgulească bărbatul nu află în sine nicio altă înclinație în afară de bunăvoință

Bărbatul este mai puternic nu numai prin constituția sa ci de asemenea prin principii și statornicia față de cele suportate de aceea hainele sale trebuie să fie astfel[220] ale femeii vor fi *delicate* și împodobite

Gustul în alegerea anturajului. Gustul pentru virtute prie- 75
tenie. Se cheltuiește mai mult pentru gust decât pentru strictul necesar

Natura a înzestrat-o pe femeie pentru a primi afecțiune nu pentru a fi afectuoasă

Ele[221] nu sunt niciodată egale bărbaților în privința afecțiunii adevărate ceea ce se vede de aici este că toate femeile vor să domine și bărbații cei mai raționali se lasă dominați totuși trebuie ca cel ce dispune de mai multă afecțiune și cam de tot atât de multă forță să renunțe el însuși de nevoie la puterea sa spre deosebire de cea care observând că totul se întâmplă de nevoie să iasă ea în fața celuilalt

Femeile sunt mai mult pentru iubirea voluptuoasă bărbații mai mult pentru cea afectuoasă Toate văduvele se căsătoresc[222] dar nu toți văduvii

Nicio femeie nu trebuie să se căsătorească cu un bărbat care este vanitos

76 Uniunea se poate întâlni eventual în egalitate dar niciodată unitatea[223] după cum în căsătorie trebuie să existe unitate și astfel toate trebuie să fie conduse de către unul bărbatul sau femeia. Așadar înclinația și nu intelectul este cel care conduce. Așadar fie înclinația bărbatului fie a femeii poate conduce ultima fiind cea mai bună

Războiul poate genera virtuți numai dacă este patriotic[224] adică dacă nu servește la dobândirea de bani și de bunuri de consum ci pentru a se menține și când soldatul redevine cetățean

Iubirea voluptuoasă este temeiul înclinației sexuale. De aceea tot ceea ce este frumos și sublim în această iubire nu este decât o himeră atâta timp cât aceasta[225] nu este presupusă. Soțul trebuie să fie bărbat de zi și de noapte. Această observație servește de asemenea la punerea în gardă față de iubirea afectuoasă și respectuoasă dintre sexe căci aceasta degenerează adesea într-o explozie de desfătare.

77 Femeia trebuie ferită de infidelitate prin iubire și onoare dacă bărbatul nu îi dobândește afecțiunea el poate conta puțin pe

datoria ei. Este un temei pentru care femeile trebuie tratate cu bunătate. Căci în rest ele au o facultate deosebit de extinsă

Diferență între cel care necesită puțin pentru că îi lipsește puțin și cel care necesită puțin pentru că se poate dispensa de multe. *Socrate*[226]. Desfătarea în amuzament nu este o trebuință adică agreabilul este cel de care ne putem dispensa. dar dacă această plăcere trece drept o trebuință atunci ea este concupiscență. Starea omului care se poate priva este cumpătarea cea a aceluia care ia drept trebuință ceva de care se poate dispensa foarte ușor este opulența.

Mulțumirea omului apare fie pentru că a satisfăcut numeroase înclinații fie că nu a lăsat să germineze multe înclinații și deci este mulțumit cu satisfacerea puținelor nevoi. Starea celui care este satisfăcut pentru că nu cunoaște agrementele este cumpătarea naivă. a aceluia care le cunoaște dar se privează deliberat de ele pentru că se teme de neliniștea care apare de aici este cumpătarea înțeleaptă. Aceea nu necesită nicio autoconstrângere și privațiune aceasta însă revendică[227] aceea[228] este ușor de sedus aceasta este deja sedusă și este mai sigură pentru viitor. Starea omului lipsit de nemulțumiri pentru că nu cunoaște amuzamente posibile mai mari și pe care deci nu le dorește.

Virtutea nu constă deloc în învingerea înclinației dobândite în anumite cazuri ci dimpotrivă în încercarea de debarasare de astfel de înclinații și deci în învățarea de a se priva de bună voie de ele. Ea nu constă în / lupta contra înclinațiilor naturale ci în a face ast- 78
fel încât să nu fie nevoie de alte înclinații în afara celor naturale care pot fi satisfăcute întotdeauna

Caracterele naturii umane sunt abateri de la destinația sa tot astfel și necesitatea războiului de stăpânire și servitutea religiilor și științei

Se pune problema dacă nobilul de acordă mai bine cu utilul decât frumosul

Femeile vor prefera întotdeauna un bărbat de un agreabil viril care este sălbatic căci ele cred întotdeauna că îl vor domina. Dealtfel ele au în această privință de cele mai multe ori dreptate, și aceasta le scuză atunci când dau greș. Aceasta este latura frumoasă a sexului feminin de a îi putea domina pe bărbați

Este posibil ca printre bărbați să se afle mai mulți care merită ștreangul decât femei care se îmbată

79 Dacă se voiește menținerea fantasticului iubirii în starea de căsătorie atunci trebuie să se producă gelozie și aventuri dacă se voiește menținerea galanteriei atunci trebuie ca femeia să fie o *cochetă* dacă aceste două aspecte cad rămâne numai simplitatea naturii

În țări care sunt bogate și monarhice unde mai mulți oameni nu au decât îndeletniciri private ale interesului personal și nu au nimic de-a face cu cele publice ale statului, totul este orientat către abilitatea socială. De aici apare politețea. În Anglia există bogați dar ei au de-a face cu statul[229] în Olanda ei sunt antrenați în interesul personal[230]

Despre caracter în modă

Femeia este întotdeauna gata să îl înșele pe iubitul pe care îl respectă și să îi cedeze în secret celui care fără multe mofturi este îndrăzneț și întreprinzător. În starea de simplitate bărbatul domină femeia în cea de opulență femeia pe bărbat. Gustul mai rafinat al frecventării libere o face necesară[231]

80 *sensibilitatea unui subiect cu afecte bune sau rele*

puterea legislativă nu se bazează pe iubire ci pe respect și pe facultatea morală a obligării facultatea logică a prezentării de legi (datorită înțelepciunii) nu este moral [232]

Calmul și liniștea senină față de frumos este la bărbat îndreptată către el însuși la femeie în afara sa

Pelisson[233] și *Madame Sévigné*[234]

Poziție[235] îndrăzneață și surâs galant sau seducător. Despre obișnuința femeilor de a avea o ținută serioasă.

Cel care este privat de senzații (și anume are desigur sentimentul aprecierii dar nu îl are pe al trebuinței) poate trezi la altul mult mai ușor durabile[236]. De aceea femeia trebuie să fie mai puțin afectuoasă

Dat fiindcă noi avem în noi atâta *Jalousie*[237] vană prietenii noștri ne sunt de asemenea rivali De aceea numai prietenia își poate afla locul pe lângă trebuințe

Lumina și căldura par să se diferențieze ca sunetul și vântul Lumina și culorile la fel ca sunetul și tonul

Corzile întinse trebuie să producă *undulationes*[238].

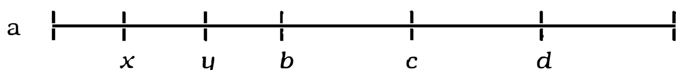
Un foc de cărbuni în cămin este un spațiu vid de *eter* care *eter* iese prin șemineu, pentru că pe acolo se eliberează astfel în toate corpurile înconjurătoare care dau căldură. Astfel cei care o primesc se încălzesc

Se pune întrebarea dacă atunci când corpurile se încălzesc ele pierd foc / sau îl primesc[239]. De aceasta depinde dacă la frigul 81
absolut[240] corpurile sunt saturate de foc căci apoi un corp cald se răcește prin absorbirea focului și acest corp încălzește un altul obligându-l să îl elibereze[241]. Este lipsit de foc un cuptor încălzit? Da el îl absoarbe în el cu timpul eliberează astfel focul în celelalte[242] le încălzește în timp ce el însuși se răcește.

În acest fel sorii sunt spațiile cele mai vide de elementul foc. Prin aceasta se înțelege de asemenea propagarea luminii căci este mai ușor ca pătrunderea într-un spațiu vid să atragă după sine la infinit un fir de materie în mișcare decât șocul.

În acest fel probabil că lumina ar putea fi o mișcare către Soare mai degrabă decât de la el

Cu toate că aerul este comprimat în afara plămânilor este probabil ca sunetul să se poată produce prin întoarcerea aerului mai degrabă decât prin mișcarea sa de înaintare Focul deasupra unui corp (Pământ) face dedesubt frig, dar numai la o anumită dis-
82 tanță căci de la[243] cel mai apropiat el eliberează elementul / foc care este cel mai îndepărtat atrăgându-l în parte către el pe cel eliberat și astfel se formează mulți poli.

fie la *a* un foc până la *b* elementul foc va fi eliberat dar întotdeauna mai slab decât în *y* și *x* parcurgerea mișcării de la *b* la *a* în spațiul vid este mai slabă decât dacă ar veni de la *b* spre *c* și astfel *bc atrage* și prin urmare se răcește singur în timp ce focul pătrunde el se acumulează în *c* cu toate că împreună cu o mișcare de încetinire astfel încât *c* este într-adevăr *pozitiv* cald adică acesta lasă să se elibereze focul în urma lui *c* dar acesta redevine *negativ* până în *d*.

Soarele încălzește Pământul adică face ca în el să se elibereze focul sau mai degrabă ca pe Pământ să se formeze un spațiu vid de foc dacă se presupune acum un corp sus în aer el se află într-un spațiu care este plin de foc așadar în el[244] nu pătrunde niciun foc care vine din acest spațiu căci acesta nu lasă să iasă niciun element de acest fel

83 Conceptul adevărat de foc[245] pare să constea în aceea că la încălzire nu focul este cel care trece de la cald la rece ci de la rece

la cald la răcire corpul care se răcește este pus în starea de absorbire și focul intră în el. De aici rezultă că numai acel corp care le încălzește pe altele se răcește și dimpotrivă cel care se răcește le încălzește pe altele căci el nu poate încălzi fără să elibereze foc în alte corpuri dar cu cât mai mult el se umple cu atât mai puțin el se află în starea de a îl elibera[246] în alte corpuri. Dar dacă un corp se răcește el trece în starea de absorbire[247] și prin aceasta le încălzește pe altele. Un corp este rece față de altele când le răcește adică în timp ce el umple alte corpuri cu elementul foc și astfel micșorează posibilitatea[248] de absorbire încălzindu-se totodată prin aceasta adică lăsând focul să se elibereze. Cometele sunt dintre toate corpurile cerești cele care sunt cele mai pline de elementul foc ele ajung în spațiul vid al eterului sau mai degrabă focul lor elementar este cel care eliberat cu putere se înalță în spatele lor

Dacă în cămin există foc aerul se încălzește peste tot în depărtare și de asemenea corpurile apropiate. Cele[249] îndepărtate însă întrucât focul a fost eliberat în afara atmosferei îl atrag și se răcesc. Sau astfel: *eterul* care se precipită produce unde și în anumite locuri este mai dens decât mai înainte de aceea corpul care se situează aici va absorbi în loc să fumege

Toate regulile artificiului sunt pentru o femeie făcute pentru a le împiedica pe altele să ne placă mai mult sau să ne facă cupizi. Limitați-vă propria cupiditate și atunci soția voastră vă va fi suficientă

O femeie de treabă este cu totul altceva decât o / frumusețe 84
romanescă aceasta este cea mai bună pentru un iubit aceea[250] pentru un soț. Femeile germane sunt de treabă franțuzoaicele sunt *cochete* cele[251]

O gospodină bună este pentru soțul ei onorabilă cum să voiască o *damă galantă* să merite acest nume

Un bărbat trebuie să manifeste o oarecare desconsiderație cu privire la toaleta sa trebuie să se vadă că el a purtat o pălărie. Manșetele sale nu trebuie să îl neliniștească[252]

Dacă ar trebui să îmi aleg o soție eu aș voi să o iau pe cea care nu are multă agerime dar o receptează.

Corupția epocii noastre ține de faptul că niciun om nu cere pentru sine mulțumire sau să fie bun ci numai să pară astfel.

Se fac plângeri asupra căsătoriilor că nu sunt la fel de bune ca starea de celibat Cauza acesteia se află mai sus. Nu există niciodată desfătare[253]

Pedeapsa este fie politică fie morală. Prima ca o cauză impul-
85 *sivă este / temeiul omiterii cea de-a doua cauzează comiterea Cea*[254]
morală este propriu aflictivă[255] *sau vindicativă dar întotdeauna ea*
are ca temei de a fi mijloc în vederea îndreptării fie a păcătosului cu
privire la antecedente fie a celor care în viitor vor fi lipsiți de merit[256]

Cauza oricărei pedepse morale este aceasta. Orice acțiune rea nu va avea loc dacă a fost receptată de sentimentul moral cu toată aversiunea pe care o merită. Dacă totuși a fost comisă aceasta este dovada că atracția fizică a îndulcit-o și acțiunea a părut bună atunci este anormal și urât ca ceea ce este moral rău să fie totuși bun în ansamblu de aceea trebuie ca în consecință un rău fizic să înlocuiască pierderea aversiunii care a lipsit acțiunii.

Într-o oarecare măsură este o fericire pentru căsătorii să se facă cu dificultate căci dacă ar fi mai frecvente stăpânii s-ar înmulți și nedreptatea s-ar generaliza

Femeile sunt de departe mai abile în aprecierea meritelor bărbaților și a slăbiciunilor lor de care se pot servi după cum și bărbații reciproc. Bărbații dimpotrivă văd mai lesne valoarea unei femei decât o femeie a altora[257] dar nu cu aceeași ușurință

defectele precum o femeie ale altora[258]. De aceea femeile îi domină pe bărbați și îi înșeală mai ușor decât ei la rândul lor. Este ușor de înșelat un bărbat dar nu și invers. Trădătorule Tu nu mă mai iubești tu crezi mai degrabă ceea ce vezi Tu[259] etc. așa ceva niciun bărbat nu poate spune unei femei căci ea vede chiar și ceea ce nu vede el și ea vede corect

Ele s-au folosit pe bună dreptate de toate aceste tertipuri ca represalii pentru nedreptatea pe care noi le-o dovedim pentru că le voim caste în timp ce noi înșine nu am fost caști.

Cauza pentru care există atâția încornorați este că epoca desfrânării bărbaților ia sfârșit și începe cea a[260] femeilor.

Este foarte bine ca femeia să fie aleasă ea însăși nu știe să 86
aleagă

De aceea îmbătrânirea este atât de înspăimântătoare pentru femeie și nu pentru bărbați pentru că lor li se potrivește sublimul[261]

Tinerețea este pentru femeie o mare perfecțiune în căsătorie ea este încă iubită în continuare și la bătrânețe datorită tinereții sale[262]. Faptul că femeile înaintate în vârstă se căsătoresc provine din nedreptatea noastră.

Femeile sunt toate zgârcite în afară de cele la care vanitatea este mai puternică ele sunt în totalitate *smerite* și supuse prelaților

Onoarea bărbatului se află în judecata pe care el o face asupra sa cea a femeii însă în judecata altuia

Dacă s-ar afla un om de care aș fi urât aceasta m-ar neli- 87
niști. Nu pentru că eu m-aș teme de el ci pentru că eu aș găsi urât faptul de a se afla ceva în mine care ar putea constitui pentru altul

un temei al urii căci eu aș presupune că un altul nu putea să fi avut o aversiune fără vreun pretext aparent. De aceea eu voi merge să îl întâlnesc și îi voi da ocazia să mă cunoască mai bine și după ce voi fi văzut că în el apare o oarecare bunăvoință față de mine voi fi satisfăcut fără să voiesc vreodată un avantaj de aici. Dar dacă voi vedea că inevitabil prejudecăți comune și grosolane că o invidie mizerabilă sau că o vanitate meschină chiar mai reprobabilă ar face imposibil pentru mine să scap cu totul de această ură atunci eu îmi voi spune că este preferabil să fii urât decât să fii disprețuit. Această maximă se întemeiază pe un cu totul alt temei decât acela care urzește numai interesul personal eu voiesc mai degrabă să stârnesc invidie decât milă. Ura concetățenilor mei nu anulează conceptul lor de egalitate dar disprețul mă reduce în ochii celuilalt și dă întotdeauna ocazia unei iluzii foarte stânjenitoare de inegalitate. Este însă mult mai dăunător să fii disprețuit decât să fii urât.

Mândrie feminină. Mândrie masculină.

Femeia degenerată a fost *Arria*[263] *Margaretha* Maultasch[264]

Nu se potrivește ca femeia să îl facă mai fericit pe bărbat prin altceva decât prin persoana sa

Femeia își cumpără cu banii ei fie un nebun fie un tiran

Cea mai mare perfecțiune este viața de familie

88 Femeile știu inegalabil să dispună de mina lor, să aibă un accent mai puternic, convingător

Omul are propriile sale înclinații și datorită liberului său arbitru există o indicație a naturii de a face ca acțiunile sale să corespundă acestora[265]. Astfel nu poate exista nimic mai îngrozitor decât ca acțiunea unui om să trebuiască să se supună voinței altuia. De aceea nicio aversiune nu poate fi mai naturală decât cea pe

care o are un om față de servitute. De aceea un copil plânge și se supără când trebuie să facă ceea ce vor alții fără ca ei să își dea silința să i-o facă agreabilă[266]. Și el dorește numai să devină de îndată bărbat și să facă totul după voie. Ce servitute nouă față de obiecte trebuie să își asume spre a o introduce[267].

Femeia este conform constituției sale făcută astfel încât să fie căutată așadar să știe să atragă solicitări și să fie abilă să le acorde sau să le refuze. De aceea ea ar trebui să știe să cucerească / dar de asemenea să își ascundă dorințele spre a evita disprețul. 89
Reiese că ea știe cu mai multă ușurință decât un bărbat să aibă o ființă cuviincioasă și indiferentă, se poate disimula admirabil și este dotată cu toate proprietățile pentru a părea întotdeauna ceea ce trebuie să fie. Ea vorbește de aceea lucid, niciodată nechibzuit etc.

Pudoarea nu este niciodată un temei al castității ci ceva care îi ține locul producând exact aceleași efecte prin mijlocirea impulsurilor bunei-cuviințe.

Femeia vrea bucuros să aibă de-a face cu bărbați întreprinzători în probleme de iubire.

Dulceața pe care noi o aflăm în respectarea binefacerii față de oameni este un efect al sentimentului binelui universal care ar avea loc în starea de libertate

Rafinamentul vremurilor este o abilitate de a înșela și *academiile* noastre aprovizionează cu o mulțime de impostori 90

Beția este un defect al bărbatului
Grosolănia
Mânia

Puterea legislativă a lui Dumnezeu asupra primului om se întemeiază pe proprietate. Omul tocmai fusese trimis în lume toți copacii îi aparțineau lui Dumnezeu și el i-a refuzat unul.

Această *idee* a luat sfârșit. Puterea legislativă a lui Dumnezeu asupra poporului iudeu se întemeiază pe contractul social. Dumnezeu a voit să îi călăuzească[268] să iasă din Egipt și să le dea o altă țară dacă i se vor supune*. În cele ce au urmat când ei au avut regi Dumnezeu și-a menținut totuși întotdeauna suveranitatea supremă și ei erau numai satrapi supuși. În Noul Testament acest temei ia sfârșit. Se presupune temeiul universal al puterii legislative dar obligativitatea se bazează doar pe o bunătate care nu vrea să recurgă la rigurozitatea deplină. În creștinismul originar aceasta[269] este atribuită cu totul legiferatorului și este introdus Tatăl.

Paul apreciază că legea produce numai nemulțumire, pentru că ea determină ca ceea ce se ordonă să se îndeplinească fără plăcere și așa este[270] De aceea el vede legea abrogată prin Christos și doar harul[271] adică un temei de a îl iubi cu adevărat pe Dumnezeu din inimă ceea ce conform naturii nu este posibil și de aceea acțiunile sunt raportate la *moralitate* și nu la o *politică teocratică*[272].

91 Îl putem urî pe cel care are dreptate, dar suntem constrânși să îl respectăm foarte mult.

Interesul personal combate interesul general. Acesta provenit din înclinație dobândește iubirea

Întotdeauna bărbații pot dedica investigațiilor lor nopți întregi de veghe obositoare femeia știe numai cum trebuie să îi stăpânească[273].

Despre protestele față de providență

Despre libertate

Omul este dependent de multe lucruri externe în orice situație s-ar afla. El depinde întotdeauna de unele lucruri prin tre-

* Atunci el nu era un Dumnezeu al oamenilor ci al iudeilor

buințele sale de altele prin voluptatea sa și după cum este desigur administratorul naturii dar nu stăpânul său el trebuie / să se 92
obișnuiască cu constrângerea acelora pentru că el nu află că ea se va pune întotdeauna de acord cu poftele sale. Dar ceea ce este de departe mai apăsător și contrar naturii decât acest jug al necesității este supunerea unui om voinței unui alt om. Nu există nefericire mai mare pentru cel care a fost obișnuit cu libertatea și care s-a bucurat de binele pe care îl aduce decât de a se vedea dat unei creaturi din specia sa care l-ar putea constrânge (să renunțe la propria sa voință) spre a face ceea ce voiește ea. O obișnuință foarte îndelungată este cerută deci spre a face mai suportabil gândul teribil al servituții căci fiecare trebuie să simtă în sine că atunci când există nenumărate incomodități de care am putea să nu avem întotdeauna plăcerea să ne dispensăm cu prețul riscului propriei vieți prin urmare nu ar exista nicio ezitare în alegerea între sclavie și moarte este de preferat pericolul celei din urmă.

Cauza este aici de asemenea foarte clară și legitimă. Toate celelalte rele ale naturii se supun anumitor legi pe care învățăm să le cunoaștem pentru ca ulterior să alegem cât de mult voim să le cedăm sau să ne supunem lor. Căldura Soarelui arzător asprimea vântului tumultul apelor care îi dau omului ocazia să își imagineze întotdeauna ceva nou pentru a se proteja contra lor sau el însuși în[274]

Numai că voința fiecărui om este efectul propriilor sale instincte înclinații și se acordă numai cu prosperitatea sa adevărată sau imaginară. Dar dacă eu eram liber înainte nimic nu poate să îmi deschidă o perspectivă mai îngrozitoare de tristețe și de disperare decât faptul că / în viitor starea mea nu se va mai afla 93
în voința mea ci în a altuia. Astăzi este un frig puternic eu pot să ies sau să rămân în casă după bunul plac numai că de această dată voința altuia determină ce este cel mai agreabil pentru el și nu pentru mine. Eu vreau să dorm și el mă trezește. Eu vreau să dorm sau să mă joc și el mă constrânge să muncesc. Vântul care bate afară mă obligă să mă refugiez într-o peșteră dar aici sau în altă parte sfârșește prin a mă lăsa în pace dar stăpânul meu vine să mă caute și întrucât cauza nefericirii mele are rațiune[275] ea este de departe mai abilă spre a mă chinui decât toate elementele. Să presupun

chiar că el este bun cine mă asigură că el nu se răzgândește. Mișcările materiei se supun unei reguli determinate dar obstinația unui om este lipsită de regulă[276]

În supunere nu există numai un pericol exterior ci încă o anumită urâțenie și o contradicție care indică în același timp ilegitimitatea sa. Un animal nu este încă o ființă completă pentru că el nu este conștient de el însuși si dacă instinctele și înclinațiile sale pot întâlni (sau nu) rezistență din partea altuia el o receptează desigur ca pe un rău pentru el dar într-o clipă acest rău a dispărut și el nu știe nimic despre propria sa existență. Însă că omul însuși nu are nevoie de un suflet și nu are o voință proprie iar sufletul altuia trebuie să îmi pună în mișcare membrele mele este fals și absurd: Chiar și pentru constituțiile noastre orice om care este supus într-un grad ridicat este de disprețuit - - Livrele[277] –

În loc ca libertatea să pară că mă înalță deasupra dobitoacelor ea mă pune chiar sub ele căci eu pot fi constrâns mai bine[278]

Unul de acest fel[279] este pentru sine nu mai mult decât un detaliu domestic al altuia. Eu mi-aș putea dovedi la fel de bine con-
94 siderația față de încălțările stăpânului / la fel ca lacheului său. Pe scurt omul care se află într-o astfel de dependență nu mai este om el și-a pierdut acest rang el nu e nimic altceva decât anexa unui alt om.

Supunere și libertate sunt de obicei combinate într-un anumit grad și depind una de alta. Dar chiar și gradul cel mai mic de dependență este încă un rău mult prea mare pentru a nu trebui să inspire spaimă într-un mod natural.

Acest sentiment este foarte natural dar de asemenea el poate fi slăbit foarte mult. Forța de a se opune altor rele poate fi redusă într-atât încât sclavia să pară un rău mai mic decât incomoditatea. Totuși este sigur că în natura umană[280] este plasat mai sus

Dobitoacele sunt totuși constrânse de oameni dar omul de iluzia omului

Puterea instantanee a agresiunii este mult mai mică decât servitutea.

Există desigur multe atracții pe care omul le preferă pentru o clipă libertății dar după aceea el trebuie să încerce neapărat regrete

Cei care satirizează cel mai mult căsătoria sunt cei care consideră desfrâul soților drept fleacuri ce nu merită oprobriul sau răzbunarea căci atunci starea[281] luată în sine nu se deosebește cu nimic de *galanteria* de felul cel mai anost 95

Femeia ia satira contra sexului său ca pe o glumă căci ea știe bine că zeflemeaua față de micile defecte ale sexului său îi afectează propriu-zis pe bărbații înșiși care o iubesc cu atât mai mult dar satirizarea căsătoriei le ofensează pe toate[282] căci aceasta pare să fie luată mai în serios și că ele simt de asemenea oarecare corectitudine în acest reproș. Dar dacă un astfel de principiu ar învinge atunci sexul lor ar fi umilit de liberul arbitru al persoanelor masculine.

despre expresia legitimă domnul meu

Societatea face ca aprecierea să fie numai comparativă. Dacă ceilalți nu sunt mai buni decât mine atunci eu sunt bun dacă ceilalți sunt mai răi atunci eu sunt perfect.

Aprecierea proporțională se mai deosebește de onoare. 96

Castitatea nu poate fi o lipsă de pasiune în iubire căci ea este într-adevăr o lipsă și anume când această pasiune este prea slabă față de întregul scop totuși ea[283] este bună în măsura în care este conformă vârstei și facultății dar această *bunătate* nu este morală.

Păstrarea castității este fie o pudoare nemijlocită (o grijă față de compromiterea proprietății sale sexuale) fie o consecință mediată a conceptului universal de onoare. Cea din urmă este fie doar o grijă de a nu își atrage dezonoarea și este un mijloc de păstrare a virtuții contra căreia pot fi îndreptate multe atacuri, fie excitabilitatea[284] delicată a unei cenzuri interne față de sine întrucât se unește cu buna credință și nu are capacitatea de a se disimula manifestându-se prin înroșire această proprietate este cel mai bun paznic[285]

97 Noi avem tot felul de instincte care trebuie să ne servească mijlocit pentru a îi servi pe ceilalți și adesea nemijlocit pentru a stăpâni. În primul rând pentru a ne compara cu ceilalți pentru ca astfel să putem aprecia de unde provine orgoliul falsitatea de a aprecia propria valoare în mod comparativ și de a aprecia fericirea proprie și invidia în același fel. În al doilea rând de a ne pune în locul altuia pentru a ști ceea ce simte el de unde provine mila oarbă care aduce dezordine în justiție. În al treilea rând de a examina judecățile celuilalt căci prin acelea se poate corecta adevărul celor ale noastre[286] atât logic cât și moral de unde provine setea de glorie În al patrulea rând de a dobândi și a pune deoparte de toate pentru noi în vederea desfătării de unde provine avariția care este meschină.

Se spune că ambiția este cea din urmă slăbiciune a înțeleptului Eu cred că întrucât înțelepciunea nu este astfel încât să presupună vârsta înaintată, iubirea femeilor este ultima sa slăbiciune

Denumirea de *dames* și *chapeaux*[287] deși este doar un fleac al modei în anturajul germanilor arată totuși foarte bine câtă naivi-
98 tate se strecoară la noi în gust și ne duce la maimuțărirea / întrebuințărilor ridicole ale unei *națiuni* care este prin propriul său caracter plină de viață și ușuratică. La francezi anturajul constant al femeilor este conform caracterului lor ceea ce nu se întâmplă la germani. La noi[288] femeia de departe nu are *cochetăria* vie a franțuzoaicelor De aici provine această manieră a anturajului care trebuie să aibă întotdeauna ceva lipsit de gust. Ele[289] sunt aici întotdeauna mândre

Întrucât femeia este slabă ea este mult mai puțin capabilă de virtute dar posedă ceea ce o poate face inutilă.

Virtutea devine întotdeauna mai necesară dar de asemenea imposibilă în constituția noastră actuală

După cum virtutea indică forță ea trebuie să convină statelor războinice la *Roma* mai mult decât la *Carthagina.*

Unitatea în societate, este imposibilă în multe[290]

Dacă între nevoi noi enumerăm lucrările altuia de ce nu și soția sa

Bărbații își apreciază valoarea numai în relație cu ceilalți dacă se află în societate: femeile numai în relație cu bărbații pentru că dacă una dintre ele dezvăluie o proprietate atrăgătoare sau pretenție exagerată sunt afectate astfel pretențiile de cochetărie ale tuturor celorlalte și de aceea ele se calomniază foarte mult unele pe altele

Orice femeie amabilă caută să cucerească întregul sex[291] chiar dacă ea nu se gândește să *profite* de aceea Aceasta provine din faptul că ea trebuie să fie căutată și trebuie să posede universalitatea înclinației de a plăcea căci dacă această proprietate ar fi astfel ar putea fi cazul în care ea să nu fie voită. Această înclinație apare în afara limitelor căsătoriei

Că o femeie are feminisme nu este deloc rău doar dacă se 99
întâlnesc la un bărbat[292] Tot astfel ca elogiu este mai degrabă un sarcasm ca o femeie să aibă în sine masculinitate

O femeie slăbește inima bărbatului și de obicei se pierde un prieten când el se căsătorește

Bărbatul căsătorit este un fel de găgăuță

Frumusețea este poruncitoare. Meritul calm și conciliant. Femeia întreține afecțiunea bărbatului prin gelozie

Bărbatului căruia îi scapă o lacrimă abia ținută. De aceea el își înăbușă suferința pe care o ține în piept când o melancolie

dulce îl emoționează și în manifestarea sa se vede efortul de a suporta neclintit. Cu bună-cuviință femeia își poate manifesta tristețea în lamentări și își potolește simțirea. Ea trece de asemenea cu
100 ușurință de la suferință la bucurie / chiar dacă aceea este serioasă ceea ce este bine pentru sexul frumos

Bărbatul iubește mai afectuos femeia mai statornic

Despre agreabilul care devine trebuință
și invers

Amuzamente ideale. himerice cele care sunt înșelătoare în realizare

1. Despre trebuință și agremente odihnă schimbare plictiseală

Despre opulență și cumpătare, pregătire precauție
Despre ambiție. Despre curaj și lașitate sănătate și boală
Despre bunurile iluziei. Meschinărie
Despre înclinațiile sexului. Despre știință
Despre senzații rafinate și grosiere. Despre precauție
Despre simplitatea omului[293]
Despre omul natural în comparație cu cel moral
Despre mărimea prosperității celor doi
Despre valoarea naturii umane

Unul[294] liber se apreciază el însuși mai mult decât unul în sclavie Dependența de putere nu este atât de rușinoasă ca cea față de iluzie[295]

Despre munca asiduă și despre lenevie

Despre opulența oamenilor civilizați.

101 Despre științe despre intelectul sănătos și rafinat
Despre desfătare și despre iluzie *prevoiance*[296]
Despre facultatea desfătării și a iluziei

Despre prosperitate și mizerie.
Despre generozitate și vinovăție moral
Despre instinctul câștigului sau despre apărare Război
Despre adevăr și minciună. Despre buna-cuviință și onestitate Despre perfecțiunea naturii umane
Despre prietenie.
Despre înclinația sexuală
Virtute Educație Religie
Despre starea naturală și artificială.

Acel ofițer care la vederea lui Ludovic al XIV-lea s-a simțit stânjenit sau s-a pus în acea poziție a manifestat simțirea unui sclav. Stânjeneala unui om față de o femeie nu prejudiciază calitățile sale nobile. Insolența este aici indiferență stângace. Femeia nu trebuie să fie stânjenită de o virtute masculină *conscia decoris Venus*[297]. buna sa cuviință nobilă este calmă și tandră nu insolență

Eu o stimez pe fata frumoasă într-o persoană nobilă sau princiară.

Dacă el vorbește întotdeauna de virtute este pentru că e corupt dacă vorbește constant de religie este pentru că e în cel mai înalt grad[298]

Preoții de la țară ar putea ține școli mari pentru a îi educa pe copii

Despre inegalitate 102

Odată ce în ea[299] s-a instalat răul oprimării nu este de departe atât de mare ca josnicia și disprețul de sine în sufletele[300] oprimaților. De aceea un țăran este un om mult mai deplorabil și are vicii mai grosiere decât un sălbatic care este lipsit de totul și tot astfel muncitorul obișnuit.

Când intru în atelierul meșteșugarului eu nu aș dori ca el să îmi poată citi gândurile Eu mă tem de această comparație în

care el ar recunoaște marea inegalitate în care mă aflu eu în raport cu el. Eu percep că nu aș putea trăi o zi fără strădania sa și că copiii săi sunt educați pentru a deveni oameni utili.

Despre pasiunile defensive

Cu toate că omul natural nu îl urăște pe celălalt om el se teme totuși de el. De aceea el este deci în gardă și egalitatea despre care el crede în fiecare clipă că o va pierde îl face să se înarmeze. Starea de război începe îndată. Numai că el se întemeiază pe un
103 temei nobil / atrăgând desigur rele mari dar nu infamie. El[301] este mai puțin periculos pentru a dezonora natura umană decât o pace servilă*

Virtutea care se întemeiază pe forță nu poate dura mult timp decât la statele războinice. Englezii au mai păstrat virtutea cel mai mult dintre toate națiunile europene. *Luxul* lor este dobândit printr-o muncă susținută și este risipit cu disperare.

Tot ceea ce enervează omoară virtutea în sursele sale.

Sexul feminin este mai apropiat de natură decât cel masculin. Căci secolul actual este secolul bunei-cuviințe, frumuseții, amabilității. Acestea sunt înclinațiile sale proprii / Sexul masculin
104 a apus și proprietățile nobile nu mai dăinuie drept care totul a devenit numai ornament

Starea virtuții este o stare de violență dealtfel ea nu se poate întâlni decât într-o stare de violență a existenței sociale.

Viața opulentă până la un anumit grad sporește numărul oamenilor Munca femeilor încetează ele au mai mulți copii Există destule prostituate care vor să alăpteze copii sau femei sărmane

* Războiul nostru actual vizează doar dobândirea banilor sau *luxul*. Cel al anticilor viza egalitatea și dominarea nu a bogăției ci a puterii în care poate consta încă virtutea

care își neglijează proprii copii pentru a îi crește pe cei ai persoanelor înstărite etc. Într-un grad chiar mai înalt opulența provoacă o stagnare a creșterii populației și în sfârșit o scădere. De aici rezultă sărăcia, dar înainte de a începe sau atunci când se instalează au loc cele mai mari vicii

Despre *religie* în starea naturală.

Nu trebuie să îi punem pe sălbaticii lipsiți de religie mai prejos de noi care am avea una. Căci cel care face ceea ce voiește Dumnezeu să trebuiască să facă el prin intermediul imboldurilor, pe care Dumnezeu le-a pus în inima sa[302] i se supune fără să cunoască existența sa. Cel care îl recunoaște pe Dumnezeu dar care este purtat către astfel de acțiuni doar prin *moralitatea* naturală bună posedă teologie, sau atunci când îl onorează pe Dumnezeu datorită *moralității* sale atunci este numai o *moralitate* al cărei obiect a fost extins. Creștinii pot fi la fel de puțin mântuiți dacă credința lor nu este vie ca la cei care nu au avut deloc revelația însă la aceia[303] s-a întâmplat ceva mai mult decât se întâmplă în mod natural.

Dacă Diogene[304] în loc să își rostogolească butoiul ar fi cultivat pământul ar fi devenit mare

Astăzi nu trebuie să interzicem nicio carte care este singu- 105
rul mijloc al distrugerii de sine. Noi am ajuns astăzi la punctul de întoarcere. Dacă fluviile sunt lăsate să se reverse își formează ele însele malul lor. Digul pe care noi îl opunem servește numai la a face neîncetate devastările lor. Astfel autorii de lucruri inutile au drept scuză nedreptatea celorlalți.

În statele în care strădania în problema nevoilor nu este nici onorată nici foarte apreciată unde oamenii care practică astfel de meserii nu se apreciază pe sine acolo un om lipsit de onoare este cel mai rău netrebnic ticălos fals viclean și hoț. Dar acolo unde domnește simplitatea naturii ne putem dispensa foarte bine de onoare.

Se vede, că aici onoarea cauzează multe rele și ea servește de asemenea drept mijloc pentru corectarea exceselor Științele dau naștere multor rele și ele servesc deopotrivă drept mijloc pentru îndreptarea răului pe care l-au generat. Războiul face mai mult rău decât evită dar el aduce într-o anumită măsură starea de egalitate
106 și de noblețe / curajul. În acest fel corupția la fel ca virtutea nu poate crește neîncetat în natura umană

Cel care nu este el însuși mândru privește cu o plăcere nu neînsemnată jocul vanității *doamnelor* distinse

Pudoare Prostie. Perplexitate

Satira nu ameliorează niciodată de aceea chiar dacă aș avea talent pentru ea nu l-aș folosi niciodată.

Vanitatea unei femei este fie cea a sexului fie cea a situației.

Mândria sexului sau a situației

Pentru că noblețea ca și onoarea care se întemeiază pe ea se bazează doar pe liberul arbitru al principilor tot astfel mândria rezultată de aici este foarte naivă Cel care este mânios și puternic nu urăște

Faptul că instinctul onoarei apare numai din ideea de ega-
107 litate, / se vede din aceea că 1 în măsura în care celălalt este de asemenea mai puternic dar nu pare să lase loc comparației noi ne temem desigur de el (de unde apare o stimă deosebită) dar nu îl urâm. 2. înclinația de a își manifesta valoarea față de superiori dar noblețea față de egali sau inferiori este detestabilă și un om care nu se apreciază pe sine însuși va fi disprețuit

Culmea cea mai înaltă a gustului la modă este atinsă atunci când persoanele masculine tinere dobândesc de timpuriu o

insolență lipsită de gust când femeia tânără abandonează însă de îndată buna-cuviință reținută și a învățat de timpuriu să practice cu antren jocul *cochetăriei*. Căci aceasta este cu necesitate maniera cea mai cuceritoare care sare cel mai mult în ochi un om rațional pare ca un neghiob sau un pedant într-o astfel de societate o femeie modestă și decentă ca o gospodină obișnuită și floarea societății rafinate joacă rolul curtenilor. De aceea oamenii se îndepărtează curând de gustul comun iar rațiunea și virtutea domestică sunt monumente vetuste și depășite ale gustului pentru aducere aminte[305]. Numai că aici se află pe de altă parte imobilitatea și revenirea ca la toate relele care nu pot urca pe culmea cea mai înaltă fără ca balanța să nu încline de cealaltă partc Căci cu timpul femeile care au exercitat arta feminității mult înainte de căsătorie își acordă această libertate chiar cu mai multă ușurință într-o situație în care ele o pot face în siguranță. Persoanele masculine însele avertizate de astfel de exemple instruite personal de acest desfrâu pe care ele însele l-au provocat și din perspectiva unei vanități sălbatice care nu le va da niciodată pace vor aproba căsătoriile altora dar o vor respinge pe a lor Disprețuirea sexului frumos este urmată de adorare și ceea ce este mai îngrozitor aici este că atunci masculinul[306] este avertizat să nu mai fie înșelat de ele.

Cel mai mare obstacol pe care sexul masculin îl poate întâl- 108
ni pentru a se întoarce la simplitatea fericită este sexul feminin

Eu plantez bărbați. Bună-cuviință. Un instinct către castitate.

Bărbații sunt deosebit de ușor de înșelat femeile nu.

Viața retrasă după moda veche are de asemenea dificultățile sale Anturajul nu se mai folosește de limbaj printr-un *ceremonial* rigid înțepenit într-o inaccesibilitate țărănească. Vanitatea și scamatoria anturajului *galant* servesc într-o anumită măsură la adormirea pasiunii prin jocuri variate de distracții și podoabe la

modă și vanități goale în timp ce dimpotrivă singurătatea aduce ceea ce interzisese societatea.

Înroșirea este o proprietate frumoasă a femeii și nu impertinența răpește înroșirea ci cea care nu se înroșește cu ușurință devine cu ușurință impudică și desfrânată

109 Există mult mai mulți bărbați care au motiv să laude generozitatea femeilor ce nu se folosesc de dreptul pe care li-l dă natura de a satisface echitabil exigența față de soțul lor recurgând eventual la alți bărbați căci bărbații nu se pot plânge. Există de asemenea destui bărbați degenerați cu un proiect matrimonial naiv sau himeric care ar voi să facă din căsătorie o prietenie și pretind femeii mari virtuți pentru ca ea să se stăpânească pe sine în acele elanuri echitabile pe care ei nu le pot opri.

Femeia nu este atât de virtuoasă încât să fie capabilă să îi facă pe bărbați astfel[307]. Dar ceea ce este curios este că ele sunt mijlocul cel mai important al castității bărbaților căci un bărbat dealtfel ușuratic este făcut cast prin nimic altceva decât prin iubirea sa pentru o fată.

Femeia are un concept prompt asupra a tot ceea ce se referă la *sentimente* dar ea nu are și o simțire corespunzătoare a lor[308]. Să numim de ex. o virtute eroică atunci bărbatul se va gândi dacă ar trebui să o practice dar femeia se va întreba dacă ar trebui să aibă parte de ea sau soțul ei să procedeze astfel. Vorbiți de o mare discreție ea se gândește atunci la un astfel de amant De aceea unele virtuți care la sexul său[309] nu au o orientare corectă nu sunt respectate de ele (de ex. simplitatea naturii)

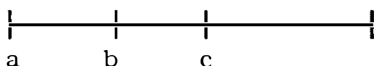
Ceea ce este excelent căci femeia este gresia care ascute virtutea *frangere vix cotis* etc. și de asemenea virtutea masculină nu va putea avea un obiect al exercitării sale dacă femeia însăși ar fi astfel[310] căci atunci ea ar putea să se și priveze.

Poate că acesta este un motiv ascuns datorită căruia noi ne atașăm întotdeauna astfel de femeie fie că o voim fie că nu

Dacă unui om transformat moral eu îi pot *anteactum impulieren*[311] 110

Frigul absolut se află acolo unde un corp este saturat de foc caldul absolut acolo unde tot focul s-a putut elibera ceea ce este posibil adică acolo unde *atracția* este chiar egală cu forța de *expansiune* a aceleia

Când un corp atrage focul din alte corpuri el le încălzește atunci când îl lasă să iasă el le răcește.

Fie în *a* încălzirea și astfel *a* se află în situația de absorbire datorită faptului că pierde elementul său foc, în *b* trebuie să existe frig pentru că acolo se întâlnește mai mult element foc și el este atras acolo prin părțile sale, întrucât elementul foc este acumulat în *b* el trebuie să se extindă și să formeze în *c* un spațiu vid care va fi cald și așa mai departe. Despre undele eterului la căldură și aceleași[312] la lumină. Această diferență însă nu poate dura decât puțin timp.

Fie apa deasupra focului dedesubt există deci un spațiu 111
vid prin urmare când apa a lăsat să iasă tot focul adică fierbe dacă se dă laoparte cel de dedesubt[313] trebuie să iasă afară și cel de deasupra se absoarbe pentru că mișcarea a fost imprimată o dată elementului care este dealtfel sus cald și jos rece[314]. La fierbere jos se formează bulele care se ridică elementul foc care se eliberează nu poate traversa la fel de rapid arama precum apa și se acumulează sub formă de bule care se ridică în sus unde se formează vapori ce constituie un *medium* elastic[315].

Toate corpurile se vitrifică[316] și *comparativ* sunt vide de elementul foc de aceea în timp ce în altele[317] lumina produce căldură în profunzime aici nu se produce decât lumină adică nu există atât ieșiri ale *eterului* cât vibrații.

Mărimea pedepsei este fie practică de a aprecia și anume că ea este suficient de mare pentru a se opune acțiunii[318] și atunci nu este permisă nicio pedeapsă mai mare dar nu întotdeauna este necesară fizic o pedeapsă atât de mare ca cea posibilă moral.

Sau mărimea sa va fi apreciată conform *proporției* morale:
112 de ex. / omul care îl omoară pe altul pentru a-i lua banii este judecat că întrucât a apreciat mai puțin viața celuilalt decât banii, și a sa[319] trebuie apreciată mai puțin decât atât de mulți bani în raport cu viața oricăruia

Puțini oameni își fac scrupule în a îl înșela pe principele lor ceea ce este semn că ei simt nedreptatea puterii

Dispoziția naturală este cu privire la motivele sale[320] *fie a celui liber fie a celui josnic unde cea din urmă este fie a mercenarului fie a sclavului*

teama prin dispoziția naturală este fie filială fie servilă[321]

Despre metoda moralei care ia în considerație proprietățile naturale, (neasimilate păcatului) care sunt astăzi comune tuturor oamenilor de la naștere și de unde rezultă reguli care ar putea fi bune într-o situație ceea ce nu este greșit cu toate că numai *supoziția* ar putea fi falsă. În acest fel[322] eu pot spune că omul naturii care nu știe nimic despre Dumnezeu nu este rău.

Întrucât în Vechiul *Testament* Dumnezeu era un legiferator politic el dădea de asemenea temeiuri politice ca recompense și pedepse dar nu[323] morale în afară de epocile ulterioare.

Un principe nu poate institui recompense pentru toate legile sale căci el însuși nu are nimic

Dispoziția naturală este supusă fie iubirii fie respectului prima în Evanghelie a doua în lege. Iubirea nu își putea afla locul în Vechiul Testament drept care exista respectul. În Noul Testament nu putea exista iubire în afara darului divin[324]

Despre *république Genève*[325] despre modul de viață 113
neobișnuit al lui *Rousseau*

Iubirea este fie voluptuoasă corporală fie morală spirituală La femei se combină întotdeauna ceva din prima de asemenea se poate întâmpla și la cele în vârstă altminteri ele sunt apreciate ca bărbații. Tații le răsfață pe fiice și mamele pe fii

Toate smintelile au între ele ceva comun că imaginile pe care le provoacă plutesc în aer și nu au niciun suport sau fermitate. Dumneavoastră vă căsătoriți cu o femeie fără agerime fără maniere fără origine și familie ce decădere a gustului vostru. Ei bine ea nu este regula gustului meu veți răspunde probabil. Dar ce vor spune oamenii gândiți-vă totuși cum vă va judeca lumea. Înainte de a mă antrena în această dificultate importantă vă întreb mai înainte ce se înțelege deci prin acești oameni și prin lumea a cărei opinie este hotărâtoare pentru fericirea mea. Mi se răspunde că este o mulțime de persoane unde chiar fiecare se îngrijește de ceea ce pot spune
oamenii și eu aparțin numărului acestor / persoane numite a căror 114
judecată este atât de importantă. Ei bine eu vă răspund că noi oamenii în totalitate nu mai voim să ne ocupăm deloc de opinia celuilalt pentru că ea ne răpește desfătarea așadar noi ne înțelegem de acum înainte sau cel puțin eu vă înțeleg pe voi toți că eu nu sunt un *comediant* plătit pentru aplauze

Îngâmfarea și avariția meschină nu sunt niciodată vindecabile.

Femeia nu este niciodată generoasă ceea ce este de asemenea pe deplin real căci ele[326] nu sunt cele care câștigă ci care economisesc și astfel ar fi straniu deci ca ele să dea gratis căci aceasta este o problemă a domnilor. Ele sunt însă numai stăpâni subordonați; și dacă ele nu vor niciodată să fie tratate astfel natura își păstrează totuși drepturile. Ele sunt totuși cheltuitoare cu toaletele pentru că aceasta nu le apare a fi o risipă și ele *tratează* pe bună dreptate comunitar ceea ce aparține bărbatului

Dacă cântărim bine greșeala nu este niciodată mai utilă decât adevărul dar ignoranța este adesea

115 Intelectul copilului este acela care judecă numai asupra a ceea ce îi este util în prezent. Intelectul bărbatului judecă asupra utilității viitoare intelectul celui înaintat în vârstă disprețuiește utilitatea prezentă și are drept scop o utilitate imaginară care nu se va realiza niciodată în viitor. Femeile sunt cu privire la intelect asemănătoare copiilor și asupra viitorului ele pun avariția în locul oricărei precauții.

Omul de treabă câștigă mai mult în propriile forțe cu privire la viitor mai degrabă decât trebuie să se îngrijească de împrejurările externe și el sacrifică altuia propriile sale îndoieli. De aici decurge o unitate minunată în existența sa casnică.

Când suntem dependenți de lucruri avem puțină nevoie de rațiune ci numai de intelect

Orgoliul de dragul religiei este cel mai ridicol căci reprezentarea conform căreia alții nu vor fi mântuiți trebuie să mă facă mai degrabă milostiv și ajutător decât orgolios. Orgoliul datorită banilor este comun și stângaci pentru că el se întemeiază pe ceea ce trece cu ușurință de la unul la altul de aceea el este grosier. Cel datorită libertății este nobil și mândru. Cel datorită originii dat fiindcă este constant este mai rafinat și cel datorită funcției este cel mai tolerabil.

Evreii turcii și spaniolii au orgoliul religiei de asemenea ei sunt fie trădători atunci când sunt lași fie tirani atunci când sunt puternici. Olandezii îl au[327] datorită banilor englezii din al libertății și puterii. Ceea ce își imaginează națiunile datorită mărimii monarhilor lor generează vanitatea și vanitatea produce de asemenea constituția monarhică. O națiune mândră este liberă una truditoare și sârguincioasă este de asemenea liberă și avidă de bani Orgoliul spaniol va face dovadă de spirit de persecuție în toate religiile și tot astfel la turci.

Acolo unde există mulți distinși și mulți supuși pe de-o parte există lingușeală pe de altă parte orgoliu ca la polonezi.

Femeia se preocupă numai de ceea ce o încântă nu de 116
necesitatea vieții De aceea ele[328] îi lasă bărbatului grija de a veghea asupra trebuințelor ele însă se preocupă de gust. Și în religie ele lasă altora să decidă asupra a ceea ce este adevărat ele însă își bat capul cum să imite bine după modă.

Eu vreau să mai remarc încă ceva (dar aceasta fie spusă mai ales între noi bărbații) prin comportamentul lor ele pot să ne facă mai caști decât sunt ele însele și se consolează de pierderea unei înclinații prin satisfacerea vanității de a fi inspirat respect.

O femeie privește cu plăcere un bărbat puternic pentru a părea că este constrânsă într-un fel bun

Femeia face din bărbați ceea ce voiește odinioară ea făcea eroi și acum face maimuțe. Dacă ea face oameni mai înțelepți este îndoielnic în general aceștia nu vor fi formați de altcineva ci trebuie să devină prin ei înșiși

Despre gustul *pentru* societate spre deosebire de cel *în* so- 117
cietate

Capacitatea plăcerii și neplăcerii este în general sentimentul. Insensibilitate

Capacitatea plăcerii și neplăcerii față de obiecte care nu aparțin trebuințelor este gust. Acesta este gustul grosier în măsura în care el rămâne în preajma nevoilor cel rafinat este cel adevărat acela care se îndepărtează mult de nevoi.

În măsura în care forțele sufletului nu trebuie să fie doar pasive ci active și creatoare gustul se numește spiritual și ideal (când sentimentul cel mai ales nu este emoționat prin senzația externă ci prin creație)

Simțirea în ceea ce privește moralitatea rămâne fie limitată doar la trebuințe adică la obligație fie că merge mai departe în ultimul caz este sentiment

Frumosul și sublimul în gradul cel mai înalt sunt înrudite
118 îndeaproape. Pentru a fi simțite ambele presupun ca sufletul / să se afle în repaus. Totuși ele diferă într-atât încât atunci când se declanșează preocuparea pentru veselie și vivacitate strălucește frumosul atunci când ele încetează și apare mulțumirea calmă se înalță sublimul Dimineața devreme acela, seara ultimul

La speciile inferioare frumosul este înrudit cu schimbarea noutății în mișcare, sublimul cu statornicia uniformitatea imuabilitatea Cu frumosul diversitatea cu nobilul unitatea

Numai superfluul este frumos cu toate acestea nobilul se poate uni cu utilul. Totuși cu privire la problemele morale nobilul nu poate fi considerat din punctul de vedere al utilității. Inflorescențele sunt frumoase fructul este util. Primăvara și fetele sunt frumoase toamna și femeile căsătorite sunt utile. (Utilitatea fetelor că ele sunt *sterile*)

În aceste senzații rafinate se presupune că omul nu este dependent de lucruri prin trebuință altminteri gustul rafinat este naiv. (Încântare față de frumusețe uimire față de sublim)

119 Frumosul în gradul cel mai scăzut este agreabil și drăgălaș când sublimitatea dispare grațios[329]. Când frumusețea este imitată este împodobit ca găinile de aur

Forțele omului par să de destindă oarecum la sentimentul sublimului la frumos ele se contractă

Cu privire la înclinația sexuală nemijlocită gustul extins este cel voluptuos și este semn de corupție cu privire[330]

Există necesități morale și non-morale (obligație) pe care le presupunem înainte de a fi vorba de frumusețe Științele din cap sunt pentru mulți oameni la fel de inutile ca pudra pentru perucă pe același[331], și după cum ar fi naiv să pui făină pe păr și nu în

supă tot la fel de absurdă este cunoașterea artelor inutile și necunoașterea celor care duc la prosperitatea vieții.

Înainte de a ne gândi la amabilități trebuie să fim mai întâi veridici și onești. Este uimitor că iubitul se preocupă de femeia liberă înainte de a ști dacă ea este și fidelă. Înainte de a chestiona asupra mărinimiei trebuie să ne amintim de obligații. Oprește-te cutezătorule strigă negustorul.

Manierele bune pentru lipsa de onestitate internă amabilitatea femeii lipsite de viață de familie sunt la fel ca excesul de ornamente și cămașa murdară[332].

Opinia comună conform căreia epocile anterioare erau mai bune provine din răul care este resimțit și din supoziția că dealtfel totul putea merge bine.

Hainele sunt doar semne ale confortului și ale bogăției vieții. Ele nu trebuie să fie făcute astfel încât / să atragă atenția 120
numai asupra lor. (culorile țipătoare sunt potrivnice ochiului care este prea adesea agresat de ele). Același lucru despre rang și titlu. Cei care au prin ei înșiși o valoare mică sunt condamnați la rame de aur

În starea de căsătorie doar iubirea lipsită de respect este suficientă deja să lege bărbatul de femeie și doar respectul lipsit de iubire femeia de bărbat. De aceea cu toate că intelectul și meritele au un efect mic asupra femeii în afara căsătoriei totuși căsătoria cea mai armonioasă este cea în care chiar și atunci când între ei este o deosebire de ani bărbatul inspiră respect prin intelect *Wolmar*[333]

Eu aș dori mai degrabă să fiu fericitul *Saintpreux*[334] decât favoritul unei femei căsătorite

Cunoașterea corectă a constituirii Universului după Newton este probabil produsul cel mai frumos al rațiunii umane curioase cu toate că Hume observă că în această meditație încântătoare filosoful poate fi distras cu ușurință de o fetișcană brună și

că suveranii nu sunt determinați să își disprețuiască cuceririle datorită micimii Pământului în Univers. Cauza este că e într-adevăr
121 frumos dar ne-natural să ne pierdem dincolo de cercul pe care / cerul ni l-a destinat aici Tot astfel se întâmplă cu observațiile sublime asupra cerului mântuiților[335].

Dacă lumina ar avea o mișcare de flux forța sa la căderea pe o suprafață oblică și încălzirea nu s-ar comporta ca pătratul sinusului înclinației ci ca *cubul* său.

Că polii nu se atrag deloc apare clar din *experimentul* lui *Bouguer*[336] care a pus un ac magnetic pe unul de cupru

Spectatorul[337] spune că smintitul și cel perspicace se deosebesc prin aceea că primul gândește tare etc. Aici se face o observație foarte corectă asupra felului perspicacității noastre prezente. Pentru că așadar cele două sexe se dezvoltă în aceasta[338] *proporțional* și femininul depășește masculinul în arta de a apărea trebuie astfel ca femeile în zilele noastre să fie în această privință mult mai perfecte și să domine.

Că perspectiva morții nu este de la natură se observă din
122 faptul că considerarea morții nu este deloc contrară înclinației / de a ne face pregătiri ca și cum ar trebui să trăim îndelung, și omul la sfârșitul vieții sale face pregătiri cu aceeași seriozitate ca și cum nu s-ar stinge din viață[339]. De aceea vanitatea și dorința de glorie postumă fără îndoială că se pot întemeia pe aceasta pentru că omul natural fuge de rușine și nu știe nimic despre moarte de aceea instinctul natural este cel care se extinde dincolo de moartea care vine să îl surprindă

Cu morala se întâmplă la fel ca și cu arta medicală Medicul cel mai bun este cel care mă învață cum pot să evit bolile și medicamentele. Această artă este ușoară și simplă Dar cea care lasă să se instaleze întreaga corupție pentru ca apoi să o înlăture este artificială și complicată[340]

Odium theologorum[341] își are de aceea temeiul în ceea ce trece drept contrar bunei-cuviințe a prelatului de a își exterioriza mișcările bruște și violente de mânie și după cum aceasta[342] este reprimată ea degenerează de asemenea într-o amărăciune secretă, comparabil la femei și *indieni*.

Gigantismul este o boală ne-am putea întreba dacă el / nu 123
este și una cu privire la proprietățile spirituale cel puțin el te face arareori fericit *Cato*[343] *Brutus*

Proiectele gigantice lipsite de forță și de vigoare sunt ca copiii ale căror capete sunt prea mari. inteligență precoce. *Margarethe Maultasch.*

Eu laud pentru mine măsura medie. Burghez bun satisfăcut.

Raport dificil între stare[344] și *talente*. *Alexandru* lăsase în urma lui armate imense nu pentru a lua ochii indienilor cu imensitatea armatei sale ci pentru a o întări[345]

Gustul rafinat va fi lezat de prea marea importunitate a afectării flecărelii (strident) și iubește frumusețea calmă și blândă.

Gustul grosier (este foarte diferit de insensibilitate) necesită o excitație puternică etalată cu vioiciune și își face vizibilă uzura. Îndrăgostiți îmbătrâniți obosiți. Dacă tinerețea care iubește tragediile nu are un gust grosier urât și infam.

Idealul frumuseții se menține foarte bine în speranță dar nu în posesiune

Libertinii devin foarte neîncrezători cu privire la castitatea 124
femeilor și le fac pe celelalte tot astfel[346]

Eu nu știu dacă este adevărat ce se spune despre devotamentul foarte mare al femeilor căsătorite în țările civilizate și las să judece asupra acestora cei care o știu din experiență, ceea ce știu eu este că dacă toate senzațiile își depășesc limitele facultatea

femeii care nu este într-atât de limitată se va extinde mult mai mult decât cea a bărbatului.

Nimic nu poate înlocui lipsa de grație feminină nici chiar buna-cuviință cea mai deosebită.

În afara căsătoriei desfrânarea este pentru sexul feminin pericolul cel mai mare în pofida oricărei arte a disimulării în căsătorie este pentru[347] cel masculin. De aceea se poate presupune deja înaintea oricărei experiențe că sexul feminin va fi înainte de căsătorie reținut și în căsătorie desfrânat dar cel masculin invers

Toate amuzamentele care se unesc cu îndeplinirea nevoilor sunt numite grosiere. Băutul dormitul mâncatul și conviețuirea. Cea din urmă trece drept atât de grosieră[348] încât *Tiresias* trebuise să suporte din partea *Junonei* un tratament rău pentru că el ar fi atribuit-o îndeosebi feminității[349].

Gustul depinde întotdeauna de cele ce nu sunt cu adevărat de o necesitate vitală. De aici rezultă că dacă este adevărat că în pictură asemănarea cu natura este regula de ex. *cele naturale*[350], *portrete* această pictură ar trebui descoperită în rest amuzamentele ideale sunt cele mai reprezentative. Natura nu este suficient de bună pentru amuzamentul nostru. Ei i se adaugă moliciunea noas-
125 tră și delicatețea organelor și chiar / imaginația noastră. De aceea pictura se poate îndepărta foarte bine de natură ca *poezia* și acțiunea teatrală

Adevărul este mai mult o obligație decât frumusețe. Trebuie deci voalată obligația spre a fi frumos.

Finețea nervilor este una dintre determinațiile care conduc gustul căci prin ea se limitează gradul *contrastelor* sau al *afectelor* ca și tăria senzațiilor etc.

Armonia apare din acordul diversului precum în *muzică* la fel în *poezie* și pictură. Aici se află puncte de repaus pentru anumiți nervi

Unitatea este conformă comodității în măsura în care se unește cu *activitatea* care atrage diversitatea.

Femeia pare să piardă mai mult decât bărbatul pentru că la aceea proprietățile frumoase dispar însă la bărbat rămân cele nobile. Femeia în vârstă pare să nu mai fie bună la nimic.

Despre finețea și sfera acestei senzații 126

Simțul vizual procură amuzamente durabile și fine totodată foarte idealizate nemulțumirea lor este slabă în afară de cea asupra sexului. Spaimă mare.

Simțul auditiv provoacă amuzamente de lungă durată, dar numai datorită schimbării este mai puțin idealizat dar foarte însuflețit nemulțumirile sunt mici și de scurtă durată.

Simțul mirosului dă amuzamente oarecum idealizate ele sunt scurte în amuzament și scurte și puternice în nemulțumire și anume dezgustul necesită schimbare.

Simțul gustativ nu este deloc idealizat el dă amuzamente mari dar scurte și întrerupte cere schimbarea (fără să o necesite) nemulțumirea este de departe mai simțitoare la fel și dezgustul.

Simțul sentimentului este scurt în desfătare și epuizant la căldură scurt și simțitor la măgulire la durere poate fi mare și de lungă durată. Poate fi dominat cu ușurință de intelect (în afară de înclinația sexuală).

Simțul feței manifestă cel mai mult moralitate, la fel și cel auditiv[351]

Dacă castitatea femeilor este mai greu de menținut în căsă- 127
torie decât cea a bărbatului provine din aceea că facultatea lor de dăruire este mai mare decât cea a bărbaților de unde dorințe fanteziste care la ea pot merge foarte departe

Despre caracteristicile antice ale feței în comparație cu cele morale

Acțiunile frumoase și nobile există mai ales acolo unde nu este nicio obligație.

Obligația este un fel de nevoie morală ceea ce se raportează îndeaproape la ea este simplu.

Toate *afectele* care incită afecțiunea și simțirea morală trebuie să fie luate cu necesitate de la determinațiile unui om de aceea[352]

Pentru că atunci când se presupune deja frumusețea ca necesară ea devine un fel de nevoie astfel este posibilă simplitatea la frumos și la sublim

Întrucât conform unei astfel de simțiri a frumosului care
128 adesea / este mai puternică decât nevoile o artă mare necesită dobândirea simplității naturii chiar dacă este superfluă dat fiindcă nu voim să ne îndepărtăm de ea dar este totuși mare și iată un fel deosebit al ei sublimul

Un sentiment de dezmierdare care nu este suficient de tare pentru simplitate este feminin

Natura calmă este cea mai mare frumusețe (cu toate pârâiașele care susură spre a îl legăna pe om) turme care pasc cornute De aceea seara este chiar mai emoționantă decât dimineața

Veselia nu este frumoasă de asemenea ea nu durează Despre armonia fețelor frumoase și a corpurilor frumoase cu sufletul

Desfătarea liberă cu înclinația voluptuoasă și descoperirea nedisimulată a *obiectului* său suprimă tot ceea ce este ideal putând fi extins asupra acestei înclinații de aceea este atât de dificilă menținerea amuzamentelor ideale în căsătorie. În afară de cazul în care se admite dominația femeii.

129 Anumite persoane plac mai mult când sunt absente altele mai mult în prezența lor primele se potrivesc mai mult amuzamentelor ideale ale căsătoriei

Atunci când iubirea fantezistă se potrivește cu virtutea cavalerească.

Romanii au pus capăt căsătoriilor și istoria a început dar ei o pot continua chiar dincolo de aceea[353] prin gelozie, de ex. o femeie care este *cochetă* cu soțul ei și cu alții[354]

Întreaga frumusețe feminină este cea care se extinde asupra instinctului sexual căci, să presupunem că voi aflați despre o femeie că are o anumită sexualitate duplicitară toate amăgirile voastre vor lua sfârșit cu toate că aceasta nu are de-a face deloc cu agrementele despre care voi credeți că sunteți singurii pe care îi încântă.

O femeie însărcinată este evident mai utilă dar nu pe atât de frumoasă. Virginitatea este inutilă dar agreabilă

Este o mare lipsă de amabilitate că noi nu vrem să îi per- 130
mitem deloc femeii să fie urâtă chiar și când ele[355] sunt în vârstă.

Pentru că nevoile sunt comune viața de familie a unei femei trece drept un lucru neînsemnat pentru bărbatul *galant*.

Atunci când amuzamentele devin ocupația principală ele devin fade.

Eu îi iubesc pe francezi ca atare dar nu pe germani când îi imită pe ei.

Multe femei abuzează de permisiunea pe care o au femeile de a fi neștiutoare

Principii de departe nu sunt atât de corupți *proporțional* cu puterea lor de a face rău precum omul comun.

Onoarea internă. Aprecierea de sine onoarea externă ca mijloc de a ne asigura de aceea. De unde și un om de onoare. *honestas*[356]. Onoarea externă este adevărată ca mijloc ca scop o iluzie. Pentru ceea ce este aceea are fie avantajul conservării de sine, egalității, fie al conservării speciei. Dorința de onoare (nemijlocită) fie că se asociază opiniei asupra perfecțiunilor importante (*patriotism*) și se numește ambiție fie fleacurilor și se numește vanitate. Conștiința onoarei sale în a cărei posesiune ne credem și chiar fără a ne măsura cu a altuia se numește mândrie. Demnitate

Galanteria este fie a celui mândru fie cea a vanității aceea este a unui *petitmaitres*[357] aceasta a unui filfizon.

Cel mândru care îi disprețuiește pe alții este orgolios. dacă
131 el vrea să / se exprime prin măreție este vanitos. Orgoliosul care lasă să transpară disprețul său este îngâmfat

Onoarea bărbatului cu privire la o femeie este curajul și a femeii castitatea. Aceste puncte sunt caracteristice. Când *seculum* devine molatic atunci acea onoare[358] este dulceață și a doua intelect și îndrăzneală, aceea dă romanescul aceasta ceea ce este afectat și conform etichetei curții sau a modei

Filosofia nu este așadar o problemă a necesității ci a agreabilului[359] de aceea este uimitor că voim să o limităm prin legi scrupuloase

Pentru că bărbatul înflăcărat își alege femeia ca stăpână el inventează că ea este foarte deosebită căci el nu se va supune unei zeițe mizere, dimpotrivă femeia vrea să domine. Spectator al macacilor negri, *pune în practică* misterul ascuns al oricărei înclinații către sex

Amuzamentele cele mai puternice devin primele anoste.

132 Ce înseamnă a fi casnic; a face din societate o nevoie. Plictiseală.

Stăpâna casei este onorabilă. Buna-cuviință frumoasă a grijilor sale domestice cărora li se adaugă curățenia și podoaba nu trebuie să dea aparența că se simte mai bine în afara casei decât acasă

Bărbatul este cel care pețește femeia cea care alege acesta este punctul sensibil al fiecăruia[360]. Trebuie ca ea să îl aleagă pe *romanescul* extravagant amator de modă și pe flegmaticul nesimțitor.

S. Evremond[361] voia să își aleagă o soție și și-a ales o *cochetă* Aceasta s-a întâmplat pentru că el provenea dintr-o țară în care orice soție este o *cochetă* capricioasă față de soțul ei.

Omul care nu face din amuzamente preocuparea sa ci refacerea sa, care știe să trăiască adică ce nu are intenția câștigului ci a desfătării, care își impune amuzamente calme ale anturajului și prieteniei acesta este bărbatul

Toate amuzamentele devin lipsite de gust când nu sunt recreație ci preocupare. Femeia și bărbatul cu care are de-a face nu se vor plictisi unul pe altul

Femeia posedă de departe mai multă abilitate de a fi întotdeauna femeie decât bărbatul dar această abilitate este orientată de ea mai degrabă în altă parte decât față de un soț care este lipsit de gust

Măsura fericirii este existența casnică

Eu plec de la un câmp înflorit și din văi arcadiene spre câmpuri veștede

Romanul încetează și istoria începe De acum înainte abu- 133
rul magic prin care demența iubitului și-a văzut idolul se risipește treptat. Patul conjugal primește omenescul printr-o fată și cea care de obicei era implorată ca o zeiță sufocă în dimineața următoare ca soție conflictul cu sclava sa

lubitul mai înainte amețit de imaginările sale se trezește din reveria sa frumoasă și[362]

Priveliștea înfloririi. O persoană *galantă* înflorește întotdeauna.

Iubirea este o unitate *Solomon* nu a iubit niciodată

Frumusețea este de aceea lipsită de utilitate pentru că aceasta[363] indică o presiune a lucrului asupra altor scopuri, așadar nicio perfecțiune deplină în sine însăși. De unde[364] cu cât lucrurile sunt mai utile cu atât ele prezintă ca să spunem așa unghiuri ca mijloc de adaptare la alte relații rotunjimea sferei este în sine perfectă

Galanteria un fel nou de frumusețe a moravurilor *Politețe*.

134 Aceea este o anumită dulceață în comportamentul amabil aceasta o anumită prudență binevoitoare

aceea este *afectată*, aceasta calmă și așezată

Nu orice femeie este frumoasă în sensul fizic sau spiritual dar *galanteria* le tratează pe toate cu acest fel de supunere pe care o manifestă cel care datorită înclinației sale va fi dominat de cineva mai slab

Simțirea frumuseții tinerilor a dat naștere în iubirea grecească pasiunii celei mai josnice ce a profanat vreodată natura umană și pe bună dreptate delincvenții ei se aleseră cu ura și insultele femeilor etc.

Aparența permisă este un fel de neadevăr care așadar nu este o minciună este un îndemn spre amuzamente ideale al căror obiect nu se află în lucruri

Aparența într-o adunare mare ca și cum toți aceștia ar avea mai multă perspicacitate decât unul

Cel care se gândea președinte în patul conjugal voia să își închipuie ceva care să poată întări puterea magică încețoșată a aparenței

Aparența este compatibilă cu frumosul astfel încât chiar și atunci când este observat totuși el place dar cu nobilul nu[365]. A părea perspicace evlavios cumsecade onest.

Bunăvoința este o înclinație calmă de a considera fericirea altuia ca un obiect al bucuriei sale și deopotrivă ca un motiv al acțiunilor sale Mila este un *afect* al bunăvoinței / față de nevoiaș con- 135
form căreia noi ne reprezentăm că facem ceea ce este în puterea noastră pentru a-i veni în ajutor[366], ea este dealtfel de cele mai multe ori o *chimère*[367] pentru că nu este întotdeauna în puterea noastră nici în voința noastră. Burghezul este milos cu alți burghezi care sunt oprimați de principi nobilul față de un alt nobil dar el însuși este dur cu țăranii

Cu opulența *se perfecționează*[368] iubirea de oameni fantezistă și se reduc facultatea și plăcerea[369]. Omul simplu nu se interesează de nimeni în afară de cel pe care îl poate ajuta

Intelectul nu sporește deloc sentimentul moral cel ce raționează nu are în această măsură decât *afecte* calme și el devine indiferent prin urmare mai puțin rău și mai puțin bun. Binele moral dă mai degrabă înțelepciune

S-a încercat îndelung explicarea sentimentului de plăcere prin ridicol. În natură nimic nu este ridicol

Prelaților și femeilor li se cere aparență, aceia trebuie să 136
pară că nu participă la niciun amuzament frivol, acestea chiar nicio înclinație spre o intimitate voluptuoasă. Ceea ce le face înșelătoare

Aparența religiei după cum este luată în final drept lucrul însuși. Este așadar o iluzie.

Prelaților trebuie să le acordăm respectul nostru față de sacrificarea atât de multor libertăți și amuzamente (ei sunt aproape la fel de limitați ca femeile)

Trebuie ca pe amândoi să îi înconjurăm cu atenție pentru că ambii nu au de partea lor nici facultatea nici lipsa de bună-cuviință cu care să riposteze cutezător la ofensă

Formalul oricărei perfecțiuni constă în diversitate (la care concurează durata și tăria) și unitate de asemenea numai ea poate da amuzamentul

Plin de sentiment. Lipsit de sentiment.

Voința este perfectă în măsura în care este conformă legilor
137 libertății / în genere temeiul cel mai important al binelui Sentimentul moral este sentimentul perfecțiunii voinței.

Dacă Dumnezeu este inițiatorul *moralității* adică dacă noi nu putem distinge binele de rău decât prin cunoașterea voinței divine

Sultzer[370] spune că ceea ce facilitează și însuflețește eficiența naturală a sufletului mă emoționează prin amuzament. Aceasta vrea să spună numai că strădania naturală către amuzament se intensifică

Unius corruptio est alterius generatio[371]. Natura a voit ca prin miros să ne pună în gardă contra putrezirii în măsura în care ea este temeiul cel mai important al descompunerii și al fermentului destructiv la animale[372].

Bărbatul este mai puternic decât femeia în toate facultățile Dar el este mai slab cu privire la înclinația pe care nu poate să o stăpânească pe deplin și de asemenea cu privire la excitabilitatea afecțiunii sale și a încrederii. Femeia este mai slabă cu privire la

forță[373] dar de asemenea mai indiferentă și de aceea facultatea sa este mai mare

Înclinația sexuală dintre toate înclinațiile se înveșmântează cu podoaba cea mai ideală.

O cauză pentru care femeile se laudă mai degrabă cu intelectul lor remarcabil este aceea că alegerea subiectelor[374] li se conformează lor de unde ele cred în cele din urmă că nu ar exista altele

Femeile au un concept foarte rapid dar deloc temeinic ele înțeleg repede ceva pentru că este necesar să se vorbească și să se creadă că nu există nimic mai bun

Despre mijloacele de măsurare a secetei și umidității aerului

Pe lângă femeie mărinimia mea face din mine un sclav pe 138
lângă bărbat lașitatea mea[375]

Respectul chiar mare al oamenilor se întemeiază pe o superioritate himerică pe care noi o acordăm celorlalți acel *autor*[376] care spunea că atunci când observa un om grav cu aspectul său serios sau sublim el reducea venerația sa oarbă prin reprezentarea sa în intimitate cu soția sa sau în satisfacerea nevoilor naturale obișnuite. El nu ar fi avut nevoie de această reprezentare De aceea se pare că biserica romană a interzis femeilor să fie prelați

Voința liberă (a unui nevoiaș) este în sine bună dacă vrea tot ceea ce contribuie la perfecțiunea sa (amuzament) și mai înainte de toate dacă ea dorește în același timp orice perfecțiune. Oricât de neputincios ar putea fi omul cu o astfel de voință această voință este totuși bună. Alte lucruri pot fi utile; Alți oameni pot să facă mult bine cu un grad mic al voinței prin îndeplinirea anumitor acțiuni dar temeiul voirii binelui este singurul Moral

139 Matematicianul și filosoful se deosebesc prin faptul că acela le cere altora *date* în timp ce acesta le demonstrează el însuși. De aceea acela[377] poate demonstra orice religie revelată.

Fabula rândunicii[378] care în timp ce păsările cântau voia[379]

Francezii nu iubesc decât frumosul vesel *italienii* frumosul emoționant.

Omul egoist (desfrânat) are nevoie de o persoană pe care să o poată iubi cel milos (afectuos) are nevoie de o persoană care să îl iubească adică pe care să o poată face fericită prin comportamentul său îngăduitor

Nicio femeie nu va mărturisi cu ușurință nemulțumirea sa în căsătorie asupra unei abstinențe prelungite în raporturile conjugale întrucât femeia voiește întotdeauna să pară că acordă și niciodată că are nevoie dacă ea apare că se află într-o astfel de nevoie este pentru că în toate celelalte privințe ea are nevoie de bărbat și astfel apare inegalitatea

Refuzul său este un fel de neadevăr frumos

140 Toate lucrurile cunoscute după cum sunt în sine sunt puțin agreabile numai întrucât par ceea ce nu sunt ele înalță simțirea toate amuzamentele ideale sunt favorizate de arta aparenței. Dacă femeia putea să pară întotdeauna ceea ce voia această abilitate ar fi foarte îndrăgită acum răul se ascunde în aceea că lucrul apare și aparența dispare

Cel care face mai mult decât este dator se numește binevoitor în măsura în care el nu are nicio obligație față de altul totodată nicio obligație față de el este îngăduitor

Un om natural nu poate fi îngăduitor față de nimeni pentru că el are obligații față de fiecare. Cu toate acestea el poate fi[380] față de un dușman încarcerat În situația noastră odată ce nedrep-

tatea generală s-a încetățenit drepturile naturale ale celor umili încetează ei sunt așadar singurii obligați[381] cei importanți nu le sunt lor cu nimic obligați De aceea acești importanți sunt numiți stimați domni. Cel care nu are nevoie de nimic de la ei în afară de
/ justiție și care poate să îi îndemne spre obligație nu are nevoie de 141
această supunere

Comportamentul modest (civil) al unei femei atunci când ea este egală[382] este o obligație grația femeii este bunătate și ea trebuie să îi fie cerută nu să îi fie pretinsă. De aceea *doamnele* distinse pot fi numite foarte bine stimate doamne dar nu și soții lor stimați domni Dacă ea este arogantă și îngâmfată ea este culpabilă față de obligația sa dacă ea este indiferentă atunci este *tratată* ca egală.

Despre fețele comune și rustice

Ceea ce ne menține în iluzia inegalității de stare[383] este între altele aceea că cei umili și-o imaginează ei înșiși drept care o femeie burgheză simte ea însăși această inferioritate pe care o urăște și lasă să își facă loc neliniștea care îi atrage mândria

Despre El Voi și Dumneavoastră
Despre numerele pare și impare
Despre simțirea tinereții
Despre cauzele pentru care celui care plătește i se mulțumește cu toate că nu dă mai mult decât a primit. Aceasta o fac doar banii (glume *de-ale lui Pope*[384] dacă nu ar exista bani). Căci cel care are bani este mai bogat decât cel care are marfă pentru că el face alegerea. Cel care vinde lucruri inutile (negustorii de articole de lux, *cafegiul*) și din care trăiește trebuie să fie mai politicos decât cumpărătorul său dar nu și cel care vinde lucruri indispensabile mai ales pentru că el găsește întotdeauna un cumpărător

Un domn distins care nu are niciun ban este o absurditate dar o doamnă distinsă fără bani poate exista foarte bine

142 Un bărbat căsătorit dobândește și merită mai multă considerație decât un celibatar tânăr sau bătrân.

O femeie mai mult decât o fată. O văduvă de asemenea mai mult decât o fată. Cauza este că destinația lor este așadar îndeplinită și de asemenea celelalte persoane[385] par a se afla în situația de necesitate adică o fată vrea să aibă un soț (fără dificultăți) dar o femeie nu vrea niciodată să fie fată. În plus comportamentul[386] față de o femeie este considerat dublu și totodată față de un bărbat[387] exact invers

Cel care trebuie să știe mult trebuie să îi învețe pe alții să fie înțelepți cu puține cunoștințe. Este foarte de dorit ca această artă să fie *perfecționată* mai mult Ignoranța imbecilă și[388] înțeleaptă.

Obișnuința de a ne reprezenta divinitatea după cum o facem cu principii a dus la multe concepte false asupra *religiei*, de ex. ofensele. Onoarea lui Dumnezeu

143 Dacă eu presupun că în relațiile sexuale totul / merge invers există două posibilități 1. ca fată este castă și ca femeie desfrânată, 2 ca fată este desfrânată și ca femeie este castă cea de-a 2[a] este cea mai conformă naturii prima convine mai mult secolului bunei-cuviințe căci atunci când femeia naște întotdeauna apare că soțul ei este tatăl.

Între prieteni fiecare poate vorbi despre sine căci celălalt primește aceasta ca și cum ar fi vorba despre el însuși între oameni și prieteni[389] niciodată nu trebuie să vorbești despre tine conform modei (nici chiar în cărți) căci atunci când se va spune ceva despre sine ar putea stârni râsul.

Într-o societate eu trebuie să îl consider pe fiecare conform modei exclusiv ca pe un solitar de aceea eu nu trebuie să îi laud nici pe prezenți nici pe absenți și pentru a fi *interessant*[390] să glumesc sau să *bârfesc*

Bârfeala se întemeiază în parte pe instinctul de egalitate *ostracism. Aristide*[391]

Capacitatea de a recunoaște la alții ceva ca o perfecțiune 144
nu are deloc drept consecință că noi înșine simțim satisfacție față de aceasta. Dar dacă noi avem sentimentul că am afla aici vreun amuzament noi vom fi de asemenea incitați să îl dorim și să ne aplicăm forțele întru aceasta. Se pune problema dacă atunci noi simțim un amuzament nemijlocit față de binele celuilalt sau dacă de fapt plăcerea nemijlocită constă de fapt în aplicarea posibilă a forței noastre spre a îl favoriza[392]. Cele două sunt posibile care este însă reală? Experiența ne învață că în starea de simplitate omul consideră binele celuilalt cu indiferență dar dacă el însuși l-a favorizat îi place infinit mai mult. Răul altuia este de obicei la fel de indiferent dar dacă eu l-am cauzat atunci aceasta mă întristează mai mult decât dacă a făcut-o un altul. Și în ceea ce privește instinctele de compasiune și de bunăvoință noi avem un motiv să credem că ele sunt doar strădanii mari de alinare a relelor celorlalți provenite din auto-consimțirea sufletului care produce aceste simțiri.

Noi ne amuzăm de anumite perfecțiuni[393] ale noastre dar mult mai mult când noi înșine suntem cauza. De cele mai multe ori atunci când noi suntem cauza eficientă liberă. Liberul arbitru în ipostaza sa liberă care își *subordonează* totul este cea mai mare
perfecțiune. Și perfecțiunea / liberului arbitru în ipostaza sa liberă 145
ca o cauză a posibilității este de departe mai mare decât toate celelalte cauze ale binelui chiar dacă ele urmează să producă realitatea

Atitudinea acțiunii din voința singulară este solipsismul Moral

Atitudinea acțiunii din voința comună este justiția Morală[394]

Sentimentul de plăcere și neplăcere este fie față de ceea ce suntem pasivi fie față de noi înșine ca *principium*[395] activ prin libertate față de bine și rău. Cel din urmă este sentimentul moral Răul fizic trecut ne bucură dar cel moral ne întristează și este un cu

totul alt fel de bucurie asupra binelui care ne revine și asupra celui pe care îl facem noi.

Noi avem un sentiment redus față de starea celuilalt fie că este rea sau bună cu excepția măsurii în care noi simțim că avem putere să îl suprimăm pe acela și să îl favorizăm pe acesta. Simpatia este un instinct care nu este activ decât în împrejurări rare și foarte importante celelalte efecte sunt artificiale.

Pentru că cea mai mare perfecțiune internă și perfecțiunea care decurge de aici constă din subordonarea tuturor facultăților și a capacităților de simțire ale liberului arbitru în ipostaza sa liberă sentimentul față de *bunătatea* liberului arbitru în ipostaza sa liberă trebuie să fie nemijlocit cu totul diferit și de asemenea mai mare decât toate consecințele bune care pot fi *actualizate* prin aceasta.

Acest liber arbitru cuprinde așadar atât doar voința individuală cât și cea universală sau omul se consideră pe sine în același timp *in consensu*[396] cu voința universală.

Ceea ce este necesar prin voința universală este o obligație care[397]

La francez gândirea nu se maturizează prin temeiuri el nu așteaptă de la ele dezvoltarea și dovada sa. Germanul caută temeiuri pentru întreaga sa gândire și le îmbunătățește este răbdător

146 Francezii revendică aproape la fel de multă indulgență ca femeia.

Dat fiindcă omul naturii are nevoie de puțin și cu cât necesită mai mult (*egenus*) cu atât este el mai nefericit astfel încât omul este perfect în măsura în care el poate să se priveze dar în măsura în care îi mai rămân încă forțe pentru promovarea nevoilor și a fericirii celuilalt el are atunci un sentiment al unei voințe binefăcătoare exterioare sieși. Dar de asemenea pentru că liberul arbitru în măsura în care este util subiectului activ este necesar cu privire la trebuința fizică el nu are nicio *bunătate* nemijlocită De aceea *bunătatea* morală a acțiunii este dezinteresată

În starea naturii nu poți fi nici interesat dar de asemenea nici de folos comun dar prieteniile sunt posibile

Vârsta tânără se impune prieteniei pentru că este mai dezinteresată mai participativă mai binevoitoare și mai sinceră decât cea ulterioară

Despre fericire la toate vârstele omului Superficialitatea și 147
neliniștea tinerească stau în calea multor amuzamente. Vârstnicul are înclinații mai puțin vii dar pe cele calme le satisface. Totuși nu trebuie să schimbăm etapele vieții între ele

Avem deja o dispoziție partizană a spiritului față de o națiune cu o limbă unică. Prusacii Livonienii Chiar și diversitatea totală a limbilor produce ura *națională*. Dar atunci când într-o limbă dată limba poporului se apropie de limba dominantă a altora aceasta nutrește dispreț. Dar toate acestea de la distanță[398].

Simțul intern al plăcerii și al dezgustului este anterior dorinței și aversiunii pentru că receptivitatea față de bucurie sau aversiune este internă subiectului cu toate că simțirea acestui obiect este necunoscută până atunci dat fiindcă nu dorim ceva necunoscut.

Dorința este fie originară fie derivată prima este diferită chiar și în calitate.

Simțul intern ca principiu logic demonstrativ este calitatea ocultă a legii morale, ca facultate a sufletului a cărei cauză este necunoscută el[399] *este fenomen*[400]

Un *pactum* nu este posibil între un domino[401] și *mancipio*[402]. Dumnezeu a încheiat o alianță cu oamenii[403] pentru că ei 148
nu au niciun concept practic suficient despre *dominio*[404] al său și prin aceasta prin analogie cu *pacto*[405] care îi conduce pe oameni și nu au *oroare* de rigurozitatea cu care li se comandă

O acțiune virtuoasă este întotdeauna o acțiune moral bună care se îndeplinește sau cel puțin s-a îndeplinit cu neplăcere

Orice bine condiționat al unei acțiuni este fie sub condiția posibilului (cele problematice) fie a actualului (la fel ca la regulile perspicacității cum ar fi voirea sănătății) dar în bunătatea mediată sau condiționată voliția absolută[406] nu este bună dacă nu sunt date forțele și împrejurările de timp și loc. Căci în măsura în care voința este eficientă[407] avem de-a face cu binele dar acest bine ar putea fi observat numai în ceea ce privește voința. Dacă forțele lipsesc se cuvine să fie lăudată voința în lucrurile importante este suficientă voirea și despre această perfecțiune absolută se spune că este morală pentru că există o indeterminare asupra faptului că ceva se îndeplinește plecând de acolo sau nu[408]

Femeia se poate priva mult mai mult cu privire la amuzamente la trebuințe dar nu cu privire la vanitate

149 Echilibrul senzațiilor este sufletul în repaus Această suprafață plană este agitată numai de pasiuni Există un temei principal al fericirii nu numai de a simți agreabilul ci de a fi conștient în întreaga sa stare căreia i se opune o senzație puternică

Omul natural este lipsit de această neliniște datorită insensibilității

Cumpătarea* cu privire la nevoi se numește simplitate. În măsura în care cele agreabile sunt enumerate printre nevoi este vorba despre o simplitate pe de-o parte frumoasă pe de altă parte nobilă.

Acolo unde devine manifestă inutilitatea cu privire la nevoi împreună cu efortul de a produce agreabilul apare artificialul cu privire la frumos strălucirea sau ornamentul în raport cu sublimul mărețul emfatic.

Gustul nu se potrivește chiar deloc cu nevoile dar el nu trebuie să le stea în cale după cum se întâmplă cu mărețul.

* Cele agreabile se pot afla într-un dezacord foarte mare cu nevoile dar atunci când se acordă cu ele este simplitatea frumoasă. Nevoile omului se raportează foarte mult la ușurința de a gândi și de a își reprezenta ceva. De aici provine agreabilul ordinii *Simetria.*

Regularitatea se acordă cu simplitatea căci dacă regula nu ar determina felul relației ea ar fi atât de accidentală și nedeterminată încât ar contrazice chiar și nevoile, de ex.: simetria. În consecință doi câte doi. În această punere în relație este convenabil ca fiecare să își determine scopul său.

Bunătatea acțiunii libere este obiectivă (în Dumnezeu ea este și subiectivă) sau ceea ce este același lucru necesitatea obiectivă este fie condiționată fie categorică prima este caracterul bun al acțiunii ca mijloc ultima este caracterul bun al acțiunii / ca scop aceea este 150
deci mijlocită cealaltă nemijlocită una conține o necesitate practică problematică alta etc.[409]

Acțiunea liberă condiționat bună nu este de aceea necesară categoric, de ex. bunătatea mea este utilă celuilalt la nevoie de aceea trebuie să fii bun. Minimum. Dacă cineva vrea să fie util altora să își arate bunătatea. Dacă acțiunea născută dintr-o bunătate naturală este nu numai utilă celorlalți ci bună în sine atunci ea este o obligație.

Despre simțul moral și posibilitatea contrariului

Providența a asociat desigur simțul moral utilității publice și universale și deopotrivă avantajului privat și acesta într-atât încât caracterul bun al liberului arbitru să nu fie apreciat la înălțimea adevăratei sale valori[410]

Atunci când eu spun că această acțiune îmi va aduce mai multă onoare decât alta prin aceasta eu înțeleg să fac apel la judecata universală pe care trebuie să se întemeieze judecata pe care o fac eu asupra propriei mele acțiuni.

Disputele din filosofie își au utilitatea în aceea că / favo- 151
rizează libertatea intelectului și neîncrederea în doctrina însăși care a trebuit să se înalțe pe ruinele alteia. Suntem încă fericiți să o respingem

În cele mai multe limbi simplitatea și stupiditatea semnifică aproape același lucru. Aceasta provine din faptul că omul

simplității este înșelat cu ușurință de unul artificios pe care îl consideră la fel de onest ca el însuși

Se vorbește întotdeauna mult despre virtute. Dar trebuie să eliminăm nedreptatea înainte de a putea fi virtuos Trebuie lăsate deoparte facilitățile luxului și tot ceea ce mă ridică prin oprimarea altora pentru ca eu să nu fiu unul dintre toți cei care își oprimă specia[411]. Orice virtute este imposibilă în afara acestei decizii.

Orice virtute se întemeiază pe sentimentul ideal. De aceea în starea de opulență nu se întâlnește nicio virtute la omul care are doar sentimentul corporal dar în starea naturală simplitatea coexistă cu senzațiile directe și cu simplitatea moravurilor

152 Acolo unde lungimea zilelor este aproape aceeași pe tot parcursul anului așadar în Franța și Anglia este mai multă ordine decât la Petersburg. Pentru că aici în zilele senine se poate veghea vara până târziu și tot astfel iarna.

Este amuzant că opulența îi face acum săraci pe cei cu stare mai ales pe principi

Mizeria omului nu este de plâns ci de râs: *Democrit*[412]

Țesătorii lui Swift etc.[413]

Între toate vanitățile cea mai comună este cea de a voi să părem fericiți de aceea ea presupune de preferință că noi nu voim să facem ceva bine (de ex. punerea în serviciul existenței sociale prin căsătorie) mai degrabă decât că nu putem să îl facem pentru că cel care se privează de ceva sau doar își reține voința este fericit în măsura în care dispune suficient de facultatea de a se elibera de dorințele sale

153 Noi putem vedea alte lumi în depărtare dar gravitația ne constrânge să rămânem pe Pământ noi putem vedea alte perfecțiuni ale spiritelor deasupra noastră dar natura noastră ne constrânge să rămânem oameni.

Pentru că în societate tot ceea ce este al meu și al tău depinde de *pacta*[414] dar acestea depind de ținerea cuvântului dat iubirea de adevăr este *fundamentul* oricărei virtuți sociale și minciuna este viciul principal față de alții alături de furt crimă și *stuproviolatio*[415].

Atunci când oamenii subordonează *morala* religiei (ceea ce dealtfel este posibil și necesar numai la poporul oprimat) ei încep să devină astfel dușmănoși ipocriți clevetitori dar dacă subordonează religia *moralei* ei sunt astfel binevoitori și corecți[416]

Căsătoria reală în perfecțiunea sa, căsătoria poetică în perfecțiunea sa. Fericirea perfectă Repaus

Orice alegere trebuie să se raporteze la gustul viitor

Omul în perfecțiunea sa nu se află în starea de cumpătare de asemenea nici în starea de opulență ci la întoarcerea de la această stare către aceea. Minunată calitate a naturii umane. Această stare care este cea mai perfectă stă pe muchie de cuțit starea naturală simplă și originală nu este de durată starea naturii restituite este de durată dar niciodată atât de nevinovată.

femeile foarte mondene nu mai roșesc și când spun neadevăruri chiar mai puțin decât persoanele masculine Cel *etourdi*[417] care nu roșește[418]

O dovadă importantă a opulenței este aceea că state întregi devin tot mai sărace. Datorie națională[419]. Armate permanente

Toate amuzamentele amețesc adică împiedică simțirea feri- 154
cirii în totalitatea ei

Se pune întrebarea de a înțelege dacă întreaga moralitate nu ar putea fi dedusă din sufletul într-un repaus bine înțeles al omului din starea naturală. Încântările și excesele se opun repaosului. Înclinația sexuală nu își află liniștea decât în căsătorie.

Ofensarea altora duce la neliniștea de sine. În general *afectele* neliniștesc. Este grav că de-a lungul acestei *morale* niciun alt om nu are utilitate*.

Religia determină modul de viață al evreilor. Așadar pentru că ei se tem mereu să nu fie constrânși să adopte un altul ei resping orice mod de viață în care nu ar avea o libertate suficientă pentru a îl evita. De aceea ei nu cultivă pământul

155 În țările înfloritoare hangii și muncitorii sunt politicoși și își dau silința să câștige dar cumpărătorii și clienții sunt categorici și ca să spunem așa există mai multă strădanie decât bani adică banul însuși posedă un *principium* intern al sporirii sale În țările sărace există chiar mai mulți bani decât strădanie[420].

În țările bogate comercianții (*en detail*)[421] sunt indiferenți și cumpărătorul iese echitabil fără să negocieze pentru că există la fel de multă marfă cât bani în cele sărace este mai multă marfă decât bani și comercianții sunt servili

La toate națiunile obiceiul de a bea a încetat la bărbați de îndată ce societățile s-au împodobit cu femei. Grecii beau vechii germani prusacii, englezii beau și pentru că femeile sunt mai izolate. Ceea ce ar fi bine încă pentru unele femei. Modul nostru de viață este acum oarecum arcadian întotdeauna avem o societate și iubirea și jocul o întrețin. Dar îngrijorarea neagră discordia și dezgustul domnesc în casă

De ce o femeie în vârstă este obiect de dezgust pentru cele două sexe în afară de cazul în care este foarte curată și nu este *cochetă*

* În afara faptului că este deja o mare virtute de a nu face rău

La acest suflet în repaus prietenia nu este entuziasm mila nu este slăbiciune a inimii blândețea nu este ceremonie, dorința nu este nostalgie. Sufletul simțitor în repaus nu este deci inactiv în ceea ce privește corpul sau intelectul ci numai conform dorințelor și plăcerilor

Necesitatea obiectivă a acțiunilor (bunătatea) este fie condiționată (cu condiția unui bine dorit) fie categorică prima este problematică și dacă dorințele care sunt privite drept condiții necesare ale acțiunii sunt considerate nu numai ca posibile ci și ca reale este necesitatea perspicacității. În vederea cunoașterii lor va fi necesar să deosebim dorințele și instinctele sufletului omenesc astfel încât să devină posibil să calculăm ceea ce este preferabil ca înclinație a subiectului. și nu numai în ceea ce privește starea prezentă ci și starea viitoare. Necesitatea categorică a unei acțiuni nu costă într-atât ci ea presupune numai aplicarea faptului la simțul moral

S-ar putea foarte bine ca în anumite condiții de viață minciuna / să fie foarte utilă și conform regulii perspicacității să trebuiască să mințim dar în această întreprindere este cerută o mare abilitate și o finețe corespunzătoare dacă considerăm lucrul moral ceea ce este necesar să se facă el este cunoscut imediat prin simțul moral în simplitatea sa 156

În măsura în care uneori o asertiune înșelătoare este utilă altora ea va fi totuși o minciună și nu necesită o obligație strictă de unde se poate vedea că veridicitatea nu este dependentă de Filantropie ci de simțul dreptății prin care noi deosebim ceea ce se face[422] *de ceea ce nu se face*[423]*. Or acest simț își are originea în natura intelectului uman prin care el judecă ceea ce este bine categoric (nu util), nu după avantajul privat sau al altuia ci prin supoziția acestei acțiuni pentru alți oameni dacă opoziția și contradicția displac armonia și consensul plac. De unde și facultatea poziționării morale*[424] *ca mijloc euristic. Noi suntem așadar sociabili prin natura noastră și ceea ce dezaprobăm la alții nu putem aproba cu sinceritate la noi. Există așadar un simț comun al adevărului și falsului care nu este altul decât rațiunea umană în genere drept criteriu al adevărului și falsului și există un simț al binelui și răului drept criteriu moral. Opoziția reciprocă a capetelor suprimă certitudinea logică și cea morală a inimilor.*

Bunătatea voinței s-a raportat la efectele utilității private sau publice și la plăcerea nemijlocită ce rezultă dintr-una și din alta prima își are temeiul în lipsă cealaltă în puterea binelui prima în 157

utilitatea privată a doua în utilitatea comună ambele instincte sunt conforme simplității naturale. Dar caracterul bun al voinței ca principiu liber este recunoscut nu în măsura în care aceste utilități rezultă din ea ci în măsura în care este posibilă cunoașterea ei în sine[425]. *Și fericirea celuilalt ca temei*[426]

Obligația (naturală față de oameni) are o măsură determinată datoria de a iubi niciuna[427]. Aceea constă în faptul că nimic mai mult nu se întâmplă în afară de ceea ce eu însumi i-am voit celuilalt și eu îi dau lui numai ceea ce este al său prin urmare totul este egal conform unei astfel de acțiuni (simpatia este exclusă de aici.)[428]

Dacă eu îi promit ceva eu îi răpesc ceva căci am trezit o speranță pe care nu o îndeplinesc. Dacă el este înfometat și nu îl ajut eu nu am încălcat nicio obligație. Dar în cazul în care eu ar trebui să sufăr de foame i l-aș cere bucuros altuia[429] chiar și prin *con-*
158 *dition*[430] de a îl mai acorda și eu când există /o obligație a mea de a îl sătura pe el. Un hoț dorește desigur *să fie iertat* dar el știe bine că dacă ar fi judecător el nu *ar ierta*. Judecătorul pedepsește cu toate că el știe bine că dacă ar fi *delincvent* el nu ar voi să fie pedepsit dar cu pedeapsa este altceva Privarea de viață nu are loc datorită judecătorului ci a infractorului datorită crimei sale. Nimeni care se află în mizerie nu își poate reprezenta că dacă ar fi bogat l-ar ajuta pe fiecare nevoiaș

În starea primară a omului supunerea sa era ca cea a unui sclav după aceea ca cea a unui supus în sfârșit ca cea a unui fiu și puterea legislativă era ca cea a unui stăpân, principe, părinte

Despotul care comandă sclavului ca stăpân stabilește cauzele care constrâng ce nu sunt altceva decât pedepse principele care comandă supusului său (legitim) fapta prin recompense și pedepse tatăl care comandă ca fiului său nu a recurs decât la iubirea de recompense

Temeiul prim al obligației este servitutea naturală a doua datoria a treia include temeiurile morale ale pactului ele includ toate cauzele expuse anterior și în același timp moralitatea internă[431]

Christos căuta ca prin *religie* să îi aducă pe oameni la cumpătarea naturală înfățișându-le măreția Cerurilor vorbele sale nu puteau trezi la evrei decât concepte invertite pentru că aceștia încadrau deja religia din totdeauna în concepte nule și nu au construit-o cu nicio altă *condiție* în afara restabilirii regatului lor

Orice veridicitate presupune o *idee* asupra egalității de aceea evreii care în opinia lor nu au nicio obligație față de alții mint și înșeală fără să aibă remușcări. *haereticis non est fides*[432]

Femeile sunt de la natură mult mai casnice decât bărbații pentru că ele / au de alăptat copii. Femeile noastre *galante* care nu au[433] și fetele noastre care știu că nu vor alăpta niciodată nu sunt deloc casnice pentru că nu le este necesar Naturalul lor frumos pentru întreținerea curată a casei și pentru îngrijirea unui bolnav ca și pentru întrebuințarea economică a celor dobândite[434] 159

Demnitatea bărbatului și grația femeii se pierd în societate. *Mademoiselle Montagu*[435]

Scriitorii par a fi temeinici atunci când exclud cu totul agerimea după cum oamenii grosolani par a fi onorabili

După cum ne înșelăm pe noi înșine de aparența bogăției tot astfel femeia crede în cele din urmă că are în realitate virtuțile de a căror aparență s-a îngrijit la început.

Pentru ca un om obișnuit să fie bun are nevoie de mai mult decât pentru a fi un principe bun. Când el[436] nu este deosebit de rău el este deja destul de bun

Tânărul om plin de simțire oricât intelect ar avea se lasă ușor convins de aparența feminină și va fi înșelat el este într-adevăr supus și umil Odată ce a experimentat și împlinit desfrâul a înțeles de mult iluzia aparenței de aceea el și-a cultivat insolența 160

și pentru că el eliberează sexul opus de constrângerea de a se îngriji de buna-cuviință el îi este agreabil.

Duelurile își au originea lor adevărată în epoca *galanteriei* în înclinațiile femeilor căci în concurența generală frumoasa găsește că este cea mai temerară și triumfă față de rivalele sale prin faptul că iubitul ei este cel mai de temut. La ofensele pe care le poate primi ea el nu se mai bucură de considerație decât prin temeritate

Cine ar voi să răpească femeilor buna-cuviință

De aceea mie mi se pare că *Epicur*[437] este diferit de *Zenon*[438] prin faptul că acela își reprezenta sufletul virtuos în repaus după ce ar fi depășit obstacole morale în timp ce acesta și-l reprezenta în luptă și în exercițiul către victorie. *Antisthene*[439] nu avea o idee atât de elevată el voia să trebuiască să fie luată în considerație doar ceremonia vană și fericirea falsă și să alegem a fi un om simplu mai degrabă decât un om important

Onoarea nu poate fi un instinct originar căci el[440] se preocupă de opinia celuilalt dacă este la modă beția și încăierarea (duelarea) cel care procedează astfel ar fi atunci îndreptățit

În măsura în care un lucru se modifică în funcție de voința mea el este al meu dar eu pot să leg voința mea de a altuia[441]

Obligația este interesul social *in aequilibrio*[442]

Îndatorirea este fie bun plac fie datorie acțiunile de primul
161 *fel sunt moral / spontane cele de-al doilea sunt constrângeri morale. (aceasta diferă de constrângerea politică) voința este fie proprie omului fie comună oamenilor.*

(necesarul evidențiază voința bună a omului proprie sau comună) permis nepermis

Acțiunea conformă voinței universale a oamenilor dacă se contrazice pe sine este moral imposibilă (nepermisă) din punct de vedere extern să presupunem că eu voi pune mâna pe roadele altuia dacă eu consider de asemenea că niciun om în situația în care i s-ar fi smuls ceea ce a dobândit nu ar voi să dobândească bunul altuia este același lucru că eu vreau conform binelui privat și resping conform binelui public

Așadar în măsura în care ceva depinde cu totul de voința cuiva în această măsură este chiar imposibil ca el să se contrazică (obiectiv). Voința divină s-ar contrazice pe sine dacă ar voi să existe oameni cu o voință opusă voinței sale. Voința oamenilor s-ar contrazice pe sine dacă aceștia ar voi ceea ce se respinge prin voința universală

Există o voință universală în situațiile de conflict care importunează voința proprie

Necesitatea condiționată a acțiunilor ca mijloc în vederea 162
unui scop posibil este problematică *când este în vederea unui scop actual este vorba de necesitatea categorică a* perspicacității *necesitatea categorică este* morală[443].

Moralității îi aparține realizarea de *etape* în primul rând în judecata celuilalt asupra faptei (de aici atunci când devine un instinct se naște pasiunea onoarei și depășește determinarea legitimității conformă mijlocului) în al doilea rând în simțirea celuilalt pentru a realiza neajunsul sau fericirea sa (de aici apare *simpatia* morală ca instinct)

Originea loialității în ceea ce privește frumusețea acțiunilor rezidă așadar într-un *mediu* rău înțeles de *orientare* a propriei sale *moralități* care devine în mod fals un scop

Originea loialității în ceea ce privește judecata asupra proprietăților fizice constă în mijlocul în vederea libertății de a se întreține pe sine și specia.

A se compara cu alții este un mijloc a face ca ceilalți să aibă drept intenție mărimea sau valoarea comparativă este absurd și originea invidiei

Vitejia este numai un mijloc sălbaticul o apreciază ca un scop.

Onoarea poate fi plasată în cele din urmă cu ușurință în beție sau în vicii

Într-o mare corupție a moravurilor fetele își păstrează castitatea și femeile sunt desfrânate pentru că atunci ultimele acționează doar contra obligației în timp ce acelea contra bunei-cuviințe

Eu am nevoie de lucruri dar de asemenea și de oameni

163 Este deja o onoare de a nu fi disprețuit.

Onoarea este fie mijlocită fie nemijlocită. În primul caz ea este un instinct al desfătării în al doilea al iluziei. În primul caz trebuințele sunt fie adevărate fie imaginare de aceea onoarea este un mijloc, și prima[444] fie în starea naturală fie în cea degenerată. În starea naturală nevoia de procurare a lucrurilor nu necesită onoare (căci fiecare și le poate procura el însuși) dar pentru a le menține pe ele[445] și pe sine se cere ca ceilalți să aibă despre noi o anumită opinie asupra egalității pentru ca libertatea noastră să nu sufere dat fiindcă noi putem vedea de trebuințele noastre după bunul plac. Nevoia naturală de a *dobândi* este pentru bărbat o femeie Pentru aceasta el nu are nevoie de opinia superiorității sale ci a egalității sale cu ceilalți oameni și o dobândește cu ușurință. În ambele cazuri însă bărbatului i se va înălța instinctul onoarei reale deasupra egalității în parte pentru că libertatea este mai asigurată în parte pentru că el începe să prefere o femeie alteia pentru ca și ea să îl prefere. În cele din urmă în starea de inegalitate instinctul
164 onoarei va fi fie al nevoii adevărate fie al celei / artificiale. La Sparta era vorba de al celei adevărate[446] pentru că astfel se menținea libertatea într-o țară opulentă dar unde libertatea era pierdută omul nevoii artificiale devenind din ce în ce mai necesar

În același timp apare onoarea iluziei mai ales cu privire la sex în favoarea căruia este sacrificată în cele din urmă chiar onoarea care este un mijloc al desfătării

Bărbatul și femeia nu au un *sentiment* de un singur fel și nici nu trebuie să aibă dar chiar de aici apare egalitatea nu a *identității* ci a *subordonării* înclinațiilor pentru că fiecare simte că celălalt îi este necesar în vederea celei mai mari perfecțiuni. Prietenia presupune *sentimente* de conveniență reciprocă

Sclavia este fie cea a puterii fie a orbirii. Ultima se bazează fie pe dependența de lucruri (opulența), fie pe iluzia altor oameni (vanitatea). Ultima este mai absurdă și de asemenea mai dură decât prima pentru că lucrurile sunt de departe mai mult în puterea mea decât sunt opiniile altuia și de asemenea este mai defavorabilă

Pierderea libertății se întemeiază fie pe dependență fie pe servilitate. În primul caz dominația este prin intermediul înclinației sale (fie față de lucruri fie față de oameni ca / în iubire și prietenie 165
Iubirea de părinți) fie contra înclinației sale. Aceea este o consecință a opulenței molatece aceasta însă a lașității temătoare și este o consecință a primei

Instinctul onoarei cu privire la sex este în cele din urmă doar către iluzie, și căsătoria care trebuie să favorizeze autoconservarea favorizează doar această iluzie și vanitatea este un temei al celibatului

La femeie instinctul onoarei este orientat numai către uniunea sexuală și prin aceasta spre trebuințe pentru că ea trebuie să fie curtată în timp ce pentru bărbat aceasta[447] nu este necesară de asemenea ea nu este atrasă decât de preocupări și de aceea ea se poate hotărî să rămână mai degrabă celibatară

Ceea ce se dovedește a fi *fantastic* în iubire este că obiectul iubit este iubit mai mult în absența sa decât în prezența sa în prietenie se întâmplă altfel.

Instinctul onoarei se întemeiază pe instinctul de egalitate și pe instinctul de unitate. Cele două forțe care pun oarecum în

mișcare lumea animală instinctul unității este fie unitate în judecăți și în gândire fie în înclinații. Aceea duce la perfecțiunea logică aceasta la cea morală.

Singurul bine natural necesar al unui bărbat în raport cu voința altuia este egalitatea (libertatea) și respectiv cu întregul este unitatea. Analogie Respingere[448] prin care un corp ocupă spațiul său propriu după cum un altul îl umple pe al său. Atracție, prin care toate părțile se unesc într-una.

166 Adevărul unei perfecțiuni constă în mărimea plăcerii care nu este exclusivă cu privire la sine însăși și la altele mai mari. Dacă falsitatea ar putea fi durabilă și cauza mai mult amuzament decât adevăr, plăcerea din această înșelătorie ar fi într-adevăr o plăcere cu toate că o cunoaștere falsă

Instinctele naturale de bunăvoință activă față de alții constau în iubirea față de sex[449] și față de copii. Cea[450] față de celălalt se bazează doar pe egalitate și unitate

În statul *souverainen*[451] există unitate dar nu egalitate când aceasta[452] se asociază cu unitatea rezultă *republica* perfectă[453]

Instinctul care îl împinge pe om să aprecieze doar proporțional atât cu privire la valoarea sa cât și cu privire la prosperitatea sa este mult mai extins decât instinctul onoarei și îl include în sine. El nu există în natură și este o consecință auxiliară a întrebuințării comparației cu altul ca mijloc de a cunoaște mai bine propria sa stare.

Ambiția care este un pinten al științei apare din compararea judecății noastre cu judecata celorlalți ca mijloc așadar ea presupune o înaltă considerație a judecății celuilalt

Indienii sunt straniu de răbdători și lipsiți de violență
Sud-americanii sunt indiferenți și flegmatici
Negrii sunt foarte ușuratici și flegmatici

Europenii sunt vitali și iuți

Afectele indienilor nu sunt de aceea nici mai slabe nici mai puternice decât ale europenilor.

O cauză pentru care *Montesquieu*[454] a putut spune atâtea lucruri excelente este aceea că el a presupus că cei care au introdus uzanțe / sau au dat legi au avut întotdeauna un temei rațional 167

Intenția principală a lui Rousseau este ca educația să fie liberă și de asemenea să formeze un om liber

Noi trebuie să onorăm intelectul comun și gustul comun

Femeia nu dăruiește cu plăcere în schimb primește

Nimeni nu știe ce este mulțumirea toți înțeleg în locul ei încântări.

Ploaia de aur în poala Danaidei[455]. Jupiter un taur. În *Amphitrion* Alcmene era onestă[456]

Felul în care educația ajută poliția se vede din faptul că aceea face cu totul inutile multe bunuri de ex. mătasea aurul etc. în timp ce aceasta[457] le interzice în van pentru că astfel ea doar mâhnește

Femeia iubește cu mai puțină afecțiune decât bărbatul numai să nu pretindă să îl domine și să se prefere evident lui. Ea este de asemenea conștientă că primește mai multă afecțiune dacă bărbatul nu posedă această simțire fină ea îl numește atunci grosolan și dur

Căsătoria nu aduce niciun amuzament ideal în afară doar de participare

168 Aparența este uneori mai bună decât adevărul căci / amuzamentul din aceea este un amuzament adevărat. Odată ce fardurile sunt cunoscute nu mai există înșelătorie.

A trăi mult timp și cu puțin sau puțin timp și cu multe a trăi mult timp în desfătare sau în acțiune

Amândouă în cea mai mare proporție este cel mai bine.

Capacitatea vitală în scădere de la 16 ani

Este de remarcat că noi nu apreciem *bunătatea* unei acțiuni pentru că îi este utilă altuia altminteri noi nu o vom aprecia mai mult decât utilitatea pe care o produce

Sentimentul moral *aplicat* la propriile sale acțiuni este conștiința[458]

Providența ne-a dat desigur acest sentiment în vederea perfecțiunii universale dar astfel încât ea[459] să nu poată fi gândită de aceeași mărime ca instinctul nostru sexual către reproducere fără să o *intenționeze*

169 *de stationibus*: *Physicis* Luna este locuită

Logicis în lipsă *egoismul*

Moralibus în lipsă *solipsismul*

statio moralis vel per instinctum. Sympathia vel misericordia vel per intellectum[460].

Forța magnetică se bazează în mod verosimil pe eterogenitatea (*diversa gravitas specifica*) materiei eterice de care este plin fierul (Pământul este plin de fier) dintre care cea mai grea[461] se lasă în jos

De aceea proprietatea magnetică se manifestă de asemenea mai mult pe lungime de ex. mai ales atunci când o bucată de fier este lungă și *verticală* decât atunci când este groasă și scurtă, întrucât chiar *cantitatea* de eter de acolo trebuie să prezinte o diferență mai mare de densitate. Trebuie să admitem că bucățelele care sunt mici își au polul negativ și polul pozitiv.

Electricitatea se compune din particule prin frecare cea[462] magnetică nu De aceea aceasta este mai penetrantă și acționează conform masei aceea nu[463]

Cei doi poli cu același semn se resping reciproc pentru că 170
cele două sfere de eter elastic cu aceeași densitate se resping dar cea care nu este de același semn dat fiindcă ea este de un fel mai ușor (deja prin elementele sale nu doar prin *rarefactionem*[464]) este absorbită de celelalte și atrage magnetul

Acul cade cu extremitatea sa grea în atmosfera magnetică generală și cealaltă extremitate a sa se ridică

Sufletul plin de simțire în repaos în mine[465] în societate în elocvență poezie în căsătorie și în iubirea sexuală

Diferența dintre sexe

Mântuire și veselie

Este posibil ca Luna acționând asupra materiei electrice (refringentă)[466] care se înalță foarte sus să producă cauzele principale ale vântului astfel încât să producă fluxul și refluxul

Este posibil ca ea[467] să fie chiar din eter comprimat din *Centro gravitatis* până la *Centro*[468] Pământului

Paris locul științei și al ridicolului are și *petites* maitresse[469] 171

Étourderie[470] (insolența lipsită de gust) se ridică deasupra strădaniei de a părea și manifestă numai o anumită seriozitate arogantă cu privire la ceea ce poate plăcea. *Micul stăpân* este un *étourdi* care e *galant* el trebuie să pară foarte cunoscut în lumea mare. El are mult noroc pe lângă femei. Germanii călătoresc în Franța spre a deveni astfel[471] dar ei nu dobândesc decât aparența unui nebun distrat. *Cocheta* manifestă conștiința dominației sale asupra inimii bărbaților și face din dezmierdările acestora jucăria sa. Micii stăpâni și cochetele nu sunt niciodată îndrăgostiți dar amândoi se prezintă astfel.

Filfizonul este propriu-zis un dependent de modă foarte diferit de *micul stăpân* care afișează o neglijență deliberată

Eu presupun că materia magnetică este o sferă neomogenă de eter care conține în fiecare dimensiune toate speciile laolaltă[472]
172 / cu toate că părțile mai dense sunt mai aproape de *Centro* Pământului[473] cele mai ușoare în sus. Dacă această *sferă de eter* ar fi avut un *centrum* comun cu Pământul atunci nu ar fi existat nicio *direcție* către *poli* dacă centrum al său s-ar fi aflat în axă nu ar fi existat nicio *déclination*[474]. Căci întrucât intersecția la orizont a limitelor celor două sfere este o linie circulară pe care acul trebuie să formeze o perpendiculară dacă ea trebuie să se adâncească pe cât de mult posibil în cercul magnetic acele se vor opri la *meridian* dat fiindcă toate aceste cercuri se află în paralel cu *ecuatorul*.

Dacă acest *Centrum*[575] nu se află în ax atunci însăși *linea expers variationis*[476] se află acolo unde meridianul Pământului se întâlnește cu *meridiano magnetico*[477]. După cum axul magnetic și axul Pământului se află în același plan cu toate că meridianul care trece prin polii tereștri trece de asemenea și prin cei magnetici *linea expers variationis* va fi astfel întotdeauna un meridian. Dar dacă ea nu trebuie să fie un meridian orizontul magnetic trebuie să fie sferoidal sau dacă nu neregulat dar în acest caz atracțiile magnetice nu trebuie să tindă către *centro* sferoidului magnetic ci dimpotrivă să se îndepărteze. Să presupunem că această aplatizare provine din forța centrifugă a Pământului atunci mărimea deviației în raport cu *centro* magnetic se va comporta față de deviația de *centro* Pământului ca gravitația în raport cu forța magnetică conducătoare De aceea orizontul magnetic[478] poate fi curbat foarte diferit și nu numai *inclination*[479] ci și *declination* să fie foarte diverse

Iluzia morală constă în aceea că în realitate se susține opinia asupra unei perfecțiuni morale posibile ca atare.

Noi avem simțiri de utilitate privată și de utilitate comună, Acelea sunt mai vechi decât acestea și ultimele apar mai înainte de

toate în înclinația sexuală. Omul are trebuințe dar de asemenea el
își stăpânește trebuințele. / Cel din starea naturală este mult mai 173
capabil de simțiri cu utilitate comună și active cel din starea de opulență are trebuințe imaginare și este egoist. Se participă mai mult la răul altuia mai ales la nedreptatea pe care o suportă celălalt decât la prosperitatea sa Simțirea participării este adevărată în măsura în care este egală cu forțele de utilitate comună altminteri este himerică, ea este universală într-un mod nedeterminat în măsura în care este orientată către unul dintre toți cei cărora eu pot să le vin în ajutor sau într-un mod determinat către oricine are nevoie de ajutor ultima este himerică Bunătatea se naște din *cultura* simțirilor morale dar inactive și este o iluzie morală. Despre bunătatea de a nu face rău în sfera privată și de a îndeplini obligația justiției

Morala care voiește doar dezinteresul ca și participarea la nevoi imaginare este himerică. Morala care afirmă doar egoismul este grosieră.

Officia beneplacenti[480] nu pot avea niciodată drept consecință privarea de propriile sale nevoi dimpotrivă *officia debiti*[481] căci acestea sunt nevoi morale

Virtutea aduce cu sine o recompensă naturală nu în bunu- 174
rile opulenței ci în cele ale cumpătării

Putem gândi un om perfect al naturii dar nu al artei[482]

Acela se ferește să își impună unele obligații, și de asemenea acesta[483]

Dulceața nevoilor actuale este himerică

Prietenie de agrement sau de nevoie Ele trebuie să fie egale altfel ea nu se numește prietenie ci desfătare

Prietenia este întotdeauna reciprocă de aceea nu există între tată și copil și întrucât femeia nu dorește niciodată atât de

mult bărbatul precum acesta tot astfel căsătoria este înrudită îndeaproape cu prietenia cea mai perfectă.

În starea de opulență căsătoriile trebuie să înceteze să devină prietenii.

175 Prietenia iluzorie care constă din urări reciproce de bine / fără efect este fără rost dar frumoasă, cea a amabilității sociabile și a acordului întru simțiri este cea mai comună dar dacă unul de acest fel este probabil sincer și discret în societate el nu este un prieten.

Educația după Rousseau este unicul mijloc de a reda prosperitatea societății civile. Întrucât opulența crește tot mai mult apar mizeria oprimarea și disprețuirea stărilor[484] și a războaielor contra cărora legile sunt ineficiente ca în Suedia. Prin aceasta[485] guvernele vor deveni mai temeinice și războaiele mai rare. Ar trebui instituiți *cenzori* Dar de unde provin cei dintâi. Elveția singura țară[486]. Rusia.

Îndoiala pe care eu o accept nu este dogmatică este o îndoială a amânării. *Zeteticii* (ξητεῖν) cercetători. Eu voi oferi temeiuri pentru ambele părți. Este important să ne îngrijim de evitarea pericolului. Speculația nu este un lucru al necesității. Cunoștințele cu privire la ultimele sunt sigure. Metoda îndoielii este utilă pentru că *prezervă* sufletul[487] să acționeze nu conform speculațiilor ci al intelectului sănătos și al *sentimentului*. Eu voi căuta onoarea lui *Fabius Cunctator*[488].

Adevărul nu are nicio valoare în sine însuși dacă opinia asupra locuirii mulțimii de lumi este adevărată sau falsă este indiferent[489] Nu trebuie să o confundăm cu veridicitatea. Numai felul în care se ajunge la adevăr are o valoare determinată căci cel care duce aici la eroare o poate face de asemenea în probleme practice

Atunci când amuzamentul din științe trebuie să fie motivul este indiferent dacă el este adevărat sau fals. Cei neștiutori și precoci află aici un avantaj asupra celor cu intelect și cu prudență. Scopul ultim este aflarea destinației omului

Opinia asupra inegalității îi face de asemenea pe oameni inegali. Numai doctrina D-lui R.[490] poate face astfel încât și filosoful cel mai instruit care este cinstit cu cunoștințele sale și fără ajutorul religiei să nu se considere mai bun decât omul obișnuit 176

Ce situație nenorocită este aceea în care oprimarea este într-atât de generalizată și de obișnuită încât un om muncitor și onest nu poate revendica doar justiție ci trebuie să implore harul. Cu cât ne ignorăm obligațiile, dacă nu suntem încă cu totul corupți cu atât mai mult ne rămâne în principal bunăvoința noi ne neglijăm obligațiile față de unii și distribuim favoruri altora.

Pentru ca slăbiciunea femeilor în proprietățile active[491] să fie compensată prin ceva natura i-a făcut pe bărbați slabi în măsura în care se supun aparenței și se lasă cu ușurință înșelați. Bărbatul este înclinat să își facă concepte mărețe asupra obiectului său iubit și să se simtă oarecum nedemn de el. Dar femeia își imaginează de obicei că este demnă de curtea care i se face și nu își face nicio idee fantastică preferențială asupra bărbatului. Ea crede mai degrabă că poate porunci inimii bărbatului. Bărbatul este înclinat să își stimeze soția sau iubita mai presus de sine dar femeia / 177
niciodată. Dacă luăm doar intenția sexelor femeia este evident cea care conduce și este mai perspicace. Mărinimosul crede mai ușor decât cel egoist și slab.

Galanteria (bărbaților) este arta aparenței de a fi îndrăgostit. *Cochetăria* femeilor este arta de a lăsa aparența dorinței de a fi cucerite. Amândoi sunt ridicoli în căsătorie. Arta de a părea virtuos este buna-cuviință și în special de a părea cast este pudoarea de a manifesta un gust fin și auster este ipocrizia, de a părea afabil este *politesse*[492] bunele maniere Persoanele care înțeleg cel mai bine aceste arte fac cele mai proaste căsătorii

Când aparența este aplicată în scopul căsătoriei este încă bine dar dacă ea durează și după căsătorie este foarte ridicolă. Totuși bărbații pretind astfel de femei care după cum o spun ei să îi onoreze să fie căutate să dorească să fie răpite.

există o obligație strictă față de stăpân din supunere respect față de binefăcător din iubire în cel nou[493] *trebuie să îl iubești pe Dumnezeu în cel vechi*[494] *să te temi de el*[495]

178 Corpurile sunt transparente fie pozitiv fie negativ (reflectante) sau zero (negre). Toate corpurile sunt pe suprafețele lor ambele în același timp mai ales micile lamele.

Micile lamele magnetice din fier au această proprietate și se atrag până formează bucăți întregi prin polii lor cu semn opus. Corpurile electrice o au numai la suprafață

Cărțile de lectură pentru femei sunt spre a părea savante

Căsătoria care nu ține seama de aparență are onestitate

dat fiindcă dreptul este sistemul de obligații asupra datoriilor modul de a fi al acțiunilor determinate prin temeiuri juridice constituie justiția care este fie a celui care obligă (activă) fie a celui obligat (pasivă). Prima cere ca acțiunile altuia să fie necesare pe temeiuri juridice A doua este modul de a acționa conform căruia se determină la acțiuni impuse de altul pe temeiuri juridice. Dacă modul de a fi al acțiunilor este conform justiției vom avea de-a face în primul caz cu justiția riguroasă în al doilea- -[496]

Modul de a fi al obligațiilor care depășesc limitele justiției active este Echitatea, tot la fel și despre justiția pasivă

Predispoziții

despre maxima referitoare la dreptul civil dreptul cel mai mare este nedreptatea cea mai mare[497]*. cu privire la cetățean ea este adevărată nu și cu privire la judecător*[498]

Aparența prieteniei. *Aristotel* - -[499]

179 Atunci când noi ne aflăm în stare de veghe noi avem un *mundum communem*[500]

Un tânăr căsătorit nu este de aceea un soț bun căci el nu a cântărit încă falsitatea aparenței

Hume este de părere că prelații practică mult arta aparenței. Adevărului i se potrivește numai halatul aparenței veșmintele *de paradă*. Tot felul de aparențe în veșminte. Fard. *Alexandru* v. *Antipater*[501] Purpură în interior

Invidia încetează când eu pot șterge aparența înșelătoare a fericirii și a perfecțiunii celuilalt

Despre posibilitatea reprezentării ca un președinte sau un om onorabil față de soția sa

Femeia cea mai perfectă. Inteligentă și curajoasă rațională odată ce s-a eliberat deliberat de sofisme. Înțelept perspicace – ager Fin *galant*. Smintită Dispensarea de preocupările casnice le face proaste[502].

Cel care știe să își satisfacă dorințele este perspicace cel care știe să și le stăpânească este înțelept.

Filosofie

Costuri și cheltuieli. Acestea sunt cheltuieli atunci când sunt amuzamente care / se pot obține prin bani și muncă și dealt- 180
fel acestea se pierd. Avarul are cele mai mari cheltuieli cel care știe să trăiască își cheltuiește toți banii câștigul cel mai mare. Este zgârcit cel care știe în fiecare moment să cheltuiască pentru satisfacția (nu încântarea) sa.

După cum mărimea omului nu poate crește peste mărimea medie fără ca el să devină mai slab și de asemenea nici să rămână sub aceasta fără să fie prea slab tot astfel despre proprietățile morale și delicate[503]

Față grecească romană

Caracter al *națiunilor* în societate spanioli francezi germani englezi

Că tinerii noștri și bărbații sunt încă copilăroși se întâmplă pentru că mai înainte ei nu au avut suficient permisiunea să fie copii. Astfel toamna înfloresc arborii ale căror flori nu pot înflori primăvara

Simplitatea este fie neștiutoare fie simplitate rațională și înțeleaptă

În toate *definițiile* morale expresia *mediocritas*[504] este foarte nefericită și nedeterminată de ex. în *parsimonia*[505] căci ea indică doar că există un grad a cărui mărime nu este bună fără să se spună cât de mare ar trebui să fie binele[506]

Această *mediocritas aurea*[507] este *qualitas occulta*[508]

Deosebire între: el știe să pară sau el știe să trăiască.

181 Am putea spune că metafizica este o știință a limitelor rațiunii umane

Îndoielile acesteia nu anulează certitudinea utilă ci pe cea inutilă

Metafizica este utilă prin aceea că anulează aparența care poate fi dăunătoare

În metafizică pe de altă parte nu există parțialitate a gândirii și a nu o spune este o minciună în acțiuni este altfel

Suntem îndrăgostiți numai de aparență dar iubim adevărul

Dacă ar trebui să dezvăluim aparența celor mai mulți oameni s-ar întâmpla cu ei la fel ca și cu acea mireasă care după cum se spune și-a scos frumoasele sale sprâncene mătăsoase câțiva dinți de fildeș niște văluri care îi susțineau bustul minunatele sale bucle și și-a șters machiajul în fața iubitului consternat

Aparența cere finețe și artă adevărul simplitate și calm.

Conform lui Swift[509] totul în lume este înveșmântare

Ceea ce este mai ridicol, este că facem mult timp jocul aparenței față de altul încât în cele din urmă ne imaginăm că este adevărul la fel fac copiii cu *religia*

Aparența atunci când cel care o *intenționează* o ia drept lucrul însuși este iluzia.

Aparența pe care o *intenționează* femeia drept mijloc de a dobândi iubirea conjugală nu este o iluzie dar cu totul[510] în afara acestei condiții.

Despre arta de a face greu ceea ce este ușor

FOI VOLANTE LA OBSERVAȚII ASUPRA SENTIMENTULUI DE FRUMOS ȘI SUBLIM

Înclinația femeii către romane provine probabil din aceea, 183
că ea dorește, ca iubirea să fie singura înclinație, care să îi orienteze pe bărbați.

După cum cel mai mare exces, ce rezultă într-un regim de libertate, ajunge în cele din urmă la sclavie și la sărăcie, tot astfel trebuie ca libertatea *ne-naturală* a sexului feminin și agreabilul, de care se bucură și îi este îngăduit, în cele din urmă au drept efect de a le face[511] cu totul de disprețuit și sclave.

Domnul Hume[512] crede, că o femeie fără cunoștințe asupra istoriei patriei sale sau cea a Greciei și a Romei nu ar putea să se bucure niciodată de anturajul oamenilor cu intelect. Nu ne ducem însă cu gândul, că ele nu sunt făcute, spre a întreține meditația bărbaților, ci dimpotrivă pentru a îi recrea. Istoria nu servește chiar deloc fără un oarecare grad de filosofie, chiar dacă ar fi numai morală. În aceasta însă femeia are nevoie numai de partea istoriei, care se referă la moralitate, pusă în relație cu sexul său.

Femeia, pentru că vrea întotdeauna să domine, își alege un smintit fără să chibzuiască.

Femeia de treabă vrea să fie onorată prin soțul ei, vanitoasa nu își pune problema acestui fel de onoare, ci vrea ca ea însăși să sară în ochi. *Cocheta* are intenția să inspire înclinații, cu toate că ea nu are niciuna, este doar un joc al vanității.

Toate înclinațiile sunt fie exclusive, fie participative. Primele sunt de interes propriu, celelalte de interes comun. Iubirea de sine și aprecierea de sine nu sunt totuși prin natura lor exclusive; dar aprecierea de sine și îngâmfarea sunt. Iubirea feminină

este exclusivă în raport cu ceilalți bărbați conform legii naturii.
184 Doar instinctul voluptății sau iubirea pasionată pot fi chiar / exclusiv cu privire la obiectul iubit, de unde violul, Irod[513] etc. Instinctul nemijlocit al onoarei este exclusiv cu privire la onoare. Proprietatea sufletului, de a dori exclusiv totul în aceste obiecte, acolo unde acest instinct nu este justificat de natură, se numește invidie. Invidia este un fel de durere. Emulația însă, o tristețe asupra inegalității, se poate referi numai la o inegalitate imaginară; în rest ea nu este decât o aplicare greșită a unei legi bune a naturii. Instinctele, care sunt participative, sunt cele mai bune: numai în instinctul sexual participarea trebuie să se refere doar la obiectul înclinației amoroase.

Refuzul femeilor este la ele un impuls invincibil de a părea bărbații care nu și-au manifestat încă desfrânarea au proprietatea de a fi cu ușurință înșelați de această aparență acest raport limitează forța înclinației corespunzătoare.

Starea morală în care lipsește gustul pentru mulțimea amuzamentelor și atracțiilor artificiale însele este simplitatea cea în care a fost dobândit gustul este virtutea dar virtutea eroică se referă chiar la învingerea trebuințelor Așadar poți fi bun fără virtute. Judecata corectă care se dobândește prin experiență și care depinde de nevoi este intelectul când se intensifică gustul față de un număr mare de lucruri și diversitatea ocaziilor crește atunci rațiunea este necesară și chiar o rațiune rafinată Rațiunea sănătoasă însă este această rațiune rafinată ce revine la ceea ce este necesar pentru a aprecia și a ști. Poți fi foarte inteligent fără o mare finețe a rațiunii.

Gustul simplu degenerează cu ușurință și simplitatea morală fără să aibă cunoștință de tentația excitației este cu ușurință înșelată de aceea ea[514] este cea mai mare perfecțiune

Acea femeie care nu a dobândit niciun gust deosebit față de distracții *galanterii* și vanități poate fi bună fără virtute și inteligentă fără să despice firu-n patru. Dar dacă ea este scoasă din mediul
185 / și situația acestui amuzament rafinat ea este supusă la o mie de tentații și atunci îi este necesară virtutea pentru a fi o femeie bună.

În viața casnică în anturajul de veselie blândă și calmă nu este nevoie de niciun fel de agerime de nicio carte de nicio cunoștință de curte de nicio sofisticare, dar atunci când gustul rafinat a dobândit atât de multă voluptate și modă numai rațiunea face ca ea să nu devină o smintită.

Femeia cea mai perfectă va fi cea care cunoaște tot felul de încântări rafinate ale vieții manierele galanteria cu atracțiile sale frumoase și care având gust printr-o înțelegere rațională se pregătește însă deliberat de inutilizarea acestora în simplitatea vieții de familie și știe să se învingă prin virtute.

Femeia are nevoie chiar de mai multă virtute în căsătorie decât bărbatul mai ales atunci când necesitatea aparenței de bună-cuviință a ieșit din modă și libertatea galantă poate câștiga teren oricare ar fi nevinovăția denumirii pe care vrem să i-o dăm. Căci ea are un joc mai sigur decât am putea să bănuim cu ușurință și va fi mai solicitată.

După regula perspicacității putem presupune că ceea ce este deosebit de rar și acolo unde se întâlnește dificil de cunoscut nu va fi atins niciodată de aceea nu este deloc conform perspicacității lăsarea în voia acestui agreabil înșelător al femeilor

Persoanele în vârstă iubesc mult gluma și ceea ce provoacă râsul tineretul îndrăgește emoția tragică ce trezește senzații puternice. Care este cauza[515].

Eu găsesc aproape universală eroarea că nu se ia suficient în considerație scurtimea vieții umane. Desigur că este absurd să o ai sub ochi astfel încât ea[516] să fie disprețuită și să nu privim decât către cea viitoare. Dar pentru a fi aici chiar la locul său și nu al unei / imaginări deplasate să se ia în considerație acest eșec prea înde- 186
părtat față de proiectele noastre de acțiune. Epitafurile de pe mormântul multor vârstnici apelează de asemenea la ele ca încurajare de a ne bucura de desfătarea voluptuoasă și excesivă în vederea unei avidități zgârcite în amuzament. Dar bine înțeles aceasta servește numai să elibereze sufletul[517] prin cumpătare de domi-

nația unor astfel de instincte care ne încurcă în pregătirile noastre de unde rezultă că desfătarea datorată scurtimii vieții nu este pe măsura strădaniilor noastre. Considerarea morții viitoare este în sine agreabilă și un *corectiv* pentru a aduce omul la simplitate și a îl ajuta să ajungă la sentimentul plin de calm al sufletului care începe odată cu încetarea ardorii oarbe care ne făcea mai înainte să urmărim obiectele imaginare ale dorințelor noastre

Femeia care este ocupată constant de grija unei toalete alese trebuie să continue acest exercițiu în starea de căsătorie Căci întrucât ea nu a întreținut nicio altă înclinație față de ceea ce este curat și agreabil decât spre a plăcea altora dacă va trebui să trăiască singură cu soțul ei ea va deveni murdară și necuviincioasă

În societate bărbatul este absorbit de considerarea a ceea ce îi place la femei dar femeia mai mult de ceea le ce place bărbaților la ele însele.

Toate amuzamentele vieții își au marea lor atracție în măsura în care sunt urmărite dar posesiunea lor este rece și spiritul de încântare s-a volatilizat. Astfel negustorul avid de câștig se amuză înmiit la câștigarea banilor. Dar dacă în urma acestui câștig el gândește să îl folosească la desfătare își face o mie de griji. Tânărul iubit este deosebit de fericit în speranță și ziua în care fericirea sa se înalță tot mai sus îl face să recadă.

O anumită încredere calmă de sine însoțită de semne de respect și bună-cuviință se unesc cu încrederea și bunăvoința dimpotrivă o îndrăzneală ce face să apară puțin respect față de celălalt atrage ură și aversiune

187 În *dispute* atunci când poziția calmă a sufletului[518] se unește cu bunătatea și indulgența față de adversar este semn că ne aflăm în posesiunea puterii prin care intelectul este sigur de victo-

ria sa. După cum Roma a vândut pământurile pe care se afla Hannibal[519].

Puțini oameni își mențin sufletul[520] calm atunci când sunt expuși privirii unei mari mulțimi și trebuie să suporte batjocurile și disprețul său cu toate că știu că acolo toți sunt ignoranți și proști. Marea mulțime inspiră întotdeauna teamă astfel încât chiar și ascultătorii încremenesc de spaimă în fața poticnelii celui care se acoperă de ridicol în fața lor și totuși fiecare dintre cei care îl blamează dacă ar fi singuri cu oratorul nu ar găsi decât puțin de blamat. Dar dacă marea mulțime este absentă un om așezat poate considera foarte bine judecata aceleia cu o totală indiferență.

Cu privire la obiectul frumos bărbatului i se potrivește foarte bine o pasiune violentă perplexitate și un dor nestins dar femeii o afecțiune calmă. Nu este bine ca o femeie să se ofere bărbatului sau să prevină declarațiile sale de iubire. Căci numai cel care posedă forță trebuie să fie cu necesitate dependent de cea care nu are decât atracțiile sale și aceasta trebuie să fie conștientă de valoarea atracțiilor sale altminteri nu ar fi egalitate ci sclavie

Elementul mecanic al râsului este șocul diafragmei și al plămânilor la fel ca mina care se grimează când gura este crispată de ceva etc. Femeile și oamenii masivi râd cu plăcere. Se râde cel mai tare de cel care trebuie să se ia în serios. Se râde cel mai mult de cel care pare grav. Râsul puternic obosește și se sfărâmă în lacrimi ca tristețea. Râsul care este provocat de gâdilare este deopotrivă foarte penibil dar cel care provine dintr-o reprezentare înveselitoare poate ajunge la *convulsii*. Cu cel de care râd eu însumi chiar dacă sufăr din partea lui o pagubă eu nu mai pot fi rău. Amintirea a ceea ce a provocat râsul bucură mult și nu se estompează atât de ușor / ca alte relatări agreabile. Abatele *Terrasson* cu 188
boneta pe cap[521].

Se pare că temeiul râsului constă în tresărirea nervilor ciupiți rapid, tresărire care se propagă de-a lungul întregului *sis-*

tem[522]; alte amuzamente provin din mișcările uniforme ale influxului nervos. Dacă eu aflu ceva ce are aparența unui raport final inteligent se anulează el însuși complet dar în mărunțișuri nervul curbat pe de-o parte va fi atunci ca și respins și va tresări. Să pariez nu aș voi dar aș jura întotdeauna.

Pélisson[523] ar fi trebuit să fie pictat în locul Diavolului.

Înclinația sexuală este fie nevoie de iubire fie voluptate a iubirii. În starea de simplitate domnește prima și de aceea nu există gust. În starea artei[524] voluptatea iubirii devine fie cea a desfătării tuturor fie a gustului ideal. Aceea constituie lipsa de măsură voluptuoasă. În toate acestea sunt de luat în considerație 2 cazuri. Sexul feminin este fie combinat cu sexul masculin într-un anturaj liber fie ținut deoparte. În ultimul caz nu există gust moral, dar la nevoie simplitate (împrumutarea femeilor *spartane*), sau există o iluzie voluptuoasă ca o cupiditate amoroasă de a poseda numeroase bunuri pentru plăcere fără să poată ști să se bucure corect de unul dintre ele *Solomon*. În starea de simplitate domnea nevoia reciprocă Aici există pe de-o parte nevoia de cealaltă lipsa. Acolo era o fidelitate lipsită de tentație aici păzitori ai castității ceea ce în sine nu este posibil. În anturajul liber al celor două sexe care este această nouă invenție crește voluptatea dar de asemenea gustul moral Una dintre proprietățile acestui instinct este că deși este chiar temeiul
189 atracțiilor ideale trebuie ca întotdeauna să fie pus în fapt ca un fel de secret de unde se naște un fel de / bună-cuviință cinstită, chiar și în dorințele cele mai puternice, fără de care aceste dorințe ar fi comune și în cele din urmă supuse saturației. În al doilea rând că sexul feminin dă aparența că în sine nu ar avea nicio nevoie ceea ce este necesar dacă înclinația către iubire trebuie să rămână legată de amuzamentul ideal și de gustul moral în starea artei. În pasiunea voluptuoasă această aparență nu este deloc necesară. De aceea supunerea unei femei pare a fi fie doar constrângere fie raporturi de favoare.

Un bărbat tânăr care nu manifestă nicio înclinație amoroasă va fi indiferent în ochii femeilor.

Cu toate că poate exista o utilitate a religiei care vizează nemijlocit mântuirea viitoare, totuși utilitatea sa primă este cea mai naturală și cea care îndreaptă moravurile omului astfel încât ele să fie bune pentru a își îndeplini funcția în această lume spre a da demnitate celei viitoare. Căci în ceea ce privește postul, ceremoniile, mortificările[525] toate nu sunt de niciun folos pentru lumea prezentă. Dar dacă trebuie să se atingă utilitatea în cea pământească atunci trebuie *cultivată* mai degrabă *moralitatea* decât religia.

Montesquieu[526] spune că este cu totul ne-natural ca o femeie să conducă o casă dar se poate întâmpla foarte bine ca ea să conducă o țară.

Atunci când moravurile sunt pe deplin simple și orice *lux* este surghiunit atunci bărbatul conduce când afacerile publice se află în mâinile unui număr mic și cei mai mulți bărbați devin inactivi atunci femeile ies din izolarea lor și au o influență mare asupra bărbaților. Când femeile *inspiră* bărbaților virtutea și considerația *romanescă* ele îl conduc apoi pe soț în existența casnică prin bunătate când ele îl cuceresc pe bărbat prin *cochetărie* nu fără a îl fi sedus mai înainte și făcând din el un naiv, atunci ea îl domină cu brutalitate și îndărătnicie. Într-o căsnicie bună cei doi[527] au numai o voință și ea este voința femeii într-una rea de asemenea dar cu deosebirea că în primul caz bărbatul este de acord cu voința femeii în timp ce în al doilea caz el este în dezacord dar i se supune.

Aceasta[528] este epoca dominației femeii dar cu puțină 190
onoare pentru că ele depreciază valoarea bărbatului. Ele îl fac mai întâi îngâmfat adaptabil și naiv și după ce i-au luat demnitatea onoarei masculine ele nu mai întâlnesc niciun obstacol. În toate căsătoriile femeile sunt cele care domină chiar și asupra bărbaților de valoare.

Există două căi în religia creștină conform cărora *moralitatea* trebuie să fie îmbunătățită 1^{tâi}: să se înceapă cu revelarea misterelor și să se ajungă la o sfințenie a inimii venită de la influența supranaturală divină 2. să se înceapă cu îmbunătățirea moralității conform ordinii naturii și dezvoltând în acest scop cele mai

mari eforturi posibile să se aștepte ajutorul supranatural conform deciziilor ordinii divine expuse în revelație. Căci nu este posibil dacă se începe cu revelația să se spere că din această învățătură rezultă îmbunătățirea morală ca o reușită conform ordinii naturii

Perspectiva îngrijită[529] asupra viitorului poartă în sine propriul său *remediu* dacă este urmată până la sfârșit și anume până la termenul morții apropiate. Căci de ce trebuie să ne chinuim cu atâtea preparative îngrijorătoare întrucât moartea le va întrerupe curând pe toate

Bărbatul concepe cu ușurință considerația față de o femeie care îl captivează în timp ce de partea sa femeia încearcă mai mult înclinație decât respect. De aici rezultă că bărbatul manifestă un fel de mărinimie în învingerea propriei sale înclinații către desfătare fără de care multe femei ar fi seduse. Un libertin seducător stăpânit de o femeie este un om periculos.

Chiar dacă o inimă plină de simțire când este calmă este frumoasă în orice moment totuși este potrivit ca persoanei masculine să îi convină înainte de căsătorie afectul iubirii în timp ce femeii devotamentul calm: astfel încât bărbatul poate să pară îndrăgostit fără a fi lipsit de bună-cuviință în timp ce femeia pare doar să iubească.

191 Este uimitor că femeia în probleme de podoabe bună-cuviință și *politesse*[530] să dispună de atâta atenție și memorie iar bărbatul să aibă atât de puține

Noi nu suntem miloși cu tristețea și disperarea celuilalt numai în măsura în care cauzele sunt naturale și nu imaginare. De aceea meșteșugarul nu are milă față de negustorul *falit* care a decăzut la starea de curtier sau de slujitor căci el nu vede că îi lipsește altceva decât nevoi imaginare. Negustorul nu are milă față de curteanul căzut în dizgrație care trebuie să trăiască din bunurile

sale după pierderea *funcțiilor*. Totuși dacă și unul și celălalt sunt considerați binefăcători ai oamenilor atunci relele lor nu sunt văzute după propria lor simțire ci a celorlalți. Negustorul este totuși milos față de ruina altui negustor care este dealtfel onest chiar dacă el nu trage profit din aceasta pentru că are chiar acecași nevoie imaginară ca și celălalt. În orice caz ne este de asemenea milă de o femeie blândă care se întristează pentru o nefericire imaginară pentru că într-un astfel de caz disprețuim bărbatul pentru slăbiciunea lui dar nu și femeia. Fiecare are milă față de răul care se opune nevoilor adevărate. De aici rezultă că bunătatea inimii unui bărbat de o mare opulență va include o milă foarte extinsă în timp ce omul simplu va avea numai una foarte restrânsă. Față de copiii noștri avem o milă nelimitată

Cu cât mai extinsă este mila dacă forțele rămân aceleași cu atât este mai inactivă cu cât cresc nevoile imaginare cu atât mai mare este obstacolul facultății rămase spre a face bine. De aceea bunăvoința în starea de opulență devine doar o iluzie

Nu există idee mai dulce decât cea de a nu face nimic și 192
nicio altă îndeletnicire decât cea îndreptată către amuzament. Aceasta[531] este de asemenea *obiectul* pe care îl avem în fața ochilor atunci când voim să ne retragem în tihnă dar toate acestea sunt numai o himeră. Cel care nu muncește lâncezește de plictiseală și este în orice caz amețit de încântare și nu se epuizează niciodată dar se înviorează și se eliberează

Impulsul onoarei cu privire la astfel de calități a căror valoare înaltă poate face judecata celuilalt insistentă și universală este ambiția, cel[532] cu puține proprietăți semnificative cu privire la judecata nechibzuită și schimbătoare a celuilalt este vanitatea.

Apreciere de sine Umilință. Ridicol. Râs zeflemitor mai degrabă urât decât disprețuit.

Aprecierea de sine se referă la egalitate și aceasta duce la respect când este rău înțeleasă

De ce incapacitatea trece drept mai infamantă decât voința rea și anume în acele cazuri în care incapacitatea suprimă de asemenea în același timp consecințele bune

Că ambiția se întemeiază în parte pe starea de egalitate se observă din aceea că cei importanți disprețuiesc mult judecata celor neînsemnați. Că ea se întemeiază pe instinctul sexual se observă din aceea că disprețul femeii este foarte jignitor

NOTE LA OBSERVAȚII ASUPRA SENTIMENTULUI DE FRUMOS ȘI SUBLIM

1. Împărat roman, 81-96 Ch. În *Viețile Cesarilor*, Suetonius spune că la începutul domniei sale, Domitian petrecea ore în șir cu prinderea muștelor, pe care le străpungea cu un stilet.
2. Să își facă un concept asupra altor amuzamente.
3. Pot exista sentimente cu totul lipsite de gândire.
4. Kepler, Johannes (1571-1630), astronom german. Despre el P. Bayle spunea: „We may place him among those authors, who have said, that they valued a production of a mind above a kingdom" , Keppler, în : *The Dictionary Historical and Critical of Mr. Peter Bayle*, Pierre Des Maizeaux ed., Lodon, 1736, III, 659-660.
5. Această senzație dată de excitație.
6. Privirea are aici sensul de perspectivă asupra muntelui.
7. Milton, John (1608-1674), poet britanic, autorul poemului *Paradise lost*; aluzia de față este din Cartea I-a.
8. *Aeneida*, Cartea VI-a, II, 637.
9. Homer, poet grec. Se crede că ar fi trăit în sec. al VII î.Ch. I se atribuie celebrele poeme *Iliada* și *Odiseea*, care oferă paradigme de gândire și de limbaj ale începuturilor filosofiei grecești, preluate ulterior de Parmenide și Empedocle. Relația dintre zeii homerici și oameni a constituit o temă fecundă de meditație pentru tragedienii din secolul al V-lea și pentru sofiști.
10. *Iliada*, Cartea a IV-a, II, 416.
11. Titlul revistei este *Bremisches Magazin zur Ausbreitung der Wissenschaften und Künste und Tugend*. Volumul IV a apărut în 1761; relatarea făcută de Kant a apărut ca o „povestire de dimineață", pe care el a redat-o cu unele modificări.
12. Kant se referă aici la deșertul Komul sau Kamil din Imperiul Mongol, teritoriu numit de europeni Tartaria; el se întindea de la Marea Caspică și Munții Urali până la Oceanul Pacific. *Shamo* este denumirea chineză a „deșertului".

13. Adâncimea mare este însoțită de senzația de groază.
14. Înălțimea mare este însoțită de uimire.
15. Hasselquist, Frederik (1722-1752), naturalist suedez. A vizitat Asia mică spre a studia istoria naturală a Palestinei. Paul Menzer (*Kants Gesammelte Schriften*, vol. II) a localizat descrierea piramidelor la p. 82-94 din *Reise nach Palästina des Jahren 1749-1752* (Rostock, 1762). Linné a publicat relatările lui Hasselquist după cinci ani de la moartea acestuia, survenită la Smyrna.
16. În sensul de incalculabil.
17. Haller, Albrecht von (1708-1777), anatomist și fiziolog elvețian, cu o bogată activitate științifică: a scris 12.000 de articole din multe domenii ale cunoașterii. Kant face aluzie la lucrarea lui, *Über die Ewigkeit*, 1736.
18. Cromwell, Oliver (1599-1658), lord protector al Angliei, Scoției și Irlandei.
19. Aici este unul dintre locurile în care Kant acordă predicatul numai cu unul dintre subiectele enumerate: „Wahrhaftigkeit und Redlichkeit ist einfältig und edel, Scherz und gefällige Schmeichelei ist fein und schön".
20. Cel pe care îl apreciem.
21. La Bruyère, Jean (1645-1698), scriitor francez.
22. Young, E. (1684-1765), scriitor britanic. A scris șapte satire intitulate *Universal Passion* (1725).
23. Delicatețea și respectul profund investesc iubirea dintre sexe cu o anumită demnitate.
24. Vergilius, Publius Maro (70 î. Ch.-19 Ch.), poet roman, autorul unor poeme, dintre care cele mai cunoscute sunt *Georgicele* și *Eneida*.
25. Hanway, Jonas (1712-1786), negustor asociat, care a călătorit în Rusia, peste Marea Caspică, până la tabăra lui Nadir Shah. S-a bucurat de protecția șahului, care l-a ajutat să își redobândească averea, a cărei mărime i-a provocat mari dificultăți. Și-a publicat jurnal în anul 1753. A mai scris o *Historie des grossen Eroberers Nadir Kuli oder Kuli Chams* (Hamburg und Leipzig, 1754). Paul Menzer citează o traducere la care se referă Kant: *Herrn Jonas Hanway zuverlässige Beschreibung* (Hamburg und Leipzig, 1754, Partea a II-a, p. 396).
26. Aici senzațiile sunt luate în sensul de reprezentări.
27. Gluma și veselia se pot înrudi mai mult sau mai puțin cu sublimul.

28. Hogarth, William (1697-1764), pictor și gravor britanic.
29. Mânăstirea în calitate de cimitir.
30. Lama, conducătorul spiritual al populației din Tibet, considerat o emanație a lui Avalokiteśvara; între secolul al XII-lea și anul 1959 Dalai Lama și reprezentanții săi au administrat teritoriul Tibetului. În prezent Tibetul face parte din teritoriul Chinei, iar Marele Lama, al XIV-lea, Panchen Lama, conduce poporul tibetan din exil.
31. Klopstock, Friedrich Gotlieb (1724-1803), poet romantic german.
32. Ovidius, Publius Nasso (43 î.Ch.-17Ch.), poet roman. Alături de *Metamorfoze* a mai scris și alte culegeri de versuri, ca *Amores, Medea, Ars Amatoria.*
33. Asupra acestei teme, Kant a publicat în anul 1762 eseul „Die falsche Spitzfindigkeit der vier syllogistischen Figuren ".
34. *Gemüth.*
35. Al căror temei se acordă cu virtutea.
36. Senzația este luată aici în sensul de „sentiment".
37. Acțiunea virtuoasă v-ar putea îndemna către imposibilul sacrificării unei obligativități superioare.
38. Heraclit din Pont (secolul al IV-lea), filosof grec, cunoscut prin considerarea lucrurilor într-o continuă mișcare; perspectiva sa este complementară celei a identității cu sine susținută de Parmenide.
39. Înclinație extinsă până la universalitatea bunăvoinței.
40. Idee pe care Kant o va susține și într-o lucrare din 1798, cum este *Antropologia din perspectivă pragmatică.*
41. Mișcare și impuls către acțiunile frumoase.
42. Mila și amabilitatea nu sunt nemijlocit temeiuri ale virtuții.
43. *Gemüth.*
44. Care se produce prin sentimentul onoarei.
45. *Gemüth.*
46. *Gemüth.*
47. *Gemüth.*
48. Senzațiile au aici sensul de percepții.
49. În sensul atingerii de către principiu a universalului.
50. Personaj din piesa *Missanthrope* de Molière, caruia Kant îi dă în textul de față propria sa interpretare.
51. Personaj din piesa *Le Sicilien* sau *L'Amour peintre* de Molière, al cărui caracter este interpretat liber, la fel ca în cazul anterior.

52. *Gemüth.*
53. *Gemüth.*
54. *Gemüth.*
55. Soliditatea clădirii este aparentă.
56. Senzația nemijlocită de milă și de participare.
57. *Gemüth.*
58. În romanul lui Richardson din 1754, Sir Charles Grandison este un gentleman cu un caracter puternic, construit pe principii morale; spre deosebire de el, personajul Robinson Crusoe este de o cu totul altă factură; el este un marinar scoțian, care se lasă în voia naturii, fără să își construiască o dimensiune morală.
59. Cato, atât cel Tânăr cât și cel Bătrân sunt recunoscuți prin menținerea ordinii publice, a legii, prezentându-se ca persoane morale.
60. *Gemüth.*
61. *Gemüth.*
62. Epictet (secolul I), filosof stoic grec, născut la Heropolis (Phrigya).
63. Carol al XII-lea (1682-1718), rege al Suediei (1697-1718), monarh absolut, care și-a apărat țara în timpul Marelui Război Nordic și a introdus reforme interne semnificative.
64. *Gemüth.*
65. *Gemüth.*
66. Din punctul de vedere al utilității.
67. Dacă am voi să excludem desfătările primare.
68. Cu cât se evidențiază impulsurile nobile în cel care nu trebuie să fie primitiv, pentru a avea un sentiment corect al acțiunii morale.
69. *Gemüth.*
70. Prin care sexul feminin se deosebește de sexul masculin.
71. În sensul de propriu speciei umane și regăsit în sexul masculin.
72. Că sunt de două feluri, bărbați și femei.
73. Femeile.
74. În măsura în care proprietățile masculine sunt paralele cu proprietățile feminine.
75. Acțiunile dovedesc în sine ușurință.
76. Prin care femeia își exercită puterea asupra bărbatului.
77. Anna Dacier (1654-1720), este soția lui André Dacier, specialist în filologie clasică; a tradus *Iliada*, *Odyseea* și alte lucrări clasice în limba franceză.

78. Marchiza de Châtelet a fost prietena și gazda lui Voltaire la Cirey. Eseul său asupra naturii și propagării focului a câștigat un premiu în 1738 din partea Academiei Franceze de Științe.
79. Numele latinizat al filosofului francez René Descartes (1596-1650), matematician și filosof francez. Este posibil ca aici Kant să vizeze efecte ale metodei carteziene a îndoielii, prin care trebuia să se ajungă la elementele prime, asupra cărora este imposibil să ne îndoim.
80. Fontenelle, Bernard (1657-1757), scriitor francez. În *Entretiens sur la pluralité des mondes* (Paris, 1686), femeile conversează pe teme de astronomie, unde interlocutoarea autorului este, așadar, o doamnă.
81. Algarotti, Contele Francesco (1712-1764), tânăr favorit al lui Voltaire. A scris *Newtonianismo per le Dame* (1736), în care a expus optica newtoniană în maniera lui Fontenelle, cu o adresă feminină expresă. A fost tradusă în majoritatea limbilor europene.
82. Forțele atracției gravitaționale.
83. Newton, Isaac (1642-1727), matematician și fizician englez. Opera sa cuprinde cercetări în domeniul opticii, istoriei, alchimiei, teologiei, mecanicii, astronomiei, matematicii, fizicii, istoriei. Mecanica sa, la care se referă aici Kant, a deschis o eră nouă în domeniul fizicii; ea a fost dezvoltată pe modelul *Elementelor* lui Euclid.
84. După cum se întâmplă adesea persoanelor masculine.
85. Bărbații conștienți de slăbiciunea femeilor.
86. Bărbații să susțină slăbiciunea rezultată din vanitatea femeii.
87. În eseul *Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels*, 1755, Kant afirmă posibilitatea de locuire a altor planete care, pe măsură ce sunt mai îndepărtate de Soare sunt făcute din materie mai luminoasă, iar alcătuirea ființelor care le locuiesc este mai perfectă.
88. Femeia va evita răul.
89. Principiile sunt deosebit de rare.
90. *Gemüth*.
91. Ultima silabă precizează genul; așadar, masculinul *Narr* devine la feminin *Närrin*.
92. Atracției sale moderate, a femeii.
93. Crede în posesiunea deplină a adeziunii.

94. Kant face aluzie la revista britanică cu același nume.
95. Ninon de Lenclos (1616-1705), renumită pentru tinerețea ei veselă și licențioasă și pentru maturitatea ei de reprezentantă a modei și prietenă a unor învățați și poeți: La Rochefoucauld, Condé, Saint-Evremond.
96. Monaldeschi, Marchizul Giovanni (m. 1657). A fost comis al reginei Christina a Suediei, la al cărei ordin a fost asasinat după abdicarea acesteia de la tron.
97. Persoanele masculine, bărbații cred că femeia pe seama căreia se glumește fără voia ei este o „pedantă onestă".
98. Numai practica aceasta este redată.
99. Rafinamentele sunt îndepărtate de intenția naturii.
100. Prin acest gust se realizează cele mai multe căsătorii.
101. Gustul bărbaților.
102. Instinctul sexual.
103. Buffon, Georges Louis Leclerc conte de (1707-1788), naturalist, mineralog, metalurgist francez. Kant se referă la *Histoire des animaux et histoire de l'homme*, în care a analizat plenar ființa umană, revelându-se ca un precursor al statisticii demografice.
104. Formațiuni finalizate în figuri umane.
105. Înclinația este limitată la foarte puține obiecte.
106. Mai mult decât oferă natura de obicei.
107. Poate aprecia proprietățile naturale.
108. Acțiunile de la care se așteaptă desfătarea altora.
109. În sensul de proprietate circumscrisă în aria frumosului.
110. Proprietate circumscrisă în aria sublimului.
111. Lipsa de cuviință provine din răstălmăcirea ei de către noi.
112. Înclinația bărbatului către frumos este indirectă, în măsura în care bărbatul alege femeia, al cărei sentiment față de frumos este dominant.
113. Bărbatul este delicat sau mai degrabă dificil cu privire la atracțiile frumoase ale femeii.
114. Simonides din Cos (556-467 î.Ch.), poet liric grec.
115. Intelectul bărbatului poate fi creditat cu o înțelegere întemeiată mai mult pe experiență.
116. Gustul femeii poate fi creditat cu mai multă libertate și corectitudine a senzației.
117. *Gemüth.*

118. *Gemüth.*
119. Sufletul are nevoie de impulsul exemplelor.
120. Gustul atribuit națiunilor.
121. Agerimea a devenit atrăgătoare și nobilă prin intelectul națiunii.
122. *Gemüth.*
123. San Benito a fost un călugăr scapular, adorat de eretici, introdus de Sfântul Benedict; era reprezentat în galben și înconjurat de flăcări și figuri diabolice.
124. *Gemüth.*
125. Senzațiile sublime ale francezului se întăresc prin acordul lor cu sentimentul frumosului.
126. Rousseau, Jean-Jacques (1712-1778), filosof și scriitor elvețian. Kant a fost influențat îndeosebi de două dintre ideile sale: necesitatea educației omului în societate și necesitatea funcționării instituțiilor sociale prin legi. În nota de față, Kant reia o idee din *Émile ou de l'Éducation.*
127. Montesquieu, Charles de Secondat, baron de la Brède (1692-1755), scriitor francez.
128. D'Alembert, Jean Le Ronde (1717-1783), scriitor și matematician francez.
129. Germanul pune probleme mai mult decât popoarele anterioare.
130. Orgoliul indică întotdeauna o autoapreciere incorectă și exagerată.
131. Protocolul adresării germane i s-a părut lui Kant desuet și artificios; începând din această perioadă precritică în care se înscrie eseul de față, până la lucrările doctrinale ca *Metafizica moravurilor* și *Antropologia din perspectivă pragmatică*, Kant revine mereu asupra acestei caracteristici tradiționale a germanilor.
132. În text: „welchem das Natürliche gemein ist".
133. *Gemüth.*
134. Hume, David (1711-1776), filosof și istoric scoțian. Din partea sa, ca și din a lui Rousseau au venit cele mai puternice influențe către Kant. Aici el citează din *Essays and Treatises on Several Subjects*. În: *Philosophical Works* (ed. Green & Grose, 1874-5, III, p. 252, *Of National Character*). Lucrarea citată a fost publicată separat, pentru prima dată, în anul 1748.
135. *Gemüth.*

136. *Gemüth.*
137. Spre a dobândi onoarea, sălbaticii din America de Nord caută aventuri.
138. Să prevină cel mai mic prejudiciu al onoarei.
139. Lykurg, legiferator din Sparta, celebru prin discursurile sale ținute în agora, pe teme publice și politice.
140. Cele șase națiuni ale Americii de Nord.
141. Jason, erou al mitologiei grecești; argonaut plecat în căutarea lânii de aur.
142. Attakakullakulla a fost un șef de trib Cherokee, unul dintre cei șapte, pe care Sir Alexander Cuming i-a adus în Anglia; ziarele vremii raportau zilnic despre întâlnirea lor cu civilizația („Attakullaculla". *Handbook of American Indians North of Mexico*, Smithsonian Institution, Bureau of American Ethnology 30, Washington, 1907, Partea I, , p. 115).
143. *Gemüth.*
144. Din cauza adulterului o femeie este încarcerată.
145. Labat, Jean Baptiste (1663-1738), misionar francez dominican. A publicat 19 volume asupra călătoriilor sale efectuate în timpul și după misiunea sa în Indiile de Vest. Incidentul invocat de Kant a fost localizat de Paul Menzer în *Voyage du père Labat aux îles de l'Amérique* (La Haye, 1724), vol. II, p. 54.
146. Cassirer a citit aici *unnatürliche*, deci „formă nenaturală" (*Immanuel Kants Werke*, Berlin, ed. Cassirer, 1922), iar în *Explicații* la lucrarea de față consideră că *natürliche* este o greșeală de tipar. Ediția Academiei din Berlin, după care s-a făcut prezenta traducere, a lăsat ca în original, *natürliche*, deci „formă naturală".
147. Întreaga finețe a sentimentului.

NOTE LA NOTE LA OBSERVAȚII ASUPRA SENTIMENTULUI DE FRUMOS ȘI SUBLIM

1. Emoția prin respect corespunde sublimului, iar emoția prin iubire corespunde frumosului.
2. În sensul de maxime, principii subiective.
3. O femeie ageră nu poate fi urâtă.
4. În limba franceză: „mic stăpân"; prin acest termen erau numiți eleganții de la curte.
5. În text *weiber*. Descifrarea manuscrisului nu este sigură în acest caz. R. Brandt și W. Stark propun aici *Gemüther* = „suflete". (*Bemerkungen in den „Beobachtungen über das Gefühl der Schönen und Erhabenen"*, Hamburg, 1991, Felix Meiner Verlag, p. 7.
6. Aluzie la teoriile fiziognomice ale lui Lavater, care descifra caracterul oamenilor prin analiza trăsăturilor feței umane.
7. Modul rafinat de simțire.
8. Voltaire (François Marie Arouet) (1694-1778), literat, istoric și filosof francez. În anul 1746 devine membru al Academiei Franceze. A întreținut relații cu personalități marcante ale vremii sale. În filosofie, concepția sa poate fi caracterizată ca deistă; cauza primă a lumii și fundamentul moralei sale este un Dumnezeu incognoscibil, dar necesar, care este exclusiv filosofic, nu un obiect al practicilor religioase. Kant citează dintre operele sale îndeosebi *Candide ou l'optimisme* (1759).
9. Aici se subliniază capacitatea sensibilității de a uni caracteristici opuse, idee expusă în *Antropologia din perspectivă pragmatică*, Didactica antropologică, § 64.
10. Alexandru cel Mare (356-323 î.Ch.), rege al Macedoniei, fiul lui Filip al II-lea. Kant face aici aluzie la războiul pe care l-a dus Alexandru Macedon contra perșilor. Fiind bolnav, el a băut dintr-o dată leacul pe care i-l preparase medicul său, Filip din Arcania, cu toate că acesta îi fusese denunțat ca trădător plătit de regele Darius să îl omoare (Cf. Plutarh, *Viețile oamenilor*

iluștri, Vol. IX, 19, 3-10). Asupra gestului său vorbește și Rousseau în *Émile* II, 348-350.

11. Aluzie la Cato cel Tânăr (234-149 î.Ch.), din Utica, politician în Republica Romană târzie. Este strănepotul lui Cato cel Bătrân. Fiind partizan al Republicii romane a preferat să moară mai degrabă decât să supraviețuiască înfrângerii de la Pharsala și morții lui Pompei. Kant îi aduce un omagiu, ca unuia dintre cei mai virtuoși romani; tot astfel a procedat și Rousseau în *Discours sur l'Economie politique* (III, 255).
12. În sensul de stare de spirit.
13. Personaj din romanul lui Fielding *Jonathan Wild the Great* (1743), care deține puterea și o folosește abuziv.
14. Plutarh în *Viețile oamenilor iluștri* (Vol. IX, Prefață, 3,5) povestește că în ziua nașterii lui Alexandru, un tânăr de un curaj nebunesc, pe nume Herostrate, în dorința de a deveni celebru a dat foc templului lui Artemis din Ephes. El a fost condamnat prin interzicerea pronunțării ulterioare a numelui său.
15. Sunt ridiculizați bărbații cu o ținută necaracteristică sexului lor, fie care copiază atitudini feminine (vapori și isterie), fie care nu cunosc faptul că pălăria trebuie ținută în general pe cap.
16. În *Antropologia din perspectivă pragmatică*. Didactica antropologică, § 29 se spune că femeile, clericii și evreii nu se îmbată.
17. Persius este un poet latin, autor al *Satirelor* din care citează Kant.
18. În limba latină: „bun pentru mine".
19. Termenul provine de la ξηῖεῖν, prin care se pregatește terenul investigației științifice.
20. În partea dogmatică se aplică principiile stabilite în prima parte.
21. Simplitatea stării naturale.
22. Textul se întrerupe.
23. În aparență este o dovadă de misoginism, dat fiindcă în *Observații asupra sentimentului de frumos și sublim* papagalul este considerat inutil în comparație cu găina, care este folosită în gospodărie integral, pe când primul servește numai pentru divertisment.
24. Bărbatul are un gust nerafinat.
25. Gen de ironie pe care o mai întâlnim și în *Observații asupra sentimentului de frumos și sublim*, cu privire la D-na Dacier și la Marchiza de Châtelet.

26. Richardson, Samuel (1689-1761), romancier englez. A scris două romane epistolare, dintre care *Clarissa Harlowe* (1748) în opt volume, tradus în limbile germană, franceză, olandeză, pe care Kant îl citează și în *Antropologia din perspectivă pragmatică*.
27. Seneca, Lucius Annaeus (4 î.Ch.-65 Ch.), politician, filosof, tragedian roman. A fost tutorele lui Nero, din ordinul căruia a fost ucis. După o implicare de câțiva ani în viața politică a Romei s-a retras, dedicându-se scrisului. Cea mai importantă lucrare teoretică a sa este *Epistulae moralis* (63-65), unde stoicismul se îmbină cu epicureismul. În genul literar a scris nouă tragedii pe teme mitologice.
28. În zelul de a înlătura relele cu obstinație.
29. Este o aluzie la un cunoscut episod mitologic, în care Hercule, din iubire pentru Omphala, a acceptat să toarcă la picioarele ei, în mijlocul servitorilor.
30. Himericul prieteniei din epoca noastră (adică a lui Kant, a doua jumătate a secolului al XVIII-lea).
31. Aristotel (n. 350 î.Ch.), filosof grec. A fost discipolul lui Platon, la a cărui Academie din Atena a studiat 20 de ani, urmându-i maestrului la conducerea sa. A fost îndrumătorul lui Alexandru cel Mare, după care revenind la Atena a înființat instituția de învățământ numită Lyceum; aici a inițiat o colecție de cărți și hărți, precum și un Muzeu de istorie naturală. A scris lucrări populare (poezii, dialoguri filosofice, scrisori), memorii și colecții de materiale, tratate filosofice și științifice. Corpusul principal al lucrărilor sale, compus din 47 de lucrări științifice și filosofice, se divide în scrieri de fizică, logică, psihologie, filosofie. Cea mai cunoscută și mai influentă lucrare filosofică a sa este *Metaphysica*.
32. Cervantes, Miguel de Saavedra (1547-1616), scriitor spaniol, autorul romanului de aventuri *Don Quijote de la Mancha* (1613).
33. Aluzie la *Observații asupra sentimentului de frumos și sublim*, unde este discutată aceeași dimensiune imaginară a pasiunii.
34. Rousseau, Jean-Jacques (1712-1778), filosof și scriitor elvețian. Ideea de bază a scrierilor sale filosofice este opoziția natură-societate; fiind preferată prima, el propune reîntoarcerea omului socializat la simplitatea naturii. Dintre lucrările sale, cele ale căror idei revin de multe ori în conștiința lui Kant

sunt: *Émile* și *Contrat social*. Cartea lui Rousseau citată aici este *Émile* (1762).
35. După starea naturală de simplitate.
36. Asupra sacrificiului de sine.
37. Poate suporta rezonabil relele.
38. Kant se opune ideii lui Rousseau din *Discours sur l'origine de inégalité*, unde mila este transformată într-una dintre cele două pasiuni naturale fundamentale ale omului.
39. Înălțările conforme naturii.
40. Mărimea corpului se pune de acord cu dimensiunea sa morală.
41. Este mai ușor de educat un nobil, datorită condițiilor sale mai propice educației, decât cele ale unui om obișnuit.
42. Inutilitatea învățatului în starea de simplitate naturală, când importanță are doar întreținerea biologică a vieții.
43. *Gemüth*.
44. *Antropologia din perspectivă pragmatică*, Didactica antropologică, § 2 va relua problematica egoismului logic, pe care o va pune în contextul egoismului estetic și a egoismului moral.
45. Datoriile cele mai importante necesită drept motiv speranța într-o altă viață.
46. Textul se întrerupe.
47. Responsabilitatea pe care i-o dă replica.
48. Bărbatul răspunde puterii prin violență.
49. El va fi pe deplin indignat.
50. Bărbatul luptă contra nedreptății conform mijloacelor pe care i le pune la dispoziție societatea, în care are valoare constituția civilă, pe când femeia luptă contra nedreptății într-un fel mai simplu, și anume conform stării naturale.
51. Despre dispozițiile către păcat în starea naturală și în starea civilizată, independent de „inima umană".
52. În limba latină : *complementum* = „complement".
53. *Bonität* folosit în text provine din limba latină, *bonitas*, folosit frecvent în *Observații asupra sentimentului de frumos și sublim*.
54. Noi am pierdut sfințenia prin păcatul originar.
55. Moralitatea are propriile sale principii; ea nu este dependentă de sfințenie.
56. Numai în măsura în care omul exercită acțiuni de onestitate și fidelitate etc. ca fiind impuse de divinitate, ele vor primi aprobarea lui Dumnezeu; dacă el are alte motive, acțiunile sale nu vor fi aprobate.

57. În *Metafizica moravurilor*, ideile lui Kant asupra justiției se vor mai clarifica, iar astfel de sentimente ca *ura* vor dispărea, fiind invocată numai *forma* celor două libere arbitre care interacționează.
58. Aceste acțiuni inspirate de iubire sunt mai degrabă acțiuni în care celălalt este luat deopotrivă în considerație; ele se apropie de acțiunile care în *Metafizica moravurilor* vor fi determinate de un temei *intern* care este legea morală, pe când acțiunile juridice vor avea un temei *extern* care este legea juridică.
59. Termenul folosit de Kant este *regiren* [*regieren*] = „a guverna" , „a domina"; în *Antropologia din perspectivă pragmatică* Kant atribuie bărbatului această caracteristică.
60. Acționează mai mult către îndreptarea omului.
61. În *Religia doar în limitete rațiunii* rolul forțelor supranaturale va scădea în explicația religiei creștine în favoarea forțelor morale.
62. În limba latină : bunătate morală manifestată „în fața adunării oamenilor".
63. Pentru a le surprinde mizeria: *in die Stelle des Elendes um dieses zu fassen.*
64. Antisthene (444-365 î.Ch.), filosof cinic, discipol al lui Gorgias și al lui Socrate, întemeietorul Școlii cinice. El propunea reducerea nefericirii prin limitarea strictă a nevoilor, pentru a ajunge la starea de fericire.
65. Avarul consideră desfătările o mare binefacere.
66. Senzația are aici rolul de sentiment.
67. Privirea sensibilă are sensul de senzuală.
68. Frumosul înflăcărează inima.
69. Drept care inima obosește.
70. Sublimul lasă sufletul să se topească.
71. Când omul bine crescut se gândește la ființele superioare.
72. Când este numai civilizat.
73. Pasajul se referă la un eveniment de la începutul sec. Al XVI-lea, când Portugalia cucerise teritorii din Asia de Sud-Est și Indonezia. În anul 1511, ducele de Albuqerque a cucerit orașul Malacca (Malaka) din Peninsula malaeziană; de aici au plecat expediții care au ajuns până în Celebes, precum și în statul islamic Achin (Aceh) din Insula Sumatra. Locuitorii acestor teritorii și-au dat seama de „deșertăciunea" religiei lor animiste și au început să se îndrepte către cele două mari religii mono-

teiste. trimițând emisari către Don Perero din Malacca și către regina musulmană din Achin.

74. Textul se întrerupe.
75. Excepțiile nu se supun niciunei reguli.
76. Chiar dacă nici grecii, nici romanii nu considerau că femeile dau tonul gustului în societate.
77. Trebuirea exprimă aici realitatea, nu necesitatea.
78. Se află în afara cercului acestei vieți.
79. Cu privire la sentimente.
80. Evlavia naturală care își trage seva dintr-o carte (din *Biblie*).
81. Fiecare parte depinde de câte opinii aude, de părerile externe cuplului.
82. Atunci devine indiferentă opinia partenerului.
83. Oamenii de la țară constituie un mijloc de întreținere a societății oamenilor de valoare.
84. Învingerea înclinațiilor este necesară vârstnicilor.
85. Restrângerea înclinațiilor este necesară tinerilor.
86. Întrucât ființa rațională este perfectă.
87. Ființa bună dar ne-rațională are numeroase limite.
88. În *Émile*, Rousseau afirmă că minciuna la copii este un defect al modului în care au fost educați de preceptorii lor. De aceea Kant vorbește de „arta" de care trebuie să dea dovadă cei din urmă pentru a schimba educația tradițională bazată pe supunerea necondiționată a copilului.
89. În această etapă, lui Kant datoriile față de sine însuși i se par contradictorii, datorită obligativității pe care o include orice datorie. El va rezolva această situație în *Metafizica moravurilor*, prin considerarea poziției duble a eului și evidențierea unei antinomii *aparente* între eul care îndatorează și eul îndatorat. În Teoria etică elementară, va expune pe larg teoria sa asupra datoriilor pe care omul ca ființă rațională le are față de sine însuși, atât din punct de vedere natural, cât și din punct de vedere moral.
90. În această perioadă *precritică* în care au fost redactate ideile textului prezent, moralitatea umană era considerată în mod necesar dependentă de Dumnezeu. În perioada *critică* următoare, dependența de Dumnezeu va fi pusă între paranteze, iar legea morală va fi pusă în relație numai cu raționalitatea umană, organizată și impulsionată de *imperativul categoric* pe care agentul moral și-l impune sieși.

91. Nu va avea niciodată simțirea a ceea ce este drept.
92. Aluzie la piesa lui Moliere, *Le bourgeois gentilhomme*; burghezul este Monsieur Jourdain, care se întreține cu profesorul său de filosofie (Jean Ferrari, *Les sources françaises de la philosophie de Kant*, Klincksieck, 1980).
93. Nobililor le revine partea mai aleasă a vieții.
94. Este o interogație.
95. El va fi bun.
96. În sensul de realitate pe care noi o receptăm.
97. Sublimul rangului social.
98. Ceea ce ține de convenții.
99. Idee dezvoltată în *Critica facultății de judecare*, § 47.
100. În *Antropologia din perspectivă pragmatică* Kant vorbește, de asemenea, despre prizarea tabacului.
101. Jean-Jacques Rousseau.
102. Sacrificiul propriei lor vieți să nu fie desconsiderat.
103. Aici Kant critică modelul educațional al lui Rousseau, bazat pe preceptorat, în pofida admirației sale pentru alte aspecte ale modelului, cum ar fi principiul libertății și respectarea demnității persoanei umane în copil.
104. Credința în mântuire ar constitui temeiul suprem al acțiunilor noastre.
105. Om al naturii care s-a civilizat cu timpul.
106. Religiile societății civile.
107. Idee trată ulterior și în *Antropologia din perspectivă pragmatică*, Didactica antropologică, § 76.
108. Aluzie la *Vechiul Testament. Geneza.*
109. Răzbunarea nu poate rezida în natură.
110. Natura nu presupune ca oamenii să se învecineze între ei.
111. Explicarea gustului prin obișnuință este o influență a lui Hume, *Inquiry into Human Understanding*. II. Originea ideilor.
112. Agesilaus, rege al Lacedemoniei (Spartei), fiul lui Archidamus; a intrat în război cu regele Persiei, față de care a repurtat victorii importante. Se spune că avea principii morale stricte și că era foarte modest, în pofida victoriilor sale.
113. Voluptățile disponibile în Sparta îi erau necunoscute satrapului persan.
114. Aluzie la o anecdotă citată de Rousseau în al doilea *Discurs*, a cărei sursă se află în Plutarh, *Apoftegmata laconica*.

115. Petru cel Mare, țar al Rusiei între 1696-1725, care a dus o politică autoritară de europenizare a Rusiei.
116. Ideea de justiție obligată și de justiție care obligă.
117. Obligația mea față de altul.
118. Pentru ca justiția să aibă o măsură justă.
119. Idee dezvoltată ulterior în analiza judecății de gust din *Critica facultății de judecare*, § 22 și în *Antropopogia din perspectivă pragmatică*, Didactica antropologică, § 58.
120. Diogenes Laertios povestește în *Vieți, doctrine, sentințe*, Cartea a IV-a, o anecdotă despre Pyrrhon care nu i-a acordat ajutor lui Anaxarchos, dar care în loc să-l învinuiască l-a lăudat că este indiferent și lipsit de pasiuni.
121. Bărbatul consideră într-o oarecare măsură ca o obligație...
122. Aici Kant începe să trateze *dreptul celui slab*, pe care îl va trata mai pe larg în *Antropologia din perspectivă pragmatică*, Didactica antropologică, § 48.
123. Eroul poemului lui Samuel Butler (1612-1680), citat și în *Visurile unui vizionar interpretate prin visurile metafizicii*, I, Cap. 3.
124. Aici reapare influența lui Rousseau.
125. Din acel ceva nedeterminat de timp, care nu aparține nici fericirii nici perfecțiunii, pot apărea elemente, respectiv valori, utile speciei umane.
126. Dacă noi încercăm să dezvoltăm capacitatea intelectului noi ne îndeplinim rău sarcina noastră. Sensul acestei idei nu este acela că nu trebuie să exagerăm cu dezvoltarea capacității noastre intelectuale, ci că nu trebuie să ne imaginăm că noi am putea interpreta lumea numai cu ajutorul intelectului. Intelectul reprezintă poziția omizii; ca să devină fluture, cu un zbor liber, ea mai are nevoie și de alte capacități și, mai ales, de șanse.
127. Cea mai mare parte a acelora care vor să se împodobească cu știința...
128. Obligația trebuie să ne vină de regulă pe cale conceptuală; dar în această etapă, la care nivelul intelectual este depășit cu mult de nivelul sensibil, cel din urmă preia unele atribuții ale celui dintâi; așadar există un *simț al adevărului*, un *simț față de bine și rău*, un *simț al dreptății* care, cumulate, pot simți obligația.
129. Aceeași ambiție și lipsă de măsură care îl guvernează pe omul societății civile...

130. Principii slabi își pot exercita calitățile în alt fel decât printr-o mare nedreptate...
131. Natura a creat omul cu o anumită alcătuire și cu o receptivitate corespunzătoare; ceea ce încearcă el să facă spre propriul amuzament, fără să țină seama de cerințele naturii, duce la corupție.
132. Dezvoltare a ideii lui Pope expusă în *Essay on man*, asupra locului ființei umane în schema creaturilor.
133. Aici textul se întrerupe.
134. Pierderea libertății și puterea unică...sunt o mare nefericire: „Der Verlust der Freyheit u. die alleinige Gewalt eines Beherschers ist ein großes Unglück..."
135. Republicile.
136. Cât timp științele s-au ridicat până la un anumit grad...
137. *Gemüth.*
138. Aici se sesizează influența filosofiei *common sense* practicată de Școala britanică, reprezentată în timpul lui Kant de Reid, Beattle, Oswald.
139. Aluzie la Evanghelie, *Matei* 5: 43, 44.
140. Înainte de a formula clar principiul rațiunii pe care trebuie să îl aibă în sine orice om pentru a își aprecia acțiunile, Kant tatonează în jurul unor idei, între care și cea de față, a unei voci pe care o simțim în noi, de a acționa într-un fel sau altul.
141. Diametrul Pământului este de 12.756.376 Km.
142. Mila este o unitate de măsură pentru distanțe terestre egală cu 1.609.344 m., iar piciorul o veche unitate britanică de măsură a lungimilor egală cu 0,3048 m.
143. Kant încearcă să dea o explicație unui proverb de genul: „nimeni nu este profet în propria lui țară".
144. Cealaltă propoziție este mai ușoară...
145. Theophrast (372-287î.Ch), filosof grec. I-a succedat lui Aristotel la conducerea Lyceului. Textul lui Theophrast citat de Kant se află în Diogenes Laertios, *Vieți, doctrine și sentințe*, V, 41. Kant mai citează această frază în *Antropologia din perspectivă pragmatică*, Didactica antropologică, I, § 43.
146. Minciuna este demnă de urât.
147. Minciuna este chiar mai frecventă în judecata logică.
148. Diferența de stare socială.
149. Aluzie la viața de familie a lui Saint-Evremond.
150. Principiie morale se ridică deasupra imitației.

151. Gustul este mai rafinat în societățile de la curte.
152. Gustul este mai grosier în republici.
153. În text: *die Reichstädte*, orașe cu independență administrativă în Imperiul Romano-German, ce posedau forțe armate, tribunal, vamă, reprezentare în Dietă, fiind dependente direct de împărat; spre deosebire de ele, *die Landstädte* depindeau de împărat prin mijlocirea unui senior propriu.
154. Posibilitatea de a combina virtutea cu prostia, care este considerată ca o inconștiență în raport cu rigurozitatea principiului virtuții; reiese că prostia ajută principiul să fie apropriat mai ușor.
155. Fericirea bărbaților este făcută de ei înșiși.
156. Femeile sunt făcute fericite de alții.
157. Iluzia avariției pentru cel care o are.
158. Dacă sălbaticul se dispensează de egalitatea sa, atunci el se va bucura de libertate.
159. În *Émile*, Rousseau precizează că femeile nu trebuie să uzurpeze virtuțile masculine, nici bărbații să maimuțărească virtuțile feminine.
160. Pe marginea ideii de *milă* tratată în *Observații asupra sentimentului de frumos și sublim*, II; ea trebuie să fie subordonată raționalității dorinței, nu să subordoneze.
161. Conceptul fals de Dumnezeu este dăunător.
162. Relațiile inimii morale universale cu religia creștină în Rousseau, *La profession de foi du vicaire savoyard, Émile*, IV.
163. Textul se întrerupe aici.
164. Dorințele naive ale oamenilor nu se conformează direcției providenței.
165. În măsura în care omul se îndepărtează de această ordine.
166. Orice lucru trebuie să pară inversat, datorită înclinațiilor degenerate ale omului.
167. Căci teologia este întotdeauna molatecă și superstițioasă.
168. Diagoras Melianul (sec. al V-lea î. Ch.), poet liric și filosof grec. A fost acuzat de ateism, datorită divulgării Misterelor și a fost condamnat la moarte în anul 414 î.Ch.
169. A se vedea nota nr. 83 la *Observații asupra sentimentului de frumos și sublim*.
170. Natura profund ascunsă a omului.
171. Alphonsus (1221-1284), numit Înțeleptul, Astronomul, Filosoful; a fost rege al Castiliei și Leonului. S-a manifestat

mai mult ca om de știință și de cultură decât ca rege; în prima calitate a refăcut calculele lui Ptolemeu și a întocmit celebrele *Table alphonsine* (1252).

172. Manes a trăit în Persia în sec. al III-lea. A fost întemeietorul sectei maniheenilor. La început a fost creștin, după care a adoptat o doctrină de proveniență egipteană, pe care a sistematizat-o și difuzat-o. Conform acesteia, Creația nu se datorează unui Dumnezeu unic și atotputernic, ci unor principii opuse: unul esențialmente bun este Dumnezeu, spiritul sau lumina, iar celălalt esențialmente rău, care este Diavolul, materia sau tenebrele.
173. Cel opulent rătăcește în afara limitelor naturii.
174. Cel cu o moralitate artificioasă se ridică deasupra naturii.
175. Kant se referă aici la angajamentul de celibat impus clerului catolic.
176. Idee discutată și în *Observații asupra sentimentului de frumos și sublim*, I.
177. Melancolicul are prieteni puțini și buni.
178. Ideea complementarității celor două sexe va fi preluată și cultivată de Schopenhauer în *Lumea ca voință și reprezentare*.
179. Femeia vrea să placă tuturor bărbaților.
180. Femeile nu simt frumosul la fel ca bărbatul.
181. Vanitățile civilizației fac ca omul mâniat să fie considerat un smintit.
182. Brutus (85-42 î. Ch.), nepot al lui Cato Uticul și fiu adoptiv al lui Cesar.
183. Idee tratată ulterior și în *Antropologia din perspectivă pragmatică*, Didactica antropologică, II, § 62.
184. Textul se întrerupe aici.
185. Sangvinul coleric poartă cu neglijență veșminte de calitatea întâi.
186. În limbajul juridic al Evului mediu, *der Freisassen*; în limba română lui îi corespunde persoana liberă, care posedă un domeniu ereditar, asupra căruia el este proprietar, „răzeșul".
187. Gellert, Christian Fürchtegott (1715-1769), literat german foarte popular în vremea lui Kant, gustat mult de publicul feminin. De aceea o cartea de-a lui poate fi pusă alături de cutioara cu pomadă a unei doamne.
188. În loc să facă ceva util ca cealaltă, doamna galantă citește o tragedie.

189. Sangvinul râde din obișnuință și prietenie.
190. Față de această poziție utilitară, în eseul „Über ein vermeintes Recht aus Menschenliebe zu lügen" (1797) Kant este consecvent filosofiei sale morale, spunând că „a fi *adevărat* în toate declarațiile este...o cerință necondiționată a rațiunii, nelimitată de vreo utilitate". Ceea ce înseamnă că minciuna, deși poate salva multe situații, trebuie exclusă din comportamentul moral.
191. „Puterea legislativă divină".
192. El își sacrifică voința sa voinței altuia.
193. În limba latină: *spontaneitas* = „spontaneitate".
194. Legea morală este o lege a interiorității umane, nerespectarea principiului ei duce la sclavie.
195. Un om numește ale sale multe lucruri.
196. În limba latină: „pe ascuns".
197. Textul se întrerupe.
198. Noi existăm prin Dumnezeu.
199. Aici apare influența lui Rousseau, *Émile*, V, 702.
200. Căci oferirea agrementului este destinația sa principală.
201. Femeia recunoaște că în ceea ce privește nevoile, ea are de primit.
202. Cunoscând mai bine sexul frumos la maturitate...
203. Termeni francezi scriși cu ortografia germanizată, prin introducerea lui *ß*: „doamne", „domni", „pălării", „scufii".
204. Agreabilul pe care îl află bărbatul este aici mai mic decât se așteptase.
205. Correggio, Antonio Allegri (1489-1534), pictor italian din Școala de la Parma, reprezentant de seamă al Renașterii; prin renunțarea la idealul clasic de imitare a naturii și prin jocul său de lumini și umbre, Correggio a anticipat barocul.
206. În articolul asupra lui Hercule din *Dictionnaire historique et critique* al lui Bayle nu sunt accentuate, ca de obicei, cele douăsprezece fapte de vitejie ale eroului, ci sexualitatea și voracitatea sa. Kant face, așadar, aluzie la potența sexuală deosebită a lui Hercule manifestată față de cele 72 de tinere, ceea ce a determinat-o pe Omphala să îi iubească, decât faptul că el torcea la picioarele ei, după cum se arată la nota nr. 29.
207. Este o aluzie la sachemul irochez citat de Kant în *Critica facultății de judecare*, I, 2, căruia la Paris i-au plăcut cel mai mult bistrourile din Cartierul latin.

208. Bărbații au o capacitate mai mică proporțional cu înclinația lor.
209. În limba latină: „generație", „secol".
210. În limba latină: „beție"; Kant se referă la efectele pe care le produc atât excesul de băutură, cât și de mâncare. Se spune că Sf. Augustin putea să bea oricât, fără să se îmbete.
211. În societate.
212. În limba franceză: „clevetire".
213. Se pare că obiceiurile vechilor germani erau mai pe placul lui Kant decât moravurile franceze, întrucât el desemnează femeia nu prin modernul *Frau*, ci prin arhaicul *Frauenzimmer*, care asocia femeia cu camera (*Zimmer*) în care trebuia să stea izolată, după cum reiese și din nota de subsol pe care a dat-o anterior la pagina 69 a Academiei din Berlin (numerotarea laterală).
214. În original în limba franceză (și română!).
215. Bărbatul trăiește izolat cu soția sa.
216. Hobbes, Thomas (1581-1679), filosof englez, autor al lucrării *Leviathan* (1651), cunoscută de Kant. În textul de față sunt puse față în față doctrinele lui Rousseau și Hobbes, respectiv nevoia omului de izolare și sociabilitatea sa. În *Antropologia din perspectivă pragmatică*, Caracteristica antropologică, este pusă mai explicit această opoziție între tendința omului de a fi un animal social și cea de a fi un animal relativ izolat.
217. ...Nu trebuie să le aibă în sine, ci numai ca aparență.
218. Proprii sexului frumos.
219. Bărbatul ...dorește să fie dominat.
220. Hainele bărbatului trebuie să exprime puterea și sobrietatea.
221. Femeile nu sunt niciodată egale bărbaților în privința afecțiunii.
222. Toate văduvele se recăsătoresc.
223. Unitatea nu se poate întâlni în egalitate.
224. Dacă este un război de apărare a patriei.
225. Atâta timp cât voluptatea nu este presupusă.
226. Socrate (470-399 î.Ch.), filosof grec. Nu a lăsat nicio scriere, dar din dialogurile platonice, în care este personajul principal, reiese că s-a ocupat îndeosebi de morală. Virtutea consta, pentru el, din cunoaștere, iar fericirea din practicarea virtuții. La acest tip de virtute face aluzie Kant, care constă din dispensarea de bunuri și cultivarea plăcerii cunoașterii.

227. Cumpătarea naivă nu necesită autoconstrângerea și privațiunea, în timp ce cumpătarea înțeleaptă revendică atât autoconstrângerea cât și privațiunea.
228. Cumpătarea naivă este ușor de sedus.
229. Bogații din Anglia fac afaceri cu statul.
230. În Olanda bogații sunt antrenați în afaceri private.
231. Gustul mai rafinat al frecventării libere a celor două sexe face necesară această schimbare de situații.
232. Text redactat în limba latină. De acum înainte fragmentele culese cu litere cursive scrise original în limba latină vor fi traduse de noi în text (nu în note), pentru o înțelegere mai bună și mai fluentă a textului.
233. Pelisson, Paul (1624-1693), avocat și scriitor francez, membru al Academiei Franceze (1653).
234. Marchiza de Sévigné, Marie de Rabutin-Chantal (1626-1696), autoare franceză de corespondență; a scris *Lettres*, adresate fiicei sale, contesa de Grignan (1726).
235. Poză îndrăzneață...
236. Cel privat de senzații poate trezi la altul senzații ...durabile.
237. În limba franceză: „gelozie".
238. În limba latină: „unde".
239. Kant dezvoltă o concepție fizică asupra căldurii, frigului, schimburilor termice, provenită de la fizicianul olandez Van Mussenbroeck.
240. În eseul asupra mărimilor negative (*Versuch, den Begriff den negativen Größen in die Weltweisheit einzuführen*, 1764, sect. 2, p. 4, 280-284) apar alte reflecții despre căldură și frig, care este văzut ca o absență de căldură, ca o „căldură negativă"; existența unui frig absolut este de același gen ca al căldurii absolute).
241. Acest corp îl încălzește pe altul obligându-l să elibereze focul.
242. Cu timpul eliberează focul în celelalte corpuri.
243. De la corpul cel mai apropiat el eliberează elementul foc, care este cel mai îndepărtat, atrăgând în parte către el focul eliberat, și astfel se formează mulți poli.
244. Așadar în corp nu pătrunde niciun foc.
245. Natura focului a preocupat mediile intelectuale europene în prima jumătate a sec. al XVIII-lea, drept care Academia de Științe din Paris a anunțat un concurs asupra unui discurs cu

privire la natura focului. Voltaire și doamna de Châtelet au trimis discursuri asupra focului și eterului. În anul 1755, Kant a prezentat disertația intitulată *Meditationum quarundam de igne succinta delineatio* (ediția Academiei din Berlin a *Operelor* lui Kant, vol. I).

246. El se află în starea de a elibera focul în alte corpuri.
247. El trece în starea de absorbire a focului și prin aceasta încălzește alte corpuri.
248. Și astfel micșorează posibilitatea de absorbire a corpurilor.
249. Corpurile îndepărtate atrag focul și se răcesc.
250. Femeia de treabă este cea mai bună pentru un soț.
251. Textul se întrerupe.
252. Vestimentația trebuie să se pună de acord cu comportamentul.
253. Nu există desfătare în lipsa intimității.
254. Pedeapsa morală este propriu aflictivă.
255. În limba latină: „corporală".
256. Text redactat în limba latină.
257. Bărbații văd mai lesne valoarea unei femei decât vede o femeie valoarea altor femei.
258. Precum vede o femeie defectele altor femei.
259. Kant va mai cita această frază și în *Antropologia din perspectivă pragmatică*, Didactica antropologică, § 13, frază pusă de Helvétius pe buzele unei femei surprinse de soțul ei cu amantul (*De l'esprit*, I, 2).
260. Începe epoca desfrânării femeilor.
261. Prin îmbătrânire femeia contrazice diviziunile frumosului și sublimului făcute de Kant în *Observații asupra sentimentului de frumos și sublim*: femeia și tinerețea sunt frumoase, bărbatul și bătrânețea sunt sublime.
262. Femeia este iubită și la bătrânețe în amintirea tinereții sale.
263. *Aria* este o femeie romană, soția lui Cecina Petus, celebră prin curajul său, care s-a sinucis când soțul său a fost condamnat la moarte. Ea i-a transmis curajul și fiicei sale, care a trecut prin împrejurări de viață asemănătoare (Cf. Plinius, *Epistolae*, III, 16; Tacitus, *Annales*, XVI, 34).
264. Margarethe Maultasch (1318-1369), contesă de Tirol. A avut o reputație proastă; i se spunea „Grete cea cea" (Cf. A. Huber, *Geschichte der Vereinigung Tyrol mit Österreich*, 1864, Innsbruck).

265. Acțiunile omului să corespundă înclinațiilor sale.
266. Fără ca adulții să-și dea silința să facă agreabilă sarcina copilului.
267. Spre a introduce propria voință.
268. Dumnezeu a voit să îi călăuzească pe evrei să iasă din Egipt.
269. În creștinismul originar prerogativa este atribuită cu totul legiferatorului.
270. Legea creștină corespunde legii morale kantiene, din acest punct de vedere al obligativității resimțite prin neplăcere.
271. Doar harul vine să înlocuiască legea.
272. Acțiunile oamenilor nu mai sunt raportate la politica teocratică ce impune legea, pentru că domnia pe care o instaurează Iisus în *Noul Testament* se exercită numai prin iubirea lui Dumnezeu Tatăl de către oamenii (în calitate de copii ai săi), care trebuie să îndeplinească voința sa; aceasta este calea morală care vine să o înlocuiască pe cea teocratică.
273. Femeia știe numai cum trebuie să îi stăpânească pe bărbați.
274. Textul se întrerupe.
275. Stăpânul meu are rațiune și își poate rafina supliciile.
276. Obstinația unui om este lipsită de regulă, pentru că este supusă contingenței. Ea nu a ajuns la necesitatea de a cultiva raționalitatea voinței sale și de a căuta legea morală.
277. Livrelele sunt semnul supunerii, al servantului lipsit de inițiativă.
278. Pentru că semenii mei dispun de instrumentul constrângerii externe, voința lor este supusă impulsurilor și înclinațiilor lor.
279. Un om de acest fel este pentru sine doar un fleac, un detaliu domestic al altuia.
280. În natura umană, sentimentul de spaimă este plasat mai sus.
281. Starea conjugală.
282. Satirizarea căsătoriei le ofensează pe toate femeile, căci căsătoria pare să fie luată mai în serios...
283. Totuși castitatea este bună în măsura în care este conformă vârstei și facultății fizice corespunzătoare; dar, după cum precizează Kant, ea se află în afara limitelor moralității.
284. În sensul de iritabilitate.
285. Această proprietate este cel mai bun paznic al virtuții.
286. Prin judecățile celuilalt se poate corecta adevărul judecăților noastre.

287. În limba franceză: „doamne" și „pălării".
288. La germani.
289. Femeile sunt aici întotdeauna mândre.
290. Unitatea în societate este imposibilă în multe privințe.
291. Să cucerească întregul sex opus.
292. Este rău dacă feminismele se întâlnesc la un bărbat.
293. Despre omul în starea de simplitate, naturală.
294. Un om liber se apreciază el însuși mai mult decât unul în sclavie.
295. Dependența de putere este mai puțin rușinoasă, pentru că este creată de societate, pe care noi ca persoane particulare nu o putem controla; spre deosebire de ea, asupra dependenței de iluzie trebuie să avem controlul, pentru că ea ne aparține.
296. În limba franceză: *prévoyance*, cu ortografia simplificată în text, înseamnă „prevedere".
297. Expresia latină care ilustrează ideea lui Kant nu accentuează reacția femeii față de virtutea masculină, ci față de ceea ce strălucește în genere: *conscio* = „a se ști vinovat", „a fi stânjenit"; *decorus* = „potrivit", „frumos", „strălucitor"; *venus*= „iubire", „frumusețe".
298. Este în cel mai înalt grad corupt.
299. Odată ce în inegalitate s-a instalat răul oprimării...
300. *Gemüther*.
301. Războiul este mai puțin periculos pentru a dezonora natura umană. Kant are în vedere îndeosebi războiul de apărare a patriei, după cum s-a observat și în nota nr. 224.
302. Imboldurile pe care Dumnezeu le-a pus în inima omului fac ca omul să i se supună, fără să cunoască existența lui Dumnezeu.
303. Însă la creștinii care au avut revelația s-a întâmplat ceva mai mult decât se întâmplă în mod natural. Revelația nu le-a întărit credința, dar le-a făcut-o mai „vie".
304. Diogene din Sinope, numit Cinicul (404-323 î.Ch.), filosof grec celebru prin comportamentul său extravagant.
305. Monumente vetuste bune numai ca amintire.
306. Sexul masculin este avertizat să nu mai fie înșelat de femeile desfrânate.
307. Femeia nu este atât de virtuoasă încât să îi facă și pe bărbați virtuoși.

308. Femeia nu pune abstracția conceptului de acord cu realitatea sentimentului.
309. Virtuți care la sexul său frumos nu au o orientare corectă nu sunt respectate de femei.
310. Dacă femeia însăși ar fi virtuoasă.
311. Este o expresie latino-germană, care desemnează imputarea unui act îndeplinit deja, unui om transformat moral, dar pentru perioada în care el nu era încă transformat.
312. Undele eterului la lumină.
313. Dacă se dă deoparte focul de dedesubt.
314. Kant explică astfel de fenomene constatate empiric în eseul său asupra mărimilor negative (*Versuch, den Begriff der negativen Größen in die Weltweisheit einzuführen*, 1764, II,). În sprijinul acestei idei, Mathias Bel povestește felul în care țăranii din Transilvania au obiceiul să își răcească băuturile îngropându-le în pământ și aprinzând deasupra lor un foc mare. Explicația sa este aceea că stratul de pământ de la suprafață nu ar putea deveni pozitiv cald fără să se producă negativul acestei călduri la o adâncime ceva mai mare.
315. Vaporii formează un mediu fizic.
316. Corpurile trec în starea solidă.
317. În alte corpuri lumina produce căldură.
318. Mărimea pedepsei este suficient de mare pentru a se opune acțiunii rele.
319. Viața sa trebuie apreciată mai puțin.
320. Dispoziția naturală este cu privire la motivele omului...
321. Paragraf scris în limba latină.
322. În acest fel de procedare.
323. În *Vechiul Testament* Dumnezeu nu dădea temeiuri morale.
324. Paragraf redactat în limba latină.
325. Republica de la Geneva este imaginată de J.-J. Rousseau.
326. Femeile nu sunt cele care câștigă, ci care economisesc.
327. Olandezii au orgoliu datorită banilor.
328. Femeile îi lasă bărbatului grija de a veghea...
329. Când sublimitatea dispare apare grațiosul. Când frumusețea este imitată, frumosul este „împodobit ca găinile de aur".
330. Textul se întrerupe.
331. Ca pudra pentru perucă pe același cap.

332. Figură de stil folosită și în *Antropologia din perspectivă pragmatică*, pentru a sublinia necesitatea concordanței dintre moralitate și comportamentul exterior.
333. Personaj din romanul lui Rousseau, *La Nouvelle Héloïse*.
334. Saint-Preux este, de asemenea, un personaj complementar celui din nota anterioară, din același roman.
335. Idee pe care o întâlnim și în *Visurile unui vizionar interpretate prin visurile metafizicii*, I, Cap. 2.
336. Bouguer, Pierre (1698-1758), astronom, hidrograf și matematician francez. A scris o serie de lucrări asupra luminii.
337. Kant se referă aici la revista britanică *The Spectator*, nr. 225, unde fusese publicat un articol asupra bolilor mintale, menționat în *Observații asupra sentimentului de frumos și sublim*, III.
338. Cu privire la perspicacitate, cele două sexe se dezvoltă proporțional.
339. Text ce include o oarecare confuzie: *als wen er gar nicht lebete* = „ca și când nu ar mai trăi" în loc de „ca și când nu ar mai muri" [...*nicht stürbe*]; noi am încercat să redăm totuși această idee cu cuvintele lui Kant.
340. Arta medicală este artificioasă și complicată; sensul pe care i-l imprimă Kant este acela că între pacient și medic intervin tehnica medicală și cultura medicală, care nu provin de la natură.
341. Expresie ce provine din limba latină: *odium* = „ură".
342. Mânia odată reprimată ea degenerează...
343. Cato Uticul și nepotul său Brutus, două modele de virtute republicană.
344. În sensul de „talie", „mărime".
345. Pentru clarificarea acestui pasaj, edițiile recente ale prezentei lucrări îl interpretează nu pe baza ediției Academiei din Berlin descifrată de G. Lehmann, ci a uneia mai recente, apărută la Felix Meiner, semnată de Reinhard Brandt și Werner Starck (1991, Hamburg). Sursa pe baza căreia s-a făcut recenta interpretate este o notă apărută în revista *Der Zuschauer*, nr. 122, p. 241, n. 97, cu privire la campaniile lui Alexandru în India: „...es ist von dem großen Alexander angemerkt worden, daß er in seinen indianischen Feldzügen viele Rüstungen hat vergraben lassen, welche auf seinen Befehl so groß waren, daß

keiner von seinen Soldaten sie anlegen konnte. Dies tat er, der Nachwelt einen großen Begriff von sich zu machen, als wenn ein Heer von lauter Riesen angeführt hätte". Kant a respins interpretarea psihologică a articolului citat, fiind de părere că Alexandru ar fi acționat astfel nu pentru a obține o victorie nouă datorită înălțimii soldaților, ci pentru a confirma renumele ei. După cum se vede din propoziția anterioară, Kant preferă măsura medie, dat fiindcă ceea ce trece peste medie ridică probleme.

346. Libertinii încearcă să corupă femeile, pretinzând să fie și ele libertine.
347. Desfrânarea, preocuparea sexuală excesivă este pentru bărbat pericolul cel mai mare în căsătorie.
348. Conviețuirea trece drept atât de grosieră încât Tiresias...
349. Tratamentul rău aplicat de Junona lui Tiresias este orbirea lui, dat fiindcă într-o dispută asupra plăcerii în iubire, acesta înclinase balanța către femeie. Kant a dat o altă interpretare episodului în *Visurile unui vizionar interpretate prin visurile metafizicii* I, Cap. 3.
350. Se referă la natura moartă în pictură.
351. Idee manifestată și în *Antropologia din perspectivă pragmatică*, Didactica antropologică, § 15-22.
352. Textul se întrerupe.
353. Romanii pot continua starea de căsătorie prin gelozie.
354. O femeie care este cochetă cu soțul ei și cu alții poate fi geloasă.
355. Noi nu îi permitem femeii să fie urâtă, chiar și când ele în totalitate – femeile – înaintează în vârstă.
356. În limba latină: „onoare".
357. În limba franceză: *petit maître* = „mic stăpân".
358. Atunci acea onoare a bărbatului este dulceață și a femeii intelect și îndrăzneală.
359. Desigur că aici nu este exprimată poziția lui Kant, ci o concepție antică asupra filosofiei ca distracție (σχολή), care da frâu liber gândirii; tot astfel, filosofia, la fel ca orice disciplină care poate fi legiferată, se prezintă ca superfluă în raport cu starea naturală, citată adesea aici.
360. ...*Das ist der Punkt rar zu machen* = „în aceasta constă raritatea"; prin adaosul francez: *rar* [*rare*].

361. Saint-Evremond, Charles de Marguetel de Saint-Denis, Seigneur de Saint-Evremond (1613-1703).
362. Textul se întrerupe.
363. Utilitatea indică o presiune a lucrului asupra altor scopuri.
364. De unde rezultă că cu cât lucrurile sunt mai utile...
365. Cu nobilul nu este compatibilă aparența.
366. În privința milei ca afect al bunăvoinței, se observă influența lui Hume, *Treatise on Human Nature*, Cartea II, Partea I, Sect. 7-9.
367. În limba franceză ortografia termenului este *chimaire* = „himeră".
368. În text: *excoliert*, provine din limba latină: *excolo, ere* = „a cultiva", „a îmbogăți".
369. Facultatea și plăcerea nu mai sunt fanteziste, ca iubirea de oameni; ele sunt reale.
370. Sulzer, J.G. (1720-1799), filosof german, autor al lucrării *Allgemeine Theorie der schönen Künste* (1771-1774). S-a ocupat de organizarea învățământului școlar din Prusia; a tradus în limba germană lucrarea *Essays* a lui Hume.
371. Kant citează axioma scolastică dedusă din *Physica* aristotelică, *De generatione et corruptione*, 318 b 33, care afirmă reciprocitatea mișcării contrariilor în generare și corupere.
372. Idee tratată și în eseul *Verkündigung des nahen Abschlußens eines Traktats zum ewigen Frieden in der Philosophie*, I, unde Kant începe prin a îl cita pe filosoful stoic Chrysipp: „natura a dat porcului în loc de *sare* un *suflet* ca să nu putrezească".
373. Femeia este mai slabă cu privire la forța fizică dar, de asemenea, ea este mai indiferentă și de aceea facultatea sa este mai puternică.
374. Alegerea subiectelor de conversație li se conformează femeilor.
375. Pe lângă un bărbat lașitatea mea mă face sclav.
376. Montaigne, Michel Eyquem de (1533-1592), filosof francez al Renașterii.
377. Matematicianul poate demonstra orice religie revelată.
378. Se face aluzie la o fabulă a lui La Fontaine, *L'hirondelle et les petits oiseaux*, unde rândunica le avertizează pe păsărele asupra pericolelor care le pândesc, dar ele se arată neîncrezătoare și indiferente.
379. Textul se întrerupe.

380. El poate fi îngăduitor față de un dușman încarcerat.
381. În sensul de debitori.
382. Atunci când femeia este egală cu soțului ei...
383. Ceea ce ne menține în iluzia inegalității de stare socială este între altele aceea că cei umili își imaginează această inegalitate...
384. Gluma apare în lucrarea lui Pope, *Moral Essays in Four Epistles to Several Persons*, Epistola a III-a, către Allen, Lord Bathurst, *Argument for the Use of Riches*; aici este descrisă o lume în care banii nu ar avea circulație, iar plățile s-ar efectua în natură prin deplasarea obiectelor sau animalelor.
385. Sensul mai exact ar fi adversativ: „în timp ce celelalte persoane..."
386. În plus comportamentul unui bărbat...
387. Totodată comportamentul unei femei față de un bărbat este exact invers.
388. Ignoranța imbecilă și ignoranța înțeleaptă.
389. În relațiile cu oamenii în genere și cu prietenii mai îndepărtați.
390. În original în limba franceză.
391. Aristide, politician și general atenian, strateg în bătălia de la Marathon; datorită integrității sale morale a fost supranumit „cel drept", atrăgându-și ostilitatea multor contemporani.
392. Aplicarea forței noastre spre a favoriza binele.
393. În sensul că noi suntem bucuroși de anumite perfecțiuni ale noastre.
394. Paragraf redactat în limba latină.
395. În limba latină: „principiu".
396. În limba latină: „în consens".
397. Textul se întrerupe.
398. Acestea văzute de la distanță.
399. „Simțul intern".
400. Paragraf redactat în limba latină.
401. În limba latină: *dominus* = „stăpân".
402. În limba latină: „sclav"; *mancipium* al său, al lui *dominus*; nu se încheie un pact între un stăpân și sclavul său, pentru că ultimul nefiind liber nu are drept de proprietate.
403. Spre deosebire de tipul de drept de mai sus, conform dreptului natural Dumnezeu este stăpânul întregului *dominium* din acest Univers pe care l-a creat; el l-a oferit creaturilor sale ca

pe o *communio fundi originaria*, asupra căruia fiecare are un drept egal prin munca pe care o prestează asupra acestuia, în virtutea legii naturii.

404. În limba latină: *dominium* = „domeniu"; domeniul său, al lui Dumnezeu.
405. În limba latină: *pactum* = „pact".
406. Kant a asociat aici acticolul grecesc voinței absolute exprimată în limba latină: „τὶ *velle*".
407. În măsura în care voința este bună.
408. Paragraf redactat în limba latină.
409. Textul se întrerupe.
410. Paragraf redactat în limba latină.
411. Cei care oprimă specia umană.
412. Democrit (460-370 î. Ch.), filosof grec. A deschis o Școală de filosofie la Abdera (420 î.Ch.). Tradiția doxografică a reținut figura lui Democrit care râde, iar cea a lui Heraclit care plânge. Se pare că această reprezentare a fost dată de cinici. Se spune că locuitorii din Abdera (Tracia), de unde provenea Democrit, contrariați de râsul filosofului, l-au chemat pe celebrul medic Hippocrate să îl trateze. Cel din urmă însă și-a dat seama că pacientul nu era bolnav, iar semnalmentele sale nu erau de boală mintală, ci comportament al înțeleptului în fața mizeriei umane.
413. Aluzie la textul lui Jonathan Swift, *Epilogue to a Play for the Benefit of the Weavers in Ireland* din *Gulliver's Travels*.
414. În limba latină: „pact", „convenție".
415. În limba latină: „viol".
416. Ceea ce propune Kant în *Religia doar în limitele rațiunii*.
417. În limba franceză: *étourdi* = „zănatic".
418. Textul se întrerupe.
419. Idee dezvoltată și în *Spre pacea eternă. Un proiect filosofic*.
420. În sensul că strădania fiind mică, ea nu produce bani.
421. În limba franceză: *en détail* = „cu amănuntul".
422. Ceea ce este permis.
423. Ceea ce este interzis.
424. Punerea în situația altuia ca mijloc euristic.
425. Cunoașterea în sine a voinței.
426. Paragraf în limba latină; textul se întrerupe.
427. Datoria de a iubi nu are o măsură determinată.

428. Simpatia este exclusă ca excepție.
429. I-aș cere bucuros ajutorul altuia.
430. În limba franceză: „condiția".
431. Paragraf redactat în limba latină.
432. În limba latină: „ereticii sunt lipsiți de credință".
433. Femeile galante care nu au copii...
434. Textul se întrerupe.
435. Montagu, Marie Wortley (1698-1762), literată și călătoare celebră în vremea sa. Era fiica Ducelui de Kensington, interesată de cercurile literare și de dezbaterile de idei. A fost prietenă cu Pope și Swift și soția lui Sir E.W. Montagu, ambasadorul Marii Britanii în Turcia. Ea este prototipul „femeii de spirit".
436. Când principele nu este deosebit de rău, el este deja destul de bun.
437. Epicur (341-270 î. Ch.), filosof grec. A întemeiat o Școală de filosofie la Colophon, apoi la Lampsakos. Opera sa, care cuprindea 300 de volume asupra logicii, fizicii, moralei s-a pierdut, cu excepția a trei scrisori reproduse de Diogenes Laertios în biografia pe care i-a făcut-o. În explicarea naturii, alături de determinism apare indeterminismul fizic, *clynamenul* (devierea). Continuând tradiția greacă, el considera că omul virtuos este cu necesitate fericit. Asupra acestei poziții discută Kant (după cum o va face și în alte lucrări, cum ar fi *Critica facultății de judecare* și *Antropologia din perspectivă pragmatică*).
438. Zenon din Elea (sec. III î. Ch.). A rămas celebru prin paradoxurile sale logice.
439. A se vedea nota nr. 64.
440. Căci omul se preocupă de opinia celuilalt...
441. Idee exprimată în limba latină.
442. În limba latină: „în echilibru".
443. Text în limba latină.
444. Și onoarea se află fie în starea naturală, fie în cea degenerată...
445. Dar pentru a menține aceste bunuri și pe sine se cere...
446. La Sparta era vorba de instinctul nevoii adevărate.
447. Pentru un bărbat curtarea nu este necesară.
448. Forța fizică de respingere, prin care un corp ocupă spațiul său propriu.
449. Instinctele naturale...constau din iubirea față de sexul opus.

450. Bunăvoința față de celălalt se bazează doar pe egalitate și unitate.
451. În locul termenului german *souverän*, Kant preferă forma franceză cu o pronunție asemănătoare, ca și cu o sursă latină comună, deși îi atribuie pluralul german.
452. Când egalitatea se asociază cu unitatea rezultă republica perfectă.
453. Formă de guvernământ discutată și în *Spre pacea eternă. Un proiect filosofic* și în *Antropologia din perspectivă pragmatică.*
454. Montesquieu, Charles Louis baron de Secondat (1689-1755), scriitor francez. În text este apreciat raționalismul teoriei sale politice, după cum apare în *De l'Esprit des Lois.*
455. În *Metamorfozele* lui Ovidiu se povestește episodul la care se referă Kant, prin care conform mitologiei grecești: Zeus, care o iubea pe Danae, prințesă a Argosului, ținută izolată de tatăl ei, s-a apropiat de ea sub forma unei ploi de aur, în urma cărei apropieri s-a născut Theseu.
456. Pentru ca Alcmene să se îndrăgostească de Zeus, el a luat forma soțului acesteia, Amphitrion. Plaut și Moliere s-au inspirat din acest episod.
457. Poliția interzicea anumite bunuri, ca mătasea, aurul etc., pe care educația le găsea inutile.
458. *Gewissen.*
459. Astfel încât această perfecțiune să nu poată fi gândită de aceeași mărime...
460. În limba latină: „Poziția morală fie prin instinct: simpatie și milă, fie prin intelect”.
461. Materia cea mai grea se lasă în joc.
462. Forța magnetică nu se compune din particule prin frecare.
463. De aceea forța magnetică acționează în funcție de masă, electricitatea nu.
464. În limba latină: *raresco* = „a se subția”.
465. În minele figurii umane.
466. Termen franco-german compus de Kant: *refringirende.*
467. Este posibil ca această materie să fie chiar din eter.
468. *Centrum* = „centru”.
469. *Petites maîtresses*, feminin neobișnuit al lui *petits-maîtres.*
470. În limba franceză: „distrare”.
471. Spre a se apropia de spiritul francez.

472. Toate speciile de materie laolaltă.
473. În limba latină: *centrum.*
474. În limba franceză: „declinație"; Kant se referă la unghiul format de meridianul magnetic cu meridianul geografic (*déclinaison*).
475. Sfera magnatică.
476. În limba latină: „linie lipsită de variație", de declinație.
477. În limba latină: „meridianul magnetic".
478. Limita masei magnetice.
479. În limbajul științific francez modern: *inclinaison* și *declinaison.*
480. În limba latină: „obligații facultative".
481. În limba latină: „obligații stricte".
482. Un om este perfect, dacă aparține naturii, nu societății ne-naturale, artificioase.
483. Textul se întrerupe.
484. Disprețuirea stărilor sociale.
485. Prin educație, guvernele vor deveni mai temeinice și războaiele mai rare.
486. Este reluată ideea de cenzură în Elveția din *Contrat social* a lui Rousseau și impactul său asupra moravurilor.
487. *Gemüth.*
488. Fabius, Maximus Verucosus (275-203 î.Ch.), politician și general roman, supranumit Cunctator (cel care nu se grăbește), datorită războiului de uzură dus cu Hannibal (al doilea război punic).
489. Ideea locuirii unor corpuri cerești, îndeosebi a planetelor, este susținută și în alte lucrări ale lui Kant anterioare lucrării de față, cum ar fi eseul *Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels* (1755).
490. Jean-Jacques Rousseau.
491. Slăbiciunea femeilor cu privire la proprietățile care determină activitatea.
492. În limba franceză: „politețe".
493. În *Noul Testament.*
494. În *Vechiul Testament.*
495. Text redactat în limba latină.
496. Text redactat în limba latină; textul se întrerupe.
497. *Summum jus, summa injuria*, dicton juridic clasic, căruia Kant i-a rămas fidel până în 1797, anul publicării *Metafizicii*

moravurilor, concepută ca un sistem de datorii, juridice și morale.

498. Text redactat în limba latină.
499. Biograful lui Kant, Wasianski, relatează că paradoxul lui Aristotel era pe placul lui Kant, drept care el, nu numai că îl repeta între cei apropiați, dar l-a mai citat și în *Antropologia din perspectivă pragmatică*.
500. În limba latină: *mundus communis*; se pare că este un aforism al lui Heraclit, atribuit lui Aristotel, pe care Kant îl mai citează în *Visurile unui vizionar interpretate prin visurile metafizicii*, I, Cap. 3, și în *Antropologia din perspectivă pragmatică*, Didactica antropologică, § 37.
501. E. Adickes (Ak., Vol. XV, 115) indică sursa ca fiind Plutarh: Alexandru îi spuse lui Antipater că dacă interiorul lui ar fi mai moderat prin comportament, el s-ar acoperi în exterior de purpură.
502. Sursa propoziției se află în Montaigne, *Essais*, L, III, 9 și a fost reluată de Rousseau în *Nouvelle Héloïse*.
503. Textul se întrerupe.
504. În limba latină: „medie", fără conotația peiorativă din limbile moderne.
505. În limba latină: „economie".
506. Gradul de bine.
507. Aceasta este maxima vieții fericite, pe carc o prescrie Rousseau în *Émile*.
508. În limba latină: „calitate ocultă".
509. Swift, Jonathan (1667-1745), romancier, pamfletar și poet irlandez, autorul celebrului roman *Gulliver's Travels*.
510. Aparența este cu totul în afara acestei condiții.
511. De a face femeile cu totul de disprețuit și sclave.
512. A se vedea nota nr. 134 la *Observații asupra sentimentului de frumos și sublim*.
513. Irod Antipa, tetrarh al Galileei. În *Noul Testament, Evanghelia lui Matei*, XIV el apare ca soț al soției fratelui său, sedus de fiica acesteia, Salomeea, care i-a cerut capul lui Ioan Botezătorul.
514. De aceea rațiunea rafinată este cea mai mare perfecțiune.
515. Este o interogație asupra gustului acestor grupe de vârstă, invers decât ne-am aștepta.

516. Să fie disprețuită această viață și să privim numai către viața de apoi.
517. *Gemüth.*
518. *Gemüth.*
519. La Roma era obiceiul ca terenul public, *ager publicus* să se parceleze și să se scoată la vânzare. În acest fel s-a procedat și cu *ager campanus*, ocupat de Hannibal în timpul celui de-al II-lea război punic. Sursa informației este Tit Liviu, *Istorii romane*, 28, 46, 4.
520. *Gemüth.*
521. Terrason, J. (1670-1750), teolog și filosof francez. Kant îl citează în *Critica rațiunii pure, Eseu asupra maladiilor capului* și în *Antropologia din perspectivă pragmatică* (Didactica antropologică).
522. Tresărire a nervilor, care se propagă de-a lungul întregului sistem nervos.
523. Pellison-Fontanier, Paul (1624-1693), avocat francez, membru al Academiei de Științe din Paris.
524. În text: *Im Stande der Kunst*, adică în starea ne-naturală, artificioasă.
525. Mortificările prin post.
526. *Esprit des lois*, Cartea VII, Cap. 17.
527. Cei doi soți au numai o voință.
528. Epoca în care trăia Kant în timpul redactării eseului, a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.
529. În text: *excolirte Aussicht*, din limba latină: *excolo* = „a cultiva”, „a îngriji”.
530. În limba franceză: „politețe”.
531. Îndeletnicirea este de asemenea obiectul...
532. Instinctul cu puține proprietăți semnificative...este vanitatea.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. BAXLEY, Ann Margaret, „The Precritical Significance of Taste in Kant's *Critique of Judgment: Love and Natural Beauty as a Mark of Moral Character*", În: *The Journal of Aesthetics and Art Criticism, 63*, 2005, p. 33-45.
2. BAYERER, Wolfgang G., „Bemerkungen zu einer vergessenen Reflexion Kants über das Gefühl der Lust und Unlust", În: *Kant-Studien, 59*, nr. 3, 1968, p. 267-272.
3. CAGLE, Randy, „Becoming a Virtuous Agent: Kant and the Cultivation of Feelings and Emotions", În: *Kant-Studien, 96*, 2005, p. 452-467.
4. CROITORU, Rodica, „À la recherche du beau en tant que symbole de la moralité dans les *Notes touchant les Observations sur le sentiment du beau et du sublime*", În: *Kant avant la* ***Critique de la raison pure***, ed. Luc Langlois, Librairie Philosophique J. Vrin, Paris, în curs de apariție.
5. DUMUCHEL, Daniel, „Kant et Baumgarten: le dialogue manqué avec l'*Aesthetica*", În: *Les sources de la philosophie kantienne. Aux XVIIe et XVIIIe siècles*, R.Theis et L. Sosoe eds., Librairie Philosophique J. Vrin, Paris, 2005, p. 283-290.
6. DUMOUCHEL, Daniel, „Kant's Precritical Aesthetics", În: *Archives de Philosophie, 60*, nr. 1, 1997, p. 59-86.
7. FRANK, Manfred, „Kants «Reflexionen zur Ästhetik». Zur Werkgeschichte der *Kritik der Ästhetischen Urteilskraft*", În: *Revue Internationale de Philosophie, 44*, nr. 4, 175, 1990, p. 552-580.
8. GIORDANETTI, Piero, „Kant und Winckelmann: Beobachtungen zu einer Quelle der *Kritik der ästhetischen Urteilskraft*, În: *Proceedings of the Eighth International Kant Congress*, Memphis, 1995, Vol. II, Part 2, p. 463-472.
9. GREGOR, Paul, „Systematik, Stichhaltigkeit und Relevanz. Die kantischen Konzepte vom Prinzip der Lust und Unlust und vom interesselosen Wohlgefallen", În: *Kant in der Diskussion der Moderne*, Hrsg. von Gerhard Schönrich und Yasushi Kato, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1997, p. 526-550.

10. GUYER, Paul, „L'idéal de la beauté et la nécessité de la grâce. Kant et Schiller zur l'éthique et l'esthétique. În: *Revue Germanique Internationale*, 4, 2006, p. 161-173.
11. JUCHEM, Hans-Georg, „On the Development of the Term «Intuition» in the Precritical Writings of Kant, and its Significance for Kant's Aesthetics, with particular Reference to the «Wortindexzukantsgesammeltenschriften»", În: *Proceedings of the Third International Kant Congress*, ed. Lewis White Beck, D. Reidel Publishing, Dordrecht, 1972, p. 685-692.
12. KANT, Emmanuel, *Essai sur les maladies de la tête. Observations sur le sentiment du beau et du sublime*, Traduction, présentation. bibliographie et chronologie par Monique David-Ménard, GF Flammarion, Paris, 1990, p. 77-180.
13. KANT, Emmanuel, *Remarques touchant les Observations sur le sentiment du beau et du sublime*, Traduites, introduites et annotées par Brigitte Geonget, Préface de Bernard Bourgeois, Librairie Philosophique J. Vrin, Paris, 1994.
14. KANT, Immanuel, *Antropologia din perspectivă pragmatică*, Traducere, Studiu introductiv, Note, Index de concepte german-român, Index tematic, Bibliografie selectivă de Rodica Croitoru, Edit. Antaios, București, 2001.
15. KANT, Immanuel, *Bemerkungen zu den Beobachtungen über das Gefühl des Schönen und Erhabenen*, Neu Herausgegeben von Reinhard Brandt u. Werner Starck, und Kommentiert von Marie Rischmüller, Hamburg, 1991.
16. KANT, Immanuel, *Gesammelte Schriften*, Hrsg. von der Akademie der Wissenschaften, Band XX, *Handschriftlichen Nachlaß. Bemerkungen zu den Beobachtungen über das Gefühl des Schönen und Erhabenen*, Hrsg. von Gerhard Lehmann, Berlin, Walter de Gruyter, 1942, p. 3-192.
17. KANT, Immanuel, *Gesammelte Schriften*, Hrsg. von der Preußischen Akademie der Wissenschaften, Band II, *Beobachtungen über das Gefühl des Schönen und Erhabenen*, p. 207-256, *Anmerkungen* der Bände I-V, Hrsg. von Paul Mentzer, Ewald Frey, p. 482-487, Walter de Gruyter & Co., Berlin, 1968.
18. KANT, Immanuel, *Gesammelte Schriften*, Hrsg. von der Preußischen Akademie der Wissenschaften, Band V, *Kritik der Urteilskraft*, p. 165-486, Hrsg. von Wilhelm Windelband, Walter de Gruyter & Co., Berlin, 1968.
19. KANT, Immanuel, *Gesammelte Schriften*, Hrsg. von der Preußischen Akademie der Wissenschaften, Band VIII,

Anthropologie in pragmatischer Hinsicht, Hrsg. von Oswald Külpe, Walter de Gruyter & Co., Berlin, 1968.

20. KANT, Immanuel, *Notes and Fragments*, Ed. by Paul Guyer, Translated by Curtis Bowman, Paul Guyer, Frederick Rauscher, Cambridge University Press, Cambridge, 2005, „Selections from the Notes on the *Observations on the Feeling of the Beautiful and Sublime*", p. 1-24.
21. KANT, Immanuel, *Observations on the Feeling of the Beautiful and Sublime*, Translated by John T. Goldthwait, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London, 1960.
22. KANT, Immanuel, *Opere. Critica facultății de judecare. Prima Introducere la Critica facultății de judecare*, Traducere, Studiu introductiv, Studiu asupra traducerii, Note, Bibliografie selectivă, Index de concepte german-român, Index de concepte de Rodica Croitoru, Edit. BIC ALL, București, 2007.
23. KANT, Immanuel, *Sämtliche Werke in sechs Bände*. Grossherzog Wilhelm Ernst Ausgabe, Leipzig, Im Inselverlag, 1912, *Vermischte Schriften*, I, *Beobachtungen über das Gefühl des Schönen und Erhabenen*, p. 7-52.
24. KANT, Immanuel, *Werke* in Gemeinschaft mit Hermann Cohen, Arthur Buchenau, Otto Bueck, Albert Görland, B. Kellermann, Hrsg. von Ernst Cassirer, Band I, *Beobachtungen über das Gefühl des Schönen und Erhabenen*, p. 245-300, Vergelegt bei Bruno Cassirer, Berlin, 1922.
25. *Kant's Aesthetics*, Edited and Introduced by Ralf Meerbote, Vol. I, North American Kant Society, Studies in Philosophy, Ridgeview Publishing Company, Atascadero, 1991.
26. KOPPER, Joachim, „*Les différentes formes de la compréhension de la beauté chez Kant*", În: *Revue de Métaphysique et de morale, 78*, nr. 1, 1973, p. 32-44.
27. MOUTSOPOULOS, E., *Forme et subjectivité dans l'esthétique kantienne*, Institutions Philosophiques Réunies, 1997.
28. TERNAY, Henry d'Aviau de, „Influence de Burke sur la conception kantienne du sublime, „În: *Les sourses de la philosophie kantienne. Aux XVIIe et XVIIIe siècles*, R. Theis et L.Sosoe eds., Librairie Philosophique J. Vrin, Paris, 2005, p. 275-282.
29. VESPER, Achim, „Le plaisir du Beau chez Leibniz, Wolff, Schulzer, Mendelssohn et Kant", În: *Revue Germanique Internationale, 4*, 2006, p. 23-36.

INDEX DE CONCEPTE GERMAN-ROMÂN

C

CHARAKTER (caracter, caracteristică)

D

DANKBARKEIT (recunoștință)
DASEIN (existență)
DENKUNGSVERMÖGEN (facultate a gândirii)
DING (lucru, obiect, problemă)
DÜMME (imbecil)
DÜMMHEIT (stupiditate)

E

EHRBEGIERDE (ambiție)
[EHRGEIZ]
EHRE (onoare, slavă)
EHRFURCHT (teamă)
EHRLICHKEIT (loialitate)
[EHRLIEBE]
EHRTRIEB (instinctul onoarei)
EHRWÜRDIG (onorabil)
EIGENSCHAFT (proprietate)
[EIGENTUM]
EINBILDUNG (imaginare)
EINBILDUNGSKRAFT (imaginație)
EINDRUCK (impresie)
EINHEIT (unitate)
EINIGKEIT (uniune)
EINNEHMEND (atrăgător)
EINSICHT (înțelegere)
EITELKEIT (vanitate)
EMPFÄNGLICHKEIT (capacitate de simțire)
EMPFINDUNG (senzație, simțire)
ERBSÜNDE (păcat originar)
ERFAHRENHEIT (experiență)
ERFAHRUNG (experiență)
ERHABEN[E] (sublim)
ERGÖTZEND (încântător)
ERLAUBNIS (permisiune)
ERNSTHAFT-ERHABEN[E] (sublim-serios)
ERSCHEINUNG (fenomen)
ERWERB (câștig)
ERZIEHUNG (educație)
EXPERIMENT (experiment)

F

FÄHIGKEIT (capacitate)
FALSCHHEIT (falsitate)
FEIGHEIT (lașitate)
FERTIGKEIT (dexteritate)
FIGUR (figură, formă)
FLOR (prosperitate)
FORM (formă)
FRATZE (caricatură, grotesc)
FREIE WILLKÜR (liber arbitru în ipostaza sa liberă)
FREIHEIT (libertate)
FREUDE (bucurie)
FROMMIGKEIT (evlavie)
FÜHLBARKEIT (sensibilitate)

G

GANZ[E] (întreg)
GATTUNG (gen, specie)
GEBRÄUCHE (întrebuințare, uzanță)
GECK (nebun)
GEDANKE (gând, gândire)
GEFÄLLIG (amabil)
GEFÜHL (sentiment, simțire)

GEGENSTAND (obiect)
GEIST (spirit)
GEISTESGEFÜHL (sentiment al spiritului)
GEMEIN (comun, obișnuit, trivial)
GEMEINE WESEN (existență socială)
GEMÜTH (suflet)
GEMÜTSART (caracter)
GEMÜTSEIGENSCHAFT (proprietate a sufletului)
GEMÜTSFÄHIGKEIT (capacitate a sufletului)
GEMÜTSGABE (dar al sufletului)
GEMÜTSVERFASSUNG (dispoziție a sufletului)
GENUGSAMKEIT (cumpătare)
GENUSS (desfătare)
GERECHTIGKEIT (justiție)
GESCHÄFT (participare, preocupare)
GESCHLECHTERTRIEB (instinct sexual)
GESCHLECHTSNEIGUNG (înclinație sexuală)
GESCHMACK (gust)
GESCHMACKSVERMÖGEN (facultate a gustului)
GESCHMUCKTE (podoabă)
GESELLSCHAFT (societate)
GESETZ (lege)
GESETZGEBENDE GEWALT (putere legislativă)
GESINNUNG (dispoziție)
GESTALT (formă, figură)
GEWALT (putere)
GEWISSEN (conștiință)
GEWISSHEIT (certitudine)
GEWOGENHEIT (bunăvoință)
GEWOHNHEIT (obișnuință)
GEZIEMEND (convenabil)
GLAUBE (credință)
GLEICHGÜLTIGKEIT (indiferență)
GLEICHHEIT (egalitate)
GLÜCK (fericire)
GNADE (har)
GOTT (Dumnezeu)
GRAUSSEN (groază, teamă)
GROSSE (mărime)
GROSSMUT (generozitate)
GROTESKE (grotesc)
GRUND (temei)
GUT (bun, ceea ce este bun)
GUTE (bine)
GÜTE (bunătate)
GÜTIG (binevoitor)
GUTARTIGKEIT (blândețe)
GUTHERZIGKEIT (bunătate a inimii)

H

HABSUCHT (avariție)
HANDELN (acțiune)
HAUSLICHKEIT (viață de familie)
HAUSWESEN (existență casnică)
HEILIG (sfânt)
HOCHACHTUNG (considerație)
HOCHMUT (orgoliu)
HÜBSCH (drăgălaș)

I

ICH (eu)

IDEAL (ideal)
IDEE (idee)
INSTINKT (instinct)

K

KENNTNIS (cunoștință)
KLUGHEIT (perspicacitate)
KÖNNEN (a putea)
KRAFT (forță)
KRIEG (război)
KRITIK (critică)
KUNST (artă)
KÜNSTLICH (artificial, artificios)

L

LÄCHERLICH (ridicol)
LAFFE (găgăuță)
LANGE WEILE (plictiseală)
LÄPPISCH (naiv)
LASSEN (a fi de..., a putea, nefăptuire)
LASTER (viciu)
LEBENSFÄHIGKEIT (capacitate vitală)
LEHRE (doctrină)
LEIDENSCHAFT (pasiune)
LIEBE (iubire)
LUSTERNHEIT (voluptate)

M

MACHT (forță, putere)
MANNIGFALTIGE (divers)
MANNIGFALTIGKEIT (diversitate)
MASS (măsură)
MÄSSIG (moderat)
MATERIE (materie, subiect)
MEINUNG (opinie)
MELANCHOLIE (melancolie)
MENSCHHEIT (umanitate)
METAPHYSIK (metafizică)
MIENE (mină)
MISSVERGNÜGEN (nemulțumire)
MÖGLICH (posibil)
MÖGLICHKEIT (posibilitate)
MÖNCHSTUGEND (virtute de călugăr)
MORALITÄT (moralitate)
MUNTERKEIT (veselie)
MÜSSEN (a trebui)
MUSTER (model)
MUT (curaj)

N

NAIVITÄT (naivitate)
NAMENERKLÄRUNG (definiție nominală)
NARR (smintit)
NATION (națiune)
NATUR (natură)
NATURPRODUKT (produs al naturii)
NEIGUNG (înclinație)
NIEDLICH (grațios)
NÖTIGUNG (obligare)
NOTWENDIG (necesar)
NOTWENDIGKEIT (necesitate)
NÜTZLICH (util)
NÜTZLICHKEIT (utilitate)

O

OBJEKT (obiect)

OBRIGKEIT (autoritate publică)

P

PERSON (persoană)
PFLICHT (datorie)
PHILOSOPHIE (filosofie)
POLITIC (politică)
PRÄCHTIG (măreţ)
PROPRIETÄT (proprietate)

Q

QUALITÄT (calitate)
QUANTITÄT (cantitate)

R

RAUM[E] (spaţiu)
REALE (real)
RECHT (adevărat, drept, dreptate)
RECHTE (corect)
RECHTMÄSSIG (legitim)
RECHTSCHAFFENHEIT (onestitate)
[REDLICHKEIT]
REGEL (regulă)
REGUNG (impuls)
REINIGKEIT (puritate)
REIZBARKEIT (excitabilitate)
REIZUNG (excitaţie)
RELATION (relaţie)
RELIGION (religie)
RICHTIGKEIT (corectitudine)
RÜHRUNG (emoţie)

S

SACHE (lucru, obiect, problemă)
SCHAMHAFTIGKEIT (pudoare)
SCHÄNDUNG (dezonoare)
SCHÄTZUNG (apreciere)
SCHEIN (aparenţă)
SCHIMMERND-ERHABENE (sublim-strălucitor)
SCHLECHTERDINGS (absolut, pur şi simplu)
SCHMERZ (suferinţă)
SCHMUCK (podoabă)
SCHÖNE (frumos)
SCHÖNHEIT (frumuseţe)
SCHRANKE (limită)
SCHRECK (spaimă)
SCHRECKLICH-ERHABENE (sublim-înspăimântător)
SCHULD (datorie)
SCHULDIGKEIT (obligaţie)
SCHWÄRMÄREI (exaltare)
SCHWERMUT (melancolie)
SEELE (suflet)
SEELIGKEIT (mântuire)
SEHNSUCHT (dor)
SELBSTERHALTUNG (autoconservare)
SELBSTSCHÄTZUNG (apreciere de sine)
SELBSTTÄTIG (spontan)
SELBSTZWANG (autoconstrângere)
SENTIMENT (sentiment)
SINNLICHE (sensibil)
SITTSAMKEIT (bună-cuviinţă)
SOLLEN (a trebui, trebuire)
STAND[E] (situaţie, stare)
STAAT (republică, stat)
STAATSVERFASSUNG (constituţie de stat)
STÄRKE (forţă)
STOLZ (mândru)

STRAF (pedeapsă)
STRENGE PFLICHT (datorie riguroasă)
STUMPF (obtuz)
SUBJEKT (subiect)
SYSTEM (sistem)

T

TALENT (talent)
TAPFERKEIT (vitalitate)
T[H]AT (faptă)
THEOLOGIE (teologie)
TOR (prost)
TRIEB (instinct, impuls)
TRIEBFEDER (imbold)
TUGEND (virtute)
TUGENDLEHRE (teorie a virtuții)

U

ÜBEL (rău)
ÜBEREINSTIMMUNG (armonie)
UMGANG (anturaj, societate)
UNANGENEHME (dezagreabil)
UNARTIG (necuviincios)
UNGERECHTIGKEIT (nedreptate)
UNGLÜCK (nefericire)
UNMÖGLICH (imposibil)
UNMORALISCH (imoral)
UNRECHT (nedrept)
UNRECHTMÄSSIG (ilegitim, incorect)
UNUMGÄNGLICH (absolut)
UNVOLLKOMMENHEIT (imperfecțiune)
UNWAHRHEIT (neadevăr)
UNWILLE (nemulțumire)
ÜPPIGKEIT (exces, opulență)
URSACHE (cauză, motiv)
URTEIL (judecată)

V

VERACHTUNG (dispreț)
VERANTWORTUNG (responsabilitate)
VERBINDLICHKEIT (obligativitate)
VERBRECHER (delincvent)
VERDIENST (merit)
VERDRUSS (întristare)
VERFAHREN (comportament)
VERFASSUNG (constituție)
VERGNÜGEN (amuzament)
VERHÄLTNIS (proporție, raport, relație)
VERLANGEN (dorință)
VERMÖGEN (bunuri, facultate)
VERNUNFT (rațiune)
VERNÜNFTELN (a raționcina, a face sofisme)
VERSTAND (intelect, sens, simț)
VERSUCHUNG (tentație)
VERTHEIDIGUNGSLEIDENSCHAFTEN (pasiuni defensive)
VERTRAG (contract)
VOLK (popor)
[VÖLKERSCHAFT]
VOLLKOMMENHEIT (perfecțiune)
VORSCHRIFT (prescripție)
VORSEHUNG (providență)
VORSTELLUNG (reprezentare)
VORZUG (întâietate, superioritate)

W

WAHN[E] (iluzie)
WAHNSINN (demență)
WAHR (adevărat)
WAHRHEIT (adevăr)
WAHRHAFTIGKEIT (veridicitate)
WERT (valoare)
WESEN (ființă)
WIDERSPRUCH (conflict, contradicție)
WILLE (voință)
WILLKÜR (liber arbitru)
WIRKLICHKEIT (realitate)
WIRKUNG (efect)
WISSEN (cunoștință)
WISSENSCHAFT (știință)
WITZ (agerime)
WOHL (bine, favorabil)
WOHLFART (prosperitate)
WOHLGEARTET (bine crescut)
WOHLGEWOGENHEIT (bunăvoință)
WOHLTAT (act filantropic)
WOHLTUN (binefacere)
WOHLWOLLEN (bunăvoință)
WOLLUST (desfătare)
WUNSCH (dorință)
WÜRDE (demnitate)

Z

ZÄRTLICHKEIT (afecțiune)
ZEIT (timp)
ZERSTREUUNG (distracție)
ZIEL (țel)
ZIERLICHKEIT (grațios)
ZUFALL (întâmplare)
ZUFÄLLIG (accidental, contingent)
ZUFRIEDENHEIT (satisfacție)
ZUSTAND[E] (situație, stare)
ZWECK (scop)

INDEX DE CONCEPTE

E

F

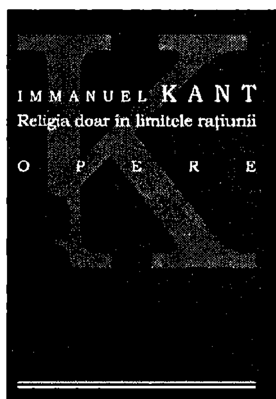
O

R

Ș

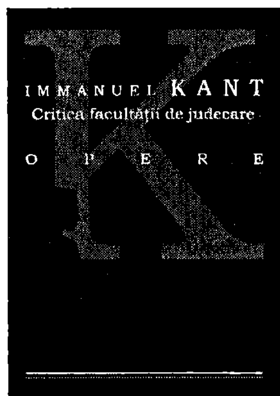
T

TABLA DE MATERII

Religia doar în limitele rațiunii
Immanuel Kant

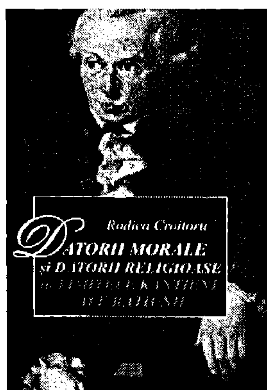
Religia doar în limitele rațiunii reprezintă o premieră editorială prin faptul că ea deschide seria edițiilor critice a operelor kantiene în limba română, publicată – într-o unitate terminologică și de gândire după ediția Academiei din Berlin – de către Editura ALL. Ea este cea mai șocantă operă a lui Kant, ale cărui critici ne aduc în prim plan ființa umană, cu posibilitățile sale de cunoaștere, față de care ideea de Dumnezeu reprezintă transcendentul inabordabil. *Religia doar în limitele rațiunii* ne arată cum poate fi abordat acest transcendent cu mijloacele rațiunii. Din această perspectivă, ea reprezintă o culme a gândirii practice kantiene, care ni-l înfățișează pe Kant ca pe un gânditor creștin, ce se adresează în această lucrare atât filosofului, cât și eticianului, teologului biblic, juristului statuar, specialistului în dogmatică, ca și omului de cultură în genere.

Critica facultății de judecare
Immanuel Kant

Critica facultății de judecare este una dintre cele trei lucrări kantiene, care au adus strălucire sistemului idealismului transcendental, construit în jurul analizei celor trei facultăți umane de cunoaștere: *intelectul*, *rațiunea* și, de această dată, *judecata*. Din analiza facultății destinate judecării reiese că ea este potrivită investigării frumosului natural și artistic, sublimului și nu în ultimul rând aprecierii teleologice, adică aprecierii obiectelor din natură conform finalității lor. Ea reprezintă punctul de vedere kantian asupra disciplinei care, în istoria ideilor, este numită estetică. La Kant însă ea nu apare ca o teorie, ci ca o critică a faculății de judecare; din acest punct de vedere reiese că frumosul nu este un concept obiectual, ci o judecată asupra unui obiect apreciat cu ajutorul sentimentului nostru de plăcere și neplăcere. Această perspectivă estetică construită în jurul facultății de judecare îl singularizează pe Kant între toți autorii de estetici pe care i-a înregistrat istoria ideilor. Lucrarea prezintă interes pentru toți cei interesați de frumos, fie critici literari, fie critici muzicali, plasticieni, esteticieni, filosofi, cercetători ai naturii.

Rodica Croitoru

Datorii morale și datorii religioase în limitele kantiene ale rațiunii
Rodica Croitoru

Impresia generală pe care o lasă teoria etică kantiană este cea de forță excepțională atribuită rațiunii umane, ce are drept consecință eliberarea ființei umane de orice determinare exterioară a rațiunii sale (prin care trebuie să înțelegem atât propriile sale determinante sensibile, cât și posibila sa determinare venită din partea unei rațiuni superioare). Ceea ce își propune lucrarea de față este demonstrarea limitelor dogmei de mai sus, construite doar pe baza unei etape a filosofiei kantiene, de altfel cea mai reprezentativă, care este criticismul, cu corespondentul său practic, formalismul etic. Kant îl va întregi ulterior cu dezvoltări teoretice care, deși vor susține forța rațiunii umane, totuși nu vor exclude influența exercitată asupra acestei facultăți fie de către mobiluri ale facultății sale sensibile, fie chiar de către ființa absolută, dar într-un fel specific istorici .

Rodica Croitoru este cercetător științific la Institutul de Filosofie și Psihologie „C. Rădulescu Motru” al Academiei Române. Traducătoare și exegetă a operei kantiene, este din 1990 președinta Societății Kant din România.

Tipărit la S.C. TIPARG S.A.

IMMANUEL KANT

Avem în fața noastră prima versiune românească a eseului lui Kant *Observații asupra sentimentului de frumos și sublim.* El reprezintă una dintre cele mai populare și mai accesibile lucrări kantiene, care apreciază sentimentele de frumos și sublim integrate într-un sistem de antropologie pragmatică *avant la lettre*, din perspectiva rasei, a speciei, a sexului, a fizionomiei, a religiei, a societății. Pe marginea acestui eseu Kant a făcut o serie de notații de manuscris, intitulate *Note la Observații asupra sentimentului de frumos și sublim.* Ele sunt traduse, de asemenea, pentru prima dată în limba română, și constituie o sursă importantă de cunoștințe asupra unei tematici diverse: relațiile cuplului uman, calitatea acestuia de receptor și de expresie a frumosului și sublimului, gustul estetic, social și moral, iubirea și onoarea și altele. Forma în care sunt prezentate aceste note este, în general, cea de maxime și cugetări, de genul celor ale lui La Rochefoucauld, cărora nicio gândire cultivată nu le poate rezista.

Rodica Croitoru

Din seria Immanuel KANT OPERE au mai apărut:

Religia doar în limitele rațiunii
Critica facult…

www.all.ro

